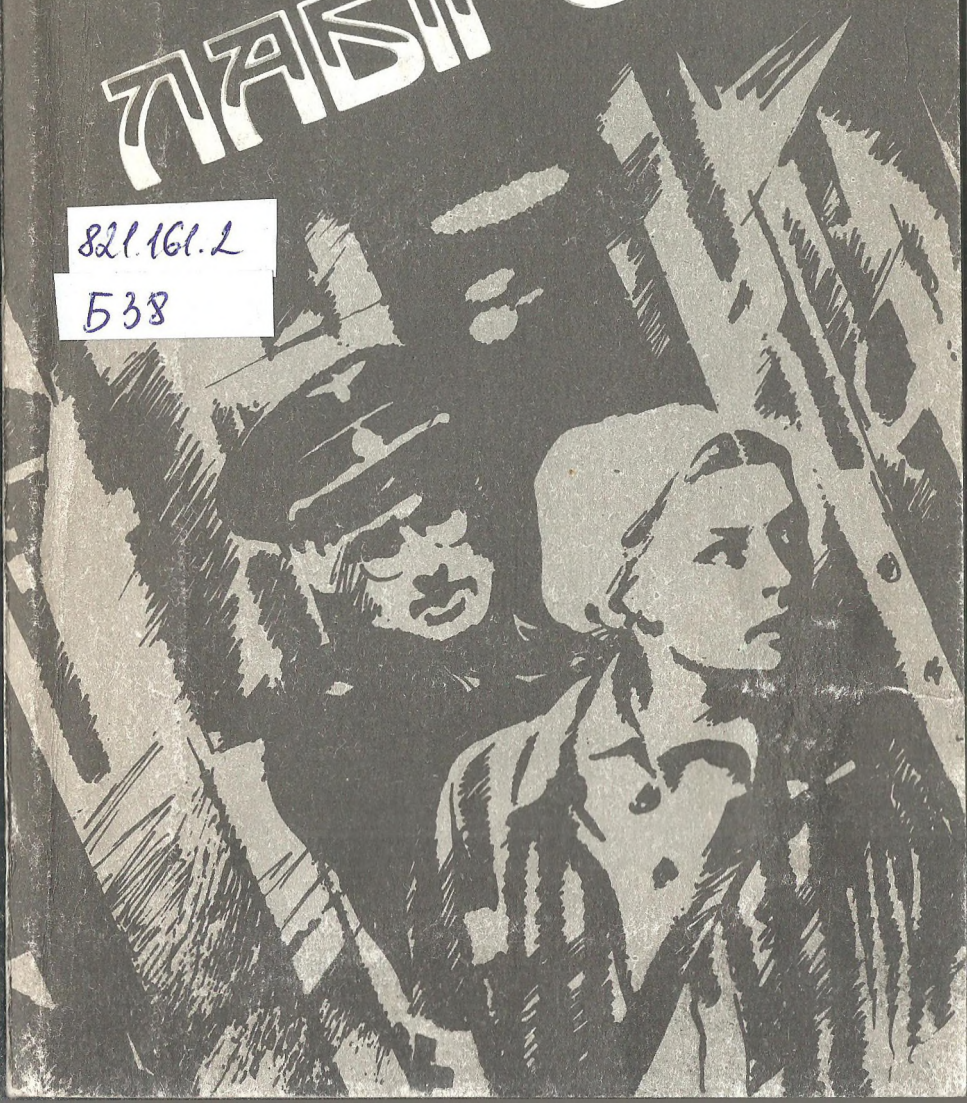

Юрій
Беззук

ЧОРНІ ТАБІРИ

821.161.2

538

Юрій
Беззук

879K7
B-38

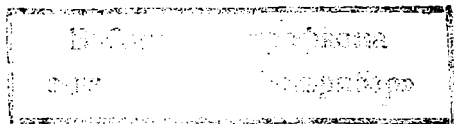
ЧОРНИЙ ЛАБІРИНТ

або Довгий шлях в Альпи

Роман

5864

перекладено 04 КВІ 2010

Київ
Воєнне видавництво
Київський філіал
1991

ББК 84Ук
Б 38

891.16.01

Роман известного современного украинского писателя посвящен событиям Великой Отечественной войны; в произведении рядом с вымышленными действуют достоверные герои. Это волнующее повествование о непокоренности «остарбайтеров», борющихся вместе с советской разведкой в тылу врага. События разворачиваются стремительно, захватывающе.

Бедзик Ю. Д.

Чорний лабіринт або Довгий шлях в Альпи:
Роман. — К.: Воєнвидав, 1991. — 320 с.

ISBN 5-203-01303-9

Роман сучасного українського письменника присвячений подіям Великої Вітчизняної війни, у творі поряд з вигаданими діють достовірні герої. Це хвилююча розповідь про нескоримість «остарбайтерів», які разом з радянською розвідкою борються в тилу ворога. Події розгортаються стрімко, захоплююче.

Б 4702640201-006
068(02)—91

БЗ—28—13—90

ББК 84Ук

Литературно-художественное издание

БЕДЗИК Юрий Дмитриевич
Черный лабиринт, или Длинный путь в Альпы
Роман
(На украинском языке)

Редактор Г. Т. Ткаченко
Художник Ю. В. Бойченко
Художний редактор П. Р. Петрова
Технічний редактор Н. Р. Петрова
Коректор О. І. Фірак

ИБ № 4311

Здано на складання 7.02.91. Підписано до друку 23.05.91. Формат 84×108^{1/2}. Папір друкарський № 2. Гарнітура «Звичайна нова». Друк високий. Умовн. друк. арк. 16,8. Умовн. фарб. відб. 17,91. Обл.-вид. арк. 18,15. Тираж 100 000 пр. Зам. 1—63.
Ціна 3 крб. 20 коп.

Воєнне видавництво Міністерства оборони СРСР, Київський філіал,
252151, м. Київ-151, вул. Народного Ополчення, 3.
Поліграфкомбінат ЦК ЛКСМУ (МДС) «Молодь».
254114, Київ, ул. Пархоменко, 38/44

ISBN 5-203-01303-9

© Ю. Д. Бедзик, 1991

290029

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Живе в Черкасах славний герой війни Віктор Скиртач. Скромний, чесний, працьовитий. І навряд чи хто знає, яка дивовижна біографія за його спиною. Так от про його справжні воєнні подвиги написав воєнно-пригодницький роман український письменник Юрій Бедзик. У цьому романі герой виступає під вигаданим ім'ям Віктора Свидрача. Разом зі своїми бойовими побратимами К. Резником, І. Петрепком, В. Нечитайловим, І. Глущенком, В. Крамповим та ін. Віктор організував у глибокому гітлерівському тилу в Мюнхені підпільну групу так званих «остарбайтерів», яка довгий час вела боротьбу проти фашистів. Зовсім ще юні хлопці й дівчата звершили сотні сміливих акцій, завдаючи ворогові відчутних втрат. У романі показані й дії наших розвідників, і боротьба полонених офіцерів з безсмертною організацією «Бойове співробітництво військовополонених». Всіх їх об'єднувала одна мрія — підняти повстання по всій території рейху і визволитись. Не вдалося. Ну, що ж... Однак фашисти добряче відчули на собі удари діяльності підпільників.

Є в романі й чисто, так би мовити, пригодницька лінія. Як свідчать документи, Гітлер планував перетворити Альпи у свій останній кривавий плацдарм для продовження війни. Викриттю цих планів значною мірою і прислужилися героїчні дії групи Скиртача та наших розвідників.

Автор висловлює глибоку вдячність Вікторові Скиртачу за надані матеріали і вірить, що його подвиг і подвиг його побратимів житиме у віках.

ЗАКОНИ РЕЙХУ НЕВМОЛИМІ

Князь Сухоруков уперше за останні роки відчув дивовижне почуття втіхи. Вперше за всі свої сорок п'ять років життя він пройнявся радістю, яка здалася йому дикою, неймовірною. Нащадок великого російського роду князь Сухоруков дивився на розгорнуту газету і читав повідомлення імперської служби пропаганди: «У зв'язку з героїчною загибеллю шостої армії генерал-фельдмаршала Паулюса під Сталінградом по всій імперії оголошується двотижневий траур». Двотижневий траур! Пізній зимовий ранок впливав в вузьку шпарину заштореного вікна, поволі повертаючи обриси старовинним меблям: туманистому, в овальній рамі дзеркалу, широкому ліжку, гнучим віденським стільцям. Неалюгідна імітація російської старовини, на яку тільки й спромігся тут, у Мюнхені, нащадок прадавнього князівського роду, він і пачальник німецьких робітничих таборів, точніше — обертабірфюрер Леонід Гурович Сухоруков.

Був початок лютого 1943 року. Кінчалася зима останніх надій і останніх сподівань. Його очі пробігли по траурному оголошенню в «Фолькішер беобахтер» і мимоволі заплющилися. Чого він, власне, радів? Чому він тішився? Більшовики, найлютіші його вороги, гопителі, переслідувачі, експропріатори, могли тепер проголосити на весь світ, що вони досягли свого. Солдати фюрера на Волзі зупинені. Грандіозна ідея повергнення Росії й прориву Великої Німеччини до Індії виявилася блефом. По всій Німеччині оголошено траур.

У кімнаті було прохолодно. Батарей ледь теплі, за вікнами зриваються останні сніжинки, скоро весна, скоро буде сонячний потоп і радість оновлення, і блакить неба. Але сьогодні в імперії траур. І закони воєнного часу діють з усією невимовною жорстокістю.

Обертабірфюреру Сухорукову належало бути на ранковому апелі, в триклятому таборі «остарбайтерів» серед бараків, серед сірості, зненависті, відчаю, бути там за старшого, командувати, перелічувати, відчиняти браму, відпускати людей на роботу в цехи. Чому ж він лежить на своїй широкій постелі? Тримає в руках газету «Фолькішер беобахтер» і впивається чорною рамкою? Чому?

У них — двотижневий траур! Он що... Цього досить, щоб його серце сьогодні дозволило собі мить розслаблення. Прекрасно! Хай проводить за нього апель Капустянський, його заступник, його надійна права рука. Власне, апель уже давно закінчено. Далі спідзачок, шиккування на плачу і марш у цехи Дорнье, де продукуються найпершокласніші бойові літаки Європи.

Вперше за роки війни обертабірфюрер Сухоруков проспав апель, проспав перевірку, порушив німецький ординг, лежить у своїй постелі й дивиться на розгорнуту газету із важкеюною чорною рамкою, в якій кострубатими готичними літерами оголошено траур. Жахливий двотижневий траур по всій Великонімецьчії.

Міг собі дозволити це лежання. До другої ночі вони пиячили у штандартенфюрера Тренкера, начальника мюнхенського гестапо. Зухвала, істинно швабська гулянка, з реготом, галаснявою, хоровим співом, в якому слова про «вірність нібелунгів» мішалися з словами прокльонів на адресу «слов'янських свиней». І все те заливалося неймовірною кількістю шансу та солодкавим бургундським вином. Зібралися з гіркого приводу. Чутки про сталінградську трагедію просочувалися в Мюнхен і раніше. І ось учора Тренкер сказав: «Мій брат загинув під Сталінградом, і я хотів би вшанувати його достойну пам'ять». Почали з ушанування, а закінчили дикими безглуздими криками, реготом і співами сороміцьких пісень...

Дзенькнув телефон. Сухоруков узяв трубку, шулячись від холоду, запитав, хто дзволить. Це був сам Тренкер. Сухий, владний, майже чужий голос, наче вчора не пилося за «вірність нібелунгів», не пилося за загиблого під Сталінградом брата, не тупцялося під столом ногами й не проклиналися більшовицьких впадлів.

— Прошу до мене, князю!

Навіть у сухості свій Тренкер не забував про благородне походження Сухорукова. Може, себе самого

вивищував спілкуванням аж із князівським родом? Свині завжди труться біля коней.

Вони жили в одному будинку в центрі Мюнхена, який займали переважно працівники імперської служби безпеки, і серед них одип «слов'янин» високого походження — князь Сухоруков. Мав привілеї через своє незвичайне життя. Одержав особисто від рейхслайтера Бормана своєрідну індульгенцію на прощення всіх своїх минулих «гріхів». Власне, не прощення, а наче випагородження за всі свої митарства, яких зазнав після революції, за втечу з обільшовиченої Росії, за те, що він, нащадок старовинного князівського роду, змушений був довгі роки скіти в якійсь слиняво-ліберальницькій Франції. Себто повіся не дуже гречно щодо Німеччини, забувши, в якому тісному покровенстві століттями перебували августійші володарі пімецького й російського народів. Цю помилку у виборі життєвого шляху йому, правда, незабаром пробачилося. Надто коли він, князь Сухоруков, на початку війни, прибувши до Берліна із Франції, щиросердно зізнався партайлятеру Борману: «Хочу відомстити більшовикам за вчинену над моїм князівським родом паругу, за паругу над усією імператорською сім'єю. Готовий у міру моїх сил життям і смертю служити фюрерові. Благаю лише одного: шани до мого князівського титулу». Борман виявив до нього цілковиту довіру і на знак високої симпатії влаштував у Мюнхені на посаду начальника робітничих таборів. Цією неабиякою милістю князь Сухоруков був введений у грона вищої мюнхенської партійної аристократії. Про Париж (який капітулював), про Росію (в паралічі воєнних поразок), про коштовні папери в швейцарському банку (практично недосяжні) — про все це, велике й ганебне, вічне й скороминуще, поки що довелося забути.

Лишалися тисячі рабів, слухняних, заляканих, тупо затаємничених механізмів, і ще лишалася надія, що все стане, як було колись: масток під Смоленськом, прийом в домі губернатора, аудієнції у самого пайсвітлішого монарха... Втім, тільки надія. Бо вдарив Сталінград, чорна рамка в «Фолькішер беобахтер», розпалений від туги спів у домі Треккера й невідступна думка, що відтак німецькі гренадери ніколи не повернуть князеві того, що забрала в нього революція.

У квартирі Тренкера його вразили якісь незнайомі постаті в цивільному, метушня, поспіх, владні накази господаря дому. Сухоруков бував тут часто, але щоб отаке... Тренкер займав цілий поверх, усі кімнати заставлені дорогими меблями (надіслав із Франції його брат, командир полку), скрізь килими, кришталі, бакара, картини в позолочених рамах. Тренкеру подобалося запрошувати сюди своїх підлеглих. Хай знає весь Мюнхен, що партайгеносе Тренкер належить до вищого класу, до новітньої аристократії, вихованої й випещеної націонал-соціалістським режимом.

При появі князя Сухорукова Тренкер устав з-за письмового столу, ввічливо вказав йому на крісло. Високий чоловік у цивільному (Сухоруков знав: це начальник мюнхенської кримінальної поліції Штюльпнагель) сухо кивнув йому клинцюватою борідкою і, міцно стиснувши губи, вийшов з кабінету. «З самого ранку почалося. Цікаво!»

— До ваших послуг, штандартенфюрер, — мовив ввічливо-стриманим тоном Сухоруков, сідаючи біля столу. Не хотів виявляти запобігливості, надто тепер, коли Сталінград трішки підмочив репутацію цієї великонімецької компанії.

— Мушу відірвати вас, князю (шанобливість лишалася по-старому), від ваших нелегких табірних справ, — тихо заговорив Тренкер, поклавши перед собою на столі в рудому пуху руки. — Маємо наказ з Берліна: провести екзекуцію в таборі «Моль» сьогодні ж уночі.

— Хіба гестапо закінчило слідство? — підкинув ріденькі брови Сухоруков.

— Головне — не слідство. Головне — показати слов'янській свиноті — вибачте, не хотів вас образити! — що після Сталінграда ми будемо ще твердіші й безжалюшніші. В таборі «Зоммер» і в таборі фірми «Моль» почастишали випадки відвертого саботажу.

— Ви хочете стратити усіх п'ятьох?

— Не я хочу, а закони рейху. Сподіваюся, ви підтримате їх? — Тренкер уїдливо прищулив повіки. — Взагалі, я не розумію, чому останнім часом ви, князю, почали жаліти своїх табірників. (Німецькою мовою це прозвучало «лагерайнзіднер», тобто мешканців табору). Чи не налякали вас трагічні події під Сталінградом? Га? — У голосі Тренкера прозвучали застережливі нотки. — Може, я мав би нагадати вам, що в разі пере-

моги більшовизму, Сталін найперше потягне на шибилицю вас, дворянина й ворога пролетаріату, а не мене, громадянина Великонімеччини?

До кабінету зазирали агенти служби безпеки, чувся нетерплячий гомін. Гестапо не терпіло довгих розмов, гестапо вимагало дії. А він, князь Сухоруков, сидить у шкіряному кріслі, закинувши ногу за ногу, мружить стомлені очі й просто-таки зриває загальну схему дій. Звісно, князь Сухоруков боявся грізного Сталіна не менше, ніж Тренкер. Та боятися одне, а виконувати роботу в ім'я рейху — зовсім інше. Він же як начальник таборів мусить її виконувати. І тому вважає: якщо почнуться екзекуції, нічні апелі, вимучування «руських свиней» на плацу, то вранці в цехах Дорнье зупиняться конвейсери, і рейх не одержить десятки бойових машин.

Цього він, звісно, не скаже Тренкеру. Знав підозріливість гестапівця і міг легко собі уявити, як би той перекрутив усе в своїй голові. Мовляв, Сухоруков захищає росіян. Треба придивитися уважніше й до нього самого. А гестапо уміло придивлятися. І робити належні висновки. Навіть коли йшлося про людину, облягодіяну самим рейхслайтером Борманом.

— Я розумію вас, штандартенфюрер, — озвався з почуттям гідності Сухоруков. — Ви хочете повісити червоних бандитів перед усіма «остарбайтерами» таборів «Моль» і «Земмер». Прошу назвати годину.

Тренкеру стало неприємно від різкого голосу Сухорукова. Він не любив псувати взаємини з людьми, які мали контакти в Берліні. Тому змусив себе до товариської уємішки.

— Князю, я вважаю, що ми з вами друзі. — Він розгладив борти свого чорного гестапівського френча. — Не треба казенного тону.

— Надто тяжкий час, Тренкер, щоб забувати про казенні справи.

— Ви маєте слухність, князю. Час надто жорсткий. — Тренкер підвівся, сперся руками на стіл. — І тому я змушений виконувати накази Берліна. Ми зищуємо не росіян, ваших земляків, а більшовицьких агентів, які є нашими спільними ворогами. — Він насупив чоло. — Отже, екзекуцію проведемо за табором «Моль». О сьомій ранку.

Справа була вирішена. Сухоруков підвівся з шкіряного крісла. Виструпувався. Зелений френч армійсь-

кого офіцера щільно облягав його тіло... Викинув зачепленим жестом уперед руку, кладнув заклабуками.

— Табори будуть вишикувані о шостій ранку, — мовив механічним тоном. — Дозвольте йти, штандартен-фюрер?

Знову щось різнуло Тренкера. Цього російського аристократа треба було остерігатися, інакше випустить пазурі, укусить. Дзвінок у Берлін, слово з канцелярії партайгеносе Бормана, тонкий натяк на непорозуміння в мюнхенському гестапо, а там, дивись, і перевірка, розслідування, чому мало літаків для фронту, чому стали частішими випадки браку?... Господи! Зараз не час для сварок.

Знову хтось постукав до кабінету, всуцуплася товста пика, вимагаючи уваги. Але Тренкер сердито відмахнувся. Обійшов стіл, сів навпроти Сухорукова.

— Ви ніколи не помічали, князю, що я прагну з вами щиросердних взаємин? — мовив Тренкер з максимальною щирістю. Поклав Сухорукову на коліно м'яку руку. — Так от, щоб ви ще раз переконалися в моїй до вас прихильності, я зважуся відкрити вам одну найсуворішу таємницю. Найсуворішу!

— Слухаю вас, штандартенфюрер.

— Берлін прекрасно розуміє ситуацію, — повів мову діловим і водночас ніби трішки сумовитим тоном Тренкер. — Після Сталінграда вона буде загострюватися. Східний фронт — це ще півлиха. Але ми розуміємо, що за спиною росіян стоять англо-сакси. Вони готуються до важкого удару з Африки через Італію, вони почали стягувати свої сили на Британських островах. Наш японський союзник залишає в Тихоокеанії острів за островом. Чася Пірл-Харбору минули. Отже... — Тренкер підняв руку, наче маг, який намірився сотворити чудо, — ми не виключаємо можливості, що лінія фронту може наблизитися до кордону рейху. Тимчасово, звичайно. І тому серед людей Альберта Шпенсера народився план створення останнього захисного бастиону в Європі — Альпійського редуту. Ви уявляєте, що це таке?

— Досить приблизно, — кивнув головою Сухоруков. І одразу ж подумав: «Мабуть, їх таки добряче підсмажили під Сталінградом, коли згадали про Альпи».

— То знайте: якщо фюрер схвалить ідею, створювати цей «редут» доведеться нам з вами, — перейшов на строго діловий тон Тренкер. — І тоді... — він широко,

розвів руки, мовби хотів обійняти свій кабінет з усіма його телефонами, картами, кріслами,— все це ніщо в порівнянні з тим, що чекає на нас. Гори і небо! А внизу — наші бастіони. Гори і небо, а під ними наша нездоланна сила. Ясно, князю?

— Ясно, штандартенфюрер,— мовив ледь чутно Сухоруков і знову подумав, тепер уже з відвертим глузом: «А їх таки добряче підсмажили в Сталінграді!»

— Нам потрібні раби, нам потрібна слухняна робоча сила. І тому завтра за табором «Моль» ми здійснимо екзекуцію.

— Розумію,— похмуро видавив Сухоруков.

— Я радий,— промовив, враз повеселілим тоном ге-стапівець, підвівся і обіруч узяв за плечі Сухорукова.— І прошу вас: не плутайте вірних режимові «остарбайтерів» з червоними агентами.

Сухоруков викинув уперед руку й схилив голову. Аудієнцію було закінчено.

СТРАТА НА СВІТАННІ

Табір «остарбайтерів» під Мюнхеном спав у важкому гнітючому сні. Табір — так він запачився в педантичних grosбухах німецьких рейхсляйтерів та гауляйтерів — насправді ж він був скопищем людських душ, і кожна душа в ньому, доки вона ще жила, була сповнена своїх падій, своїх страждань, свого прагнення волі й боротьби.

Найперше це стосувалося двох його в'язнів — Віктора Свидрача і Володимира Різниченка. Цю ніч їм не спалося. Лежачи на вузьеньких ліжках, вони стиха вели балачку, яка швидше нагадувала важке дихання, аніж обмін словами. Власне, це була навіть не розмова, це з одної душі в другу переливалася тривожна інформація, моторошна звістка про те, що вдалося дізнатися «остарбайтерові» Свидрачу. Як дізнався? Від своєї падійної товаришки Лариси Пустовітько з санітарної штуби. Перед вечірнім апелем зійшлися в гайку біля управлінської контори, на якусь коротку мить зустрілися, щоб, не дай боже, котрийсь із поліцаїв їх не завважив, і за ту коротку хвилю темно-русява, худенька, гіпчаста Лариса кинула йому з перелякано розширеними очима звістку про те, що вранці весь табір буде піднято по тривозі на якийсь апель. Навіщо під-

гитю, вона не знає. Але це точно. Про це їй натякнув сам князь Сухоруков. Так і сказав: «Табір «Зоммер» має бути на шосту ранку за табором «Моль», але я дозволяю вам не йти з усіма, побережіть себе, лишайтесь у своїй санітарній штурбі».

Чому табірфюрер князь Сухоруков, безжальний, лихий, сповнений затаєної озлобленості на весь світ, подав такий сигнал Ларисі, Свидрачу було ясно. Князь Сухоруков мав особисту симпатію до молоденької сестри-жалібниці. Красуня ж із красунь. Гінкостанна, вродлива, ходить граційно, голівка завжди ледь піднята, наче вона здалеку видивляється щось дуже радісне для неї. Ну, що ж, закохався князь Сухоруков, буває й таке. Навіть у таборах «остарбайтерів» буває. Не виявляючи намірів наспльства, не прагнучи домогтися взаємності, носив у собі глибоко затаєне почуття збентеженості перед дівчиною, яка, власне, була його бранкою, його рабинею. При найменшій змозі робив їй пільги, полегшував їй життя й працю. Був її грізним володарем, а втім, був і її таємним покровителем.

Ось і тепер попередив. Тому й таким страшним, таким цілком імовірним здалося оте його попередження. Свидрач одразу відчув у ньому щось недобре для табору, може, для котрогось із його мешканців, може, навіть для нього самого. Бо вже не перший місяць гуртувалися між собою друзі. Підпілля ж. Глибока конспірація. Кілька чоловік усього. Відчайдухи, сміливці, гарячі молоді душі. І проводирями серед них — Свидрач і Різниченко. Зараз міркували над Ларисиним повідомленням: чому князь Сухоруков (ідіот із сміховинним титулом!) попередив Ларису? Тобто дав їй змогу утриматися, усунутися, стати осторонь від чогось пад-то небезпечного.

— Весь табір виведуть на плац, — прикидав уголос Свидрач, лежачи на своєму вузенькому залізному ліжку.

— Може, на розвантажувальні роботи?

— О шостій ранку ніяких розвантажувальних робіт не буває. Нас можуть вивести хіба що на станцію Аубінг-Ост. — Свидрач немов уже бачив їхню ранкову дорогу: бруковану смугу в мокрім снігу, сірі складські приміщення Дорньє-верке. — Хоча поряд з нашим табором — станція Нойаубінг. Ні, тут щось не те. Зовсім не те.

— У найгіршому разі нас перекинуть в інший табір.

— У концентраційний? — з острахом запитав Свидрач. — На голод і смерть?

— Так. За саботаж, за диверсії в цехах, за те, що всі ми ненавидимо нацистів, вони можуть розправитися з нами. Одне ясно: ми повинні бути готові.

— Повстання? Втеча? — підняв голову Свидрач і в п'ятні глянув пильно в очі своєму товаришеві.

— Не знаю... Готові і все, — буркнув Різниченко.

Сирена алярму прозвучала рівно о п'ятій. Сирій зимовий морок, розгтовчений сніг на плацу, шеренги «остарбайтерів», метушня, сонні окрики поліцаїв, землясті обличчя людей, що нічого не можуть втямити, нічого не підозрюють. Сирена ревіла довго, вимогливо і, здавалося, то сам відчай землі озивається на все-світті.

Ось і Сухоруков у гарному блискучому плащі (мав право носити гестапівський плащ як пачальник таборів), в кашкеті з високою тулією. В руці стек, біля ноги велейський собацюга, що, ледь стримуваний мотузком, підступно гарчить.

— Шнель, шнель! — Сухоруков подає команди німецькою мовою, зараз він саме втілення німецького порядку — символ влади, безкальності, вседозволеності. — Аптретен!.. Шнель аптретен!..

Можна подумати про найгірше. Мимоволі в душі Свидрача зринає відчай, майже панічний страх. Якщо їх переведуть на концтабірний режим, усьому кінець. Колючий дріт, сторожові вишки, цілковита приреченість і безвихідь. Досі вони були все-таки напівлюдьми. Сюди, в табір «остарбайтерів», дозволили молодь з усіх окупованих земель Радянського Союзу, були тут і наївні «добровольці», які, втікаючи від голоду та фашистських розправ, самі зголосилися на «щасливе» життя в рейху. Робітники заводів Дорньє, слухняні раби Великої Німеччини, живі механізми в заводських цехах, у яких забрали свободу, але яким дано крихту надії на існування в будучині після перемоги фюрера. Правда, вони не вірили ні в яку перемогу, проте хотіли вірити в свою щасливу долю. І тому віддалися в руки німецької адміністрації.

Сьогодні ж, здається, і ця їхня доля обернулася до них своїм безкальним лицем. Що за нічний алярм, що за грізні команди в холодному лютовому передсвітанні? До цехів Дорньє-верке іти ще рано. Ранковий апель — теж завчасно. Хіба що вночі сталася втеча кот-

рогося із «остарбайтерів». Буде перевірка, буде впертий, занудливий перелік, опитування, вишукування...

Свидрач побачив біля воріт гурт гестапівців. Рідко коли вони з'являлися на ранкову перевірку. Тут, у таборі, володарювала рука князя Сухорукова, його підручних, його агентів і поплічників. А зараз — гестапо! — Антретен!..

Люди стояли вишикувані чіткими рядами. Сірий морок цементував їх у темну безлику масу.

— Шнелъ антретен!

Сухоруков рушив уздовж шеренг. Вівчур тягнув його вперед, поводок напнувся, ось-ось обірветься, хижі ікла полискували смертельною люттю. Подіцаї лічили людей, Сухоруков оглядав шеренги. Свидрач глянув на Сухорукова, і їхні очі мимоволі зустрілися. «Він знає, куди поведе нас, і, може, в цю мить уже дивиться на нас, як на мерців,— подумав Свидрач.— Ненавидить нас? Чи байдужий?.. А може, у нього самого своя біда? Лице бліде, змучене, і погляд наче пригаслий...»

Ось Сухоруков наблизився до жіночої колони. Дівчата стояли у куфайках, запнуті чорними хустками, в черевиках на дерев'яних підшвах. Три жіночих баракки, сотні дівочих облич, і на кожному — приреченість і покора.

Він на мить затримується, наче спіткнувся об щось. Побачив Ларису. І гнівно зсупив брови. Його порадою звехтувано. Що ж, тоді він віддасть наказ!

Знаком руки підкликав свого вірного помічника Капустянського.

— Негайно відправити кранкеншвестер Пустовітько в санітарну штубу! — наказав майже шиплячим голосом. — Вона медична сестра, і її місце там.

Натоптана постать Капустянського у довгополій шинелі шугнула між рядів. Ларису Пустовітько знайдено, їй щось наказано, її взято за лікоть і поштиво виведено з колони.

Свидрач штовхнув Різниченка. Мовляв, глянь, наша Ларка звільняється від акції. Іде до себе в штубу. Сухоруков виявив вищу волю і помилував її.

Ще мить і Сухоруков виринає перед Свидрачем. Вступив у нього погляд, гострий, пильний і ніби з якоюсь краплиною співчуття. Рука зі стеклом піднялася. Але не для удару. Сухоруков ніколи не бив. Стекло — був ознакою влади. В очах Сухорукова зблиснуло невдоволення.

— Чому Саприкін тут? Його місце в санітарній штубі,— промовляє дуже чітко і дуже повільно, показуючи стеком на молодого парубчача, який тримався з останніх сил.

— Дозвольте, гер табірфюрер...— підкинув голову Свидрач,— хай він піде з нами.

— Ви самі поведете його?

— Так, ми йому допоможемо.

— Боюся, що це буде його останній вихід з табору,— мовив з гіркотою Сухоруков.

«Гаразд, краще останній, тільки б разом з усіма»,— подумав Свидрач. Знав, що потрапити до санітарної штуби означало майже вірну загибель. Хоч як там старалася Лариса, їхня рятівниця, порадиниця, добра душа, всі в санітарнім відділенні були наперед визначені для «евакуації». Себто раз на тиждень за ними з'являвся санітарний амбуланс, великий білий автобус з червоним хрестом, і геть усіх відвозив до шпиталю. Але ж який шпиталь? Лариса точно знала, що хворих відправляли в концтабірний крематорій для ліквідації. Знала і нічого не могла вдіяти. Була безпорадна перед жорстоким молохом людобуйства.

А тут, може, Андрію ще покращає, і він дістанеться до свого гальванічного цеху, стане на робоче місце, йому прибуде сил, він подолає день, знову повернеться увечері до свого бараку. Друзі нагодують його, Лариса принесе йому ліки... Бідний, бідний Андрій! У своєму гальванічному він працював з якимись страшенно отруйними хімікатами, цілоденно простоявав у нестерпному смороді, його організм дедалі більше виснажувався, і життя невблаганно покидало його.

Відчинено браму, і довжелезна колона бранців, чітко перелічена, виходить з території табору, щоб знайти свій єдиний, визначений їй долею шлях. Тут уже нікому не буде пощади. І йому, Свидрачу, теж не буде. Так склалося, нічого не вдієш.

Сягнув думкою в минуле, до рідного дому в Черкасах. Був студентом технікуму сільгоспмеханізації. Мріяв потрапити услід за братом Миколою до авіаучилища. Не пройшов... Учень слюсаря в паровозному депо... Війна... Його, сімнадцятирічного спортсмена, ставлять кочегаром на паровоз... Воїнські ешелони, відступи, бомбардування, навколо поранені, трупи, людське горе. Хотів прорватися за батьками на Схід — не вдалося. На одній із станцій побачив друга свого із села —

Володю Різниченка, побігли з ним до командира частини і впросили узяти їх до себе. Дарма, ще бракувало року до призовного віку! Шинель, каска, гвинтівка... Билися відчайдушно, не раз виходили з оточення, палили німецькі танки, потрапляли в полон. Перший полон: чугуївська комендатура. Запам'яталася на все життя — били їх там безжально, морили голодом, доводили до повного виснаження. Потім був табір «хрестоносців», де смерть вбиралася в личину потвор з черепами на кашкетах. Жахливим спомином заліг у серці один випадок: п'яні есесівці схопили молодого сержанта, героя боїв на Хасані. Під час обшуку знайшли в нього орден Червоного Прапора і за це в п'яній бузвірській ошалелості почали топляти його в пужнику, заштовхуючи головою у вічко, у сморідну тванюку. Передсмертні агонізуючі крики конаючого не зупинили вандалів, вони таки довели страту до кінця... Після того канібальства Свидрач упав у відчай. Але Володя виявився міцнішим: «Мусимо врятуватися... Відомстимо за все. Вирвемося...» І таки вирвалися. З останніх сил пробралися в рідне село і там... знову потрапили в пастку. Така була їхня доля. Від неї, мабуть, уже не втечеш. І зараз, на цій дорозі, теж нікуди від неї не дінешся...

Свидрач і Різниченко, підтримуючи попід пахви Саприкіна, намагаються тримати крок разом з усією масою люду. Ясно: вони ідуть не на завод. Бо заводські корпуси ось зовсім неподалік у цьому ж мюнхенському передмісті Пасінг, за залізною брамою, за табірними бараками.

Далі, далі... Колона витягується поміж сонними будиночками, садками, штахетними парканами, кудись у нічні поля, у пічні пустки, у невідомість.

— Ми йдемо до табору «Моль»,— здогадується Різниченко.

Це такий самий табір «остарбайтерів», як і їхній — «Зоммер». Свидрач побачив у відчинену браму вишуквані на плацу шеренги невиразних постатей, і в ту ж мить постаті зрушилися і теж посунули до виходу. Ішли тепер однією дорогою, але двома паралельними колонами. Як два сірих каламутних потоки в річці, які несе між берегами одна нестримна течія.

Свидрач збагнув: не буде посадки в поїзд для відправки до табору смерті (минули станцію Нойаубінг). Буде тільки ніч і невідомість. Ніч і приреченість.

Аж тоді стало зрозуміло. Колона влилася на просторий майдан, точніше — на великий луг обіч дороги. Земля була вкрита тонким шаром снігу, неторканим, чистим, майже первозданим, що мерехтливо іскрився в п'ятні. Сніг страждання чи сніг катів? І скільки змучених ніг уже пройшло по ньому? Сніг, падаючи на землю, може вкрити квіти і може забілити невитравні криваві плями. Здається, й зараз він щось забілить. Бо он воно... Свидрач напружив зір і побачив на високому згірку довгу на трьох стовпах шибеницю з мотуззяними зашморгами.

Отже, їх вішатимуть. Неймовірно! Вішати одразу тисячі чоловік? Ні, мабуть, кожного десятого. У Свидрача стиснулося серце, і в ту ж мить він, скопивши за руку Різниченка, зашепотів до нього злісно, майже люто:

— Я ж казав, треба щось робити.

— А я тебе спитав, що саме?

— Тепер, мабуть, пізно. Он глянь, біля шибениці солдати, і на шосе машини з солдатами, нас оточили з усіх боків: Якщо мене поведуть до шибениці, я битимуся. Так просто не дамся.

— Чим битися? — криво усміхнувся Різниченко. — Голими руками?

— Маю ніж у підкладці.

— Забудь про цього. І, взагалі, ніхто тебе вішати не збирається, — заспокоїв товариша Різниченко. Йому вистачило глузду збагнути ситуацію. — Невже тобі неясно, що тут готується для нас просто велике, жорстоке видовисько? Зараз привезуть засуджених.

— Звідки ти знаєш? — злякався не так самої страсти, як того, що Різниченко, виявляється, знав про неї. Чи зумів здогадатися. — Кого ж вішатимуть?

Не той був час, щоб розводити теревені. Проте Різниченко все ж таки встиг тихцем переповісти своєму другові, що зчора в табір фірми «Моль» з'явилися гестапівці, які шукають сліди підпільної групи. Цевне, оце їх скопили, зраджених, виданих, приречених. З тією групою Свидрач і Різниченко були в постійному контакті.

Його слова підтвердилися в наступну ж мить. На шляху з'явилися легкові машини з гестапівськими офіцерами, за ними їхав критий автофургон і ззаду вантажівка з автоматниками. З відкритої легковушки вилазить начальник мюнхенського гестапо Тренкер зі

своїм почтом. Автоматняки стають у ряд біля шибениці. Чорний автофургон підкочується до місця страти.

Тренкер повільно простує до помосту шибениці, сходить на нього, якусь хвилю обдивляється заляклі шеренги «остарбайтерів». За спиною в нього з'являється у палті вирлоокій перекладач.

Чорний плащ гестаівця ловить на собі перші промені сірого передрання. Здається, Тренкер пасолюджується своєю всемогутністю. Нарешті, навіщось піднявши руку (наче хтось гомонів перед ним), він звертається до табірників голосом дещо екзальтованим, майже істеричним (явно наслідуючи фюрера!). Він оголошує, що в таборі «Моль» розкрито бандитську комуністичну групу, яку очолив східний робітник Павло Ковпаков. З ним у змові діяли Іван Гуров, Іван Пономаренко і Анатолій Матвієнко. Вони здійснювали диверсії на залізничній станції, поширювали антинімецьку пропаганду і вбили німецького поліцейського. За це імперський суд виніс їм смертний вирок — через повішення.

Перекладач не встиг перетлумачити до кінця слова свого шефа, як відчинилися задні дверця автофургона, і з нього витягнули стрункого молодого хлопця в смугастому піджаку, із зв'язаними за спиною руками. Двоє гестаівців схопили його за лікті, щоб силою витягнути на ешафот, але він рвучким рухом відштовхнув їх від себе і швидко, сягисто сам зійшов на поміст.

У нього було прекрасне обличчя. Бліде, видовжене, з смоляним тубом, з палаючими очима. У Свидрача серце завмерло, коли він глянув на Павла Ковпакова. Ще ж два дні тому вони зустрічалися потайки за табором. Павлику, Павлику, як же ти не вберігся?! Ось його ставлять на ослін, ось накидають на шию зашморг, ще мить...

Але Ковпаков якоюсь дивною силою волі мовби зупинив катів, затримав на хвилю їхні руки. Просвітліле небо, здавалось, печально осяяло його лице, і він наче втішився, що смерть прийшла до нього саме в цю світанкову мить. Із зашморгом на шиї стояв перед бакам'яним натовпом рабів, стояв, самим своїм виглядом ніби стверджуючи своє безсмертя.

— Браття, сестри! — закричав він спазмованим голосом, що вже добувався з якихось паче смертельних
Наукова бібліотека
1947

глибин.— Ми, комсомольці, вмираємо за нашу рідну землю... Цих гадів уже б'ють під Сталінградом... Не забувайте про нас!.. Прощайте, браття!..

У Тренкера сіпнулася щока, він махнув шкіряною рукавичкою, солдат-кат ударив ногою по ослоні, і Павлика не стало.

А з автофургона вже похапцем тягнули зовсім юного Толю Матвієнка. Віп шарпався, не давався вести себе, немов поспішав хутчіш стати поряд зі своїм командиром і другом. Якись гарячі слова клекотіли в його грудях. Ті клекоти, очевидно, відчув Тренкер і звелів катові віпати хлопця негайно. Той однак устиг вигукнути в чорному стисковій заиморгу:

— Передайте мамі... я з Ростова... передайте, що я за рідну землю... за товариша...

Гуркнув ослин, і тіло хлопчини смикнулося під шибеницею. Потім з фургона привели ще двох. Цих вели уже з заклапленими ротами. Здоровило-кат квапився, в його поспіхові відчувався страх людини, яка чинить страшне зло і наче боїться покарання за нього кожної миті. Гуркіт вибитих з-під ніг ослонів пролунав глухо й коротко. Убивали швидко, з механічною безжальністю. Хтось зойкнув у натовпі, хтось лайнувся стиха, і одразу запала моторошна, жахна тиша.

Сонце піднімалося над хмарою, велике, багряне, і тоді весь заповнений людьми майдан здався схожим на сіре, грудкувате поле. Все закінчилося. Люди відчували розслаблення, і страх відступив. Смерть загнблх немов зняла напругу, відсунула чорлу примару. На майдані лишилося життя, до якого смерть начебто уже не мала відношення.

Втім, до кінця було ще далеко. Першим збагнув це Свидрач. Мав особливе чуття на небезпеку. Нащо Тренкер знову піднявся на поміст і піби чогось вичікує? І есесівці з автоматами й далі стоять щільною шерепгою, і князь Сухоруков якось позиркує на всі боки. Ага, Тренкер буде ще говорити. Булькатий, у чорному пальтечку перекладач підступив до нього і, шпанобливо нахиливши голову в капелюсі, приготувався.

Тренкер заговорив, слова його понесли полем зловісну погрозу. Смертельну погрозу. Тренкер сказав, що гестапо має точні відомості: в таборі «Зоммер» за-таїлися зрадники й вороги Великонімеччини, вони зв'язані з повішеними, і тому повинні негайно бути

названі. Це наказ! Якщо за десять хвилин... Тренкер глянув на годинник... змовники не будуть видані, він повісить кожного десятого в першій шерензі. Кожного десятого! Час пішов. Хвилини зрушилися. Смерть не обмину нікого!

Молоденький перекладач кінчив перекладати грізний наказ і відступив назад. Тренкер обвів поглядом натовп.

— Ферштанден? (Зрозуміло?)

Свидрач глянув на Різниченка. Той стояв поряд, високий, зігнаний, з міцно стиснутими побілілими вустами. «Тільки ми з ним знаємо про все,— подумав Свидрач.— Якщо не скажемо... смерть усім...» -

— Лишилося шість хвилин! — гукнув через перекладача Тренкер і знову зиркнув на годинник.— Мені дуже шкода вас, але ви самі виносите собі смертний вирок!

Свидрач усім тілом ніби відчував час. Хвилини тікали з майдану, нажахано рятувалися в небі, в хмарах, у багряних далях світання. Так, про підпільну групу «Моля» знали тільки Свидрач і Різниченко. Жодна душа не була посвячена в це. І ось зараз їхня таємниця оберталася таким страхітливим лихом.

Раптова звага пройняла душу Свидрача. Відчув, що мусить узяти на себе страшну місію. Він, більше ніхто! Смерть буде швидкою, короткою. Хіба що пропиже мозок остання крапля жалю за життям, за мамою... Якщо він зараз не вмере, загинуть десятки певинних. Стояв заціпенілий, у страхі, в холоднім відчаї, чув, як крижані краплі часу падають йому на голову. Покосував очима і враз помітив, як Різниченко підняв руку й відсторонив когось попереду. Що це?.. Він вирішив вийти і назвати себе? Зважився на самовбивство раніше за нього?

«Ну, що ж, умremo разом,— подумав Свидрач.— Ми винні, бо знаємо і мовчимо. Ми!..»

Він теж простягнув уперед руку. І сталося це так, паче вони змовилися ще зарані, і зараз за спільною згодою мали йти на край безодні.

Враз тишу червоного світання розпанахав кволий вигук:

— Я!

І по шеренгах бранців паче війнуло чорним вітром.

Свидрач підкинув голову, його очі застрибали по рядах, по робочих куфайках, по обшмуляних шапках.

— Я!.. — простогнало рішуче.

Тільки тепер Свидрач збагнув, що то закричав їхній друг, їхній нещасний, приречений хворобою на смерть Саприкін. Андрюша! Ось він уже простовхується, стає перед Сухоруковим.

— Прошу сказати Тренкеру... це я був з ними. Ми були з ними... Ненавиджу вас!..

Його слова докотилися до гестапівця. Тренкер зіскочив з помосту, підбіг до Саприкіна і схопив його за комір куфайки.

— Рус?.. Бандіт... Ти знав і мовчав?..

— Так, так... я... Я знав їх... — Саприкін показав на повішених. — І вони знали тільки мене...

Свидрачу зробилося лячно. Напівмертвий. Саприкін вирішив пожертвувати собою. Андрюша!.. Його ж зараз вішатимуть!.. Свидрач знову підняв руку, щоб відштовхнути з дороги переднього «остарбайтера», вийти наперед.

Але дужа рука Різниченка стисла йому лікоть. Стій!

Він же наговорює на себе... — хрипло озвався до товариша Свидрач. — Він же нічого не знає...

— Пізно, — лютим шепотом наказав Різниченко, все ще тримаючи Свидрача за лікоть. — Повісять усіх. І його, і нас... Стій, Вітю!

А попереду вже чинилась розправа. Солдати вели Саприкіна до помосту, власне, тягнули його по розтовченому снігу, по гливкій багнюці, все далі, далі, нагору, туди, де сіро звисала смерть, де мало відтак бути і його місце.

Прибесено ще один мотузок. Зашморг готовий. Ослін підставлено. Саприкін легко, наче відчувши повернення втрачених сил, вискакує на поміст, сам хапає зашморг і накидає собі на шию. Здається, його нагнить страх, що кати можуть передумати. Можуть не повірити. Почнуть допитуватися. Вириватимуть подробиці.

Та, мабуть, самому Тренкеру ця вакханалія вбивства вже набридла. Побачив перед собою фанатика і повірив йому. Тільки фанатики здатні на таку самопожертву. Вішати негайно!

Удар ногою по ослону. І мотуз натягнувся.

Майдан залімів. І одразу наче з тисяч грудей вишлюсь зітхання. Справді кінець. Жах змінився раптовим відчуттям полегкості. Повішеному вже не помо-

жеш. Зате страт більше не буде. І «десяткування» не буде. Тільки в грудях Свидрача віддалося болем, і очі його затуманились. Відчув кам'яну важкість своїх кулаків, відчув, що якби зараз перед ним опинився Тренкер, кинувся б на нього, терзав би його, шматував, кусав... Доки гестапівська куля не обірвала б йому життя.

«Андрій... Андрюша... Врятував нас... Славний хлопець... Чим же ми тобі віддячимо? Як будемо тепер жити на світі? Боже... Як житимемо після твоєї смерті?..»

Пролунала команда. Колони рушили з плацу. На дорозі стояли легкові машини і вантажівки. Чорний фургон, який привіз приречених, поводі виповзав на бетонну трасу, ставав на своє місце. Шофер вивирав назад у дверцята, намагаючись втрапити в ряд між машинами.

Була сьома ранку. Князь Сухоруків рівним, недбалим кроком наблизився до авто Тренкера, щось йому сказав, той кивнув головою назад.

Сухоруків мить довагався, глянув на годинник і відчинив задні дверцята Тренкерової машини. Ревнув мотор, і авто помчало до міста.

Далеко на обрії синіли Альпи.

ПРОПОЗИЦІЯ ПАРТАЙЛІЙТЕРА БОРМАНА

Сухоруків став ненавидіти себе з тої хвилини, коли він вийшов з паризького поїзда і ступив на перон Берлінського вокзалу. Це було двадцять дев'ятого серпня тисяча дев'ясот тридцять дев'ятого року. Складання вокзалу з колонадою, яку підпирали могутні старогерманські каріатиди, вразило його похмурістю і якоюсь зловісною незбагненністю. Він прибув до столиці рейху для зустрічі з графом Ружковським, представником польської контррозвідки. Малося уточнити плани взаємодії в боротьбі з більшовиками. Однак графа зустріти не вдалося. Той терміново виїхав до Англії — як з'ясувалося пізніше: втік від нацистів перед їхнім нападом на Польщу. Через двадцять чотири години, першого вересня тридцять дев'ятого року всі берлінські газети й гучномовці оголосили про початок війни з Польщею. Не проти більшовиків, а проти пристойного, всіма шанованого на Заході уряду Бека-Піл-

судського. І тоді князь Сухоруков зрозумів: нацисти — негідники! Не менші негідники, ніж більшовики. Він мусить рятуватися від цього коричневого потоку. Даремно він залишив Париж. Назад, негайно назад! Він поїхав на вокзал, щоб придбати квиток до Франції, та виявилось, що квитки вже не продаються. «Чому?» — запитав він у передчутті нового лиха. «Як — чому? — вирачив на нього у касове віконце очі старий касир у форменому кашкеті. — Невже ви не чули, що Франція і Англія сьогодні оголосили війну фюреру? Тепер ми прийдемо в Париж іншим шляхом. — Очі у касира за скельцями окулярів спалахнули вогниками старечого завзяття. — Ми прийдемо туди, пане, на танках!»

Так він залишився в столиці рейху, в столиці імперії, яка почала війну проти всього цивілізованого світу. На роздуми не зосталось часу: або його мали інтерпнувати, як французького підданого, або... єдиний порятунок, єдиний вибір — партайляйтер Борман. До нього! В його канцелярію, перед його всевладні очі. Колиш у Парижі Борман, ще скромний чиновник Веймарської республіки, виступав з лекцією про роль націонал-соціалізму в оздоровленні Європи від червоної загрози. Князь Сухоруков випадково опинився на тій лекції. Запам'ятав її. Був навіть вражений сміливістю й оригінальністю Борманових ідей: «расова чистота», «вірність європейській сім'ї», «Німеччина і Франція — вічні союзники у світовому конфлікті за владу»... Тепер був саме час нагадати про себе. І Сухоруков прямо заявив начальникові канцелярії Бормана: «Прошу доповіді партайляйтеру Борману, що в нього просить все милостивої аудієнції його вірний друг». — «Хто саме?» — «Скажіть, князь Сухоруков, який слухав його лекцію в Фонтенебло під Парижем». Ці слова прозвучали як пароль. Через п'ять хвилин начальник канцелярії поштових відчинив двері до Борманового кабінету і пустив туди князя. Розмова випала довга й відверта: князь прибув до Німеччини, пам'ятаючи слова, виголошені у Франції партайляйтером Борманом. Князь хоче віддати свої сили, весь свій вплив серед російської еміграції торжеству ідеї врятування Росії від сталінського більшовизму. Князь просить партайляйтера Бормана навести через свою агентуру всі належні довідки і довірити йому пайважчу справу, яка потребує рішучості, самопожертви і вміння.

Бормана присмисно здивували ці слова.

— Ви пам'ятаєте мій виступ у Фонтенебло? — запитав він усміхнено. — Я радий такій зустрічі. Російські аристократи завжди викликали в мене симпатію. — Він замислився на коротку хвилину. — Кажете, пайтяжчу роботу... Що ж я можу вам запропонувати? Чи не хотіли б ви зайнятися справами суто технічними? Ну, приміром, будівництвом залізничних доріг? Очевидно, у вас є певні ануари в банках...

— Так, у Швейцарії, і децю у Франції, — скромно докинув Сухоруков. — Але я, звісно, не мільйонер.

— Мільйони непотрібні. Я хотів би, щоб ви стали власником скромного пакету якогось акціонерного товариства. Наприклад, «Дойче банк». І тоді я міг би вам доручити досить відповідальну справу на Сході. Найперше нагадаю вам слова фюрера: «Залізниці й шосе є передумовою освоєння простору. Для панування над країнами для нас важливо не лише завоювання, але й транспортне забезпечення». Далі фюрер сказав: «Україна й Поволжжя стануть засіками Європи. Ми будемо щороку вивозити зі Сходу 10—12 мільйонів тонн зерна. Саме тому ми мусимо прокласти нові транспортні магістралі...»

— Мудрі слова, — підтакнув Сухоруков.

— Ще б пак, — гордовито кипув Борман, і його нове обличчя заіскрилося вдовolenням. — Але ми маємо прокласти на Схід широку колію. Очевидно, до трьох метрів. Запевнюю вас, князю, що по ній підуть казкові поїзди, справжні палади на колесах! З коштовними меблями, зимовими садами, кінозалами, все в килимах, у позолоті, бронзі, з червоного дерева. На відкриті платформи ми будемо вантажити велетенські контейнери. Я навіть запропонував збудувати платформу-гігант і на ній перевозити морські судна тоннажністю до одної тисячі тонн!

— І далеко протягнуться такі магістралі? — запитав Сухоруков, ледве погамувавши на губах іронічну посмішку, що навряд чи сподобалася б зараз партайлйтеру.

— До Сталінграда, до Казані, до Уфи, — все більше розпалювався начальник партійної канцелярії. — Але й це не все. Ми прокладемо ширококоліїну лінію до Владивостока й Індії, ми пустимо наші могутні поїзди по всьому азіатському материку. — Раптово Борман пригас, мовби піймавши себе на тому, що вибрав якусь таємницю. Голос його став діловим: — Мені

потрібні емігранти з Росії, які б виконали цю високу волю фюрера. Я б сказав: волю до світового транспортного панування Німеччини. Ви згодні на мою пропозицію?

— Боюся, партайляйтер, що мені не під силу така грандіозна ідея,— завагався Сухоруков.— Я звик працювати з людьми...

У Бормана миттєво згас запал.

— Табірна робота?

— Якщо ваша ласка.

— Але я доручу вам не звичайні табори, не полонених і всяких недолудків, яких доля приречла на загибель. Нам потрібна робоча сила. І ми не зупинимося ні перед чим. Міністр військової промисловості й озброєнь Шлесер запропонував вивезти на заводи рейху п'ять мільйонів іноземних робітників. Вважаю, що він виявив надмірну делікатність. Я подав фюреру іншу цифру — сім мільйонів! Так, тільки цим шляхом ми зможемо дійти до перемоги. Ви згодні зі мною, князю?

— Якщо вам удасться...

— Запевняю вас, що удасться! — самовдоволено вигукнув Борман. — Ми покриємо територію рейху сотнями й тисячами таборів, ми примусимо м'язи мільйонів рабів обертати наші колеса. Як сказав фюрер: «Колеса мусять обертатися!»

— Чудові слова, — підтвердив слухняно Сухоруков, якого вже почала втомлювати хвалькувата балакаєнка партайляйтера.

— Але знайте, князю, іноземці вміють не лише працювати, вони вміють і мислити. Кожен з них — це потенціальний бунтар, ворог імперії, червоний агент. Ми дамо вам повну владу над ними і зажадаємо: праця й покіра! Праця і вірність! Вам це під силу?

— Сподіваюся, так...

Борман підвівся, потиснув князеві руку, поплескав його дружно по плечу (жест був явно запозичений у Гітлера).

— Ах, забув про найголовніше! Куди ж вас послати?.. — Він наморщив чоло. — Поїдете в Баварію.

— В такий глибокий тил? — щиро здивувався Сухоруков, в душі якого жевріла сподіванка опинитися десь якомога ближче до російських земель.

— У війні проти більшовиків не буде тилу. — Борман глянув у вікно, наче перенісся думкою в невідомі краї. — Баварські Альпи! Для нас

це дорогі місця, князю. Німці схилиють голову перед священними міфами і найперше перед міфом про «смеркання богів». Ви знаєте, чому паш фіорер любить Альпи? Чому він усім серцем прив'язаний до малеп'яного містечка Берхтесгадена? — голос Бормана опав до загадкового шепоту: — Там похований наш великий король Барбаросса! Германські міфи стверджують, що колись він устане з мертвих.

— Я поїду в Баварію, партайляйтер, — чітко вимовив Сухоруков.

— Ідьте. — Борман погамував своє натхнення, обличчя його набуло суворого виразу: — Це велика для вас честь. Ви мені дуже симпатичні, князю, і можете вважати, що в моїй особі ви матимете вірного друга.

Натиснувши на кнопку дзвінка, викликав свого ад'ютанта і наказав йому підготувати документи для відкомандирування князя Сухорукова в Мюнхен на посаду лагерляйтера всіх робітничих таборів. Далі обійшов навкруг столу і ще раз поплескав князя по плечу.

— Не певен, як поведуться англо-саксонські плутократи і чи війна з їхньої вини не затягнеться на довгі роки, — мовив відверто й навіть з гірчинкою в голосі. — Тому я вірю в Альпи. Хто зна, може, колись «альпійський бастіон» стане неприступною фортецею на шляху наших ворогів. У «чорному лабіринті» ми переможемо будь-кого...

— У «чорному лабіринті»? — насторожено перепитав князь. — Що це таке?

— Коли-небудь дізнаєтесь, — поклавився урвати розмову Борман. — Пам'ятайте: ви їдете туди, де німці чекають воскресіння великого Барбаросси...

Так князь Сухоруков став вірним підручним начальника партійної канцелярії Бормана. З огидою й захватом став його вірним підручним. Російський князь, ворог більшовицького «варварства», він зайняв місце в шеренгах варварства, якого й боявся, й ненавидів, і без якого вже не міг обійтися, як не може козяка, трюхикаючи путівцем, позбутися надокучливої їй упряжі.

Після страти чотирьох... ні, п'ятьох в'язнів на пустирі за табором «Моль» князь Сухоруков був запрошений на вечерю до Тренкера. Товариство зібралось невелике: сам Тренкер, начальник кримінальної по-

ліції Штюльпнагель, князь Сухоруков і високий гість із Берліна Герберт Крузе, якого Тренкер називав наче в жарт і наче з шанобливим острахом Дербезегеніус (тобто: злий геній). Саме прибуття Дербезегеніуса й стало приводом для трапезування. Виявилося, він був якимось далеким Тренкеровим родичем, колись вони разом училися в Берлінській технічній школі, разом мріяли пробитися у верхи німецької інженерної еліти, проте життя безжально розвело їх: Тренкер влип у «брудну політику» (за його власним висловом), а Дербезегеніус з якогось дава опинився на секретній роботі в міністерстві озброєнь Альберта Шпєєра. Тож і цього дня він приїхав як представник високого берлінського сановника. Перехиливши не одну чарку горілки, елегантно вдягнений, в окулярах з позолоченою оправою, Крузе дав волю своїй відвертості:

— Ти пам'ятаєш, Віллі, як ми з тобою мріяли колись стати богами нашої німецької індустрії? — говорив він, тримаючи в руці чарку з коньяком. Довгасте обличчя його з кучмастими бровами виражало сумну замріяність. — Так от, сьогодні я врешті опинився на такій вершині і клянусь свою долю за цю її жорстоку ласку.

— Ти справді став генієм нашої бойової техніки, Герберт, — озвався Тренкер з поштивим усміхом. — Воістину наш злий геній.

— Так, злий! — вигукнув гість і, не чекаючи припрошень і не проголошуючи ніяких тостів, перехилив ще одну чарку. — Бо на цьому клятому носту головного конструктора, який я тепер... — Він урвав мову, відчувши, що далі говорити не має права. — Тепер мені не дуже солодко, можеш повірити.

Видно, щось мучило його, можливо, якісь службові прикросці, які людина завжди прагне викласти перед іншими й цим полегшити собі душу. Його одразу зрозумів начальник кримінальної поліції. Підкинув гостру борідку й промовив з підкресленим співчуттям:

— Під час війни високі посади, як і високі будинки, завжди найнебезпечливіші. По них легко стріляти. Стопроцентне влучання.

— Але я, даруйте, ще не влучений, — наче образився Дербезегеніус. — Хоч вогонь по мені ведуть з дуже важкої артилерії.

— Можу порадити вам тільки одне: стріляти раніше, ніж вистрелить ворог.

Гість глянув з деяким подивом на начальника кримінальної поліції, на його миршаву борідку, ніби не сподівався почути від хирлявого чоловіка таку життєвську мудрість.

— Ми й так вистрелили першими, гер крімі.— Він умище, наче бажаючи вколоти Штюльпнагеля, назвав його дещо зневажливо «крімі», що в аббревіатурі означало «криміналь-поліцай».— Ми ударили спершу по Австрії, потім по чехах, далі по Польщі, Югославії, Франції і врешті — замахнулися на Росію. Ми були наївні, гадаючи, що перший постріл завжди приносить швидку перемогу.

— Ви маєте щодо цього сумнів? — східно підкинув слівце Штюльпнагель.

— Нінайменшого! — ляснув пещеною долонею по білій скатертині берлінець.— Я тільки хотів би нагадати вам, панове, як планувати наш «всесвітній блиц-кріг». Ми розраховували зім'яти Радянську Росію протягом чотирьох місяців і вже восени сорок першого року перекинути більшу частину моторизованих і танкових з'єднань для виконання інших завдань. Ми планували до кінця сорок першого провести операцію з Кавказу проти Ірану, з Болгарії проти Іраку, з Лівії проти Єгипту і Палестини. Ми вірили, що уже в травні 1941 року японці захоплять Сінгапур і вийдуть зі сходу до Індії. Тієї ж осені малося взяти штурмом Гібралтар (з дозволу Франко чи без дозволу), закрити із заходу Середземне море й створити в Африці бастион, націлений проти Америки. Ви пам'ятаєте плани нашого ОКВ? Ви пам'ятаєте хвастовиті заяви рейхсмаршала Герінга? Але нічого не вийшло. Бо війна вимагає часу. Часу і мудрості. А час і мудрість дадуть Німеччині тільки вчені. Ми дамо їх. Ми, еліта, гордість нації! І доки фюрер цього не зрозуміє, Німеччина буде котитися до прірви...

Запахло ризикованою політичною темою. Тренкер швидко налив у чарки і запропонував випити в честь фюрера. Фюрер зараз має доволі клопоту після боїв за Сталінград. Але він прекрасно володіє ситуацією. Він вирівнює фронт саме для того, щоб виграти час, як тут цілком доречно висловився наш шановний гість із Берліна гер Крузе. Хайль фюрер!

Однак було не дуже весело. Надто хмурився куцобровий гість. Що далі він п'янів, то дужче його проймав бажання говорити неприємні речі. Раптово його

погляд упав на князя Сухорукова, добре поголеного, худорлявого, в сілпучо-білій сорочці з чорною краваткою.

— Ви російський князь? — запитав Дербезегеніус. — Як там у Сталіна? Що нового вони готують для нас, німців?

Сухорукова трохи розсмішила хмільна наївність берлінського інженера. Хоча, зрештою, в його словах не було ніякої наївності. Сталін справді готував для рейху якусь нову каверзу.

— На жаль, пане Крузе, я не маю ніяких відомостей про імперію Сталіна, — мовив Сухоруков раптом повеселилим голосом, немов йому завдало втіхи припущення берлінця про те, що росіяни здатні на якісь несподіванки. Думав зараз не про більшовиків, думав про Росію, яку, виявляється, непросто поставити на коліна. — Я знаю одне: Сталін і його армії можуть завдати нам ще чимало прикростей.

Зчинився галас. Тренкер терпіти не міг у своєму домі, панічних розмов. Злякався такого повороту і Штюльпегель, хитрецький, вічно насторожений садист. У нього одразу знайшлися й слова заперечення. Мовляв, ситуація далеко не трагічна, як декому здається: Німецькі підводні човни взяли в облогу всю Північну Америку, вони топлять американські й англійські торговельні судна, розстрілюють їхні транспорти в Північному морі. До того ж не слід забувати, що фюрер готує нову секретну зброю. У німців незабаром з'являться нові бомбардувальники, які вільно літатимуть у Сполучені Штати й назад...

У берлінця гидливо сіпнулися губи. Терпіти не міг отаких дурпуватих оптимістів з Головного управління імперської безпеки. Берлінець належав справді до істинно інженерної еліти, з ним рахувався партайлайтер Борман, його було кілька разів допущено навіть на розмову з самим фюрером. Там, у верхніх ешелонах, настрій аж ніяк не оптимістичний, але, як сказав рейхсміністр пропаганди, радіо й преса іноді повинні мовчати. І він, доктор Крузе, не може вибавкати всього, що знає.

А знав він багато. Мав точну інформацію щодо стосунків Великонімеччини й Америки. 25 червня 1941 року Гітлер відверто мовив контр-адміралу Редеру: «Я хотів би уникнути оголошення війни Сполученим Штатам, доки триває східний похід...», 14 липня 1941 року

фюрер, охоплений ейфорією перших переможних реляцій зі Сходу, віддав наказ: кинути всі сили на збільшення ВВС та підводного флоту грос-адмірала Деніца. Хай Японія вторгнеться в Радянську Росію, дійде до Омська і там зустрінеється з німецькими арміями. Тільки тоді можна буде вдарити по Штатах. Редеру ж він пообіцяв захопити Азорські острови й використати бомбардувальники дальнього радіусу дії проти США, але не раніше осені сорок першого року. Азори буквально заворожували фюрера. Ще до нападу на Радянський Союз у штабі оперативного керівництва ОКВ стало відомо, що «в ході подальшого ведення війни фюрер займається захопленням островів в Атлантиці». Однак фюрер знав, що операції проти Сполучених Штатів вимагають особливо ретельної підготовки з військово-технічного боку. Німецькі ВВС на той час не мали бомбардувальників з достатньою дальністю польоту. Рейхсмаршал Герінг вимагав від авіапромисловості створення важкого бомбардувальника, який був би здатний досягати Нью-Йорка. Збудований на заводах Хейнкеля літак «Хе-177» виявився для такої мети непридатним. Не поталанило й Мессершміттові, який прагнув сконструювати й пустити в серійне виробництво літак-велепень. Його бойова машина «Me-261/263» з радіусом дії дві тисячі кілометрів з'явилася лише в 1943 році, та й вона була визнана невдалою.

Доктор Крузе, точний у ділових розрахунках, дивився на всі ці екстраординарні плани переозброєння з неприхованим скептицизмом. Хіба ж неясно, скільки авантюристів присмокталося до великої ідеї фюрера? Ну, чого варта була хоча б історія з Віктором фон Лоссбергом, яка спершу привела в захоплення Берлін. Доктору Крузе доручили очолити комісію й розібратися в справі. Офіцер ВВС фон Лоссберг запропонував здійснити операцію проти США з допомогою гідролітака «Блом унд фосс 222». Ідіотизм, який важко було уявити! Неоковирний гідрогігант за ідеєю Лоссберга мав перетяти Атлантику з проміжною посадкою дець за тисячі кілометрів від Нью-Йорка й далі вилетіти на бомбардування міста. Доктор Крузе змушений був сам сісти в цей гідролітак, вона піднялися над Остзее, покружляли над темними морськими водами і врешті сіли біля Конелгагена, ледве не стративши життя. Крузе знав, що нічого з цього не вийде, що німецька авіапромисловість нездатна на такі високі піднесення.

А з сорок третього року, коли почалися тяжкі поразки на Сході, від проектів бомбардування Америки взагалі довелося відмовитися. І ось поліцейський шиник Штюльпнагель висуває свої супероригінальні ідеї! Та його гідко слухати!

— Ми стоїмо на порозі великих відкриттів у військовій техніці, панове,— просторікував далі Штюльпнагель.— І якщо ми протримаємося ще кілька місяців, Великонімеччина подолає тимчасові труднощі. У нас буде нова зброя.

Берлінцеві врешті не витримав. Його волохаті брови чорними гусеницями полізли на лоба.

— Звідки ви все це знаєте, пане крімі? — з неприхованим єхидством вигукнув він.— Секретною зброєю, якщо вже говорити відверто, займаюся я, а не ви. Спасибі, що ви нагадали мені про неї...

— Ви хочете сказати, що її немає? Що це вигадка фюрера?

— Та не ловіть мене на слові! — обурився Дербезегеніус. Обличчя його взялося буряковою барвою.— Ваші поліцейські методи шантажу ви можете застосовувати на полонених і мародерах. Якщо ж ви хочете донести на мене, то знайте, що я і мої роботи — під особистою охороною фюрера. Пливати я хотів на вас!

Запахло сваркою, прямо таки скандалом. Борідка змякалася, очі криміналіста полохливо забігали, шукаючи підтримки. Тренкер швидко заспокоїв його:

— Пане Штюльпнагель, ви справді трохи перебільшуєте. Мій друг вірить у перемогу Великонімеччини не менше, ніж ми з вами.— І глянув заохотливо на берлінця.— Чи не так, мій милий Дербезегеніус?

Однак берлінець не виявляв наміру до примирення. Його лице видавало гнів вельможі, якого образив мікчемний плебей.

— Так, панове,— кинув він зверхній погляд на Штюльпнагеля,— ми справді готуємо секретну зброю. І саме заради цього я приїхав сюди. Не буду приховувати од вас: сталінградська катастрофа змушує нас поспішати. Ви хочете знати, яка саме зброя? — Дербезегеніус насупив кущуваті брови.— Державною таємницею володіє лише фюрер і його найближчі помічники. Одне ясно: щоб створити нову зброю, потрібен час. І ми його виграли. Та, на жаль, поки що справи повертаються не на нашу користь.— В його голосі відчувалася болісна патетика.— В бесіді з Борманом фюрер

сказав: «Трагедія пімців у тому, що їм завжди не вистачало часу. Ми завжди були в цейтноті. Нам бракувало простору. Росіяни, володіючи колосальними просторами, можуть чекати. Час працює на них. І він же працює проти нас...»

— Ми виграємо час у себе на батьківщині,— буркнув чомусь сердито Тренкер.

— Прекрасні слова! — вигукнув старий інженер, і його брови-гусениці підскочили вгору.— Ми мусимо витратити час тільки тут... в Альпах!

— Де, де? — наче не повірив Тренкер і мимоволі навіть відклав убік сріблясту виделку.

— Кажу, в Альпах,— виразніше й твердіше мовив берлінець.— А точніше, панове, в нашому «Альпійському редуті».— Він підвівся, одразу набувши урочистості й владності, сперся кісточками пальців на стіл.— Поки що це моя ідея. Але я вірю: рано чи пізно фюрер відгукнеться на неї. У мене вже є друзі, які її підтримують. Високі друзі, панове! Прошу, принесіть мені карту Німеччини.

І коли карту було принесено, старий інженер сперся на неї широко розставленими руками. Дивився довго, уважно, ворухив важкими сивими кущиками брів. Аж тоді поклав на карту усю п'ятірню. Ось тут, саме тут буде порятунок Німеччини!

Про який саме порятунок йшлося, не став розводитися. Це був державний секрет, висока державна таємниця. Тренкер одразу зрозумів його й тому не став допитуватися. Тільки кивнув великою головою, наче погоджуючись з мовчазною затаєністю берлінця.

— Сподіваюсь, ви мені допоможете,— озвався по хвилі берлінець. І враз широким усміхом наче підбадьорив своїх застільників.— Я вірю, папі Альпи ввійдуть в безсмертя.— Він потягнувся до своєї чарки.— Прошу, панове, підняти за це тост.

МУСИМО ВІДОМСТИТИ

На заводах Дорньє під Мюнхеном перед війною вироблялося в рік всього двадцять бойових літаків. У тридцять дев'ятому — вже сто двадцять. У сорок другому — понад дві тисячі. Дорньє був хижий і невгамований у своїй жадобі. Вимагав грошей, матеріалів, людей. Рейхсмаршал Герінг особисто зустрівшись з влас-

ником заводу, пообіцяв йому в «щасливі» повоєнні часи третину всього експорту за кордон.

Так буде, так повинно бути, пащекував Герінг. Ніщо не спинить німців перед розквітом їхньої авіаційної промисловості. Сировина буде. Металу вистачить. Людських ресурсів...

Тут, правда, з'явилися труднощі. Війна дедалі жорстокіше забирала людей. Треба було щось робити. Дорнє спершу запаникував, далі кинувся в Берлін і дістав там дозвіл на одержання робочої сили зі Сходу. «Фольмехтіге арбайтскрафт», себто повноцінної робочої сили, не змученої концтабірними митарствами, не перемеленої есесівськими муштрами, не ослабленої голодуванням.

«Остарбайтери» — ось у чому був вихід. Хай добровільно їдуть з окупованої вермахтом України, Білорусії, Росії. Обіцяти їм усі блага, всі розкоші імперського тилу! Якщо буде мало добровольців, стягувати сюди, під Альпи, умовнодобровільних, простіше кажучи — припеволених, пахалених в облавах, стягнутих з ліжок, але, боронь боже! — не табірних.

Брали скрізь, де тільки вдавалося брати. З Франції було вивезено 1,76 млн. робітників, з Бельгії — 500 тисяч, з Голландії — 400 тисяч. А вже щодо нещасних бранців зі Сходу, то страшно було й казати. З Радянського Союзу за велінням начальника генерального штабу вермахту почали вивозити всіх працездатних, кому понад 14 років, фашистський диктатор «у справах Сходу» Розенберг повідомляв рабовласникові Заукелю, що він відправляє з Білорусії на роботу до Німеччини навіть дітей 10 років.

І відправляли, пакували в «телятники», розташовували в більш-менш терпимих бараках. Баланда з гемюзе, шматок ерзац-хліба, німецька гігієна. І праця, праця... До повної виснаги, до цілковитої перемоги Німеччини! За покору — мізерний харч, за непокору — негайна смерть!

Цю смерть Свидрач уперше побачив на шибеницях біля табору «Моль», коли вішали Саприкіна. В першу мить вона пригломщила його. Потім, уже в цеху — саме вивантажували вугілля з пультманівського вагону — його душу опала шалена лють. Якщо вони вбивають, будемо і ми їх убивати. Нашого брата голими руками не візьмеш! Сьогодні ж скличуть збори підпільної групи — їх уже двадцять три чоловіки! — і

ухвалять рішення про акти рішучого саботажу. Найрішучішого!

Підривати, нищити, труїти! Або ще краще — підняти повстання в таборах «Зоммер» і «Моль». У кожному з них по п'ять тисяч бранців, і всі жадають волі. Одним ударом рознесуть загорожу — на щастя, нема концтабірних вишок! — вирвуться в ліс, далі — в передгір'я, ще далі в грізні Альпи...

Однак мудрий Різниченко вгамував його запал. Хатися за крайні заходи вони не будуть. І про повстання думати зарані. Нема зброї, нема зв'язків з іншими таборами, фронт ще далеко, і невідомо, як воно повернеться далі. Сталінград — тільки початок. Хтозна, може, у фашистів вистачить сил для подальшого наступу.

— А як же ми відомстимо за страту наших товаришів? — темніючи обличчям, запитав Свидрач. Тримав обіруч павантажену вугіллям тачку, дивився собі під ноги.

— Відомстимо, Вітю, — якимось загадково пообіцяв Різниченко. — Прийде й на нашу вулицю свято!

До свята, звісно, було ще далеко. А зараз ось цех німецького авіаційного заводу, колії заводської вузькоколійки, широко відчинена брама у весняний день. І вони, колишні червоноармійці, яким вдалося чудом уникнути полону. Добре нам'ятали, як то все сталося. Обое, вирвавшись з оточення, пробралися до свого села, занишкли там, сподіваючись на добру годину: може, наші знову повернуться, може, вдасться перейти лінію фронту... І врешті, той лихий день, коли в село нагрянула німецька жандармерія й почалися повальні обшуки. Тікати було незмога. Село оточене, на всіх шляхах німецькі пости. Гітлерівці шукали рештки якогось розгромленого радянського штабу, що загубився в степах. Якби впіймали Різниченка й Свидрача в селі, їх би чекало одне: полон, табір, смерть. І тоді котрийсь із поліцаїв, сусідський парубчак з карабіном на плечі, свій же однокашник, з яким просиділи за партою не один рік, виручив їх. «Вбирайтеся в домашнє лахміття і хутко до старости. Там якраз готують команду добровільців у Німеччину. Зголошуйтеся самі. Знаю, що невелика радість. Що ж, може, по дорозі вдасться втекти з ешелону. Інакше — заберуть як полонених у табір! І тоді вам кінець!»

Отже, були тепер «остарбайтерами». Одна кімна-

га-штуба з десятима ліжками, одна мрія про волю. Різниченко високий, худорлявий, високочолый, задумливий погляд. Свидрач плечистий, зібраний, весь — вогонь.

Скільки разів, було, Володя Різниченко гасив Вікторів запад, коли той ладен був кинутися з кулаками на якого-небудь кривдирика-охоронця чи відрізати шмальким словом пихатому німецькому майстрові: «Не час. Потерпи, Вітю».

І доводилося терпіти. Доводилось. А що поробиш? Тут тобі не фронт і в атаку не піднімешся на клятого фашиста. Хоча вже й терпець, здавалося, ось-ось урветься. Надто після моторошної сцени біля шибениць.

— То що ж будемо робити? — запитав Свидрач, беручись за тачку з вугіллям. — Люди киплять. Наших б'ють, а ми мовчимо.

— Скажи: не час! — заспокоїливо, ледве тамуючи в очах смуток, промовив Різниченко. Заходився насипати вугілля до своєї тачки, сипнув раз, удруге, потім підвів голову, глянув на товариша. — І запам'ятай: без мого дозволу ані руш! Це наказ! Чуєш? Наказ штабу!

Усі в таборі «Зоммер» знали, що Лариса Пустовітько, сестра санітарної штуби, належить до тих жінок, до яких краще не підступайся. Гостроока, темпо-русява, смаглява, гінка, в білому халатику, вона ставилася до чоловіків, як до своїх найлютіших ворогів. «Цю не чіпай! — говорили між собою табірні хлопці. — Береже себе для якогось генерала».

Ні, не про генерала мріялося їй. Один Різниченко знав про неї усе. Знав сувору Ларисину таємницю, яку вона відкрила йому.

Довго, довго вагалася. Спершу страшенно переживала, потерпала від думки про можливий провал, жила в постійному страху, в стані виснажливої самотності. Однак час вимагав дій. Лишатися одною вона не могла. Кругом вороги, можливе викриття, зрада, удар у спину. Князь Сухоруков пильно стежив за нею і мовби чогось вичікував. Ні, таки мусила шукати спільників. І тоді вона почала придивлятися до Володі Різниченка. Стриманий, неговіркий, якийсь вічно опечалений, не шукав ні з ким контактів, ні до кого не горнувся (так думалося спершу Ларисі), людина, яка, певне, пережила велике горе і все ж не зламалася. Коли Лариса почула від когось із хлопців, що Різничен-

ко пройшов нележку фронтову школу мужності, вирішила першою зробити крок йому назустріч. Після обережних натяків з її боку він наче ожив і теж мимоволі потягнувся до неї. Розповів про домівку, про своє сплюснуте село, говорив з неприхованою зневажкою до фашистів. А що вже ненавидів поліцайню! І тоді вони стали друзями. І вона повірила йому. Він вступив у світ її тасмиці й поклявся, хоч цього їй і не сказав, саму Ларису оберігати як міг. Хлопці, не чіпати! Горою стоятиму за неї, такий мій наказ. Вважали, що Володя закоханий у дівчину, але дехто здогадувався й про інше. Принаймні, в штабі підпілля своїм найбільшим друзям Володя дещо відкрився: Лариса виконує завдання звідти. Він кивав кудись у непевному напрямі, туди, де був світ непевності, жахів війни. Яке завдання — то вже не вашого розуму діло! Наша воля й годі! Наша!

Свидрач знав, що пайбільше тривожило Різниченка ставлення до Лариси високого начальства. Точніше — самого оберлагерфюрера князя Сухорукова. Той чомусь уперто придивлявся до неї. Мовби про віщось здогадувався. Чи давно був з нею знайомий. Клятий відщепенець! Продав Батьківщину, і людську душу продасть за гріш. Ще вважає себе благородною кісткою! Прийде час, і воли, підпільники, винесуть йому свій смертний вирок. За все він отримає.

Непокоїла Різниченка й підступна гра з Ларисою старшого поліцай Гульки, падлючого чоловіка із відвертих зрадників, маленького, гостроокого плюгавця. Володарював у таборі над всією охороною. Здається, німці самі його зневажали, вони навіть презирливо прозвали його гунд (собака). Але, видно, був з нього собака вірний, пес затятий, холуй потрібний. І оце стерво (інакше його між собою хлопці й не називали) почало останнім часом чіплятися до Лариси. Красу її, видно, собі уподобав, вирішив мати за коханку.

Вночі Різниченко зібрав свою групу для короткої наради. Мали для цього старе бомбосховище, якийсь наче овочевий льох, куди вони запхалися в сутінках, навромацки, там запалили свічку, посідали на ящиках і повели мову про останні події. Надворі лишився один із підпільників. Йому теж кортіло до гурту, але мусив зайняти свій пост. Щоб жодна собака не пронюхала, де вони й що.

Було одне питання: помста за страту своїх!

І одразу друге: кому мстити? Поліцаю Гунду? Князю Сухорукову? Чи, може, гестапівцям у чорних плащах, які вішали Саприкіна?

— Убити князя! — подав голос Гриша Єфімов, колишній моряк-чорноморець.

Від його голосу гойднувся вогник свічки, і чорні тіні заметалися по стінах.

— Поставлять іншого, — промовив владно й зважено Різниченко. — Поставлять німця з поліції або ще гірше — з гестапо.

— Тоді нашого собаку... Гунда-Гуньку, — запропонував хтось інший.

Зголосився Свидрач. Мав навіть план дії. Це стерво щовечора напивається до чортиків і потім іде кудись у місто, в якийсь таємний бордель. Ось там по дорозі його...

— Не проходить! — рубнув у півтім рукою Різниченко. — Будемо готувати акцію на поворотному крузі. Щоб нікому в голову не прийшло, що це ми. Пропоную доручити Косолапову. Допоможе Гриша Єфімов.

Ухвалу прийняли мовчки, швидко піднявши в півтім руки. Без запису, без протоколів, все нотуючи в пам'яті, в серці. І ще було одне повідомлення. Його зробив сам Різниченко:

— Лариса сказала мені, що завтра чи позавтра в нас буде загальний обшук. Почула від поліцаїв. Прибудуть гестапівці. Наказую: пожі закопати! «Вальтер» у кого? У тебе, Вітю? — взяв за лікоть Свидрача і потиснув його чимдуж. — Теж заховай якнайдалі. Не дай бог дошукаються.

Мали вже розходитися. Довго тут не сидять, кожна хвилинка важить. Та й нащо товктися в півтім, все ясно...

Проте Різниченко, коли вже підвелися, тримаючи в руках недогарок свічки, раптом прошепотів повеселілим голосом:

— А ще ж є одна повина, товариші! Тільки страшно про неї й думати. З учорашнього дня по всій Німеччині оголошено траур. Після Сталінграда! Точно я нічого не знаю. Лариса, може, дістане їхню газету. Тому прошу... наказую... — голос Різниченка палився сталлю, — бути особливо обережними! Німці нам не подарують своїєї поразки. Все! А тепер по бараках.

... У тісній, напханій людськими тілами штубі, впавши на своє ліжко, Різниченко сказав Свидрачу:

— Прощу тебе, Вітю... Скажи нашим: Ларису обєрігати як тільки можна. Щоб волосинка з її голови не впала.

— Та чого ти так за неї?..

— Скажу колись.

— Кажі зараз!

Різниченко обняв друга за плечі, зашепотів здавленим голосом:

— Не маю права... Зрозумій, Вітю... Свята клятва... А тільки бережи її... Бережи нашу Лару!

ЗА МІТЬ ДО ПРОВАЛУ

Її й справді належало берегти. І життя її, і честь її, і надто тяжку справу, яку вона взяла на себе. Тут у таборі, серед цього людського мурашника, де опинилася мовби випадково — як думалося багатьом, а в дійсності ж зовсім не випадково, — вона знайшла останній свій притулок, свій останній, єдино можливий спок, щоб не потрапити до рук гестапо.

Перед війною була радянською розвідницею у Франції. Налаштовувалася зв'язки, резидентура, явки, все, що треба для нормальної роботи. Борись, працєю, вивідуй для Центру, переказуй усе, що зможеш. Але сталося лихо. Наш старший резидент у Європі виявився «зрадником» (через десятиліття стане відомо: «зрадником» його оголосив Берія), мав терміново перед самим нападом Гітлера на Польщу повертатися до Москви. Відмовився їхати, пішов у своє підпілля, кинув резидентуру, зник за океаном, усе розпалося, зв'язки порушилися, явки втратили цінність. І тоді один з його агентів Лариса Пустовітько опинилася тут у Мюнхені, бо не було іншої змоги вижити й продовжувати роботу. Вийшла на явку й... ледь не потрапила в руки німецької контррозвідки. Врятувало чудо, випадок чи професійна витримка. Вже на мюнхенському вокзалі, куди прибула поїздом з Парижа з паспортом і легендою обездоленої російської емігрантки (точніше — нащадка російських емігрантів), відчула за собою «хвоста». Одірвавшись від нього, проскочила на таксі туди, куди належало їхати, пройшла повз розликуваний будиночок у садку і тут знову відчула — о, благословен-

не чуття розвідника! — що й ця явка провалена. Побачила: на подвір'ї вілли пораються біля авто якісь парубчак в формі «гітлерюгенд» (мала ж бути старенька німкеня з сліпим чоловіком), і притьмом кинулася далі від залізних вензелюватих воріт, побігла у вечірні сутінки невідомого міста: відчай, безнадія, цілковите безвихіддя. Мала в кишені ампулу ціану, носила її з собою як останній порятуюнок. Хтозна, чи в ту страшну, вечорову годину не з'явилася в неї думка скористатися з неї? Стояла безпомічна з маленьким чемоданчиком, на очах сльози, тіло виснажене до останку, душа в розпачі... Стояла біля якогось із заштореними вікнами бару, де була музика, людська безтурботність, ситі страви, куди заходили елегантно вдягнені пани з своїми дамами. «Що фройляйн хоче? — раптом поцікавився в неї з підозрою поліцай. — Може, фройляйн забула, що фюрер заборонив проституцію?» Він уже хотів зажадати документи, стояв перед Ларисою владний, у чорній шинелі й високий касці шупо з білою кокардою. Як раптом почулася російська мова, і Лариса побачила статечного високого чоловіка, який заходив до бару в товаристві молодих жінок, розмовляючи з ними по-російськи. Спрацював інстинкт самозбереження. Лариса ступила крок до високого пана і теж російською мовою гукнула йому майже благально... Тепер уже забулося, що саме... Слова відчаю чи безпорадності самотньої душі на темній мюнхенській вулиці. Пан обернувся на її слова, побачив поліцає й ступив до Лариси крок. Щось його наче підштовхнуло. Росіянка? Тут? На очах сльози, голос сповнений болю... В нього було видовжене, з сивими скронями обличчя, на голові котлошок, одягнений елегантно, в руці стек. Узяв Ларису за лікоть (кивнувши поліцаєві, що той може йти), одвів убік і поцікавився, хто вона, чому опинилася коло бару, і чим він може допомогти? Росіянка? Батьки померли в Парижі? О! Племінниця... (було названо поважне прізвище високого петербурзького сановника графа Пустовітька) і фройляйн не знає, куди себе подіти?.. «Я приїхала до бабусі в Мюнхен, — вишпитувала Лариса свою легенду. — Мама перед смертю сказала, що бабуса тут, і я можу в разі скрути порятуватися у неї. Але її дім розбомблений, жодної душі... я, мабуть, загину...» Високий у котлолку мить подумав і, враз усміхнувшись, назвав себе. Назвався дещо театральню, як і на-

лежало істинному аристократові: «Я теж, на жаль, з колишніх. Князь Сухоруков. Мав честь чути в Петербурзі про вашого дядечка. І сподіваюся, що мені вдасться зарадити вашому лихові». — «О, князь!..» — тільки й спромоглася видушити з себе Лариса. Він узяв її за руку, відчув холодність її пальців, її тремтіння, впився очима в сліпучої вроди личко, далі взяв її під руку й підвів до своїх дам, відрекомендував: «Графиня Лариса!» Він запрошує її в їхнє товариство і сподівається, що вони разом проведуть приємний вечір.

Так тоді почалося. Зіграти роль «графині» було неважко, цю легенду готувала Лариса на гірший випадок. Усе прислужилося їй: і знання французької та німецької мов, і вишуканість манер за столом, і граційність поводження (справжній французький шарм), і розмови про нещасну російську колонію в Парижі. Дамочки з князевого товариства, сповнені ревнощів, хутко кудись позникали, а Сухоруков усе пригощав Ларису, все допитувався про своїх знайомих з французької еміграції. Лариса декого знала особисто — змізернілих аристократок, благородних повій, баронів у лакейських передпокоях. Розповідала про них із щирим смутком, декому навіть виголосила справжній палкий панегірик, згадала про «матір Марію», дружину есера Савінкова, яка по всій Франції набула слави істинної патріотки й подвижниці.

— Ви знали й матір Марію? — не втримався від гіркого подиву князь Сухоруков.

— Я бачила її на вулицях Парижа, коли вона підбирала біля магазинів листя капусти для своїх нещасних підопічних з пансіону. Я читала оголошення в паризькій пресі, які вона друкувала, пропонуючи свої послуги для винищення — даруйте, кпязю! — домашніх паразитів. Благородна, нещасна жінка!

— Мати Марія! Мати Марія! — хитав головою князь. І враз глянув на свою візаві розчулено. — Спасибі, що ви принесли мені ці вісті. Клянусь вам, графине, ви не загинете в цій суворій німецькій стороні! Я беру вас під свій захист. Завтра ж ви матимете роботу.

Так він влаштував її в «Зоммері». Привіз на своєму авто і наказав доктору Гаєру, старшому табірному медику, зарахувати фройляйн Ларису Пустовітько до медперсоналу табірною сестрою. Медицину вона знає, у неї є посвідчення з паризьких курсів, жінка надійна,

зірна рейхові і його ідеалам. Всс! Питання вирішено.

Старий німець глянув байдужими очима на молоденьку темно-русяву красуню, щось пробурмотів непевне (знаємо, мовляв, таких сестер-жалібниць з князівських спалень), записав Ларисине прізвище до великого grosбуху, показав їй кімнатку, де вона буде відтепер, і нове її життя в таборі почалося.

Життя в таборі...

А мала ж інше життя. І тому іншому належали всі її думки, і вся її воля. Думала про втрату контактів, про провалену явку, про невиконаний обов'язок перед Центром, про все, що привело її сюди, в цей богом благословений, як пихато казали німці, Мюнхен — місто древніх монастирів, вишуканого релігійного мистецтва, стародавніх палаців і...

Саме про «і» думала безупинно. Бо це значило: завод Дорньє, який невпинно випускав першокласні бойові машини, і ще заводський комплекс Фрідгофен, що випускав танки й приціли для авіації, і зрештою — велика країна гір, похмурий Альпійський край, його підземелля, його шляхи й аеродроми, бастион опори для фюрера, його остання сподіванка й останній шанс, якщо не виграти війну, то принаймні затягнути її до пескінченності.

Найстрашнішим була втрата зв'язку. Старе подружжя Н., де вона ледь не втратила в гестапівську пастку, очевидно, стало жертвою нацистів. І тоді Лариса згадала про останній, найостанніший спосіб зв'язатися з Центром — виготовити передатчик власними руками. Не тут, звісна річ, а десь у місті, в якійсь майстерні, у людей, котрі можуть прийти їй на поміч.

Вирішила з цими своїми клопотами відкритися Різниченку.

— Імелем Цетру доручаю тобі, Вово, найтяжче: шукай майстерню, шукай радіотехніка. Я повинна мати апарат.

За кілька днів він зазирнув до неї в санітарну штубу, причинив за собою двері.

— Через тиждень будеш мати квіти, Ларо, — сказав твердим тоном. Слово «квіти» означало апарат.

— Ти певен? — глинула вона на худорбастого здорваня.

— Вважай, що так. Майстерня Віртніца. Автосер-

віс. У нього працює наш хлопець. Золоті руки! Ми хотіли б залучити його в діло.

— Бережи його! Бережи, Вовонько! Мене ждуть там,— кивнула вона кудись за стіни.— Центр жде. Тут у гітлерівців починаються якісь дивні справи. Небезпечні й дуже підозрілі.

Він кивав головою, і його очі наливалися холодною рішучістю.

— Буду, Ларо.

— Спасибі, Вовонько...

— А як твій князь?

Вона впала на застелене грубою сірою ковдрою ліжко, відкинулася головою до стіни. Рівне темно-русяве волосся на тлі білого халатика розсипалося їй по плечах. Різниченко чомусь соромливо відвів убік очі. Ларисина краса сліпила й обезвольовала його. Стояв перед нею високий, якийсь незграбний у своїй брудній куфайці, у розтоптаних черевиках.

І тут почув від Лариси дивне й недобре. Князь закоханий у неї до безтями. Вона для нього «графиня», петербурзька дама славного роду. Але тримається обачно, дуже делікатний у поводженні і, здається, навіть співчуває їм, бранцям свого табору.

— Ми його співчуття вже відчули на собі,— бовкнув коротко Різниченко.— Бігає в гестапо, як до себе додому.

— Мусить бігати, Воно.

— Служить пімцям.

— І ти служиш...

— Я битимуся. Я готую загін... Я страждаю...

— І він страждає.

— Може, закохалася в нього?

Ларисине обличчя вкрилося блідістю, повненькі уста сіпнулися кривдою. Здавалося, встане зараз і навідмаш ударить Володю по щоці. Отаке подумати про неї! І хто? Хто?.. Однак погамувала гнів, підвелася, взяла Володю за шорстку руку, навіщось сіпнула її вниз, мовби хотіла отямити його від дурних думок, і тоді тихо, майже з розпачем сказала йому, що зараз війна, тяжка війна, і ні про що дурне вони не сміють думати. Ні про що!

Зате були інші, хто думав дурне. Думав і чинив. До пайпідліших людей у таборі належав поліцай, власне, оберполіцай Гулька Сороковий, за пімецьким прізвищем — Гунд, собака, падло. Його боялися всі, па-

віть німці. Ходило отаке миршаве, довгоруке, з витягнутою по-мавп'ячому щелепастою головою, до всього пригнувалося, придивлялося. Поліцейський мундир сидів на п'яму мішкувато, чоботи були з високими халлявами на грубених підощвах. Пістолет носив на рем'яніці спереду, як німецькі офіцери.

Начальникові табору князю Сухорукову цей тип був відворотний, він би давно позбувся його, якби Гундове прізвище не стояло в якійсь особливій картотеці СД як найпершого й найнадійнішого інформатора.

Все знав, усе вмів винюхувати. І в цей день він перший мовби відчув наближення своєї щасливої години. Ще зранку йому вдалося від одного з своїх помічників дізнатися, що Косолапов, молоденьке, майже дитинисте хлоп'я, з білявим чубчиком, чомусь допитувався у німця-диспетчера про прибуття вагонів з вугіллям. Ясно, щось мало бути: диверсія, непослух, міркував собі Гунд.

Він хотів одразу подзвонити в комендатуру тому, кому належалося знати все, і попередити, що затівається акт саботажу. Одначе передумав. Ні, хай спершу станеться лихо, і ось тоді він, оберполіцай Сороковий, викриє саботажників. І він таки зачекав. І таки діждався свого. Рівно о другій дня поворотний круг з рейками не зійшовся з головною колією, вугільний вагон зірвався на дошки, сталася аварія. Транспортний цех зупинився.

Гунд був у радісному шалі. Все майже доведено. Він знає, він певен, хто вчинив диверсію! Побіг до головного диспетчера, високого, кістлявого німця з геть сивою головою, що сидів за пультом. Виструнчився перед ним у мішкуватому мишачого кольору мундирі і гарикнув запопадливим голосом, що може назвати винуватців аварії. Виричивши очі, дивився на старого німчика у сипій спецівці, радів самій думці, як вони зараз удвох подзвонять до жандармерії, до дирекції заводу, до гестано, і всім стане відомо, що це він, так, саме він, оберполіцай Гуляка Сороковий, викрив державних злочинців! Ворогів рейху!

— Вас вільєт ду? — запитав його німець розпачливим голосом. (Гунд не міг знати, що кілька хвилин тому диспетчерові подзвонили з дирекції заводу і сам гер директор у патетично-співчутливій формі повідомив про героїчну смерть його сина на Східному фронті.)

ті, що диспетчер у цю мить ненавидів усіх руських, усіх слоз'ян взагалі, і ладен був розірвати їх живцем на шмаття).— Вас вільст ду, Гунд? (Так і запитав: «Що ти хочеш, собако?»)

— Іх віль заген...— почав добирати Сороковий враз задубілим язиком німецькі слова,— вер іст шульдїг. (Я хочу сказати, хто винний).

Диспетчера наче зірвало з сидіння перед пультом, побачив перед собою плігавого, змізернілого, з вириченими очима поліцайчика, одного з тих, руських, що може, десь там, далеко на Сході вбили його сипа, побачив і знесамовитів. Оця собача пика наважилася з'явитися перед його, майстрові, очі! Диспетчера аж пересмикнуло. Він схопив плігавця за груди й закричав йому в лице:

— Ду біст шульдїг! Ду! Ду, ферфлюхтес гезіндел! (Ти винний! Ти, ти, клята сволота!)

І так штурхонував Гунда по східцях із своєї будки, що той загуркотів униз, хряпнувся на купу якогось шмаття, далі ошелешений підвівся і, втягнувши голову в плечі, посунав геть із цеху. «Він вважає, що я винний,— подумав переляканий Гунд.— Але я доведу всім, що я вірно служу рейхові. Я знаю ту банду... Вони від мене не сховаються...»

Увечері Гунд папився до безтями. Ходив по території табору і лаяв робітників найлютішими словами.

— Ви ще мене почуєте! Я вам покажу диверсії! Я — вірний слуга рейху, а ви посміли... Всі ви більшовицькі агенти... Мало вас віщали... Кишки з вас сукати!

Тут його очі вперлися в санітарну штубу. В маленькому віконці мирно горіло світло. В штубі сиділа на чергуванні Лариса. Вечорами до неї з'являлися робітники, приносили їй свої болячки, свої невігойні хвороби, свою тугу. Щось шарпнуло вперед лихого Гуньку-Гунда. Лариса!.. Ось чого йому бракувало. Він давно прагнув її тіла, її пестощів, її жаги.

Наблизився до дверей і враз йому навстріч вийшов Свидрач. У нього була перебинтована рука. З цією раною Свидрач носився уже більше місяця. Гунд не вірив ні в які поранення, ні в які болі. Був брутальний до всіх, навіть до самого себе. Один з тих, кого обминула голодна смерть у 33-му, поневірявся тому що різних дитбудинках, навчився нещирості й запобіган-

ню перед сильними, не знав нічого святого, не мав ніяких добрих нахилів. Його нищило життя, і він навчився нищити інших.

А тут на порозі раптом став оцей парубчак з перем'яченою рукою. І очі в нього відкриті, чисті, і дивиться він на оберполіцає сміливо й прямо. Гунд раптом збагнув: це ж одна банда, що сьогодні поралася біля колії! Всі вони заодно. І Лариса з ними... І вона — падлюка!..

Свидрач відійшов убік, але далі чомусь не рушив.

— Іди! — наказав йому хрипко Гунд.

— Почекаю, — сказав спокійно, з гідністю Свидрач.

— Іди в барак! — гарикнув Гунд і потягнувся до пістоleta.

— Тю-тю! — реготнув Свидрач і зник у темряві.

Тепер можна й зайти. Гунд хапається за ручку дверей і без стуку ввалюється в маленьку санітарну кімнату. Все біле, чисте, як може бути білим і чистим табірний санітарний пункт. Лариса дивиться на поліцає, вся мимоволі зіщулившись. Що він хоче від неї? П'яний, лихий, очі горять жадібним блиском.

— Прошу вас... — забелькотіла Лариса, підводячись з-за столика. — Сідайте, пане поліцай.

— А я й сам сяду, — плюхнувся на табуретку перед столиком Гунд.

У ньому кипіло відчуття садистської всевладності. Був тут усім, ніщо не стримувало його, ніякі заборони для нього не існували. Ось сидить перед ним красуня з тугенькими груденятами, з великими, сповненими жаху очима, вся тендітна й безборонна, вся в цілковитій його владі.

— Вас волеє зі, гер поліцай? — запитала якось мимоволі по-німецьки Лариса, бо для неї Гунд у цю мить був втіленням усього ворожого, ненависного, звірячого.

— У мене павка, — насолоджуючись розгубленістю дівчини, сказав Гулька-Гунд і з безсоромною відвертістю вишкірив жовтяки гнилих зубів.

— Де?... — на мить повірила його брутально підступній фразі Лариса.

— Отут, — показав він собі на ширіпку.

— Пане оберполіцай! — спалахнула Лариса.

Не могла далі зносити знущання. Якщо вона в їхній владі, то все одно у неї лишилося ще право на захист, право на обурення перед цим пікчемом Го-

ловне — не показувати перед ним своєї слабості. Стояла холодна, ледве гамуючи дріж у всьому тілі.

А Гунька-Гунд усе більше нахабнів, усе більше сатанів. Хміль згойднув у його душі каламутну хвилю хтивості, засліпив розум. Він тут володар. Маленька кімпата, ніхто сюди не зайде, заціпку на двері, погасити світло... І ти — пан над панамі!..

Одначе й Лариса вирішила діяти. В ній спалахнуло почуття дівочої цноти, почуття жіночої люті, відчайдушності й гніву. Підійшла до дверей і показала на них оберполіцаєві:

— Прошу вийдіть.

Його це зпетямило.

— Ти кому наказуєш, хвойдо?

— Прошу вийдіть...

Ларисина думка працювала хапливо, сіпалася в різні боки, шукала порятунку. Скандал був їй непотрібний. Їй, розвідниці, після всіх її провалів і невдач, треба було поводитися тихо, щоб жодного шереху, щоб ані руху, ані підозри. Не про себе, зрештою, думала зараз, а про свій високий обов'язок. І тому змусила себе до жалюгідної посмішки:

— Прошу вас, пане оберполіцай... Не чіпайте мене. В нашому таборі є гарні дівчата, молоді гарні дівчата...— Її губи викривилися болісно.— Ви ж знаєте, що пан комендант не любить такого... І німці теж не люблять...

Йому це врешті набридло. Схопив Ларису за руку і грубо потягнув до ліжка. Сопів, задихався, уперто бубонів щось гідке, погрожував, обіцяв. Якщо вона зараз не покориться, він гукне своїх хлопців... Ті вмиль доможуться свого...

Вона вже чула над собою його гарчання, його горілчаний дух, і вже відчувала на своєму тілі його руки. На своєму тілі! Неторканому, нікому не даровапому...

— Геть! — зойкнула дико.

Схопилася на ноги, рвонулась до столика. Маленькі блискучі ножиці саянули в її руці. Не тямлячи, що діє, замахнулася ними.

— Уб'ю, гад!

В її голосі, в її розпанаханих жахом очах палахкотіла лють тигриці, здатної на все. В кожній жінці є незглибинні запаси такої люті. Не чіпайте їх. Вони дужчі за розум, за волю, за саме життя. Здавалося,

ще мить, і блискуче залізо пожиць уп'ється в груди оберполіцаєві, і тоді вже ніщо не врятує його.

Це була видима смерть. Неупикна, жорстока, навальна. Гунд збагнув, в яку пастку втрапив зараз і які можуть бути для нього наслідки, надто ж враховуючи симпатію до Лариси самого князя Сухорукова.

— Та кинь, дурепо! — по-простецьки сказав Гунька-Гунд. — Ти що, не розумієш жартів?

Лезо однак висіло над ним, гострий шпичак цілився йому в обличчя, в очі, в груди. Розшаленість дівчини вийшла за всякі межі. Гунька уже проклинав ту мить, коли надумав переступити цей клятий поріг санітарної ітуби. Кривив примирливо губи, відхрещувався від Лариси. Бог з тобою!.. Схаменися!.. Та нащо ти мені потрібна? Я зараз піду. Піду, піду...

Може, так і пішов би. І все скінчилося б по-доброму. Але в цей час відчинилися двері, і зпадвору зазирнув молодший поліцай Курило. Гуньчин підлеглий. Зиркнув на підняту Ларисину руку, вмить усе збагнув і блискавично вихопив свого пістолета. Закричав істеричним фальцетом:

— Уб'ю!

Гунд і собі отямився. Мусив до того ж показати свою зверхність і довести, що він лишився силою. Кивнув на Ларису і сказав, що ця дівка замахнулася на нього, що вона хотіла його убити.

— Ось бачиш, Курило, що таке — непокірність владі? Веда її в карцер, там розберемося. — І повернувся до Лариси: — Марш!

Лариса натягнула на себе пальто, вдягла берет. Її переможено, вона мусить підкоритися.

— Іди! — підштовхнув її Гунд, виводячи на двір, у морок ночі.

Рушили асфальтованими хідниками, мимо заммерлих бараків, повз темні вікна. Табір уже німував у гнітливому сні. Гунд пів Ларису швидко, мовби лякаючись учиненого ним, підштовхував дулом пістолета, гарчав щось злісно. Під ногами чавкотів розталий сніг, низько пливли хмари, все було в глухому безпросвітку.

Гундові кортіло відігратися за свою поразку. Не вийшло з блудом, то все одно він свого доможеться. Може, оце зараз гуртом з іншими поліцаями. А ні, то видадуть стерву гестапо, і хай там докопуються, хай там витягують з неї жили. Хто їй дав право підняти

зброю (хіба ножиці це не зброя?) на самого оберполіцай!

Ларису вихнули в поліцайревір — довгасте приміщення з загратованими вікнами і одним-єдиним столом у кутку. Яскрава лампочка звисала зі стелі. Лариса, в благенькому коричневому пальті, стояла біля порога, її всю проймали дрижаки чи то від холодної вогкості, чи від тупого чуття безнадії. Було ясно, що так просто вона не викрутиться. Замах на владу, на поліцію в таборі карався якнайжорстокіше. Гестапо не мало жалості до бунтарів, до непокірних.

Гунд уже сидів за столиком і з-під ріденьких брів поглядав на зіщулену Ларисину постать. Шкода було втрачати такий ласий пиматок. Він давно нагледів його собі. Ну, що ж, тепер з нього скористаються інші.

— Підійдіть сюди,— скомандував Гунд дівчині.

Ступила крок до столу і стала.

— Ти знаєш, хто я такий? — запитав Гунд, насолоджуючись своєю владою і безкарністю.— Мовчши? Ну, то я тобі нагадаю. Я, Ларисо Петрівно, влада. А ти... ти піддяла на мене зброю!.. Це бачили інші. Бачили, як ти хотіла мене вбити. Є свідок.— Він кивнув у бік поліцай Курила, що стояв позад Лариси із сонним знудьгованим виразом на обличчі.— Отже, зараз я дзвоню в гестапо. Чуєш? У гестапо! — Вона й далі тупо мовчала.— В гестапо, Ларисо Петрівно! Чуєш?

Їй було вже байдуже. Такий мав бути кінець. Втома останнього часу розчавила її. І раптом її погляд упав на телефон. Чорний апарат ніби прислухався до їхньої балачки і чекав чогось.

— Гаразд, дзвоніть у гестапо, пане оберполіцай,— промовила Лариса.— Але знайте одне: якщо ви не попередите про це пана коменданта, вам не поздоровиться.

— Ти ще смієш мені погрожувати? — звузив очі Гунька і в ту ж мить відчув, що комір френча стиснув йому шию.— Не думай, що пан комендант захистить тебе.

Однак у його голосі прохопився затасний ляк. Лариса це відчула й промовила вже владніше:

— Пан комендант чекає мого дзвінка.

— Брешеш!

— Подзвоніть йому самі, пане оберполіцай.

Він несміливо потягнувся до апарату, узяв двома пальцями трубку, немов боячись, що з неї вдарить

струмом. Почувши голос Сухорукова, доповів йому про подію. Ось, мовляв, сидить у поліцейському ревірі медсестра Пустовітько. Вчинила йому спротив при сполненні обов'язків, виявила непокору німецькій владі, і тому він має намір передати її до рук гестапо... Більшовичка вона, ось хто!..

Трубка довго мовчала, важко і якось погрозово, аж у Гунда зрослося потім чоло. Лариса напружилася, звела гострі колінця. Що той скаже? Ага, дав Гунду якийсь наказ, здається, навіть вилаяв його. Так, вилаяв. Бо у Гунда враз побіліло обличчя, і він мимоволі підвівся.

Стояв тепер струнко, притиснувши до боків руки, запонадливо кивав головою. Так, так, так, він згоден... так, він виконує наказ пана коменданта... І вже синюшні губи сіпнулися в улесливій посмішці. І до Лариси — вишкір зубів-жовтяків. Поклавши трубку, виїшов з-за столика, наблизився розвалькуватою ходою до дівчини і вмить, мов якесь опудало, підкинув дерев'яне щелепасте обличчя і пробелькотів солоденько:

— Чого ж ви, Ларисо Петрівно, одразу не сказали мені всієї правди? Ми ж свої люди... Ми маємо понятіє... так сказати...

Це вже був не поліцай, не грізна табірна влада, а жалюгідний покруч, щось змізерніле й пласке, цілковитий вияв покори, запобігливості, ось такий собі готовий до дії прислужник, здатний на будь-що виконавець чужої волі.

— А чому ж ви, пане оберполіцай, не дали мені поговорити з паном комендантом? — запитала Лариса, збагнувши, що зараз лише зухвалістю, лише брутальною силою вона може остаточно упокорити Гунда.

— Панно Ларисо Петрівно, дозвольте доповісти вам, що вельмишановний пан комендант...

— Їхня світлість пан комендант, здається, так ви хотіли сказати? — ще більше осміліла Лариса.

— Авжеж... їхня світлість!..— Гунд зиркнув на другого поліцай і кивком голови зробив йому знак виїти з ревіру. Потім, стоячи все в тій же припизливій позі, трішки нахилився до Лариси і промовив притишено: — Їхня світлість зараз особисто прибудуть сюди.— Гунд повернувся на своє місце, знову сів, хоч це вже була зовсім не та поза: тіло виструнчене, лікті твердо вперті в стіл.— Ой, Ларисо Петрівно! Нащо було так жартувати зі мною? Якби я знав, що ви пра-

цюєте на нас... якби ви бодай одним словом натякнули мені про це...

За вікнами почулися кроки. Різкий ривок дверей, і на порозі з'являється висока, в лискучному чорному плащі постать пана коменданта. Очі похмурі, брови зведені до купи. Лариса не знає, як їй бути. Це ж вона, власне, викликала сюди пана коменданта, вона сподівається на його підтримку.

Князь Сухоруков наближається до Лариси, з підкресленою чемністю бере її за руку, схиляється й цілує її.

Робить це ритуально, з якоюсь театральністю, мовби перед ним дама з вищого світу.

— Здається, я просив вас подзвонити мені, — промовляє він до неї з тією ж підкресленою поштивістю. — Чи вам хтось завадив?..

— Так... тут сталися деякі події... Мене ображено!

— Вас? — Обличчя князя тужавіє, очі наливаються гнівом. Він рвучко повертається до закляклого обер-поліція Гуньки-Гупда. І голос гострий, ріжучий: — Поясніть!

Той щось блькоче, щось намагається довести в своє виправдання. Говорить про напружену атмосферу в таборі, через це, мовляв, йому іноді доводиться вдаватися до... себто він, звичайно, розуміє... він добре розуміє, що тут сталася прикра помилка, і він готовий просити вибачення...

Князеві раптом стає пудно його слухати. Махнув рукою, щоб той замовк. Досить теревенів! Узнявши делікатно Ларису під лікоть, він підводить її з стільця і так само делікатно веде з поліцайревіру. Гунд дивиться ошелешено услід князеві. Саннув повітря, раз, удруге, далі відтягнув одним пальцем комір френча, добув із кишені сигарети, впав на стілець, закурив пожадливо і аж тоді промимрив тихо:

— Завжди так... стараєшся для них, а вони тебе в морду! Ну, нічого, гер Тренкер буде знати про все!

Машина стояла за ворітьми табору під тьмяним світлом ліхтаря. Вартовий поліцай біля брами підкинув до кашкета руку, виструнчився. Побачив дивне: князь Сухоруков, який і серед дня рідко бував у їхньому таборі, простував до свого авто з медсестрою. Водій запопадливо відчинив перед ним дверцята. І ще дивніше: князь всадив медсестру спереду, біля водія, і сам вмовстився на задні сидіння. Ясно, князь ви-

рішів розважитися. Табірній сестрі вельми поталанило.

Рушили в бік затемненого Мюнхена, у вузенькі вулички, в педобру тишу воєнного міста.

Зупинилися біля якогось бару з заштореними вікнами. Лариса згадала: це ж тут князь врятував її від поліцай. Тут вони познайомилися, коли вона була на грані відчаю. І ось знову ті самі високі вікна, той самий величавий порт'є біля дверей, невиразні постаті.

— Я пропоную по večеряти,— сказав князь із заднього сидіння.— Тут досить пристойна кухня.

— Як наша ласка,— озвалася Лариса. І змусила себе до усмішки.— Я й справді голодна по-табірному.

Водій притьом вискочив з-за керма, оббіг авто й швидким, упередженим жестом відшарпнув дверцята. Лариса якимось непевним рухом виставила на тротуар ногу. Князь уже стояв перед нею, подавав їй руку.

Ця ніч воістину була чудодійною. З табору і в бар! Правда, Лариса не була бранкою, її не вважали «остарбайтером». Цивільна, вільно наймана особа. Але все ж таки все сталося надто дивно. Грізний, безжальний пан комендант подав їй руку і повів до важких темних дверей.

Виходили й заходили якісь військові, хтось поштиво схилив перед князем голову. Порт'є стояв за стійкою, чекав, доки Лариса зніме пальто. Раптом збачнула: вона ж у своєму табірному халаті. Як бути? Сухоруков уже зняв плащ, віддав його порт'є і хотів взяти її пальтечко.

— Вибачте, пане комендант...— Лариса злегка відкрила полу пальта.— Я в робочому.

Однак, це його ніскільки не здивувало. То й що? Зараз війна. Буде навіть оригінально. Сестра-жалібниця, що прибула прямо з госпіталю від поранених гренадерів. Князь віддав Ларисине пальто і сміливо повів її до бару. Назустріч хлюпнуло рипучою музикою акордеона й притишеним гомоном голосів.

Білий Ларисин халатик майнув серед офіцерських мундирів свіжо й приємно. Гарна голівка з рівним, спадаючим на плечі волоссям, вродливе личко, гордовита постава голови... На неї дивилися з захватом, із сороміцькою хтивістю. Цей російський князь справді має смак!

Він сів із Ларисою в окремі кабінці. Столик на чотирьох для князя Сухорукова завжди зарезервований. Нікого не запрошувати! Так хоче князь Сухоруков. Прямі контакти з Берліном! Всемогутні знайомства в верхах...

Лариса почувалася сковано. Знала про жорстоку, безжальну натуру пана коменданта, про його майже фізіологічну ненависть до більшовиків. Переказували, що іноді їздив з Тренкером в один із таборів радянських військовополонених і там власноручно розстрілював бранців. Може, сподівається, що й вона його роду-племіні? Та й чому б ні? Нещасна, позбавлена революцією багатств, маєтностей, батьківщини, викинута на європейський смітник — кращої попутниці він собі й не знайде.

Чи, може, накинув оком на її молоду вроду? Старий сухар, він на все здатний. Йому все дозволено. Хоча тримався вельми пристойно. Довгасте, кістляве обличчя було замкнене і наче таїло в собі щось незбагненне. Довгі пальці нервово постукували по столу. Запитав, що там скоїлося в таборі? До неї чіплявся Гунд? Поліз, як свиня, і довелося оборонятися?

— Так, пане...

— Називайте мене князем.

— Якщо дозволите... князь.

— Вам усе дозволено. — Сухоруков ще дужче затарабанив пальцями і миттю, наче за його сигналом, ввійшов кельнер, приніс на таці наїдки й напої, налив дамі вина, потім князеві. — Ви для мене не просто Лариса звідти... — кивнув кудись у непевному напрямі. — Ви така ж мучениця, як і я. Ми, російські емігранти, всі мученики. Ми прокляті богом і несемо спокуту за гріхи наших предків.

Треба було заохотити цю його ноту, цей настрій. Лариса зрозуміла, що з боку Сухорукова вона матиме лише підтримку. Тому вирішила бути відвертою до кінця:

— Які у князя плани щодо своєї сестри по нещастю? Знову повернути мене назад у табір?

— Ви даремно іронізуєте, Ларисо Петрівно, — сказав князь, надпивши трішки вина. — З вашим перебуванням у таборі покінчено. Назавжди. Ви будете жити на приватній квартирі.

— Тоді не розумію, чому шановний князь не зробив цього одразу?

— Щоб уникнути певних ускладнень з гестапо.

— Себто князь хотів мене перевірити?

— Вважайте, що так.

Сухоруков нахилився над тарілкою, подлубався виделкою в печені, надпив ще вина, витер кінчиком серветки губи, випростався і, глянувши на Ларису пильним поглядом, сказав їй про своє нелегке становище. У нього багато надійних друзів у Берліні, йому беззастережно вірять, однаке націонал-соціалізм ще більше вірити фактам, жорстокій реальності. Надто сьогодні, коли серед певної частини населення з'явилися настрій песимізму. Фюрер не може з цим миритися. І він, князь Сухоруков, вірний ідеалам фюрера, змушений діяти так, як цього вимагають інтереси режиму.

Було дивно слухати його. Він говорив голосно, з легкою патетикою, мовби диктував свої вірнопідданські думки, але в виразі його обличчя затаїлося щось інше, була ледь прихована іронічність, мовби навіть холодна бридливість. І тут Лариса збагнула, що вся ця патетична тирада призначена не для неї. Їх можуть підслуховувати. Певне, під кожним столиком влаштовано апарат. Вона, дурепа, мала б це одразу втямити. І поводитися так само, як поводитьися князь.

— Сподіваюся, ви вірите, що я теж віддана високим ідеалам Великонімеччини? — заговорила вона раптом із незвичним їй акторським піднесенням.

— Вірю, Ларисо Петрівно.

— І знаєте, що мій рід не може мати з більшовиками нічого спільного? Мої нещасні батьки...

— Заспокойтеся. Я все знаю, з Франції повідомили, що ваші батьки померли.— Він щиро звів очі догори.— Більшовицьке вигнання не минулося для них безслідно.

Потім, захмелівши, він згадав і своє минуле. Прокляте, перекреслене більшовиками минуле молодого офіцера імператорської гвардії. Розповів, як тікав на південь, скільки поневірянь зазнав, воюючи проти червоних, відходив до Одеси, ледь не змер від висипного тифу, деś його лікували, деś переховували. Знову була втеча з-під влади більшовиків у Севастополь, останній пароплав, остання надія на порятунок, відчайдушний бій на севастопольському молу... Нова спроба повернення до одеських підпільників, зрада, виведення на розстріл, втеча по дорозі до місця стра-ти, перехід у Румунію, потім виїзд до Югославії, і ось

нарешті він тут, серед вірних німецьких друзів.

— Я можу тільки поспівчувати вам, князю,— озвалася тихо Лариса.— Мабуть, щось подібне пережили й мої тато й мама.

Князева рука стиснула бокал з вином. Тепер це вже була не гра.

— Ларисо Петрівно, ви чимось пагадуєте мені мою матір,— сказав він.— Я вирішив опікуватися вами.

— Спасибі, князю.

— Кілька тижнів поживете в мене...— І, помітивши зляканий порух Ларисиної руки, заспокоїв:— Іншого виходу немає. Не бійтеся, на вашу цноту претендувати не буду.

— Я в цьому була впевнена, князю,— сказала Лариса і глянула на Сухорукова відверто-прямим поглядом.— Мене непокоїть тільки одне: моя робота. Я боюся Гунда. Він підлий, він справжній садист. Здатний вчинити будь-яку підлість не лише мені, але й вам.

— Негідник! — буркнув злостиво Сухоруков.— Його давно треба було прибрати до рук.

— Цей негідник має зв'язки з...

— Знаю! — обірвав її Сухоруков.— Знаю, що від нього можна сподіватися найгіршого. Вибачте, Ларисо Петрівно...— Сухоруков глянув на годинник,— я залишу вас на хвилинку. Мушу подзвонити в одне місце.

Вийшов з кабінки і пірнув у шумовиння музики, в рівний гомін голосів. Лариса сиділа усамітнена, абсолютно розгублена і почувалася так, як може почуватися молоденьке галчечка, якого дивом закинуло в зграю галасливих ворон. Добре, що кабінка була майже щільно закрита від сторонніх очей, але ж там у залі повно-повнісінько чоловіків, переважно офіцерів, людей заслужених перед рейхом, добре сп'янілих, сповнених жадання дії і заслужених утіх, як це й належить героям війни. Лариса відчувала критичність ситуації. Як їй повестися, якщо котрийсь із них зазирне сюди й виявить бажання (настійливе, чисто германське) потанцювати з нею? Відмовити не годиться, піти в танець — значило б образити князя. Сидіти довго усамітнено принизливо й важко...

Останнім часом їй було нелегко. Згадати хоча б Францію. Що там коїлося перед війною! Французькі політики тіпилися з недалекоюглядної і суперечливої поведінки Сталіна і шарпали французьку республіку в різні боки. У самій Росії, як на думку Європи, дія-

лося щось непевне, прямо-таки дивно. Сталін, перший комуніст світу, шукав контактів з Гітлером. А той одверто демонстрував перед світом зрадливість Сталіна. До Парижа докочувалися чутки про арешти, які здійснювало по всій країні НКВС. І не тільки в країні. Одного дня головний радянський резидент у Західній Європі викликав Ларису на розмову. Це був чесний, мужній чекіст, мудра голова, геній радянської розвідки, в руках якого згущувалися тисячі явок, паролів, зв'язків. Ларисі він вірив беззастережно. Любив її, як дочку, як свою вірну помічницю. Сядали разом за столиком у якомусь скромному кафе. Сена несла свої каламутні води, вітер шарпав над ними тент. «Люба моя,— сказав Головний і широко долонсю накрив її руку,— ми бачимося востаннє. Мене викликають в Москву...» — «І ви поїдете?» — «Не знаю...» — В очах Головного блиснули сльози, він ковтнув щось давке, опустил голову. — Ви читали лист Раскольникової? Там страшна правда. Його прирекли на смерть ще до повернення в Москву». — «То невже й вас...» — Лариса подалася всім тілом до Головного. — Ми ж пропали всі!..» Він довго мовчав, дивлячись якимись невидючими очима на каламутну, всю в мазутних плямах Сену. Потім повернувся, взяв Ларису за обидві руки і сказав, що він не боїться ні повернення, ні суду, ні навіть смерті. З першого дня революції він у лавах ЧК, і йому нема чого приховувати від партії. Але він знає: відкритого суду не буде, нічого не буде, крім короткого оголошення в газетах, що він — «зрадник», «ворог народу», і за це знищений. Ганьба і загибель!.. Того вечора Лариса зрозуміла, що вона лишається без своєї єдиної опори. Головний таки вирішив не їхати на виклик. Лишатися в Парижі йому теж було небезпечно. Зостався єдиний шлях — за океан. У невідомість. До того часу, доки в Москві не настануть інші часи. Порадив їй берегтися. З дня на день німці ударять по Франції. Можливий масований танковий наступ. Можлива окупація. І тоді їй лишається останній шанс: явка в Мюнхені. Там друзі, там боротьба, якої чекає від неї батьківщина...

Раптом відхилилася порт'єра й на порозі з'явився молодий чоловік з відкритим, усміхненим обличчям: сірий у смужечку костюм, лівий рукав засунутий у кишеню піджака (безрукий), на грудях сяючий Залізний хрест (здається, першого ступеня).

— Вітаю вас, фройляйн,— сказав він усміхнено дружнім тоном, і трішки понизив голос:— Ви не боїтеся альпійських вітрів?

Дивився на неї вичікувально, відкрито, просто, по-дружньому, погладжуючи рукою порожній рукав піджака. Вона спершу нічого не втямила, тільки відчувала його теплу усмішку на собі, як повів леготу. Тоді він повторив з притиском:

— То ви, мадам, не боїтеся альпійських вітрів?

Аж тепер у грудях їй рвонуло згодом. Пароль! Мала негайно відповідати. Альпійські вітри!.. Вітри!..

— Боюся холоду.

— От і чудово,— сказав молодий чоловік.— Ми знали, що ви в таборі «остарбайтерів», але, самі розумієте... Якщо ваша ласка, при нагоді подзвоніть мені з автомату.— Він тихо, ледь чутно назвав номер телефону.

— Як накажете вас величати? — запитала Лариса.

— А, даруйте, забув назвати себе. Гюнтер Барт.— Він нахилив голову.— Після тяжкого поранення на Східному фронті працюю тут примітивним повітряним візником на місцевому аеродромі.— Його очі сіпнулися в бік.— Іде ваш князь... Хотів запросити вас на танго... Може, підемо?

Вона швидко, майже зі страхом замахала руками. Ні, ні! В такому вбранні... Князь уже стояв поруч, дивився веселими очима на льотчика-інваліда. Були, виявляється, знайомі. Князь запросив його до кабіни, але Гюнтер тільки приклав до грудей свою єдину руку.

— Даруйте, ваша світлість, хотів викрасти на тапець вашу даму, на жаль...

— Абсолютно неможливо, гер Барт,— сказав князь.— Я запросив фройляйн прямо з лікарні, і ви самі бачите...— Він кивнув на її білий халат.

— О, це чудово! — вигукнув льотчик.— Такий безрукий кавалер, як я, мав би за честь піти в тапець з білою фесю. Але прошу дарувати мені мою настирливість до іншого разу, фройляйн.

Гюнтер вийшов, заколивалася важка, бордового кольору порт'єра. Лариса сиділа заціпеніла, щось гаряче підкотилося їй до горла, дихалося важко, і руки стали чомусь неслухняні. Князь одначе зрозумів її стан по-своєму. Засоромилася свого вбрання! Він заспокоїливо погладив її по руці, гарячій і якійсь тремтливо наполоханій, мов звірятко, яке щохвили чекало

удару. Хай не переживає! Цей Гюнтер Барт — дуже оригінальний тип. Першокласний ас. Був в особистій ескадрильї рейхсмаршала Герінга, однак напросився на фронт. Творив там чудеса, поранений, втратив руку і з високою відзнакою (до речі, одержаною з рук самого рейхсмаршала) повернувся сюди, в своє рідне місто. Правда, має одну ваду — частенько запиває. Його тато — музикант, блискучий акордеоніст, он де він, — князь відхилив порт'єру і показав на естраду, — отой білоголовий дідуган, катується через це страшенно. Уявилисте, сні — герой війни і мусить розвозити пошту на дірявому поштарському літаку!

Час було збиратися додому. За столиками лишалися найзатятіші пияки, переважно з тих, що побували на фронті і вже не знали, де себе подіти. Сухоруков швидко провів Ларису через зал, допоміг їй відігнути пальтечку, вивів до свого авто. Водій стояв біля відчинених дверцят, наче всі ці години пробув у такій незрушній позі.

Лариса знову сідає на переднє сидіння. Князь вмощується позаду. В салоні темно, затишно, рівно гуде мотор, спереду п'їтму прорізають світляні мечі фар.

Зупинилися перед князевим будинком, старовинним, у кілька поверхів громадям. Біля входу — вартовий у чорному плащі.

— Як бачите, Ларисо Петрівно, я під пильною охороною, — каже князь, коли вони виходять з авто. — В цьому домі мешкають переважно високі чини з гестапо.

Князя пропускають, Ларису теж. Третій поверх ліфтом. Масивні двері. Латунна табличка. На ній німецькою мовою: «Князь Сухоруков». На дзвінок двері відчиняє поважна літня пані в білому фартушку, уступається з дороги. Лариса завагалася.

Князь показує їй на високі двері.

— Прошу, Ларисо Петрівно, ваші покої.

Вона глянула на князя. Що ж далі? Як буде з її роботою? Звідси неблизький світ до табору, і потім вартовий біля дому. Охорона. Потрібна щоденна перепустка.

— З роботою вам доведеться почекати, — хмурить брови Сухоруков. — У табір я вас більше не відпущу.

— Але ж...

— Гунд на те і є гундом, щоб кусати. Ваше життя

мені надто дороге, Ларисо Петрівно. Робота для вас знайдеться, запевняю вас.

Лариса ще стоїть перед своїми покоюми.

— Князю... в таборі лишилися мої хворі... Один з пораненням руки...

— Знаю, ваші друзі: Свидрач, Різниченко, Єфімов. Ідіть відпочивати, Ларисо Петрівно. Завтра ми все вирішимо.

ХАЙ ЗНАЮТЬ СТАЛІНГРАД!

Свидрач був ніби в тяжкому сні. Не міг змиритися з гіркою думкою, що Лариси більше нема в таборі.

Він сам бачив: її повів із санітарного ревіру клятий Гунд. Свидрач приचाївся за рогом бараку, і все то скоїлося на його очах. Спершу Гунд заштовхнув Ларису у свою поліцейську будигарню, і одразу ж у великому вікні спалахнуло світло й стало видно постаї, почулися брутальні крики, щось наче грюкнуло, затріщало. Віктор із жахом уявив, як Гунд знущається над Ларисою, може, її там уже катують, може, Гунд зі своїми підручними поліцаями збиткується з її дівочої честі. На все вони мають право, це їхнє царство, це їхня влада. Віктор був у відчаї. В голові його зривали найхимерніші думки. Ладен був схопити каменюку й побжурити у вікно. Розіб'є шибку, зчинить тривогу, збіжаться інші поліцаї, щось станеться, щось неодмінно має статися.

Однак каменюки він не жбурнув. І весь його гнів розвіявся одразу, як тільки він побачив білі воріт чорне довгасте авто папа коменданта. Прибув серед ночі? Невже заради Лариси? Всю свою пильність, всю увагу зосередив Свидрач, щоб простежити за тим, що відбувалося перед його очима. Князь був тут найвищою владою. Примчав, зайшов досередини, про щось там довго гомонів. Потім тихо, майже урочисто відчинилися двері, довга смуга світла впала на асфальт, і на порозі з'явилася Лариса.

Її вів під руку князь Сухоруков. Обережно, поштиво, з підкресленою повагою. І вона йшла поважно, гордовито, наче не з поліцейського ревіру забрано її, а з якогось розкіпного банкету. Відчинилися дверцята авто, Ларису всаджено на переднє сидіння, фуркнув мотор, і машина помчала в бік Мюнхена.

Минув день, другий, робота на Дорнье-верке знову

поглинула всі сили і всі думки Свидрача. Тут кричи, не кричи, нічого не зміниться. Лариси немає. Лариса зникла. В санітарній штубі почала працювати якась інша жінка, товстенна баба з жіночого блоку.

На заводі Дорнье панувала рабська праця, рабський ритм. Тут виготовляли бомбардувальники найновішого класу. Завтра вони будуть на фронті. Позавтра скидатимуть бомби на твоїх братів, на твою землю. Що ти зробиш, щоб спинити цей страхітливий конвейер? Щоб загальмувати важелі ненажерливої військової машини?

А Лариси все не було. Її забрав князь Сухоруков, одвіз у гестапо і, мабуть, віддав на поталу катам. Триклятий поліцай Гунд так і заявив комусь із «остарбайтерів»:

— Догралася, сучка! Підняла руку на владу, то тепер матиме своє! Здохне в концтаборі.

Вночі Різниченко зібрав своїх у бомбосховищі. Цементні сходи, вузький прохід, чийсь руки обмацують Свидрача і заштовхують мовби в яму. Блимає свічка. На лаві під стіною п'ятеро: Різниченко, Єфімов, Брус, Сироваткін, Нечитайлюк. До них підсідає і Свидрач.

Два питання: як відзначити перемогу радянських військ під Сталінградом і як врятувати Ларису? Щодо першого мали вже план. Його зарані приготував Свидрач. Все продумано до деталей. Влаштують аварію на залізничному вузлі й підірвуть состав із снарядами. По другому питанні — неясність. Ніхто нічого не знає. Навіть Різниченко, старший у підпіллі, не може дати ніякої інформації. Доведеться зачекати. Якщо Ларису відправлено в концтабір — кінець. Тоді лишається тільки одне — помста собаці Гундові! Це він віддав її в руки коменданта. І ще не одного віддасть. Не одного вкоротить віку.

Операцію на залізниці готували двоє: Свидрач і Єфімов. Знали, що кожного вечора із сусіднього військового заводу викочувався состав із снарядами. Проскакував через головну стрілку і на повній швидкості йшов далі на Схід. Треба було зробити все з максимальною обережністю, щоб не накликати біди на табір, на своїх людей. У гітлерівців добрий нюх, уміть вловляти, хто тут постарався. Тож вирішено було так: схоплять якогось табірною поліцаєм (вибір упав на Курила), зв'яжуть його, приведуть до стрілки, з гучною німецькою балачкою наблизяться до будки (самі

теж, звісно, в поліцейській формі), зв'яжуть пімці-стрілочника, переведуть рейки з головної колії на бічну й зникнуть. Що робитимуть потому з Курилом, що не вирішили. Доведеться, мабуть, його ліквідувати, він давно цього заслужив. Німецька влада ж, знайшовши Курилів труп, знатиме, що стрілку перевели табірні поліцаї. Хай її гнів і падає на негідників. Плап був дуже приблизний, у реальності все могло круто змінитися, і тому поклали: діяти доведеться на місці, головне — не зрадити себе і не накликати лиха на табір, на своїх людей.

Отже, найперше мусили подбати про форму. Акцію взявся виконати Свидрач. Цього дня був саме з хлопцями в прибиральницькій команді. Табір велетенський, роботи з самого рання й до вечора, мети, шкреби, вичищай. І пайперше навести порядок у поліцайревірі. Коли Віктор заходився орудувати шваброю, молодший поліцай Курило аж визвірився на нього: «Чого метеш, стерво, так? Куряву здійсняя!..» — «А ти, Курило, вийди, вийди, на хвилинку». — «Постій, йолопе, ось зараз вийду, тоді й мети на свою дурпу голову». Курило випхався з ревіру, ще й, лаючись, хряпнув дверима: не хотів бачити дурисвітів! А дурисвіти тільки того й ждали. Віктор, підморгнувши Єфімову, шаснув у сусіднє складське приміщення, витягнув з паки два новеньких мундири, кинув їх ніби несобач під вікном, підсунув туди ж дві пари чобіт, кашкетки, далі відкинув заціпку на вікні і миттю вийшов.

— Пане поліцаю, просимо до господи! — гукнув Курилові, який стояв на ганку, смалячи сигаретку. — Маєте німецький ордуунг, як того собі бажали.

І веселою ходою хлопці рушпли геть.

Операцію завершили вночі. Підкравшись до ревіру, Віктор відхилив віконну раму, вчепившись за край вікна, підтягнувся, просунув усередину руку й забрав одіж.

Різниченко і Єфімов, що стояли у півтімні на сторожі, пильно стежили за ним і за всім табором. Різниченко запитав тільки, чи налізуть мундири й чоботи? Виявився якраз. От і добре. «Не забудь причинити вікно, — нагадав Різниченко Вікторові. — А одіж сховайте в бур'янах. Щоб, не дай боже, ніхто не надибав». Сховали все старанно. І поклали собі, що завтра можна й братися за головне.

Знову зішлись в бомбосховищі й стали радитися.
— Повинні бути особливо обережними,— говорив Різниченко.— У німців траур. До кожного слов'янина ставляться як до лютого ворога.

— Про Ларису щось дізнався? — запитав Свидрач.

— Ні,— буркнув Різниченко.— Давайте про операцію. Состав із військового заводу проходить о десятий вечора. Часу лишилося мало. Тому Куріла будемо брати одразу після вечері.

— А як ти його візьмеш? — кипув Єфімов.— Хіба що я його десь притисну в кутку і — по головешці.— Він показав міцного кулака.

— Ні, треба хитріше,— сказав Різниченко.

Він заходив по бомбосховищу. Довга тінь від нього заметлялася по стінах. Був знервований.

— То що? Як його брати? — запитав хтось із хлопців.

— А ми його заманимо.

— Чим?

— Пісенькою.

— Що-що? — не втямили.— Та він у житті не співав і ненавидить тих, хто співає.

— От ми його на цьому й підловимо,— зсміявся Різниченко.— Коротше, браття: п'яненський, він вештається до пізньої ночі й шукає, до кого б йому прицепитися. Ми заспіваємо, він кинеється, ми ще голосніше, він до нас...

— Ясно! — реготнув міцнотілий Єфімов.— Отут його і в'язати.

— А ти з кулаками.

Минула піч. Уранці на апель прибув сам князь Сухоруков. Ходив перед шеренгами, бадьористо поляскував себе стеком по чоботях. Ліхтарі на стовпах кидали тьмяне світло на сірі людські обличчя.

— У Німеччині оголошено траур,— говорив князь до «остарбайтерів», і його очі чомусь паче зухвало мружились.— Велике горе впало на наших німецьких друзів, і ми всі співчуваємо їм. Більшовики дістануть за все сповна. Але кожен з нас має поводитися достойно. Кожен!

І знову якимось дивно глянув на «остарбайтерів». І ще гучніше ляснув себе по халяві стеком. Не дуже схоже було, що пан комедант тяжко переживав поразку Великонімеччини.

На заводі однак було тривожно. Німці ходили на-

суплені, вовкувати, косо позиркували на слов'янських «свиней». Тільки старенький майстер Карл Лейнке, біля якого помічником був Свидрач, почувався добре. Тихо запитав у Свидрача, чи він знає про траур? Не чув? О! То це подія, це справжня подія! Віп, Лейнке, навіть може передбачити, як піде далі. Росії допомагає сам бог. Такі речі не минають безкарно...

— Я політикою не займаюся, пане веркмайстер, — озвався вдовоно смирепним голосом Свидрач, побоюючись надто балакучого німця. За ці слова можна було поплатитися життям.

— Не корч із себе святого! Я знаю, що всі ви ненавидите нас, німців, — просторікував присадкуватий Лейнке.

— Неправда, я виїхав сюди добровільно.

— Ну й дурень!

— Я хочу перемоги Великонімеччини.

— А-а! Розумію, — здогадався старенький німчак. — Мабуть, Сталін забрав у твого батька землю й виморив голодом увесь твій рід.

— Я вас дуже прошу, пане веркмайстер, не говоріть зі мною так. Я хочу чесно працювати.

— Всі ви чесні, доки не з'являться сюди ваші танки, — враз озлився німець. — Але все одно: коли нами правлять тирані... — Віп нахилився до Свидрача, заговорив тихо: — нам буде горе! Ну, давай працювати, Вікторе. Я тобі нічого не казав, і ти нічого не чув.

Було ясно: Сталінград не минувся безслідно й для німців. Але було ще рано радіти. «Бити вас треба, гадів! — подумав Свидрач. — Випалювати до останнього кореня! І я вам не прощу за Лару. І Саприкіна не прощу!»

У заводській всиральні здивався з Різниченком. У того сяяли очі. Схопивши Віктора за руку, потягнув його в куток, зашепотів радісно:

— Вона жива!

— Жива? — враз здогадався Свидрач. — Де?.. Кажіть...

— Я сам бачив її оце зараз, — не міг погамувати радісного збудження Різниченко. — Ми вивантажували дюраль біля складського цеху, а вона іде з якимись німецькими панками алейкою. Гарно вбрана, в капелюшку, волосся, як у акторки, ось таке довге-довге. Побачила мене, підняла очі, глянула, наче хотіла щось сказати... Але ж куди! Кругом німці... То вона тільки

злегка кивнула мені: мовляв, усе гаразд, Вово, не бійся за мене. І подалася з ними далі.

— Гарно вбрана, кажеш? — глухо мовив Свидрач, відчувши в грудях давку хвилю якоїсь паче образи. — Акторочка!

— Не киби... Так треба...

— Тепер мені ясно, — згадалася Свидрачу безсонна ніч біля поліцайфревіру. — До князя потрапила в ласку!

— Мовчи! — блиснув гнівними очима Різниченко.

— Всі вони однакові.

— Ти... бовдур! — спалахнув Різниченко і взяв Свидрача за груди. — Колись дізнаєшся про все. І пожалкуєш за ці слова. — Він зашепотів владно: — Сьогодні ж беріться за діло. Точно по плану. Головне — час. Єфімов гарячий, покладаюся на тебе.

Операцію почали рівно о восьмій. Як було умовлено, в третьому бараці Різниченко зібрав своїх хлопців і затягнув пісню. Рідко таке траплялося, щоб тут співали, аж раптом залунало, затужило, заплакало. І миттю з'явився поліцай Курило. Загрюкав кулаком у вікно: припинити!

Всередині стихло, в шибку хтось виглянув, закивав головою. Мовляв, чуємо й виконуємо наказ.

Курило вдоволено кречував і хотів рушити в обхід по табору, як раптом хтось залізною п'ятірнею затиснув йому рота. Це була могутня рука Єфімова. Курило тільки затіпався, захлинувся, почав сповзати на землю.

— Мовчать! — зміненим голосом наказав йому Єфімов.

Все діялося в пільмі, третій блок був крайнім біля огорожі з колючого дроту. В спину Курилу вперлося гостре лезо кияжала. Той затіпався ще дужче і раптово стих. Стояв із заткнутим ганчіркою ротом, безтямно озирався на нападників. Вони були у поліцайській формі, і Курило не міг розрізнити їхніх облич, нічого не міг утямити.

— Якщо хочеш жити, підеш з нами, — мовив до нього Єфімов. — Пролазь тут! — показав він на зарапі розрізаний колючий дріт. Поліцай спробував чинити опір, і тоді Єфімов грубо пахилив його голову й штурхонув поперед себе. Свидрач поліз за ними.

Мрякїтлива пільма гасила певне світло табірних ліхтарів, десь на коліях бряжчали буферами вагони.

Єфімов вивів Курила на зоране поле, вийняв йому з рота кляп. Той аж тепер упізнав обох нападників.

— Ви?.. Сволота! — Він мало не захлинувся від люті. Шаркнувся до кобури, але вона вже була порожня. — Вас повісять! Вас...

— Спершу здохнеш, стерво, ти! — спокійно сказав йому Єфімов.

— Що вам треба?

— Оце інша розмова.

Втрутився Свидрач. Стояв трохи кумедний у поліцайській формі, тоненька шия визирала з чужого френча, як шия пташеняти. Розумів, що вони затіяли страшну гру. Хтось із них живим звідси не вийде. Але поліцай треба дурити до кінця. І Свидрач підступив до Курила, дулом його ж пістолета підняв йому голову і виклав те, що тому належало знати. Зараз вони підуть до залізниці, на вихідну стрілку, і Курило накаже стрілочнику віддати ключ від переводного замка. Більше нічого. Забере ключ і може йти собі геть.

— Ви мене відпустите? — не повірив поліцай, зне-
тямлений від радості, від того, що ці бандюги (в його уявленні) відпустять його, не вб'ють десь у полі.

— Нам однак уже не повертатися до табору, — мовив Єфімов. — А об таку гадину краще не бруднити руки.

Ніч була мрякотлива, ноги чавкали по болоті. Ішли буряковим полем, глеюватим, нескінченним. Попереду прогуркотів вантажний состав, мигнули затемнені вікна паровоза, синій задній ліхтар подаленів і розтанув у півтімі.

Єфімов гнав Курила поперед себе, злегка підштовхуючи його гостриком кинжала. Той аж зашкитнався від бігу, засапаний і настрашений.

— Давай, давай! — наглив його Єфімов.

Часу лишалося обмаль. Старенький годинник Єфімова показував уже дев'яту. А ще ж попереду який шлях, і потім ота найважча операція. Наче все просто, а втім, хтозна. Цілий состав із снарядами, велетеський арсенал на колесах, якби вдалося висадити його в повітря!

Вийшли на насип. Колії сріблилися в мороці, як натягнуті струни. Будка стрілочника уже проступала з мряки, ще хвилинка, друга, й вони дочалапають до неї.

Єфімов різко шарпнув за плече поліцай, аж той заточився.

— Ти знаєш, що наші розбили німців під Сталінградом?

— Чув...

— Скоро будуть тут, і вас, паскуд, зрадників, вішатимуть, як собак!

— Чого ти хочеш від мене? — змертвілими губами запитав поліцай.

— Зараз підійдемо до блокпоста, — почав викладати план дій Єфімов, міцно тримаючи Курила за плече, — ти зайдеш до німця і скажеш йому, що з табору втекли «остарбайтери». Мають намір убити його, стрілочника. Той питає: «Нащо?» А ти відповідай: «Не знаю. Хочуть вас убити і все. То ви тікайте, гер майстер, звідси хутчіше й гукайте жандармерію».

— Він може викликати жандармів по телефону, — мовби щось запідозрив Курило.

— А ти говори: «Все одно тікайте!» Виведи його з блокпоста, і хай біжить.

— А я? — заскімлив Курило.

— Ти лишишся. Зробимо діло, й тоді підеш у табір.

— Уб'єш мене... знаю...

— Буду ще руки об тебе паскудити, гадина! — Єфімов штовхнув Курила в спину. — Давай! Давай!

Блокпост виник раптово — двоповерхова кам'яна споруда, синювате світло у широкому вікні (маскування), залізні сходи нагору. Там за склом схилилася голова старого німця-залізничника, що був господарем оцих рейок, оцих залізних колій, всього цього могутнього транспортного вузла. Може, дрімав. Може, думав про невеселу долю Німеччини.

Час підганяв, виносив свій вирок. Курилу нічого не лишалося — мусив пхатись нагору. Знав, що ці двоє — Єфімов і Свидрач — від свого не відступляться. У них його пістолет. Їм нема вороття до табору.

Свидрач бачив, як Курило відчинив на другому поверсі двері, як майнула його чорна шипеля, двері зачинилися, і у синюватому вікні звелась над столом голова старого німця. Мабуть, вони розмовляли.

Свидрач перший рвонув до стрілки. Підняв важелю противагу і перевів нею рейки на нову колію. Єфімов, забравши в нього пістолет, пильно дивився на вікно блокпоста. Треба було встигнути до появи німця.

— Замок!.. Не забудь замок! — пошепки кинув Єфімов.

Десь далеко вже чути було гуркіт поїзда. Насувався навально, розгонисто, гуркітливо, мчав через ніч зі своїм страхітливим вантажем, ледь-ледь прорізуючи світлом ліхтаря темінь, туман, дощову мряку.

Чомусь не спрацьовував замок. Заіржавів клятий чи що? З головної колії на бічну, до заводу Дорнье стрілку переводили рідко, то, може, й справді, взявся іржею? А тут час, тут кожна мить важить... Он німець у синьому вікні вже зірвався на ноги. Переляк! Жах! Курило щось хапливо йому каже, переконує. Німець збагнув смертельну небезпеку, зриває зі стіни шинелю й вискакує на східці.

В ту ж мить він побачив біля стрілки дві постаті. Побачив і все збагнув. Колію звернено вбік, аварія неминуча. Зненацька чуття німецького порядку бере в нього гору над страхом, старий кидається назад у блокпост, хапає з кутка гвинтівку, і вже чути його хрипкий наказ:

— Хальт!.. Іх шіссе!.. (Стій!.. Стріляю!..)

А з замком усе не ладилось, ніяк не хотів входити в паз. Єфімов усім тілом навалився на важіль і врешті почув гостре металеве клацання: замкнулося!

— Хальт! — кричить наляканий залізничник.

Гримить постріл. Другий. Цвѣохають кулі. Єфімов стріляє в німця. Не схибив. Поклав старого на сходах. Важке тіло посунулося вниз. Дурень! Сам собі знайшов смерть...

Свидрач стоїть біля стрілки, чує гудіння рейок. Состав рве нічну пітьму, паровоз брязкає високими колесами, вже чути шипіння пари, уже вся земля навкруги двигтить і стогне.

Раптом крик Єфімова:

— Втік! Доганій!

Це Курило, негідник! Перестрибнувши через трун залізничника, шугнув у пітьму. Ще мить і зникне. Тоді — біда. Тоді вся вина за операцію впаде на табір, на «остарбайтерів».

Свидрач швидше зреагував, апіж Єфімов. Вихопивши з рук товариша пістолет, летить круком за чорною шинелею, за його жахом, за тоскним криком. Не втечеш! Віктор на бігу стріляє в мізерну постать, біжить ще кілька кроків, знову стріляє й аж тоді, ледве переводячи подих, зупиняється, ступає неквап-

но. Перед ним на ріллі лежить, конвульсуючи, поліцей. Поли шинелі розкинулися на грудді. Віктор, бридливо стиснувши губи, стріляє для певності ще раз. Все. Затих. Відбігав своє, падлюка!

І в ту ж мить чорна тінь паровоза майнула мимо стрілки, состав круто завернув убік і помчав до заводу Дорнье. Єфімов і Свидрач в заціпенінні дивляться йому вслід, бачать синій вогник на останньому вантажному вагоні, чують далекіючий гул і зненацька — страхітливий удар! То паровоз з розгону врізався в заводську браму.

Ревнуло шалено, спалахнув вогонь, здійснюється смерть. Ніч осяялась сполахом, наче вибухнув вогнедишній вулкан.

— Сваряди рвуться... — прошенотів Свидрач. І, забувши про все, хапає в обійми могутнє тіло Єфімова. — Гришка!.. Гришенька!.. Це ж ми... Хай знають Ста-лінград!

У далечі на рейках стрибають вогняні язики, на заводі реве сирена, гримить постріл, один, другий... Хмари криваво зависають над землею, плаче стогонами ніч, плаче земля. Звершилося. Помста. Відплата. Знайте, ми не раби! Знайте, зпайте!..

Першим від ошалілої радості отямився Єфімов.

— Давай сюди Курила! — наказав владно.

Побігли на ріллю, підняли труп поліцей, добре, що сівся дощ, не видно буде слідів, — звалили його біля стрілки. Ліва рука на важелі, друга з затиснутим пістолетом... Отак і вийде, що ти нам допоможеш, запродаєць! Це ти перевів рейки, це ти почав відстрілюватися. Німець ударив по тобі, ти по ньому...

Свидрач наблизився до вбитого залізничника, що лантухом лежав унизу біля залізних сходів. Старече обличчя його було викривлене гримасою болю.

— Жаль його, — сказав Єфімов, — сам свою смерть знайшов. Бовдур!

З боку Дорнье-верке блиснули вогники, почувся різкий поліцейський свисток, загуділи рейки...

— Дрезина, — мовив Свидрач. — Ідуть сюди.

— Хай, — кинув Єфімов. — Ми своє зробили.

І вони поквапно рушили крізь багряну ніч до тaborу.

ПОСЛАНЕЦЬ ВІД ВЛАСОВА

Катастрофа поїзда із снарядами обернулася для «остарбайтерів» нежданим поворотом. Хоча не сказати б на краще. Наступного дня майже всі поліцаї в таборі були замінені німецькими штурманами. Лишився тільки Гунд. Його врятували давні зв'язки з гестапо. Ходили чутки, що серед місцевої поліцайні затесалися червоні бандити, що Курило виявився мало не радянським розвідником. Гунд вештався по табору лютий, пильно придивлявся до Різниченка, до Свидрача.

Не вірив ні в що. Щоб ото Курило став на бік червоних? Та нізащо! Якось затиснув Свидрача біля паркану, показав йому кулака.

— Твоя робота, знаю... Ви в мене ще заспіваєте!

Але німцям було не до Гундових здогадів. Від заводу Дорнье вимагалось нової продукції. Робочі руки «остарбайтерів» цінувалися на вагу золота. Замінити їх було ніким. Німеччина вповзала в літо сорок третього, в літо тяжких поразок і неминучих катастроф.

Всі ці дні Свидрач почувався так, ніби має звершити якийсь особливий вчинок. Власними руками, власним розумом. Дрібні диверсії на заводі — то не для нього. Після акції на залізниці, після грізної загрози, що всю ніч палахкотіла над під'їзdnими коліями Дорнье, він відчував наближення якихось великих, незвичайних подій.

Володя Різниченко уже точно знав, що Лариса на волі, шукає з ним зв'язків, більше того — має до них якусь справу. І начебто дуже важливу, дуже нагальну. Він так і переказав Свидрачу:

— Привіт від нашої подружки.

— Від Лари? — спалахнув радісним здогадом Віктор.

— Цс-с! — притиснув до рота палець Різниченко.

Стояли саме в заводській вбиральні, у цьому їхньому своєрідному «клубі», де можна було погомоніти. Володя у засмальцьованій куртці, довгов'язий, цибатий, у розтоптаних черевиках на дерев'яних підосвах, посмоктував грубу цигарку, лукаво поблискував очима. Весь був таємниця. Не міг сказати більше нічого. Не мав права. Головне, що Лариса жива-здорова і сподівається від них допомоги.

У Віктора в грудях раптово розлилося жаром, він ніби відчув доторк Ларисиної руки. Взяла й потиснула

лагідно. Не журись, мовляв, хлопче! Я з вами. Я знаю все, що ти вчинив тієї лютої ночі.

Тільки ж доки чекати, доки?..

Врешті настав день, несподіваний, якийсь незвичайний, наче день пробудження із жахливого сну. Він побачив її — вони зустрілися.

Власне, все почалося з короткого наказу німецького шуцмана, що з'явився до них у штубу.

— Вер іст да Віктор Свидрач? (Хто тут Віктор Свидрач?)

І коли Віктор з належною поштивістю виструнчився перед ним у тісному проході між ліжками, шудман, рудобровий, досить похилого віку дядько типцнув йому в руки папірець:

— Морген цум гер комендант! Нах міттагессен. (Завтра до пана коменданта! Після обіду.)

З самого ранку Свидрача гвітила тривога. На заводі був як сонний. Навіть веселоокий кремезняк Лейнке біля автокару гримпнув на нього: працуй! Ми, німці, не любимо лінтюхів! Але думками Віктор був у таборі. Що там скоїлося? Чи не пропюхало гестапо щось про справжніх винуватців катастрофи? Якись же сліди в полі могли й лишитися. Зрештою й кулі в трупах Курила та старого стрілочника були однакові. Якщо добре покопаються...

Надто ж настрашився Свидрач, коли задовго до обідньої перерви в цеху раптом з'явилося два шудмани з табору, пройшли поміж «остарбайтерів», заглянули до веркмайстра, про щось запитали в нього і враз наблизилися до Свидрача. Один зиркнув у блокнот, другий навіщось поправив для поважності чи для грізності пістолет на ремені, насупив брови й наказав іти з ними.

Його вивели у двір. Там стояло авто — маленька машина, на яких їздили агенти гестапо, опецькувата, похмура, з притемненим склом. Свидрач відчув у грудях гострий ляк. Майнула думка: «Треба було тікати одразу після операції на колії. Тепер пізно...» Його випхнули на заднє сидіння, шудмани сіли по праву й ліву руку, машина рушила. Вони промчали короткий шлях від заводу до табору, влетіли на забруковану територію, зупинилися перед червоноцеглиним будинком пана коменданта.

«Все-таки не гестапо, слава богу...» — подумав Свидрач. Шудмани завели його на високий кам'яний ганок,

постукали в двері пана коменданта, спитали дозволу й грубо вштовхнули його досередини.

Свидрач опинився у великому кабінеті з сяючим паркетом. Це було щось грізне, вражаюче, якийсь масивний пристанок влади. Портрет Гітлера в простінку між вікнами, стіл, стільці, два телефони.

За столом сидів князь Сухоруков у своєму незмінному темно-синьому френчі з накладними кишеними. Іжачок сивого волосся, міцно стиснуті губи. Поруч біля столу якийсь чоловік у мундирі без відznak.

Сухоруков кивнув на Свидрача і сказав незнайомцю з підкресленою байдужістю:

— Ось він — Свидрач. Можете говорити.

Незнайомец поважно підвівся, ступив до Свидрача, пагнав на худеньке висушене обличчя пещиру посмішку й простягнув руку, наче давньому знайомому:

— Вікторе Савич?

— Так.

— А як почувається ваш брат Андрій Савич?

— Не знаю, мабуть, на фронті.

— Маємо дані, що в тій частині, в якій він почав війну, його пемає, — заговорив немов зі смутком гарною російською мовою чоловік. — Нам усе відомо, Вікторе Савичу. РОА має своїх людей скрізь, навіть у вашого грізного Сталіна.

«Власівець! — холодком війнуло в душі Свидрача, і щось недобре стиснуло йому груди. — Прийшов вербувати... Ну, що ж, де сяде, там і встане... Аби не гестапо». Однак довелося вдавати з себе прихильного до власівців. Ситуація була не проста, всяке могло статися після нічної аварії... І Свидрач кивнув головою. Мовляв, війна є війна, все може бути. Брат його воював па штурмовиках, мав крутий характер, то, мабуть, і не повернувся з бойового завдання.

— А нам відомо, що ваш брат перед війною був репресований, — сказав власівець, пильно приглядаючись до Свидрача.

— Так, був, — кивнув Свидрач.

Не хотілося зараз згадувати, як він, ще хлопчаком, писав листи товаришу Калініну і навіть товаришу Сталіну, писав, доводив, що брат — не ворог пароду, вірив у правду, у щасливу братову долю і в справедливість. Зрештою, брата звільнили: чи допомогли його, Вікторові, листи, чи на слідстві з'ясувалася істинна

братова невинність. Повернувся, і з перших днів війни — на фронт...

— Так от, знайте, Вікторе Савичу, що вашого брата вдруге арештовано, — подав голос власівець, мовби із співчуттям, і поклав Свидрачу на плече руку. — Більшовицька банда вже ніколи не дасть вам спокою.

— Неправда, — глухо буркнув Свидрач.

— У нас точні відомості, — почав розповідати власівець. — Ви сідайте, сідайте, — вказав на стілець біля столу. — Один з офіцерів його полку потрапив у полон до німців і розповів про другий арешт вашого брата, вже на фронті... Ви чуєте мене?

— Чую, — ще нижче опустив голову Свидрач.

— А коли чуєте, ми пропонуємо вам руку, — трохи урочистим тоном мовив власівець і набундючився. — За кров рідних треба мстити. Створена Російська вільна армія, яку очолив...

— ...зрадник Власов! — мимоволі вихопилося у Свидрача.

— За такі слова ви заслуговуєте кулі! — гарикнув чоловік у мундирі. — Але мені вас жаль. Ви — жертва пропаганди, не більше. — Він підвівся, пихато виставив груди. — Подумайте про долю свого нещасного брата. І коли у вас є бодай краплина порядності, якщо вам дорогий ваш рід, ви прийдете до нас. І не самі. Ми вітаємо усіх чесних патріотів Росії.

На цьому процедура вербування закінчилася. Князь сидів мов закам'янілий. Ані руху, ані слова. Сіро-сталисті очі його були втуплені кудись у вікно, лікті сперті на стіл. Власівець подав йому на прощання руку. Рушив до дверей. Біля порога зупинився і, зробивши ритуальний жест, кинув:

— Хайль Гітлер!

— Хайль!.. — в'яло відповів Сухоруков.

Німецький мундир без погонів зник за дверима. Свидрач миттю зірвався на ноги. Перед папом комендантом він не мав права сидіти, порядок є порядок, і зараз він у цілковитій владі папа коменданта.

— З'явився за вашим викликом, гер оберлагерфюрер, — брхкнув Свидрач стереотипною фразою.

— Вимуштрували вас, бачу, — криво усміхнувся князь. І вже добродушніше кивнув на стілець. — Сідайте, Свидрач. — Якусь хвилину помовчав, дивлячись з видимою цікавістю на молоденького «остарбайтера». І раптом засміявся глухим, якимось злостивим сміхом: —

Слухайте, Вікторе Савичу, а ви — залізна людина! Отак відбрили цьому зухвальцеві. Гадає, що я не знаю Власова. — Трясний сміх усе ще гойдав князем тілом, йому було і втішно, й весело. — Ніякої РОА в нього немає. Зліпили в Дабендорфі якусь школу розвідників і готують там кадри для своєї Російської визвольної армії. Шукають дурнів.

— Зрадників, — тихо докинув Свидрач.

— Як дивитися. — Князь перехилився всім своїм кістлявим тілом до столу, пожував блідими губами. — Кожен когось зраджує. От ви, наприклад... тільки не бійтесь, я вас не видам гестапо... ви ж ніякий не доброволець, що зголосився без примусу поїхати до рейху. Ви — червоноармієць. Билися під Харковом. Вирвалися з оточення. Потрапили в своє село, і там вас схопили місцеві поліцаї. Факт? Факт... Ви приїхали сюди на вільну роботу до рейху і цим фактично зрадили своїх.

— Мене змусили, пане комендант.

— Не грайтеся словами, Свидрач. — Князь сидів у розслабленій позі, тихо тарабанив по столу довгими, вузлуватими пальцями. — Мені, власне, імпонує, що ви — солдат. Так, солдат! Я знаю навіть, що ви встигли підпалити три німецьких танки, що ви комсомолец, що тут у таборі біля вас гуртуються всі нелояльні рейхові елементи...

— Неправда! — в'яло відмігся Свидрач, відчувши в князевих словах смертельну небезпеку для себе і для своїх товаришів.

— Більше того, Свидрач, у мене є підозра, що тяжка аварія на залізниці — справа ваших рук. Мовчіть! Я не маю доказів. Хай цим займається гестапо. Прошу вас тільки — будьте обережні... — Він пожував губами, його нижня щелепа якось нервово сіпнулася. — Мені буде дуже прикро, коли моїх кращих робітників забуртуть у гестапо.

— Клянусь, пане...

— Зайві клятви, Свидрач, — зітхнув сумовито князь. — У тілі поліцая Курила знайшли кулю з його власного пістолета. Хоча за ідеєю його мав би застрелити стрілочник зі свого карабіна. В гестапо співставили деякі факти і замислилися. Прикро замислились. — Князь зробив паузу. — Що ж, будемо сподіватися, що ребус цей надто складний навіть для панів з таємної поліції, особливо тепер, коли поліцай Курило вже не здатен ні на які свідчення.

Запала пауза. Під вікнами озвалися голоси. Там, видно, шикувалася для пообідньої зміни колона, що мала рушати на завод. Свидрач покосував очима на вікно. Хотілося туди, до своїх. Цей князь зі своїми натаками був йому страшний і лиховісний.

Сухоруков упіймав його погляд.

— Ви не підете сьогодні на завод, — сказав він розтяжливо. — Вам взагалі не можна ходити.

— Чому? — широко здивувався Свидрач.

— Бо у вас не загоїлася рана, — кинув комендант на ліву забинтовану Свидрачеву руку. — І тому ви муsite негайно... ось вам аусвайс... їхати в клініку професора Шустера. Шістнадцятим трамваєм. Одразу за вокзалом біля Сант-Міхаель-кірхи. Перевдягніться. Я вже наказав, щоб вам видали зі складу шинель.

Йому її видали. Ненависну, бридку, мертвяче холодну поліцейську машкару. Надворі був березень, і сонце сяло скупо й прохолодно. Шістнадцятий трамвай виявився майже порожнім, старенький, допотопних часів, з дерев'яними бортами, з деренчливими шибками. Свидрач зіщулювся на задній площадці.

Входити в вагон «слов'янам» було невільно. У кишені лежала записка — аусвайс. «Поліцай такий-то...» Дивний князь, що за гру затіяв він з ними? Все знав про нього, Свидрача, усе викопав з минулого. Хто їх зрадив, хто виказав? Істинно, так і було під Харковом. Фашисти тоді сунули десятками танків, між ними — сіра мушва автоматників і сіре сонце в небі. Все було сіре, як смерть, і все вимагало відчайдушної дії. Наші гармати лишилися без снарядів, побиті коні копали в яругах, останні постріли вже не могли спинити гітлерівських броньованих потвор. І тоді сержант Свидрач перший кинувся з пляшкою з запалювальною сумішшю в руці назустріч танку, і зойкнув шаленим сполахом сірий день. Кинув другу пляшку, і вдруге заволало сіре небо. І третю... Аж доки не сповз, присипаний вибухом, у траншею й не почув над собою гелгіт німецьких автоматників. Фронт однак було прорвано. Три підпалених Свидрачем танки не врятували становища. Він міг спокійно вмирати, виконавши свій солдатський обов'язок. Так тоді було, і якщо треба, він може й зараз кинутися під танк, кинутися в саме пекло, аби зупинити фашистів, аби відомстити їм за свою залиту кров'ю землю.

Гидко було відчувати на собі чорну поліцейську ши-

пелю. Прсте мусив терпіти. Наказано паном комендантом, велено владою. Тим більше, що пан комендант знає про нього все і навіть здогадується про справжніх винуватців залізничної катастрофи... Чи не хоче він застерегти їх усіх? І хто він такий? Безкальний фашистський слуга, охоронець німецького порядку, віддав себе на послугу німцям? Чи, може... Але власівця чомусь висміяв, чомусь навіть гидливо скривив губи, коли той «вербував». Свидрач це добре помітив і, здається, відчув його зневажливий сміх. Сам як власівець, і сам же реготнув услід власівцю.

Від трамваю до клініки було недалеко. Високий, багатопверховий будинок стояв поряд з церквою Святого Бартоломея, і в його широченних шибках яріло провесняне сонце. Свидрач зайшов до вестибюлю. Назустріч йому встала від столика старенька в білому халаті німкеня, упередливо запитала, до кого хоче звернутися шановний пан? І коли взяла з його рук записку, власноручно написану князем, то одразу заясніла очима, і густі зморшки на лиці у неї немовби розгладилися.

— Вам належить зайти до сестри в амбуланц,— показала вона на двері в глибині коридору.— Там вам зроблять перев'язку. Прошу, гнедігер гер! (Милостивий пане!)

У коридорі ні душі, ідеальна чистота, білі двері, білі плафони ламп під стелею, білі стіни. Свидрачу аж незручно в чорній шинелі й нечищених чоботях. Постукав кісточками пальців у двері. Прислухався.

Коротка тиша, і враз знайомий, дзвінкий голос:

— Герайн! (Ввійдіть!)

Він узявся за ручку, потягнув до себе двері.

— Можна? — запитав, переступаючи поріг, запитав сміливо й вільно, ніби наперед упевнившись, що то не помилка. Ні, то таки її голос запросив його, голос Лариси.

Стояла в білому халатику, перетягнута паском, у сяючій шапчині, очі променисті, ясні й палаючі від радісного збудження. Стояла біля столика, дивилася на нього.

— Вітю, ти?

Ладен був кинутися їй в обійми, обцілувати, впастися до її ніг, застогнати від радості.

— То це ти мене викликала на перев'язку?

— Авжеж...— мовила вона ледь іронічним тоном і одразу ж обачливо зиркнула на двері.— А тепер пояс-

ніть мені, пане Свидрач, що має означати такий непривабливий вигляд? — Зморщивши гарного носика, тицьнула пальцем у чорну поліцайську шпиль. І враз здогадалася: — А! Ясно! Конспірація. Тоді досить балачок. Знімай маскування і показуй руку.

Оглянула розбухлий Вікторів палець, зсупила чорні бровенята. Недобре. Геть педобре. Справжнє запалення. Може, доведеться робити й розтин. Вона обмила рапу якоюсь рідиною, наквадала йодом, забинтувала. І аж тоді опустилася на стільчик. Очі її втратили радісно безтурботний блиск. Їй було що розповісти своєму другові. Скільки вона настраждалася, скільки в неї було сумнівів! У газетах з'явилося повідомлення про якусь велику «бапдитську акцію» на залізниці, і вона одразу збагнула, що це справа їхніх рук. І хоч князь назвав винуватцями лиха замаскованих у таборі під поліцаїв червоних лазутчиків, вона ніскільки тому не повірила.

— І молодчина, — вдоволено кивнув головою Свидрач і, нахилившись до Лариси, зашепотів: — Це ми всім штабом! Обдумали. На операцію ходив Єфімов і я. Ти б тільки бачила! Все небо горіло.

Лариса схопила Свидрача за руку, потиск її був палкий і прохальний. Зашепотіла ледь чуто:

— Будьте обережні... Благаю вас! І передай Володі: більше піяких акцій!

І одразу ж пояснила свою заборону. Її справи важливіші, справи, від яких залежить, може, доля всієї війни, доля мільйонів. Вона не може всього сказати. Колись, потім. А зараз головне — допомогти їй в одному ділі. У неї геть зв'язані руки. Хоч живе в князевому домі, їй здається, що гестапо постійно стежить за нею. Вона не може зробити вільно кроку. І тому вона просить Віктора: хай він негайно, ось зараз вирушить за адресою, — назвала адресу, яку він мав запам'ятати, — знайде там одного товариша, — цілком наш, вірний Володин товариш, — і передасть йому прохання. Не прохання — наказ: їй потрібний новий передатчик! З батареями. Вона все втратила. Центр чекає від неї сигналу.

Свидрача наче обдало крижаною водою..

— То ти, Ларо?..

— Так, Вітю. Тільки ви з Володею знаєте тепер мою таємницю. Вам я довірилася, і від вас чекаю допомоги.

— Ну, кажи, кажи!

— Передатчик! За два тижні я повинна вийти в

ефір. Коли буде готовий, ти принесеш його сюди. Це надійне місце. Ну, все, на мене чекають хворі. Вітай наших... Ні, ні, вітай тільки Володю! Тільки його!

Адресат виявився далеким, майже на протилежному кінці Мюнхена. Довелося змінювати трамвайні маршрути. Поліцейська шинеля рятувала. Ясна річ, він охоронець порядку з якогось російського табору, може вільно пересуватися по місту. Вдавав із себе ріпучого, впевненого. Правда, двічі довелося показувати аусвайс. Чому гер шупман так далеко забрався від свого робочого місця? Переплутав адресу? Не вільно плутати... В якій справі? Ага, був у клініці. Жандарм довго вивчав посвідчення, але, прочитавши підпис «оберлагерляйтер князь Сухоруков», шапобливно повернув його Свидрачу. «Бітте!..»

Врешті потрібний дім, якась невеличка майстерня, широкі вікна, таблиця: «Автосервіс пана Віртшіца». Так і повинно бути. Сам господар, на щастя, десь забарився. Зате його помічник, струпкий, білявий хлопча, привітався з Свидрачем стримано, ніби аж вороже. І лише коли Віктор назвав умовний пароль (якусь безглузду фразу з приводу ранньої весни), хлопець прояснів лицем і повів його в майстерню. Піднялися на другий поверх. Рипучі сходи, стара тинька на стелі, запах затхлості й старизни.

Стояли удвох у манюсінській кімнатчині,— столик, стілець і диванчик,— дивилися, мов зачаровані, один на одного:

- Як там Володя?
- Ти його знаєш?
- Зустрічалися. Ще до твого приїзду.— Білявочубий насупився.— Ну, кажи, що треба?.. — шепотів.
- Мене послано від...
- Знаю. Мовчи,— рубнув рукою хлопець.

Був литовцем, звали його Арні Авіжюс, почувався впевнено, з легкою іронією. Батько його пішов добровільно у німецьку армію, мав якісь рахунки з більшовиками, але Арні своїх не зрадив. Перед війною в нього були контакти з паризьким центром. Потім усе припинилося. І ось аж тепер... Слава богу!..

— Потрібний передатчик,— сказав Свидрач, мимоволі перейшовши на шепіт.

— Я так і знав, що ти того й прийшов. Як тебе величати?

— Називай Віктором. Я з України.

— О! Шевченко! — підкинув брови Арні. — Я читав його в литовському перекладі.

— Колись я навчу тебе читати Шевченка по-українськи.

Внизу дзенькнув дзвінок. Видно, зайшли відвідувачі.

Арні одразу посерйознішав. Усе буде гаразд. Через два тижні апарат стоятиме тут, він показав на свій диван. Приходити краще о четвертій, коли пан Віртшці лягає по обіді відпочити.

Вони спустилися вниз у майстерню. Вдарило в ніс прілілю. Віктор побачив старенького господаря, який саме розмовляв з клієнтами. На привітання майже не обізвався. Буркнув тільки щось скоромовкою, зле, не добре.

На вулиці Арні пояснив Свидрачу:

— У старого загинули в концтаборі два сини, і він люто ненавидить нацистів. Проте лояльний до режиму і настрашений.

— Скоро ми їх усіх настрахаємо, — сказав Свидрач.

В його очах мигнула відверта погроза, він потиснув Арні руку й подався до трамвайної зупинки.

ЗАРУЧИНИ З КНЯЗЕМ

Лариса повернулася додому, як завжди, рівно о сьомій вечора. Мешкала в розкішній князевій квартирі — локаторка, співрозмовниця, землячка. В неї була маленька кімнатка біля кухні з старим ліжком, килимом на стіні, туалетним столиком, великим трюмо.

Князь поводився пристойно, ненав'язливо, строго, з підкресленою аристократичністю. Попросив її тільки іноді виявляти до нього ласку і бути присутньою на товариських вечорах. Його відвідували переважно російські емігранти, люди похилого віку, запліснявілі, з глухим ремством, з затамованою образою на більшовиків. Найбільше ненавиділи Сталіна. Червоних вважали «карою божою», посланою їхньому нещасному народові у відплату за осквернення святинь, надто за вбивство царської сім'ї. Один, літнього віку, поет читав вірші, гарпо, з натхненням і притлумленим болем у голосі:

Россия ушла, Россия ушла,
Но русское сердце осталось
бессмертным...

І одразу ж звертався запаленими очима до Лариси, чекаючи її реакції. Чи вірить вона в безсмертя руського духу? Чи вірить у Росію?.. Їй було шкода поета, відчувала в ньому талант, і біль його сприймала мало не як власний. Після трагічної розлуки в Парижі з Головним, щось у ній наче надірвалося. Не могла збагнути істинних подій у її країні, не розуміла причин голоду, репресій, недовіри до людей...

— Власне, я не сильна в поезії, але ваші слова мене бентежать.

Поет швидко підвівся, ступив до Лариси і опустився перед нею навколішки. Почав цілувати їй руки, притиснув її долоні до своїх вологих од сліз очей.

— Доки є такі жінки, як ви, Росія не вмере!

Були й інші вечори. Суворі й мало приємні. Це коли до них навідувався начальник мюнхенського гестапо Тренкер. Майже завжди напідпитку, плечистий, владний, розхристаний, брутально-цинічний. Одного разу сів біля Лариси на канапі, — князь десь відлучився на хвилю, — схопив її в обійми й зашепотів, що жадає її, що не може без неї жити, що вона — його вічна мрія. Минулої осені під час бомбардування в нього загинула в Любеку дружина з дітьми, він абсолютно вільний... Так, так, вільний! І за законом своєї партії, за велінням фюрера має повне право знову влаштовувати нову здорову німецьку сім'ю... Він матиме за честь одружитися з графинєю Ларисою Пустовітько. І якщо вона не проти...

— Проти! — промовив твердим голосом князь, що краєм вуха почув цю балачку й, на щастя, саме з'явився в кімнаті. — Мені дуже шкода, гер штандартенфюрер, але фройляйн Лариса уже дала згоду стати моєю дружиною.

— Вашою? — ошелешено виричався на князя захмелілий гестапівець.

— Так, моєю.

Лариса збагнула князів хід і раптова вдячність до нього сповнила їй душу. Він буквально врятував її в останню мить. Відмовляти главі мюнхенського гестапо!.. Це могло б дорого їй коштувати. Знала, що за нею стежать, що «хвости» не покидають її ні на мить. А ще коли стануть відомі якісь нові факти з минулого чи з'являться підозри...

Довелося вдатися з себе вельми засмучену й навіть виявити до Тренкера співчуття. Сказала, що вона спра-

ді вже заручена з князем. Заручена за їхнім православним звичаєм з усією ритуальною строгістю і з усією вірою в щасливий шлюб.

— Я одержав прихильний дозвіл на одруження партайлайтера Бормана, — докинув поважно князь. — Віп обіцяв, що, можливо, при нагоді сам навідається на наше весілля.

Тренкеру лишилося тільки розвести руками.

— Що ж, російські князі завжди брали гору над німецькими бюргерами.

— Сподіваюся, в Німеччині є не менш прекрасні німецькі жінки.

— Дозвольте, князю, цю справу вирішувати мені самому, — раптом розсердився Тренкер. — У всякому разі, на вашому весіллі я покажу вам свою наречену.

Історія поверталася круто. Після того, як Тренкер пішов до себе, — він мешкав у цьому ж будинку поверхом нижче, — князь, сівши біля Лариси на канапі, глянув їй пильно в очі. Зітхнувши зі щирим жалем, раптом гірко усміхнувся:

— Звичайно, ви можете обрати собі іншого нареченого.

— Князю, ви врятували мене! — схопила його за руки Лариса. — Але стати по-справжньому вашою дружиною... Повірте, князю, якщо ви хочете приневолення... нещирості...

— Дурні балачки, Ларисо Петрівно, — мовив сумовито князь і підвівся з канапи. — Приневолене кохання мені непотрібне. Наш шлюб буде чисто фіктивним. Але деяких формальностей ми повинні дотриматись. Інакше наша гра може викликати у Тренкера підозру.

— Так, так... — ледве ворухнула губами Лариса.

— Отже, хай розсудить час, чи станете ви колись мою справжньою дружиною, чи ні.

Віп налив у бокали вина, подав Ларисі, чемно чокнувся з нею, надпив трішки, вклонився і швидко виїшов з вітальні.

Весілля було влаштоване за тиждень. Не дуже воно, правда, вдалося. Бо після перших тостів «за щастя молодих» зненацька по радіо оголосили повітряну тривогу. Тепер американці налітали на Мюнхен майже щоночі, і їхні бомби методично й грізно рвали злагоджений ритм великого міста.

Всьому весільному гуртові довелося хутко спуска-

тися в бомбосховище, що містилося поряд під рестораном. В затхлому напівморозі горіли свічки, хтось п'яно горланив древньогерманську пісню, Тренкер вимагав уваги й кричав, що нібелунги ще повернуть собі вільне небо, що англо-сакси незабаром кусатимуть собі лікті.

Знову піднялися до весільних покоїв. Тренкер, геть упившись, вимагав тільки одного:

— Тост на честь фюрера!

Пили за фюрера. Далі пили за «тисячолітню імперію». Ще далі за вірність нібелунгів. Один з гестапівців раптом згадав, що нібелунги в часи Ататірха стояли постом на Волзі, й запропонував тост: «За вірність нібелунгів на Волзі!» Такий тост здався всім трохи недоречним, надто тепер, після поразки під Сталінградом. Це могло здатися схожим на провокацію. Навіть п'яний Тренкер замахав рукою:

— Ніякої Волги! Я пропоную тост за те, щоб улітку фюрер зламав хребет більшовицькій гадині!

Гості розійшлися під ранок. П'яного Тренкера віднесли додому, вклали спати прямо в мундирі. Князь повернувся в свою квартиру, сів біля спустошеного столу, з перекинутими чарками, з чорними недопалками в тарілках. Мабуть, мимоволі подумав про схожість цього столу на його власне життя. Усе б змів дочиста! Прокляття! Одруження без дружини, радість без тепла, щастя без вірної душі.

Біля нього сіла на канапі Лариса і тихо промовила:

— Князю, за ваш благородний вчинок бог віддячить вам.

У відповідь він тільки криво посміхнувся. Хлюпнув собі горілки, випив одним духом і враз глянув на Ларису сухо, гостро:

— Ви чули, який тост проголосив цей ідіот? За літню кампанію фюрера!

— Він випив зайвого.

— Ні, він сказав правду. Влітку, не знаю, коли саме, фюрер почне великий контрнаступ проти більшовиків. — Князева рука потягнулася до пляшки. — І знову литиметься кров мого народу! Знову чорна смерть над Росією!

Вони довго розмовляли тієї «весільної» ночі. Лариса відчувала князів настрій, і їй здавалося, що то була не просто туга, то було бажання висповідатися перед

нею до краю. Йому потрібна вірна душа, йому треба було сказати своє останнє слово.

Так, він пішов разом з німцями. Йому дано владу над робочими таборами Мюнхена, над тисячами людей, над їхньою долею і їхнім майбутнім. А чи його хто-небудь запитав, чому він зважився на цей крок? Чи відомо комусь, що більшовики розстріляли всю його сім'ю в Петрограді, забрали всі його мастки, всі копштовності, знищили його рід, його цастя? Він міг би піти до фюрера в його війсьکو. Проте князь не вчинив цього. Його кликав до себе Власов, він не відгукнувся. Більшовики — то прокляття Росії. Але є руський народ, і йому він ніколи не зрадить.

— Навіть будучи комендантом німецького табору? — дорікнула Лариса

— Так. Я й тут роблю, що можу, — вів своєї князь. — Я памагаюся давати людям кращий харч, піж в інших таборах. Я заборонив поліціям піднімати на «остарбайтерів» руку. Вони — по-своєму нещасні, я розумію. Але я хочу, щоб вони вижили. Щоб вони повернулися до своїх домівок, до своїх родин.

— А ті літаки, що ви робите на заводі Дорньє, хіба вони не нищать ваш народ, хіба не вбивають руських?

— Незабаром усьому кінець, — рубнув рукою князь. Рушив до дверей, там зупинився. — Сьогодні головне вижити, Ларисо Петрівно. І мені прикро, що дехто в таборах провокує німців на нелюдські кроки.

— Ви про кого, князю?

Він довго мовчав, видно, не наважуючись бути відвертим до кінця. Аж нарешті сказав:

— Гестапо стало відомо, що в таборах військово-полонених виникла якась сильна офіцерська організація опору. Дуже вас прошу: утримайте своїх людей од контактів з ними. Інакше наші табори «остарбайтерів» можуть стати таборами смерті.

Нахилив голову і вийшов, сповнений статечності й гордовитої самоповаги.

ГЕСТАПО ДІЄ

Тепер їхнє життя поволі набувало змісту. Справді, стало відомо про створення в одному з мюнхенських таборів сильного офіцерського підпілля під назвою

Братерське співробітництво військовополонених. Різниченко на засіданні в бункері сказав, що це не просто табірна організація, що це початок дії усіх в'язнів, усіх табірних рабів. «Будемо готуватися до загального виступу, будемо піднімати наших людей на повстання в тилу фашистської Німеччини!»

Від його слів ставало й радісно, й моторошно. Далеко на Сході йдуть наступальні бої Червоної Армії. Гітлерівці відступають. Треба діяти й тут. І в них є що робити.

Настав час вирушати за передатчиком. Свидрач навмисне розмотав бинт і дужче роз'ятрив рану. Не боявся, що може нагноїтись.

— Ця рана — мій пароль, — сказав він Різниченкові. — Але не знаю, чи відпустить мене пан комендант знову до лікарні Шустера?

Відпустив-таки. Дав йому аусвайс на цілий місяць. Він лікується, не затримувати, живе в такому-то таборі, благонадійний... І підпис світлішого.

Вже збирався по обіді вирушати до міста, як раптом до воріт підкотила вантажівка, і з неї висипали гестапівці. Тривога! Всім вишикуватися на плацу!

Молоденький офіцер у лискучому плащі пройшовся вздовж першої шеренги. За ним ішли ще двоє. Далі — перекладач.

Що сталося? Віктор відчув жахкий щем у грудях. Невже докопалися до причин аварії на залізниці? Сонце вже пражило по-весняному, земля парувала, веселі хмари віщували теплі дощі. Так гарно, так лагідно. А ці йдуть, свердлять очима «остарбайтерів», когось мовби вишукують.

Аж тоді офіцерик відступив од шеренги і через перекладача гучно оголосив:

— Сьогодні в складальному цеху Дорньє-верке вчинено тяжкий акт саботажу. Переплутано й обірвано електропроводку в фюзеляжі готової машини. Вдалося встановити, хто це зробив. — Гестапівець замовк, мовби тішачись із хвилини, що мала означати для когось тільки смерть. І нарешті промовив чітко, повільно, карбуючи кожне слово: — Злочинцями проти імперії є — Іван Петренко, Іван Михайлов, Антон Іванницький, Ігор Савченко, Євген Харченко. — Гестапівець задер гостре підборіддя. — Ви чули, кого я назвав? Усім названим вийти наперед!

Вони вийшли. Обличчя бліді, рухи мляві. Не вте-

чеш, не врятуєшся. Свидрач схопив Різниченка за лікоть, прошепотів:

— Ти знав?

Той висмикнув руку, обличчя його викривилося від досади. Не знав, не знав! Самі накликали на себе смерть, самі себе загубили. Цих уже ніщо не врятує. Гестапо не прощало таких актів саботажу. Ось їх ханують під руки, клацнули наручники, голови донизу. Все! Навіки!

Різниченко вскочив у свою штубу, впав на ліжко, зайшовся в тряскому плачі:

— Як вони посміли? Як вони могли без нашої згоди?

Свидрач сів біля нього, стиснув товаришеві руку:

— Ми надто законспіровані. Хіба вони знали про нас? — Зробив паузу. — Ну, я іду.

Той аж підскочив.

— Куди?

— Арні... Апарат... І потім на перев'язку до Лари.

Різниченко все ще ковтав сльози. Врешті вгамувавшись, обняв Віктора, завмер на мить у тужливому мовчанні. Не міг вимовити слова.

— Ти знаєш, — озвався нарешті, — що я давно до них придивлявся. Такі славні хлопці... Якби ми їх залучили, вони б цього не накоїли. Пацани! — Він аж ударив себе кулаками в лоба. Обернувся до Свидрача, і погляд його набув владної суворості. — Бачиш, чим пахне? Бачиш? Іди й бережись! Бо візьмуть тебе... — я не витримаю. Краще повішусь!

Цього разу довелося йти в своєму одязі. Шинель брати не наважився. Звертатися до Гуида — хай він подохне! Вже потепліло. Настрій був гнітючий, недобрі передчуття давили серце. Перед очима ще ніби стояли крейдяно білі обличчя хлопців із складального. Мерці! Спершу їх катуватимуть, спершу виламуватимуть руки, а потім... «Ех, пацани, пацани!» — згадалися слова Різниченка.

І стало раптом страшно. До напівного жаху. Це ж і він іде по свою смерть. Знав, що значить передавати, переховувати радіопередатчик. Його катуватимуть ще страшніше. Аби виказав Арні, аби видав радистку, усіх, усіх... Як він триматиметься? Розповідали, що у гестапівців є особливі прилади, якими вони забивають памороки, роблять людину безвільною... Кричи — не кричи, однак витягнуть жили і скажеш усю правду.

До Арні ледве дістався. Сухенький хазяїн майстерні гмигнув на нього з підозрою і запитав, хто він такий? Із табору?.. Чому ж минулого разу був у формі поліцаая?.. Маленькі очиці Віртшіца просвердлили Свидрача.

— Було холодно, і один шуцман дав мені свою шпиль, — сказав, не думаючи, Свидрач.

— А ти не боїшся, що тебе можуть забрати в концтабір?

— У мене документи за підписом коменданта.

Віртшіц раптом змінив тему розмови, в його голосі забриніли батьківські нотки. Покликав пальцем Свидрача за собою вглиб майстерні, посадовив його біля столика. Там стояла тарілка супу, білів запашний окраєць хліба. Німець сів поряд.

— Їж, — наказав.

— Я вже обідав, — відмігся тихо Віктор, хоч від паруючої страви й шматка хліба в нього аж запаморочилася голова.

— Вас годують супом з гемюзе (овочами). Їж!

— Спасибі.

— І скажи мені, як ти потрапив на війну?

— Як?.. Ви прийшли до нас... пробачте, не ви, ваші солдати... і мене забрали до війська...

— А мого Карла і Фреда взяли в гестапо ще до війни, — сапнув повітря старий. — Я навіть не знаю, за що. Може, за те, що Фред одного разу намалював у школі карикатуру на фюрера... Ти їж, їж...

Даєнькнув на дверях дзвіночок, звійшов Арні. Ідилічна картина біля столу його ніскільки не здивувала. Наблизився до хазяїна, поклав перед ним на столі якийсь пакунок.

— Дістав за сто марок, гер Віртшіц, — сказав з гордістю. — Тепер наш електромотор працюватиме сто літ.

— Спасибі, — мовив хазяїн. — Без тебе я пропав би. — Він узяв згорток, поніс його до верстату, почав там щось налагоджувати.

Хлопці тим часом піднялися нагору. Арні тріумфовав. Усе зроблено як слід. Батарей вистачить на п'ять годин... Він витягнув великий фанерний ящик. Ось тут уся розкіш, уся геніальна простота. Дротяна антена на три метри. Досить закинути на дерево і готово. Давай ефір!..

Він одначе помітив щось у виразі Вікторового обличчя. Очі в того були порожні й пригаслі. І Арні зненацька збагнув, що перед ним сидить, власне, бранець із клятого табірної життя, що він щойно вихопився з бараків, постів, свистків, погроз, алярмів і що незабаром йому доведеться знову повертатися туди, знову ставати бранцем і невілником.

— Пробач,— сказав тихо Арні.— Я просто радію з того, що мені вдалося знайти деталі... Можеш уявити, це не так просто. За кожним стежать...

— Я розумію,— мовив тихо Свидрач. І ще тихіше додав: — Сьогодні в нашому таборі забрали на смерть п'ятьох моїх друзів. На смерть і на муки.

— П'ятьох? — враз змертвілими губами перепитав Арні.

— Бовдури! Самі пішли на акцію саботажу. Ні з ким не узгодивши, без попередження. Полізли, як кошенята, в пастку. Тепер гестапо має козир проти нашого табору.

Вони сіли на диванчик. Довго мовчали. Ситуація змінилася. Якщо гестапо взяло під приціл табір, то не виключена можливість і того, що агенти могли піти й по сліду Свидрача. У них механіка дуже проста. Вхопитися бодай за одну ниточку й тягти, тягти до краю. Діють швидко й рішуче. Могли засікти трамвай, у який сів Віктор. Могли сісти з ним разом.

Від цієї думки Свидрача аж пересмикнуло. Недавно він відчував страх, вирушаючи з табору. Думав, то від пережитої сцени на плацу, коли взяли тих. Зараз збагнув: Арні має слухність. Вони всі на прицілі, і найперше на прицілі він.

Подумав про передатчик. Негайно переховати його в найдаальший закуток... Куди б це? Арні схопив обіруч диктову коробку і поварганив її на горище. Свидрач подався за ним. Там усе було затягнуте павутинням, громадилися якісь дошки, всякий домашній непотріб.

Ні, не годиться. Саме тут гестапівці й почнуть свої розшуки. Перекинуть на горищі все догори дном, повітрушують геть чисто все, поламають, потрощать меблі. Арні довго міркував, ніяк не міг придумати нічого путнього. Аж врешті надумався: засуне ящик у старий димар. У домі тепер центральне опалення, от димар і стане їм за сховок.

Однак для цього треба було спуститися вниз, у

майстерню. Там сидів за своїм верстатом Віртшіц і щось виточував. Арні стиснув губи. Наблизився до старого німця й тихо проказав:

— Гер Віртшіц, нас може вистежити гестапо...

Хазяїн аж сіпнувся:

— Гестапо? — Його пройняв панічний ляк. — Ти що такого накоїв?

— Не питайте, пане Віртшіц, — сказав напрямки Арні і втупився поглядом у сухеньке личко хазяїна. — Зараз вони зайдуть сюди, і тоді мене заберуть у концтабір, як ваших синів.

Старого наче вдарили в обличчя. Може, вперше за багато років він відчув у собі приплив сили й рішучості. Якщо ті пегідники наважаться зайти до його майстерні, він їх так просто сюди не впустить.

— У мене є револьвер, — сказав він, підводячись з-за столу.

— Пане Віртшіц, не треба ніякого револьвера.

— А що ж треба?

— Дозвольте нам заховати в комині коробку. В ній дуже цінна річ. Дозвольте, пане Віртшіц.

Він дозволив. І запакований передатчик знайшов надійний сховок у високій, на три поверхи трубі. Може, це було й зайве. І страх Арні міг бути марним. Однак він знав усі правила гри. Краще було передбачити найгірше. Сьогодні відносити передатчик вони все одно не будуть. І, взагалі, надалі Свидрачу доведеться діяти обережніше. В цьому світі панують такі закони жорстокості й свавілля, що навіть найсильніша людина перед ними безпомічна.

Перше, ніж залишити майстерню, Свидрач визирнув з другого поверху на вулицю. Порожньо. На чистеньких хідничках не було ані душі.

— Я міг би й пронести його, — кивнув він на комин.

Однак Арні мовчки взяв його за лікоть, чимдуж стиснув. Вивів його на вулицю, озирнувся пильно на всі боки і, лише пересвідчившись, що вони поза наглядом і чиеюсь увагою, кивнув йому на прощання:

— Будь спокійний. Старий нас не зрадить. А машинку ми їй доставимо. Іди й бережи себе.

ДИВОВИЖНА СПАДЩИНА

Князя Сухорукова начальник гестапо Тренкер застав у його просторому кабінеті. Чорне авто підкотило безшумно й скрадливо, клацнули дверцята, і аж тоді Сухоруков почув у коридорі важкі кроки гестапівця. Тренкер квапився. Тицьнув через стіл руку, впав на стілець, розметлявши поли лискучого плаща.

— Чи світліший князь не має охоти пообідати?

Дивне це було запрошення. Завжди гукав князя телефонним дзвінком, а тут з'явився власною персоною. І на м'ясистому обличчі відверто дружня усмішка.

— Велике товариство буде? Чи не сам Дербезегеніус?

— Прощу у князя особистої аудієнції,— скрадливо мовив гестапівець.— Зайві вуха можуть нам тільки зашкодити.

Вони поїхали в місто. Пообідній Мюнхен був майже безлюдний, на розі Гафенштрасе і Паркеналее чаділи завалені мури розбомбленого вночі будинку. Американці навідувалися все частіше, їхні удари ставали дедалі жорстокішими. Ночі ставали кошмарами.

— Маршал Герінг обіцяв фюреру, що на наші міста не впаде жодна ворожа бомба,— кинув злостиво Тренкер.— Уявляю, як цей жирний боров виправдується перед батьком нації.

— Незабаром матимемо диво-зброю,— сказав Сухоруков.

— Боюся, не дуже скоро.

— У вас, штандартенфюрер, поганий настрій,— досить сміливо зауважив князь.— Чи це не зашкодить нашому апетитові?

— Аж ніяк,— раптово повеселілим голосом озвався Тренкер.— Ми, німці, не такі сентиментальні, як ви, росіяни.— В його тоні почулися ділові потки.— Особливо тоді, коли доводиться вирішувати проблеми маєстності, і ми відчуваємо запах реальних пабутків.

У Тренкера був на диво елегійний настрій. Уночі йому приснився приємний сон. Був завзятим мисливцем, полюбляв ходити на крупну дичину, на кабанів, а одного разу навіть підстрелив у Тірольських Альпах ширококрилого орла. Й оце знову наче побував на полюванні. Прекрасні спомини. Переказав князеві детально, як цілився в небесного красеня, як той почав

надати прямо на нього, розпластавши могутні крила, а коли впаде... виявилось, що то звичайна ворона.

— Що за сон, князю? — з легкою настороженістю запитав Тренкер.

— Мабуть, хтось застерігає вас, щоб не піднімалися надто високо, — зробив свій висновок Сухоруків. — Високі польоти завжди таять у собі небезпеку.

— Але ж орел! — мимоволі віддався патетичним думкам Тренкер. — Фюрер не даремно ввів у нашу нацистську символіку орла. Пригадую, я був у Берліні, коли там демонструвалися різні макети головних берлінських споруд. Ви, мабуть, не знаєте, що наш імперський міністр озброєнь Альберт Шпеєр у свій час був досить популярним архітектором. Він почав з перебудови імперської канцелярії й спорудження трибуни для урочистих зльотів у Нюрнберзі. Так от, коли Шпеєр запропонував на куполі головного палацу поставити орла з гігантською свастикою, Гітлер рішуче заперечив: «Ні, ви приижуєте наші заміри, Шпеєр. У пазурах орла повинна бути не свастика, а весь світ! Земна куля в пазурах царя птахів — таким має бути наш головний палац!»

Тренкера потягнуло на спогади. На прекрасні, бенетажні спогади, коли він у складі особистої гвардії фюрера фактично панував на берлінських вулицях. Потім трапилися деякі прикрі перестановки, комусь він, Тренкер, став на заваді, його було усунуто, послано в Мюнхен... Ну, що ж, якщо добре подумати, і Мюнхен — не останнє місце в імперії. Саме звідси почав свій шлях у безсмертя націонал-соціалізм. І саме тут Гітлер здійснив реконструкцію палацу Барлова на Брієнерштрассе. Яка краса, яке могуття! Фюрер назвав його своїм «коричневим домом» і визначив, як свою штаб-квартиру. Певне, князь не забув і того, що тут же поряд, у другій будівлі, найменованій «будинком фюрера», мала місце славнозвісна конференція, де були поставлені на коліна Даладье й Чемберлен. Та це лише початок. Націонал-соціалісти в усьому показували приклад рішучості, висоти духу, істинно орлиного лету. Гебельс якось сказав, що коли наці звійдуть у імперську канцелярію, то звідти їх не вижене ніяка сила, хіба що винесуть ногами вперед.

— Так, ваші архітектурні смаки були справді грандіозні! — ледве приховуючи іронію, вигукнув князь.

— Я шкодую, що ви не побували тут до війни, —

вів у тому ж тоні Тренкер. — Ми вирішили перевершити єгипетських фараонів і римських цезарів. Ще дві грандіозних споруди планувалися для того, щоб увічнити нашу велич: пам'ятник націонал-соціалістському рухові близько двохсот метрів висотою і приміщення найбільшого в світі вокзалу. А усипальниця фюрера! Нічого подібного світ не знав. Після завоювання Парижа фюрер сфотографувався біля могили Наполеона і потім дав вказівку своєму генеральному раднику Паулю Гіслеру...

— Чи не брату нинішнього гауляйтера Мюнхена? — перебив його князь.

— Так, так, дивовижно талановита сім'я! Жаль змарнованих зусиль Пауля — війна перешкодила його намірам, але повірте, в нього вистачило б хисту воздвигнути для фюрера справжній мавзолей, подібний до римського Пантеону.

— Після війни Гітлер здійснить свої наміри, — сказав непевним тоном князь.

— Якби ж то, — враз опав духом Тренкер. — Війна виявилася жорстокішою, ніж ми сподівалися.

Вони підкотили до бару. Тренкер мав тут постійно зарезервоване місце — столик у кутку за пальмою. На нього вже чекали. Він гукнув кельнера, замовив легких страв, коньяку і одразу приступив до діла. Голос стихив майже до загадкового шепоту. Чи знає світліший князь про висадку американців в Італії? Про розгром армії фельдмаршала Роммеля під Тобруком в Африці? Про те, що Рузвельт почав острівну війну проти Японії, вже захопив половину Полінезії і скоро ввірветься в Сінгапур? Ось-ось впаде Бірма, Суматра, а там недалеко й до Філіппін. Чи чув світліший князь про те, що у Сталіна на Далекому Сході стоять у резерві п'ять танкових армій?

— Деякі відомості маю, — уникливо odmовив Сухо-руков, злегка пригнічений зливою Тренкерової інформації.

— І які висновки зробив з цього світліший князь щодо власної персони?

— Поки що я покладаю сподіванку на фюрера.

Однаке ця графаретна фраза викликала у Тренкера тільки дражливу реакцію. Він сам вірив у фюрера, і вірить далі, вірить у його геній, у його диво-зброю, в могутність його нових танків (дай бог, щоб вони виявили свою міць у літній кампанії). Але водночас він

добре знає, що загалом ситуація катастрофічна. І мовив ледь чутно:

— Німеччина приречена на поразку!

Він так і промимрив п'яним голосом: «приречена на поразку». Немов забув, що він говорив недавно в цьому ж маленькому затишному барі. Тоді він малював перед князем картини переможного походу імперських армій на Схід, тоді він був певний, що танки Паулюса ось-ось вийдуть до Волги, перетнуть її і ввірвуться в російську Азію. І водночас дивізії Клейста захоплять Орджонікідзе, Баку, вийдуть до іранського кордону і стануть володарями всього близькосхідного нафтового регіону. Далі Персидська затока, індійські пальми, славнозвісний Таджмахал, передгір'я Гімалаїв, тайландський «золотий трикутник»...

— Даруйте, штандартенфюрер, — перервав його мову князь, — невже ваша віра згасла? Ви такий твердий у своїх переконаннях, такий відданий режимові!

— Так, відданий, — бовкнув глухо Тренкер. — Хоч завжди трохи сумнівався в ньому.

— Невже є сили, дужчі за нашу зброю?

— Є, князю. — Тренкер задумливо розглядав скатертину, помовчав трохи. — Ця сила — не дивуйтеся! — американський долар.

— Не розумію...

— Долар, за яким стоять заводи Пітсбурга, банки Нью-Йорка, нафтові родовища Техасу. — Тренкер відчув на вуста криву посмішку. — Я їздив з батьком за океан у тридцять другому році і бачив, на що вони здатні. Ці хлопці дужі, як ковбойські коні. Сьогодні вони ще тільки сідають у сідла, але завтра вони вирушать у похід. І коли вони перескочать через океан, то ніщо вже не спинить їх. Хоч би куди дістався німецький солдат, його зупинять прокляті амі. Навіть якщо фюреру вдасться дійти до Армітсару і укласти договір про вічну дружбу з самим вождем племені боп-по.

Князь затамував зівоту. Розмова ставала туманною й безпредметною. Заради цього не варто було ховатися за товстою колонадою бару, за розкидистою пальмою в тиші білих столиків. Він обережно глянув на годинник, даючи зрозуміти Тренкерові, що його чекають важливі службові справи.

Той одразу урвав балачку, лице його зробилося твердим. Подумавши трохи, налив у келишки коньяку, дзенькнув виделкою по одному келишку, по дру-

тому (наче камертонно настроюючи свій настрій під настрої князя Сухорукова) і тоді, звівши на нього чіпкі очі, запитав:

— Ви знаєте, хто ваша дружина?

— Знаю, — різко сказав князь. — Графиня старовинного роду Пустовітьків, у четвертому коліні нащадок українських гетьманів, емігрантка, дочка померлих у Парижі...

— Нічого ви не знаєте про неї! — обізвав його Тренкер, і в його тоні забриніла їдка іронія. — Ви не уникли долі всіх женихів світу, яких дурають перед одруженням.

— Але я перевірів її родовід... Особисто... через нашу агентуру.

— Все одно вас обдурено! — кинув твердо Тренкер. — Вас обдурила графиня Пустовітько!

Тренкер одверто потішався з нестямного виразу князя. Що, влип, світліший? Повірив? То отож, тепер матимеш радість і втіху знати всю гірку правду... Тренкерові хотілося якомога дужче дошкулити своєму співрозмовникові, допекти йому новиною, яку він припіс. Бо це була навіть не новина, це був шанс порятунку для них обох, іпанс казкового збагачення і вознесіння в цьому дикому й шаленому світі, що вмирав, конвульсував, котився у прірву і, хтозна, чи не тягнув за собою у ту ж прірву і їх обох.

— Так от слухайте, князю, — заговорив раптово зміненим голосом Тренкер. — Ваша дружина графиня, так, так, графиня Пустовітько з'явилася до нас у Мюнхен з чорним шлейфом агентки... За всіма даними, агентки так званіх аліантів, союзників, з якими фюрер веде героїчну боротьбу. Вона — агентка британського Інтелідженс-сервіс! Розумієте? Агентка, шпигунка, ворог рейху! Друге: графиню Пустовітько, себто вашу дружину, переслідуює московська контррозвідка, і переслідування це почалося ще з часів її перебування в Парижі, де її шеф, викритий Сталіним, змушений був перекинутися до американців. Сьогодні московські шпигуни вийшли на її слід, отже, вона під смертельною загрозою. Її можуть викрасти або просто знищити...

Тренкер шепотів гарячково, з захватом справжнього мисливця, його очіці блищали завзяттям. Він знову налив у чарки коньяку, підмигнув князеві, випив і сказав, врешті, найголовніше. Сказав те, що зараз спов-

нювало його душу шаленим піднесенням: графиня Пустовітько, агентка Інтелідженс-сервіс, переслідувана московською агентурою, цими днями... стала мільйонеркою!

«Здається, він утратив глузд,— холодно подумав князь Сухоруков.— Але я мушу знати все. Інакше Лариса Петрівна стане жертвою дикого темпераменту цього дурня».

— Боюся, гер штандартенфюрер, ви забагато знаєте як на одну особу,— промовив він обережно.

Тренкер, однак, ніби виснажений балачкою, відкинувся на спинку стільця й повільно захитав головою:

— Мої агенти в Парижі ніколи не помиляються. Я особисто дав вказівку стежити за вашою нареченою... Вибачте, такий мій службовий обов'язок! І переконався: в її поведінці справді є багато підозрілого.

— Ви арештуєте її, Тренкер? — напрямки запитав князь.

— Боронь боже! — вигукнув запально Тренкер. — Я думав у вас більше фантазії.

— Може, ваші підозри марні?

— Ні, все доведено, князю,— мовив упевнено, з втішним усміхом Тренкер. — Графиня Пустовітько сама ще не знає, що вона стала володаркою мільйонів, що в Парижі цими днями вмерла її рідна тіточка і там оголошено духівницю, згідно якої спадкоємницею всіх її колосальних багатств є саме Лариса Петрівна. Золото й коштовності небіжчиці сьогодні депоновані в швейцарському банку. Паризька поліція оголосила розшук щасливої спадкоємиці.

Тренкер сидів, поволі жуяючи шинку, видно, хотів до краю насолодитися враженням від своєї оповіді. З виразу його обличчя князь відчував, що це ще не все, що не тільки ради такої інформації покликав його на обід начальник мюнхенського гестапо. Та й, зрештою, надто дивна була ота його довга балачка про Індію, про «східний похід». Куди він хилив? Про що натякав? Тут, певне, був якийсь особливий зв'язок.

— Ви арештуєте її, Тренкер? — вдруге запитав по хвилі мовчання князь. Зрештою, інакше й бути не могло: агентка, ворог рейху, вистежена гестапівцями...

Проте Тренкер чомусь хитрувато глянув на князя, пожувавши ще трішки шинку, витягнув перед собою

на столі руки й звів суворо брови. Здається, настала мить, коли він мав сказати найголовніше.

— Ні, я не арештую її.

— Чому? — аж затерп весь у напрузі князь.

— Бо в такому разі мені довелося б арештувати і вас,

— Не бачу зв'язку.

— Прекрасно бачите, князю, — хмикнув Тренкер. — Ви, російський князь, взяли собі в дружини російську графиню, яка виявилася шпигункою. То що я маю думати? Може, й ви завербовані ворогом?

— Логічно, — згодився Сухоруков. — І все ж таки я не знаю, чим це все закінчиться. Я просто вас не розумію.

Помовчавши, Тренкер добув з кишені складений учетверо папір, поклав його біля своєї тарілки. Придавив важкою, в рудуватому волоссі рукою. Сухоруков збагнув, що це якийсь документ. Дуже важливий. Тому й пауза випала надто довга. Аж до незручності. Рука Тренкера лежала на складеному папері, він дивився на неї і безгучно ворухив губами. Тоді промовив тихо й виразно:

— Ми повинні зробити все, що в наших силах, аби врятувати вашу графиню. Це моє прохання і мій наказ!

Мовлено було це безжально владним тоном, рука в рудявому волоссі мовби ще дужче притиснула складений аркушик. Навіть стиснулася в кулак. Здавалося, Тренкер хотів показати, що здатен на все: коли треба, то й кулаком, усією своєю владною силою боронитиме графиню.

Від кого — було ясно. Від отих червоних бандитів, шпигунів, терористів, які наважаться за наказом Москви вчинити проти неї замах.

— Але цю справу, себто оберігання вашої дружини, я беру на себе, князю, — мовив діловим тоном Тренкер. — У гестапо вистачить спромоги дати по руках кожному, хто замірється на життя Лариси Петрівни. Мене, власне, хвилює інше. — Він узяв папір, розгорнув його й пробіг очима по рядках. — Одна делікатна справа, князю. Дуже делікатна! Будемо відвертими. Ваша дружина — ворог режиму. Ви її чоловік, скажемо так... теж нелояльний до нас, принаймні можете вважатися нелояльним. Кривні зв'язки, шлюб, ви розумієте самі... І, врешті, я, начальник мюнхенського гес-

тапо, котрий має відповідати головою за безпеку імперії, приховую цей факт.— Тренкер навіть розгорнув папір, розгладив його і глянув у лице князеві довгим, вивчаючим поглядом.— Ви розумієте, до чого я веду? Ви розумієте, що за нинішніх умов я беру на себе смертельну відповідальність перед нацією. Я стаю таким самим державним злочинцем, як і ваша дружина Лариса Пустовітько.

Сухоруков відчув, як у нього гучно закалатало серце, думка шарпнулася в один, у другий бік, у роті стало сухо. Історія з Ларисою оберталася катастрофою. Мало, що він із щирого жалю взяв її до себе в дім, врятував від табірних прикростей, забезпечив її роботою, дав їй притулок, якесь становище в суспільстві, і ось виявляється... Втім, чуття підказувало йому: Тренкер веде з ним підступну, шалено небезпечну гру. Не кинувся арештовувати одразу Ларису, не став погрожувати князеві, а просто сів до столу і все йому переповів.

Чого ж він хоче?

— Я вас прошу, гер штандартенфюрер, кінчайте свої ребуси,— видавив пересохлими губами Сухоруков.— Ви стільки набалакали сьогодні... Індія, Таджикистан, Інтеллідженс сервіс... Я вас благаю, досить!

У Тренкера якось суворо звузилися очі.

— Ви згадали Індію. Це прекрасно, князю! А я згадаю Париж. Війська фюрера не дійшли до Армісару. Більше того, у мене є деякі підстави вважати, що вони рано чи пізно залишать і Париж.

— Якщо фюрер не застосує свою диво-зброю...

— Киньте, князю! — обірвав Сухорукова з несподіваною грубістю Тренкер.— І одразу ж перейшов на відвертий, брутально-діловий тон: — Ми з вами тверезі політики. Кінець війни ясний. Не бійтеся, свідків нема, ми можемо бути відверті. Черчіль приписує останні гудзики до мундирів своїх солдатів. Другий фронт не за горами, далі удар по рейху, знищення Берліна, і ваша дружина, князю, стає вільною, щасливою, божественно багатою жінкою. Вона вирушає в Париж, домагається через суд своїх законних прав, далі — Женева чи Берн, і вона одержує свої мільйони...

— Здається, так і буде,— пробелькотів князь Сухоруков.

— Ні, князю, так буде тільки в тому разі, якщо вона доживе до свого щасливого дня! — Тренкер усім

тілом навалився на стіл, наблизив своє обличчя до князевого й промовив йому прямо в очі: — А дожити їй дам змогу тільки я! Ви розумієте мене, князю? Я!

— Здається... так, здається, я починаю вас розуміти... — Сухоруков уже майже осягнув замір гестапівця. — Ви заслужили на нашу щире подяку, штандартенфюрер.

— Я знав, що ми знайдемо спільну мову, — сухо сказав Тренкер і швидко розкрив папір, підсунув його князеві. — Сподіваюся, ваша дружина підпише цей документ.

Князь узяв аркушик, припав очима до надрукованих чітким готичним шрифтом рядків. В них значилося, що графиня Пустовітько, перебуваючи в цілковитій свідомості і без всякого приневолення й обману, поступається половиною належної їй за законом спадщини Віллі Тренкеру, який мешкає в Мюнхені по вулиці такий-то.

Половиною спадщини!

От і вся проблема. І даремно він, князь Сухоруков, сподівався від Тренкера якихось капостей. Йому потрібні оті ефемерні багатства. Не більше. Тільки ефемерні багатства.

Вони смачно дообідали. Князь розплатився за обід, вони встали, пройшли через порожній зал і опинилися на осяяній весняним сонцем вулиці. Два чорних лімузини чекали на них.

— Хайль! — кинув бадьористо Тренкер на прощання. — Передайте вітання графині, себто — даруйте — генер уже княгині Ларисі. Сподіваюся, що документ ви повернете мені найближчим часом.

Ревнули мотори, і чорні лімузини шугнули в тунелі вулиць.

ПОЛІТ В АЛЬПИ

Складений учетверо аркушик пік князеві груди. В барі він засунув його до кишені абияк, запхнув грубо, недбало, думаючи не про папір, а про сам факт, який стався чи мав статися. Підпис під зреченням! Підпис під відмовою від половини багатства! Від мільйонів і мільйонів.

Лімузин мчав мюнхенськими вулицями, сірі громаддя будинків змигували, як стіни велетенської пе-

чери, як схили грізного каньйону. Сухоруков сидів поруч з шофером безвільний і бездумний... Тількидесь глибоко в душі його ворушився біль. Почуття розчарування, почуття якоїсь ніби образи. Ти думав про людину одне, а, виявляється, вона геть інша. Нікчемне дівчисько — шпигунка! Мільйонерка! Ворог імперії! Коли він привіз її до себе в дім, йому здалося, що то саме минуле повернулося до нього. Виріпив опікуватися нею. Ще майже дитина. Красуня, гарненька, наївна, з очима божественної сарни. Чимось нагадувала йому його матір, яка померла в революцію. Їхня схожість, може, найбільше й привернула його до Лариси. І ось насправді — підступна, брутальна, жорстока жінка. І нещасна!.. Бо майже вже приречена.

Щось наглило князя. Знав: сьогодні Лариса Петрівна вдома. Вони мусять поговорити щиро і одверто...

Авто зупинилося перед будинком, наче уткнулося в гумову сітку. Сухоруков хитнувся вперед і побачив... Так, він побачив Ларису... Швидко вийшла з парадного, сіла в якесь відкрите червоне авто, з аристократичним шармом поправила на голові капелюшок, і машина рушила.

Князеві очі встигли впіймати за кермом шкіряну тужурку, шкіряний кашкет, міцну чоловічу руку. Той, що забирав з собою Ларису Петрівну, був, видно, молодий, кудись квапився, не мав часу на розбалакування.

Та й які балачки? Сіла і помчала з ним.

У князевій душі раптово спалахнуло млісне почуття ревностів. Не знав такого почуття раніше, йому було воно дивне, абсолютно неприродне. Ця дівчина і він... Ніщо їх не зв'язувало, і він не мав жодних підстав до ревностів.

Але зараз... Він вискочив з авто. Розгледіти номер? Пізно. Довго дивився вслід спортивному лімузину. Врешті, набурмосений, рушив у парадне, кивнув шутманові-охоронцеві (той чітко віддав честь), вилетів на свій поверх, забувши навіть про ліфт, щосили натиснув на гудзик дзвінка.

Стара покоївка ффрау Густа в білому фартушку, з білими від борошна руками, — видно, саме готувала обід, — якось настрашено поступила перед ним з дороги.

— Куди поїхала княгиня? — запитав її люто.

— Не знаю, ваша світлість.

- З ким?
- З паном Бартом.
- З паном Бартом?..

Аж тепер йому стало все ясно. Цей льотчик, не ховаючись, виявляв останнім часом до Лариси Петрівни знаки уваги. Каліка, безрукий обрубок, мізерний авіатор!.. Наважився серед білого дня спокусити його дружину (та яка вона дружина?) на прогулянку. Він, бачте, герой! Сам рейхсмаршал Герінг вручив йому Залізний хрест першого ступеня...

Князь пригадав: Лариса Петрівна якось сказала йому про своє захоплення авіаспортом. Мовляв, хоче сісти в літак, хоче піднятися в небо, це казково, це божественно! Зізналася, що в неї є навіть добровільний інструктор, який допоможе їй оволодіти високим класом льотчицької майстерності. Не назвала тоді, хто саме. Виявляється — Барт! Герой рейху, улюбленець нації!

Князь зайшов до Ларисиної кімнати. Тут — сліди поспіху, розкидане вбрання, на туалетному столику губна помада, парфуми... Він дарував їй кращі французькі духи, називав її своєю дружиною, а вона справжнісінька... З його губ мало не зірвалося брутальне слово.

Ні, хамства він не допустить. Навіть на адресу шпигунки, на адресу брехливої зрадниці. Раптом згадав про документи у кишені, і щось паче пронизало його: вона ж мільйонерка! Тому й поводитьсь так. Їй усе дозволено.

У грудях ворухнулося почуття зловтіхи: що ж, ніякі мільйони не врятують її, і ніяке багатство не перейде до її рук, якщо він разом з Тренкером не захистить її, не прикриє від ворожої кулі, від чорного папасника.

Втім, дивна річ. Проти неї готується напад, а вона дає собі волю. Авіатори, літання, хизування. Забула, хто її благодійник і як їй слід поводитися.

Він опустився на диван, розкішний, обтягнутий шовковою золотистою оббивкою, з вензелюватими ніжками й тонким різьбленням, витягнув з кишені документ, уважно прочитав його. Йшлося про мільйони... Так, може, й більше... Тренкер уже чув наближення кінця й шукав прихистку для своєї підлої душі. А що робитиме він, князь Сухоруков? Він, який у вісімнадцятому... ні, в двадцятому втік із рідної землі на чужину,

блукав по світах, тинявся по підворіттях, випошував дику помсту... Потім опинився тут. І побачив її, юну, вродливу, голубооку, і щось згоднулося в ньому від давніх часів, і він подумав про рідну землю, про батьківський князівський дім у Петербурзі, і вся оця його служба на німців здалася йому мерзеною й гидкою.

«Агентка Інтеллідженс сервіс!..» — майнуло в голо-
Це означає, що вона бореться проти нацистів, проти Тренкера, проти фюрера і всієї його зухвалої нацистської банди. То чому ж Сталін хоче її знищити? Свою союзницю? Майже свого солдата? Якесь страхіття, дике непорозуміння!

А може, все простіше? Про успадковані мільйони — то правда. В окупованому німцями Парижі діють агенти Тренкера, і вони доповіли йому про духівницю, про смерть мільйонерки. Тільки цей факт Тренкер хоче використати ще й для себе... Ага, тут уся істина. Тренкер вигадав історію з шпигунством не даремно, йому треба занести над головою Лариси підступний сталінський меч і змусити князя Сухорукова шукати помічі... По-перше — шпигунка, по-друге — під загрозою червоних терористів... Ось тоді й вступить у дію начальник гестапо. Він готовий стати щитом, він ладен бути оборонцем Лариси Пустовітько.

«Мабуть, так воно і є», — вирішив князь, поволі заспокоюючись. І одразу ж подумав про калікуватого льотчика Барта. Коханець молодої графині! Так, звичайнісінький коханець. І віяких польотів у них не передбачається. Поїхали в бар, може, до озера, може, в ліс, у гори...

З'ясувати це було просто. Князь одягнув плаща, спустився вниз, плюхнувся на сидіння авто. Водій запитально зиркнув на нього: куди? До табору?..

— Ні, — сказав князь і хвилику подумав. Поїдуть у цивільний аеропорт. Найпрямішою дорогою, через Гросгадерн, через Фюрстенрід, на максимальній швидкості, щоб виграти час до Унтерпфафенгофена.

— Гаразд, поїдемо через Гросгадерн, — сказав водій, чоловік з дерев'яним виразом обличчя.

Промчали місток, викотили в поля, де вже пахло першими весняними вітрами і недалекий ліс наче готувався до великих зелених свят. Незграбні поштові літаки стояли в ряд біля ангарів, на високій щоглі напнула од вітру смугаста ковбаса — флюгер. Мирна тиша, спокій, жодного зльоту — прильоту.

Начальник аеропорту, знайомий князя, старий льотчик був авіатором ще в часи першої світової війни. Він вийшов із своєї конторки у картатому пальті, у високих до колін крагах, з товстою сигарою в зубах.

— Чим можу служити світлішому князеві? — запитав привітно.

Сухорукову навіть зробилося ніяково. Про що він має питати? Дурниця та й годі. Ще, чого доброго, цей старий ас запідозрить його, князя Сухорукова, в ревнощах! Не варто. Князь простягнув руку і сказав байдужим тоном, що оце, мовляв, проїжджав мимо і вирішив зазирнути до свого приятеля. Як діла на аеродромі? Що нового?

Зайшли досередини. Чашка кави, коньяк, сигари?.. В кімнаті начальника аеропорту стояв запах сигарного диму, на стінах висіли портрети великих авіаторів світу. Ось Краузе, ось Ліндберг, ось... Князеві важко було згадувати імена. Хоча знав, що серед них були пайславетніші люди. Старий господар у крагах чомусь почувався ніяково.

Взялися до кави, яку принесла молоденька служниця в білих картатих гетрах. Поставила чашечку перед князем, зробила кніксен і зникла за дверима.

— Кляте дівчисько! — лайнувся стиха господар аеропорту.

— Дуже миле начебто, — сказав непевно князь. — Справжнє янголя.

— Донощиця в подобі янгола! — буркнув старий. — Доповідає в гестапо про кожне моє слово. Запевняю вас, вона й зараз стоїть під дверима. Ось хоче вставу...

— Не треба. Це її робота, — відмахнувся Сухоруков.

Господар нахилився через стіл, зашепотів таємниче. Річ у тому, що вони (кивок кудись у стелю) затівають в Альпах якусь грандіозну аферу. Мабуть, будують якийсь військовий завод або лабораторію секретної зброї. Все було б добре, та з учорашнього дня надійшов наказ не пропускати маршрутом на південь до австрійського кордону, — звісно, колишнього, — жодного цивільного літака. Це створює неймовірні труднощі! Ми не можемо розвозити пошту в альпійські округи. Потім чимало панів із заможних родин змушені відмовлятися від прогулянок у бік Альп. Люди бояться гестапо. Страх сидить у кожній душі.

Князь озирнувся на двері і запитав, ледве ворухаючи губами:

— Невже всі такі налякані? Я знаю одного героя, який може літати куди завгодно і коли завгодно.

— Ви про Гюнтера Барта?

— Так, пане гросфлігер, — з підкресленою поштивістю сказав князь. — Мені здається, що йому відкриті всі дороги.

— Так, він нікого не боїться.

Господар якось обм'як тілом, зиркнув перелякано на князя, лице його вкрилося попелястою блідістю, і в очах майнув острах. Надпивши кави, забубонів щось про неспокійні часи, які настали тепер, кругом тільки й балачок про шпигунство, про зраду, про ворогів режиму. Ось і сьогодні один високий поліцейський чин повідомив йому під секретом, що у них, себто в таборі світлішого князя, викрито тяжку державну змову й арештовано кількох терористів. Їх чекає щонайменше шибениця.

— Так, кілька ідіотів з комплексом більшовицького фанатизму хотіли вивести з ладу в складальному цеху готовий літак, — сухо сказав князь. — І за це будуть суворо покарані.

— Нам доводиться бути суворими, князю, — розвів руками хазяїн аеропорту. — Інакше ми не виграємо війну.

— Ми мусимо її виграти, — з вдаваною щирістю мовив Сухоруков. І одразу повернувся до старої теми: — То як Гюнтер Барт? Льотчик, який одержав Залізний хрест першого ступеня з рук самого Герінга? Він возить пошту своїми маршрутами?

Лице старого флігер-аса сіпнулося, і бліді, аж прозорі його руки стали хапливо розгладжувати білу скатертину.

— Він возить не тільки пошту, князю.

— А що саме?

— Не змушуйте мене порушувати клятву... — ледь не тоном благання озвався старий.

— Я все знаю, можете не критися від мене.

— Ви... знаєте? — вжахнувся господар.

— Так, я знаю, що Гюнтер Барт, цей герой війни, улюбленець маршала Герінга, плюс на всі накази гестапо, плюс на всі приписи влади... — в голосі князя забриніла погроза й неприхована драгівливість старого ревнивця, — і користується вашим аеродромом для

своїх любовних вояжів. — Сьогодні... ось півгодини тому він вилетів з моєю дружиною. На вільну прогулянку в бік Альп. Я все знаю, пане гросфлігер!

Навальність князевої мови була такою невідпорною, такою паленою, що хазяїн аеропорту мимоволі здався.

— Якщо ви все знаєте, я не буду критися перед вами, князю.

— Куди вони полетіли?

— Вони взяли спортивний літак і... здається... полетіли на південь... Як ви й сказали — до Альп.

— Себто в забороненому напрямку?

— Так, князю.

— А ви попередили Гюнтера Барта про наказ гестапо?

— Я все сказав йому. Я навіть застеріг його, що розповім про його виліт самому пану Трепкеру. Орднунг є орднунг.

— І що ж він?..

— Зареготав. Для нього, для Гюнтера Барта нема ніяких заборон. Одна тільки заборона існує для нього, сказав він — порушувати щасливий шлюб вашої світлості з князівною Ларисою. І тому цей зарозумілий чоловік попросив мене в разі чого переказати вам, що вилетіли на коротеньку прогулянку.

У князя ледь потепліло на серці.

— Накажіть принести коньяку, пане гросфлігер, — попросив він з сумною усмішкою. — Я вірю своїй дружині. І вірю в порядність лицаря Залізного хреста Гюнтера Барта.

А ті двоє вже були геть-геть під хмарами. Могли б летіти отак довгі години, цілу вічність, прокладати неznані маршрути над неспокоїною землею, лопотіти пропелером, гудіти мотором, далі, далі, до синіх Альп, до блакитного гірського краю.

Знали, що їх ніхто не чує, і могли говорити відверто, сміливо, по-простому. Власне, їхня розмова складалася з гучних перегуків.

— Як ви почуваетесь? — гукав Гюнтер Барт до Лариси, міцно тримаючи штурвал легенького двомісного «шторха».

— Прекрасно! — відгукувалася Лариса. — Все життя я мріяла політати на такій чудовій машині.

— Гляньте, вищу казка!

— Я давно в неї закохана.

— Бачите під нами велике озеро?

— Бачу, пане Барт.

— То Штернбергерзее. Історична місцина. Колись там був потоплений разом зі своїм придворним лікарем король Людовик XII.

— За що?

— Напевне, змова. Або звичайна придворна інтрига.

Летіли якийсь час мовчки, і врешті Гюнтер Барт знову показав рукою на строкату місцину внизу:

— Автобан Мюнхен — Гарніц! Ця автострада веде прямо на південь в Альпи.

— Безвинна доріжка! Милі гори!

— Дійсно, милі.

Альпи голубіли перед ними величавими кряжами, могутні, недосяжні, іскристо-блакитні. Лариса всім серцем відчувала, як вони притягують її, ваблять, зачаровують. Божественна краса, спокій, царська величність. А насправді... насправді то темнів, супився край загрози, край ворожості, майбутніх смертей і жорстоких несподіванок.

Власне, вони й летіли туди для того, щоб з'ясувати й точно визначити смертельне майбуття, яке могло впасти звідти на Європу, на німців, на весь світ. За непевними даними, нашої розвідці стало відомо про намір деяких берлінських політиків створити в Альпах останній bastion своєї оборони. Мовляв, німці не здадуться так просто, у них є намір, у найгіршому разі, навіть якщо війна докотиться до кордонів рейху, сховатися в «Альпійському редуті» з усією могутністю своїх армій, з усією нищівністю своєї зброї і відбиватися, відгризатися до нескінченності.

Цьому польотові передувала зустріч Лариси з Бартом на одній із старовинних мюнхенських вулиць. Лариса, як було домовлено в барі, викликала Гюнтера по телефону. Знайомство випало коротке, ділове, чисто професійне. Він знав про неї все: що прибула сюди з Парижа в 1942 році, радянська розвідниця, і перебувала в рядах Опору, нині єдиним придулом для неї з можливими явками лишалася Баварія. Вона ж почула дивовижну історію молодого льотчика. Гюнтер Барт був відчайдушним авіатором. Вірячи в безсмертя німецького духу, подався на Східний фронт з жагучим бажанням битися за високі ідеали фюрера. Але якось, опинившись на одному з тилових аеродромів у Білорусії, він став свідком безжальної розправи есесівської команди над жите-

лями глухого, як мовилося, «партизанського села». Жінок і дітей спалювали у вогні, вкидали в колодязі, розпилювали пилками на криваве місиво. Вихований у сім'ї музиканта, сповнений ідеалів Шіллера й Гете, Гюнтер мало не очманів від побаченого. Спершу його пройняв панічний жах, далі дикий відчай, а потім затята рішучість стати на двобій із цим клятим, із цим потворним... Слів у нього не вистачало, щоб по достоїнству назвати фашистських вандалів! І він вирішив перейти до росіян! Кращий із кращих у повітряній армії Ріхтгофена, маючи уже кілька нагород, він в одному з повітряних боїв, підбитий радянським винищувачем, опустився до червоних, прямо в руки хлопців в обмотках, в їхню зненависть, в їхню озлобленість, на яку мали повне право, опустився з відкритим серцем і сказав щиро, що хоче битися з нацистами. Йому могли не повірити. Але йому повірили. Перевірка, перша, друга операції в бою. І врешті... шлях до рідного дому. Пробирався лісовими нетрями, тонув у болотах, наражався на партизанські засади, аж доки не був накритий німецьким мінометним вогнем, пошматований, скалічений і вже без руки, після лазарету, з новими високими відзнаками за мужність, за поранення, за вихід із більшовицької «катівні» опинився в Мюнхені у батьківській оселі. Все в нього було вермахтівське, все належало фюреру, окрім серця. І в тому серці закарбувався пароль: — «Ви не боїтесь альпійських вітрів?»

Блукаючи притемненими мюнхенськими вулицями, Гюнтер довго оповідав Ларисі історію свого життя і своїх фронтових митарств. Хотілося вилити їй душу, щоб вона зрозуміла не тільки його бойовий настрій, а й глибинний його біль, і смуток його, і сподіванку. Що ж до завдання, яке привіз із собою, то переказав Ларисі одне коротке, гостре, палюче слово: «Альпи!»

І вона його зрозуміла. І тепер вони разом шукали шлях до тасмніці, шлях до синіх гір. Вилетіли сьогодні вперше. Ніякого точного маршруту, ліяких карт, азимутів — тільки певність, що десь там, за Альпійськими відрогами й кряжами, десь біля озера Блаузес планувалося щось. Народжувалося, мало бути, було!

Хтозна, де воно й що саме. Гюнтер весело сміявся очима до Лариси, наче вони вирушили на безневинну туристську прогулянку. Мусять же воно таки бути. І якщо воно є, то неодмінно буде ними відкрите.

Летіли майже годину. Провалля під ними дихали похмурою неприступністю, сніжні вершини попереду поставали непереборною синьою стіною, загадковим муром вічності, який, здавалося, нізащо не подолати.

Внизу — смужечки автобанів, дрібні поселення, альпійські луки. Цілковита ідилія гірського краю. Ось і озеро. Блаузеє — блакитне око в чаші гір. Гюнтер зробив над ним півколо, спустився нижче, промчав над дачними котеджами, над іграшковою кірхою, побачив на луках розсипи овець, самотнього вершника на крутій дорозі, шугнув в ущелину й вивів машину в підхмарну височінь.

— Годі, Гюнтер, нічого тут немає! — гукнула йому Лариса. І показала на свій ручний годинник. — Мені чекає клініка Шустера.

Пілот зиркнув на дошку приладів, на великі стрілки авіаційного годинника, звірив їх із своїм ручним годинником, зітхнув з ледь видимим розчаруванням і заваляв машину на праве крило.

— Фройляйн Ларисо, я обіцяю вам, що ви будете в клініці доктора Шустера в точно визначений час.

«Шторх» торкнувся бетонованої доріжки, весело підгетьнув кілька разів, покотився навально, далі уповільнив біг і, мов лапистий птах, зупинився. Став у найдальшому кутку аеродрому, там, де не було пілітаків, ні бензовозів, куди й оком вже ніхто не міг досягнути. Вирішили пройти повз конторку начальника аеродрому спокійно, не криючись, так, як і тоді, коли вони вирушали в політ.

Власне, чого було критися? Княгиня Сухорукова могла дозволити собі цю прогулянку з молодим, прославленим льотчиком. Вони чудово провели час. Ось і сам начальник аеродрому в сяючих крагах виходить з диспетчерської, став біля дверей, уважно дивиться їм назустріч.

Тільки дивиться мовби винувато, і очі уникливо ховає в землю.

— Як вам літалося? — питає він Гюнтера Барта.

— Спасибі, пане гросфлігер, — одказує молодий пілот. — Пані Лариса каже, що кращого краєвиду вона не бачила в своєму житті.

— О, Альпи! — з фальшивим пафосом вигукує старий льотчик. — Я радий вашому польотові, Гюнтер. Хоча... даруйте мені... Тут трапилася маленька прикрість.

— Яка саме, пане гросфлігер? — насторожився Гюнтер і мимоволі доторкнувся правою рукою до порожнього рукава шкірянки.

— Сюди заїздив їхня світлість князь.

— Ну то й що? — усміхнувся Гюнтер.

— Їхня світлість спершу дуже здивувався вашому польотові. Потім їхня світлість почав розпитувати про се, про те. Далі випив у мене чашечку кави, сів у своє авто й рушив до міста.

Гюнтер презирнувся з Ларисою. І знову мимоволі притиснув правою рукою порожній лівий рукав. Лариса звела тоненькі брови і діловим тоном мовила:

— Їхня світлість попереджений про наші польоти. Для мене й для мого чоловіка велика честь, що до мене виявляє увагу такий славний льотчик, як Гюнтер Барт. — Вона кивнула в бік червонобокого авто, що стояло біля воріт в усій своїй відкритості, яскраве, сяєuche, немов готове до шаленого стрибка по альпійських трасах. — Пане Гюнтер, мене чекають у клініці. — І вже тихше: — Не забувайте, що мій друг сьогодні має принести мені дуже цінний подарунок.

АГЕНТИ ВИХОДЯТЬ НА СЛІД

Графиня Лариса була на своєму робочому місці за п'ять хвилин до початку зміни. Її білий халатик одразу вписався в білість Шустерового храму, в його тишу, впорядкованість, бездоганний робочий ритм. Під її кабінетом уже сиділо кілька пацієнтів. Знала, що це переважно старі люди, кожен одержить від неї свою долю опіки, вона всіх перебинтує, огляне, втішить, скаже добре слово і таким чином погамує не так їхні тілесні болі, як болі душевні. За два місяці роботи сестрою вона встигла завоювати цілковиту симпатію хворих, медперсоналу й навіть симпатію буркнливого, вічно чимось невдоволеного доктора Шустера.

Ішла коридором, усміхаючись, даруючи всім щирі привітність, але в душі несла тривогу, навіть затаєний ляк. По-перше, здогадувалася, що ота раптова поява князя на аеродромі не минеться безслідно, щось його, видно, розтривожило, щось викликало в нього підозру. І друге: сьогодні, ось зараз, тут з'явиться Вітя Свидрач, прийде перев'язувати рану, а насправді принесе їй

«подарунок». Чи перекаже, де вона може взяти його, де він чекатиме на неї.

Наблизившись до свого кабінету, Лариса мигцем глянула на обличчя хворих під стінами (старі, немічні, нещасні) і враз краєчком ока завважила дві дивні незнайомі постаті. Цих вона на перев'язку не чекала. Обое в коричневих піджаках, м'язисті, міцнорукі, підозріливо поглядають. Сиділи аж ген у кутку коридора і, як тільки вона з'явилася, уважно провели її очима до самих дверей.

Свидрач теж сидів серед стареньких з грубо забитованою рукою, якийсь перестрашений, у насторожено-напруженій позі.

Вона зайшла до перев'язочної, зачинила за собою двері. Ті, в коричневому, — їй було ясно, — прийшли невипадково. За себе не боялася. Схоплять не її, а Свидрача. Тут або на вулиці. Як їм буде зручніше. Певно, саме тут, щоб кинути тінь і на неї: ось, мовляв, спіймана на гарячому, тепер не відкрутиться. І ніякий князь Сухоруков їй не допоможе.

Мала діяти блискавично. Вийшовши з перев'язочної, вибачилася перед хворими і рушила углиб коридора, піднялася на другий поверх, куди їй, власне, й не дозволено було заходити. Кабінет самого пана доктора Шустера. Масивні двері, ідеально чиста приймальня, за столиком прискіпливо-строга дама — секретарка. Побачивши Ларису, себто княгиню Сухорукову, вона мимоволі підвелася. І одразу сіла, знітившись. Хоча й зберегла на сухих вустах вдавану гримаску усмішки.

— Ви до пана доктора? — запитала упередливо, знаючи, яким високим покровительством користувалася молода-княгиня.

— Ні, ффрау Гертрудо, — лагідним усміхом опромінила секретарку Лариса. — Маю один терміновий дзвінок. До пана Гюнтера Барта.

— О, до самого Гюнтера Барта! — щиро здивувалася секретарка, для якої ім'я прославленого на всю Німеччину льотчика важило навіть більше, ніж ім'я княгині Лариси. — Але ж прошу... Ось телефон... — І одразу ж додала з материнською хитринкою в тоні: — Якщо я вам заважаю, то я можу...

— Боронь боже, ффрау Гертрудо! У мене немає від вас таємниць.

Лариса, тамуючи в руках дріж, набрала домашній

номер телефону Гюнтера. Ніхто не обізвався. Набрала номер бару, де працював його батько-акордеоніст. Знову довге, вперте мовчання, занудні гудки, мов стогони конаючих у лікарняній палаті. Десь однак мусила його розшукати... Десь же він був... Ага, коли прощалися і він підвіз її до клініки, то ніби кинув фразу, яка зараз спалахнула рятівним вогником у її свідомості: «Почало забирати масло в моторі. Доведеться їхати в майстерню». Ось де він зараз! При першому знайомстві дав їй усі свої можливі телефони. Про всяк випадок. Контакти між ними мали бути постійні, щомиттєві й міцні.

Набрала номер авторемонтного веркагле і одразу почула його голос. Ніби чекав на її дзвінок.

— Пане Гюнтер, — грайливо лагідним тоном озвалася Лариса, — я досі в захопленні він нашого польоту. Уже розповіла князеві. Він сердечно вітає вас... Але у мене одна маленька справа... — Лариса шукала спосіб, як у присутності цієї клятої старої карги, — сиділа нашорошена, наструнчена, аж очі їй вирячилися, — переказати страшне повідомлення.

— То що у вас за справа? — збагнув її скруту Гюнтер на другому кінці проводу. — Щось сталося з нашим другом?

— Так... власне... князь дуже просив, щоб я перев'язала нашого друга. У нього погана рана на руці, і я боюся, що він може не дійти додому. Йому негайно потрібна машина. Негайно! З надійними людьми... Ви мене розумієте?.. З дуже надійними!

— Я вас прекрасно розумію, — одгукнувся Гюнтер. — Він вийде сам чи мої люди мають його супроводжувати з клініки?

— Я виведу його на вулицю.

— Прекрасно, княгине. — Гюнтер на хвилю загався. — Одне прохання до вас: огляньте добренько його рану, може, навіть покажіть комусь із лікарів або поведіть на рентген... На це у вас піде з годину.

— Блискуча ідея, пане Гюнтер! — зраділа Лариса. — Я справді хотіла повести його на рентген. Його рана мене дуже тривожить. Боюся за кістку. Такі речі просто не минають.

Коли поклала трубку, стара дама глянула на неї з побожним літестом. Ця російська княгиня воістину була всемогутня! Виявляється, сам Гюнтер Барт — кращий її друг. Вони разом літали! Ще, чого доброго,

княгиня подзвонить зараз у Берлін до самого маршала авіації!

— Фрау Ларисо, — засіяла усмішкою секретарка і приклала до грудей сухі руки, — коли треба, ви завжди можете користуватися моїм телефоном. Я мала б це за велику честь.

— Хай бог благословить вас, фрау Гертруда, — мовила Лариса і притьмом вибігла з приймальні шефа.

Коли наблизилася до свого кабінету, хворі повернулися до неї обличчями, мов до святої. Вона краєчком ока покосувала в куток, у темінь коридора. Коричневі піджаки сиділи, мов улиті, не рухалися.

В Лариси закалатало серце, але мусила бути спокійною і діловою. Наблизилася до Свидрача, глянула в його бліде обличчя:

— Бачу, дуже болять?

— Ага, фрау. Всю ніч не спав, — мовив змортвілими губами Свидрач.

— Доведеться різати. Але спершу я покажу вас лікареві... Чи, може, краще відведу на рентген. Га? — Свидрач, ще не збагнувши її гри, кивнув згідливо головою й підвівся. — Панове, — зверпулася до всього коридора Лариса, — я заведу цього хворого ось у ті треті двері, до рентгенкабінету, і прийду на прийом.

Один з коричневих піджаків нервово ворухнувся, але, побачивши, що Свидрач зник поряд у цьому ж коридорі, заспокоїливо опустив руку на коліно свого товариша. Рентгенкабінет був у їхньому полі зору.

За мить Лариса з'явилася знову, лишивши Свидрача в темній кімнаті рентгенолога. Йй додалося впевненості й сили. Відчула себе дужчою за отих коричневих, отих мордатих. У неї ще є час, і за цей час вона захистить Свидрача. Він уже встиг шепнути їй, що за ним стежать, тож, напевне, стежать і за майстернею Віртшца, і тому передатчик привезуть іншим разом. Так сталося. Взагалі, у них у таборі біда...

— Все буде гаразд, Вітю, — заспокоїливо потиснула хлопцеві руку Лариса і вийшла з рентгенкабінету. Усміхнено саянула очима до стареньких хворих: — А тепер прошу, панове, до мене. Прощу, чия черга?

Свидрача в рентгенкімнаті протримали довгенько. Він уже збагнув, що затримка ця, власне, мала означати для нього порятунок. Там у коридорі, як тільки він прийшов на перев'язку, побачив двох типів... Чи ні, вже сидів під дверима, коли вони вступили з фойє,

оглянули присутніх, пройшли повз нього, обмацали очима кожного і, наткнувшись поглядом на нього, вмиль вдоволено презирнулися. Знайшли!

Його той усміх аж придушив. Здогадався миттєво, що це за ним. Арні сказав правду: тепер гестапо свого не попустить. Добре, хоч наздогнали його не біля майстерні Віртшціца. Видно, ще не проноухали туди дороги.

Тікати? Як? Схоплять одразу ж, може, на те й чекають, щоб він вийшов. Коли прийшла Лариса, йому трохи полегшало, однак з виразу Ларисиного обличчя відчув її переполох, і тоді йому стало ще страшніше. Навів гестапівців і на неї! Будь він тричі проклятий, цей день! Арештують його, її, усе провалене, усе через його дурість, через його зухвалу певність у собі.

Скільки минуло часу, що діялося в коридорі, він не знав. Його було викликано в сусідню темну кімнату, там панок в окулярах, у важкому гумовому ґартуху, взяв його за руку, розмотав бинт, підвів його до столу й поклав руку на щось холодне й тверде. Далі сховався за пультом, щось крутив, клацнув; мовив слово до когось поруч себе, — там стояла сестра в такому ж гумовому ґартусі, — ще раз наблизився до Свидрача, повернув руку, ще раз клацнув. І врешті засвітив світло.

— Алес. Орднунг. (Все. Порядок.)

Панок своє зробив, і Свидрач міг іти до лікаря чи до сестри. Себто він мусив виходити. Нікуди не дінешся.

Вийшов несміливо і перше, що побачив, — здоровил у рудих піджаках. Стояли просто перед рентгенкабінетом, певне, чекаючи на нього. Не давши їм схаменути-ся, Свидрач ступив крок убік і швидко вскочив до Лариси.

— Готово! — аж крикнув, наче за ним гналися.

Вона глянула на годинник, заспокоїливо кивнула йому головою і попросила сісти під стіною. На прийомі в неї саме був лобатий дідок, поважний, пихатий, з якимось великим орденом на грудях. Лариса вся аж згиналася перед ним.

Врешті підвелася, знову зиркнула на годинник. Дідуган вийшов. Лариса наблизилася до Свидрача, взяла його під руку і повела обережно, мов тяжко хворого в коридор. Руді піджаки одразу одскочили від дверей, і Лариса сміливо випровадила його у вестибюль.

— Не бійся... тут наші... тебе зустрінуть...

Вивела далі на вулицю, під яскраве весняне сонце,

в чистоту дня, в спокій і гамір великого міста. Озирнулася і злегка підштовхнула його в спину: мовляв, іди!

Він рушив кволими ногами, в грудях у нього стало порожньо, і в голові запаморочилося. Якби була в руці хоч палиця, хоч каменя! Прискорив ходу, стало легше дихати. Ніхто наче не гнався за ним.

Повернувшись за ріг вулиці і, глянувши краєчком ока назад, з тугою побачив: ті двоє в рудому швидко доганяли його. Зараз схоплять. Усе! Липалося одне — віддатися на їх волю. Зрештою, він нічим не завинив перед німецькою владою. В нього нема зброї, нема ніяких листівок, паперів, документів, чогось забороненого.

В кишені піджака мав підписаний князем Сухоруким аусвайс на цілий місяць. Хай хапають, хай везуть куди хочуть. Зненацька почув якісь голоси позаду себе, обернувся і побачив, що його переслідувачі в рудих піджаках зчепилися з кимось у біійці. Наче німецькі солдати. І один з них — у синьому льотчицькому. Мимоволі притишивши крок, Свидрач почув, як чоловік у синьому мундирі гнівно вичитував одному з гестапівців:

— Я липар Залізного хреста! Ти чому, сволото, не привітався? Ти чому зневажаєш фюрера й імперію?

Шарварок зростає, з усіх боків збиралися перехожі, вже чути було поліцейські свистки, хтось гукав про допомогу.

Свидрачеві одразу додалося сил, він втягнув голову в плечі й побіг вулицею геть. Повернувшись за ріг, пробіг ще кілька кроків і зненацька почув біля себе владний, ледь насмішуватий окрик:

— Пане Свидрач! Ви даремно тікаєте. Просимо вас до авто.

Біля тротуару зупинився чорний лімузин, і з його відхилених дверцят до Свидрача злостиво посміхався... начальник мюнхенського гестапо Тренкер.

— Прошу, прошу, пане Свидрач, — повторив уже владніше Тренкер, вийшов з машини, наблизився до Віктора і коротким ударом збив його з ніг.

Отямився Свидрач від яскравого світла, що сліпило очі. Твердий стілець, у голові ріжучий біль. Перед ним маленький столик, за ним чоловік у цивільному. Поряд стоїть Тренкер. Щось мовби нашіптує цивільному.

Побачивши, що Свидрач отямився, Тренкер підійшов до нього і хлюпнув йому в обличчя водою із клянки. Нахилився і запитав привітним тоном:

— Віктор Свидрач, здається, так вас звати?

— Так, — сказав помертвілими губами Свидрач.

Тренкер двома пальцями взяв його за підборіддя, підняв голову і зазірнув у вічі. Погляд був доброї, співчутливої людини.

— А тепер скажи нам, нащо ти переслідуєш ффрау Сухорукову?

Свидрач спробував щось відповісти, показав кивком голови собі на руку, але гестапівець мовби не почув його, й запитав удруге:

— Скажи нам, Віктор, хто наказав тобі убити ффрау Сухорукову?

Аж тут Свидрач осягнув усю дикість запитання. Виходить, його слухали з кимось, вважають убивцею, терористом, гвалтівником, він зараз легко доведе цим панам їхню помилку. Ледве розклеплюючи залляті водою, може, й кров'ю, повіки, попросив розбинтувати йому руку.

— Нащо? — звів брови Тренкер.

— Я покажу вам щось.

— То розбинтуй сам.

Свидрач поволі почав розв'язувати бинт, відкривати свою набряклу рану. Останніми днями вона не тільки не загоїлася, а ще більше розпухла. Була синюшна, з неї сочилась сукровиця, і від того вся рука здавалася мовби чорною й змертвою.

— О! — співчутливо протягнув Тренкер. — Здається, Віктор, у тебе почалася гангрена.

— А ви не вірите, — протягнув жалісливим тоном Свидрач.

— І ти захотів убити жінку, яка рятує тебе? — бовкнув ні сіло ні впало гестапівець. — Яке варварство!

— Неправда! — вигукнув Свидрач. — Я ходив до ффрау Лариси на перев'язку...

Однак його ніби не чули. Тренкер відійшов до столика, пошепки щось сказав слідчому і вийшов. І як тільки за ним зачинилися двері, слідчий зробив комусь рукою знак, і ззаду на Свидрача посипалися удари. Його звалили на підлогу й почали топтати ногами, трощити кулачищами, гамселити головою об стіну. За якусь мить він знову втратив свідомість, чорнота поглинула його...

Опритомнів у якійсь кімнатці на твердій лаві під стіною. Лежав знесилений, все тіло боліло, ніби потрощені кістки, думки скаламучені...

Ні, ось щось змигнуло в голові. Теплим поліском мовби осяяло чорну безодню, пустку безнадії, і в тій пустці він почув рідний братів голос:

«Вітю... Вітенько...»

І здалося, брат Микола уже поряд, сів біля нього на лаву, поклав йому на чоло прохолодну руку, тримав так. Змалечку Віктор любив, щоб брат перед сном сідав до нього на ліжку, вони починали бесіду. Говорив більше брат, а Віктор мовчав, слухав, тішачись, що його брат такий дужий, усе знає, побував навіть на КВЖД, бився там з китайськими мілітаристами. Першокласний був льотчик, у небі — як смерч, як блискавка. Коли його арештували, Віктор так і написав у листі до товариша Калініна: «Даю чесне піонерське слово, що мій брат Микола Савич Свидрач дуже гарний льотчик, він збив у небі над Китаєм десять ворожих машин. Якби ви знали, товаришу Калінін, як він уміє стріляти! Ще в школі одержав значок Ворошиловського стрільця, потім значок Тсосавіахіму...»

Після звільнення брат Микола якось перед сном знову присів на край його ліжка і сказав, що ці Вікторові листи, може, саме й врятували йому життя.

— Не думаю, Вітю, що там самі дурні сидять. Поспитали. Порадилися, передали вище. І, як бачиш — я тут. Хоча, звісно, могло кінчитися великою бідою. Бо слідчий мій виявився страшенним негідником, садистом, бив мене на допитах безжально і все вимагав від мене зізнання, що я начебто виконував завдання японської розвідки. Уявляєш? Я — шпигун, японський шпигун! На аркуші, який я мав підписати, так і значилось надруковане: «Зізнаюсь в здійсненні розвідницьких, шпигунських завдань». І коли я відмовився поставити підпис, слідчий добув із шухляди другий аркуш і, тичнувши його мені під носа, сказав, що ось інші арештовані, себто мої помічники в «зраді», вже все поіпідписували, в усьому зізналися, мають тепер спокій, добрий харч, ніхто їх не тривожить, не чіпає. А я — дурень, продовжую свої муки. Краще, якби зізнався... Так мене терзали більше місяця, били гумовими трубками, садили біля гарячої батареї. Не давали пити після солонючих оселедців. І щохвилини показували мені отой страхігливий «документ». Постав тільки підпис, зроби один розчерк пером і... Я тримався до останку. Я вирішив: краще вмиру, але імені свого не осоромлю. Хай буде, як є. Може, хто й справді за-

вербувався в шпигуни, та тільки ж чого я маю на них рівнятися? Так воно й тривало більше місяця. А потім раптом полегшало. Новий слідчий, дуже спокійний, дуже строгий чоловік, викликав мене до себе і, добувши аркушик із моїм «незінанням», сумовито мовив: «Молодчина, товаришу Свидрач! Хто підписав ці страшні слова, вже засуджений до вищої міри. А ви, я бачу, вмієте стояти за свою честь. Ми перевірили вашу справу, усе від початку й до кінця. Були тут і деякі сигнали на вашу користь, то ми й це врахували. І дійшли висновку, що вас арештовано без належних підстав. Ось ваші документи. Ви вільні... Можете їхати в свою частину».

Вся та давня історія якось дивно згоднудлася зараз у Вікторовій пам'яті. Згадав вольове, ледь усміхнене братове обличчя, ямку на підборідді, стиснуті губи. У брата була залізна воля, і він навіть пишався цим. Натякав, що у них у роду всі міцні духом, всі, аж геть до десятого коліна, до глибин козацького кореня. Ще й давній їхній пращур, курінний отаман Самійло Свидрач, як оповідається в літописах, у ті славні запорозькі часи вражав своїх братчиків силою волі й залізною витримкою.

А хіба ж він, Віктор, не з того самого роду-племени? Коли судилася смерть, її не обминеш. Та сам лізти в зашморг не буде!

Невдовзі його знову повели на допит. Тренкер стояв за спиною у слідчого в цивільному й напівголосно щось йому підказував. Тоді взяв зі столу аркушик паперу й підніс Свидрачу:

— Прочитай і підпиши.

Очі не бачили, в голові стояв червоний туман. Однак Свидрач зміг розібрати надруковані німецькими літерами слова, і хоч не все зрозумів, йому стало ясно, що перед ним зізнання в намірі убити княгиню Пустовітько. Комусь треба було, щоб він узяв на себе цю дику провину. Власне, цей дикий план злочину.

Мабуть, його психіка втратила вже чіткість сприйняття, в душі порушилися якісь межі реального, і в нього раптом зникло почуття страху. Кривлячи побиті губи, дивився на папір і думав, як усе це схоже на долю його брата Миколи. Той вистояв, і він вистойть. Тільки Миколу катували свої, а його, Віктора, катували фашисти.

— Прочитав? — озвався Тренкер. — Ми знаємо, що

ти замірився на такий злочин. Можеш не відмовлятися. Щодня приходив у клініку, вивчав усі входи й виходи...

— Неправда! — аж подався вперед усім тілом Свидрач.

— Ов-ва! — шкірить до нього вовкуваті зуби Тренкер і навіть ляскає себе обома руками по добрячому животу. — Ми ще й гніваємося!

— Але я справді не замірявся ні на яке вбивство, — марно запевняє Свидрач. — Я... я глибоко шаную пані Ларису... Я навіть кохаю її...

Це вихопилося в нього мимоволі, як крик душі, як щось неймовірне, несамолюбне. Бо не хотів нікому зраджувати своїх почуттів. Та й хто його зрозуміє? У цих нелюдів ні душі, ні серця, вони гірші звірів!

Ось він, цей звірюка, наблизився до Свидрача, засунув руки за ремінь своєї портупеї, ледь нахилився до нещасного бранця і майже лагідно, мало не з любов'ю питає в нього:

— Може, ти любиш і Великонімеччину? Фюрера? Рейх?... Га? Кажі, милий мій бандитику! Затаявся? Мовчиш? Безвинне ягня! Думаєш, нам невідомо, що у вас у таборі є підпільна більшовицька організація? Є, є! І я певен, ти один із її керівників. Ти — Віктор Свидрач! Ви нищпорите по заводу Дорньє, ви винюхуете все, що вам треба, ви залазите в усі шпарини, туди, де вам заборонено бувати... — «А таку правду каже!» — мимоволі подумалося Свидрачу. — Авжеж, скрізь ми відчуваємо щупальці сталінської розвідки, твої щупальці, Свидрач. Хто зламав поворотний круг у транспортному цеху? Це ваша робота. Хто перевів стрілку і пустив состав із снарядами в бік заводської брами? Знову ж ви, агенти, виродки, закляті вороги рейху! У нас немає прямих доказів, бо ви вмієте шкочити чисто. Але я бачу вас усіх наскрізь... Що, неправда?

— Ні, гер Тренкер, — ледь промовив не своїм голосом Свидрач, відчуваючи, як усе його тіло робиться мовби ватяним.

— Не ні, а так! — верескнув гестапівець. І раптом перейшов на діловий тон: — У тебе є шанс врятувати своє підле життя. Ти кажеш, що любиш княгиню Ларису, що не хотів її смерті. Я повірю тобі. Але тільки за однієї умови: ти назвеш того бандита, який вивів з ладу верстат С-280. За цей верстат німці заплатили американцям сто тисяч марок. Найкращий верстат на заводі Дорньє! Ти розумієш, що ви вчинили, виродки?

На цьому верстаті обточуються снаряди і, можливо, ще деякі речі... Коротше, якщо ти зізнаєшся в усьому, я подарую тобі життя.

— Не зізнаюсь, пане Тренкер.

— Ти не хочеш жити? У тебе не лишилося дома матері, батька? Ти не хочеш повернутися до них після війни?

— Я нічого не знаю...

— Ні, ти знаєш, Свидрач. Знаєш! — Тренкер дивився на Віктора, як на якусь загадку. — Бачу, ваш Сталін гарненько попрацював над вами. Ти — фанатик! Навіть не цінуєш життя! А той, хто не цінує життя, не може вважатися цивілізованою людиною. — Він підступив до Свидрача, взяв його за чуба, підняв його закривавлене лице. Йому наче стало жаль хлопця. — У тебе гарний арійський профіль, Свидрач. І голубі очі. Жаль, що ти обрав смерть. — Він повернувся до слідчого, в'яло махнув рукою, даючи знак, що справа закінчена. — Якщо хочеш знати, Свидрач, я навіть трохи захоплений тобою. Ну, гаразд, тепер твою справу закінчать інші.

Їхні погляди схрестилися. І враз у душі Свидрача щось ворухнулося. Подумав: «Є ще шанс. Останній...» І він мовив спеченими губами:

— Пане Тренкер, ви самі не бережете свого життя.

— До чого тут моє життя? — здивувався гестапівець.

— На вас готується замах!

Тренкер дав волю сміхові. Йому погрожували! Йому, всемогутньому Тренкерові, залізній людині Мюнхена, йому, що втілював у собі всевладдя й всепокору, безкарність і безжальність! І хто погрожував? Якесь нікчемне, напіврозчавлене кошеня!

Проте сміх у його грудях раптово обірвався. Бо його очі вловили напосний гіркотою усміх в'язня і в тому усміхові щось недомовлене. Тренкер відійшов до столу, узяв склянку з водою, наблизився до Свидрача і хлюпнув йому в лице.

— Може, тепер ти прийдеш до тяти і кинеш свої жарти?

Але Свидрач, почавши відчайдушну гру, вже вів її далі. Знав: тільки від його твердості залежало, чи повірить йому Тренкер, чи ні. Осторога могла здатися комічною й водночас таїла в собі щось зловісне, майже неупинне.

Тренкер раптово здригнувся, душа його затерпла.
— Хто ж заміряється підняти руку на начальника мюнхенського гестапо? — запитав він, глузливо дивлячись у розбите Вікторово обличчя.

— Одвезіть мене на одну ніч у табір і завтра ви дізнаєтесь, хто готує на вас замах, — ледве чутно прошепотів Свидрач.

— Хочеш прожити ще одну ніч?

— Ні... хочу, щоб негідник, який заміряється на вас, був покараний.

— Негідник? — перепитав Тренкер. — Тобі наче шкода мене... Цікаво... І хто ж він?

Свидрач через силу підняв голову, його голос зривався, в грудях перехоплювало подих.

— Папе Тренкер... я не знаю прізвища цієї людини... я тільки знаю, що проти вас готується замах... У нас... І якщо ви дозволите мені повернутися в табір, я назву вам її. — Свидрачів голос перейшов на шепіт: — Ця людина рано чи пізно вб'є вас.

Тренкерові страх здушив горло. Ставка в грі була надто велика — його власне життя. Він схилився до слідчого, порадився з ним, потім підвів голову й запитав:

— Коли ж я взнаю прізвище свого убивці?

— Дайте мені час... — сапаючи повітря слухлими губами, мовив Свидрач.

— Ну, що ж, я даю тобі час, — голосно промовив Тренкер. — Чекай мене в суботу і знай: за брехню ти матимеш зашморг! Перед усім табором!

МІЛЬЙОНИ ГРАФІНИ

Князь Сухоруков міг сподіватися всього, але щоб отак, щоб з таким шаленством накинутися на нього! І щоб стільки докорів кинуто йому в обличчя! Від кого? Від жінки, яку він, власне, врятував від загибелі, яку зробив своєю, — бодай формально, — дружиною. Сиділа у глибокому фотелі, затягуючись сигареткою, перекинувши ногу за ногу, у ніжно-голубій нічній сорочці, сповнена парфумних запахів і водночас гнівна й нестримна.

Говорила про те, що сталося з нею сьогодні. Про те, як щасливо вона літала з Гюнтером Бартом над Альпами, відкрила для себе новий світ, і все, дякуючи тому

нешасному каліці, тому славному героєві, який віддав за фіюрера руку й сьогодні може бути зразком справжнього арійця. Такий милий випав їй день! Сонце, гори, небесна блакить, чарівна німецька земля. Все тішило її, все чарувало її серце.

— І раптом що я чую од вас? Звинувачення у зраді? У вікчемному адюльтері! Ваша світлість, як могло таке спасти вам на думку? Я вважала вас благородною людиною, нащадком славного роду, а ви... ви принижуєтесь до вікчемних ревнощів!

Сухоруков стояв біля відчиненого вікна, курив грубу сигару й слухав гнівні просторікування своєї «дружини». Звісно, він бовдур! Не з цього треба було почати. Даремно вона розкричалася. Не про ревнощі, зрештою, йшлося. Так, він бовкнув необережно про Гюнтера Барта, він даремно дорікнув їй про політ в Альпи, про її надто вільне життя, що сьогодні вже стає мало не предметом пліток у мюнхенських салонах. Але ж як їй сказати найголовніше?

— Ларисо Петрівно, годі-бо, — різко обернувся він до неї. — Припиніть істерику. Ваш політ з Гюнтером Бартом мене ніскільки не хвилює. Є речі важливіші.

В його голосі прорвалося щось недобре, і Лариса насторожилася. Чи не переграла вона свою роль?

— Які ж це важливіші речі вас хвилюють? — запитала вона обережно.

Він опутився в глибокий фотель, стиснув сухі, прозорі пальці. Все ще не наважувався сказати їй усього. Але папір у нагрудній кишені під його дедалі дужче. Три дні князь не зважувався завести про нього мову. Аж сьогодні, некліпно дивлячись у Ларисині очі, повільно переказав їй свою розмову з Тренкером. Не втаїв нічого. Ані жодної Тренкерової інтонації. Ані жодної його погрози. Хай вона знає, що гра закінчена. Йдеться про життя і смерть. Тренкеру все відомо. Відомо, що вона, графиня Пустовітько, після смерті своїх батьків у Франції (це сталося в 1942 році) безслідно згинула й лише недавно з'явилася в Мюнхені, начебто розшукуючи якусь далеку родичку. Тренкер навів про неї точні довідки, йому доповіли, хто вона, звідки прибула, з яким наміром. До речі, Тренкеру стали відомі й деякі контакти графині з політичним підпіллям у Франції, з так званим рухом Опору, з «макі», з комуністами, з крайніми радикалами, з людь-

ми, ворожими окупаційній адміністрації рейху та уряду Віші у Франції...

— То що ж тут дивного? — вдала з себе здивовану Лариса. — Ми, нащадки древніх російських родів, завжди мали симпатії до радикалів і гуманістів.

— Якби ж то йшлося тільки про симпатії, — зітхнув князь.

— А про що ж іще?

— Ларисо Петрівно, не будемо бавитися в котика й мишку, — насупився князь. — Ваші симпатії перейшли межу дозволеного. Ви стали агентом однієї ворожої держави.

— Брехня! — вигукнула з удаваним обуренням Лариса.

— У штандартгенфюрера є інші відомості, — спокійно вів далі князь. — Він майже переконаний, що ви... даруйте мені, Ларисо Петрівно... шпигунка англійської розвідки!

Лариса звела брови й раптом заплескала в долоні. Шпигунка! Вона шпигунка! О, це справді нагадує історію з кримінального роману. Встигнути б записати і видати її десь у Лондоні у вигляді блискучого бестселера. Сучасна Мата Харі діє в німецькому тилу! Рятуйте «тисячолітню імперію» від підлих ударів англійської Інтеллідженс сервіс! Враз Лариса знітилася, її голос забринів невідомою щирістю:

— А втім, князю, я буду з вами відвертою. Зізнаюся, з англійськими офіцерами я справді мала зв'язки. В найтяжчі дні окупації Франції до нас на відлугу в Парижі одного разу прийшли два перевдягнені англійські льотчики, їх збили боші. Нещасні, виснажені молоді люди. Здається, це було взимку сорок першого. Фюрер підходив до Москви, французькі «кагуляри» галасували вже про близький крах сталінської імперії, ми були в паніці, гинула Росія, гинуло все найсвятіше... І моя мама зважилася прийняти тих англійських пілотів. Ми дали їм одяг, нагодували і переправили в ліс до «макі». Можливо, хтось дізнався про це, колабораційська жандармерія могла вистежити англійців і доповіла в гестапо. Так виникла версія про моє «шпигунство», князю.

У князя здригнулися кутики вуст, ледь-ледь вловила усмішка, коротенький спалах задоволення і вітхи. Здається, князеві було приємно почути про давні «героїчні» діла його названої дружини. Втім, гаразд,

з цим наче владнялося. Тренкер, певне, помилився, і його агенти могли щось там наплутати. Однак в сучасній Німеччині правда завжди на боці гестапо. Невже Лариса Петрівна цього не розуміє?

Ні, вона все розуміла. Й тому відчула серцем, що з боку Тренкера проти неї готується якийсь удар, що Тренкер виношує недобрі наміри. Хай князь говорить усе начистоту. Вони, здається, друзі і мають право вимагати одне від одного щирості.

— Так, — сказав князь і мимоволі напружився. — Тренкер має щодо вас, Ларисо Петрівно, дуже серйозні плани.

— Хоче мене арештувати? — аж подалася вперед Лариса. — Арештувати за шпигунство?

— Міг би арештувати...

— Господи, та не мучте мене, князю! — заблагала Лариса, якій раптом стало зимно в одій розкішній вітальні, зимно, адже була майже роздягнена, сиділа в довгій до п'ят нічній сорочці, з розпущеним волоссям, якось квола й незахищена.

— Ви тільки не беріть до серця, Ларисо Петрівно, його поведінку, — почав князь, і з його тону стало відчутно, що він наблизився до найголовнішого. — Я приніс вам документ... Тобто спочатку я мушу сказати вам одну цікаву річ, незвичайну річ! І тоді я покажу вам папір, який... — Князь геть заплутався. — Коротше, ви, Ларисо Петрівно, не тільки шпигунка, а й дивовижно багата людина. Ви стали мільйонеркою!

І, не давши Ларисі отямитися, князь виклав їй почуте від Тренкера. Це, мовляв, не пусті припущення, не здогади агентів. Нащадок роду графів Пустовітьків, нині кпягиня Сухорукова Лариса Петрівна отримала у спадок велетенське багатство. Багатство після смерті рідної тітки з роду Пустовітьків-Заславських. З чим князь і вітає свою дружину! І хоче випити за це бокал шампанського.

— Ви жаргуєте, князю, — відмахнулася Лариса.

— Та ні, в Парижі в емігрантських колах тільки й розмов про вас. І всі прагнуть знайти новоявлену мільйонерку. Знайти вас, Ларисо Петрівно!

— Я не ховаюся ні від кого, — сказала Лариса. — Хоч цю свою тіточку я ніколи не бачила.

— А вона вас не забула.

— Господи, хай бог прийме її душу! — промовила Лариса, розуміючи, що в ситуації, яка склалася, їй

належить діяти особливо обачно. — Бідна моя тіточка! Померла, не дочекавшись визволення Росії від більшовиків і нацистів.

— Гадаю, нацисти для неї не були надто страшними.

— Князю, ми, емігранти, завжди лишались патріотами.

— Як і я! — Князь урочисто встав, його обличчя осяяла вдоволена усмішка. — Я пропоную випити шампанське за упокій душі небіжчиці. — Він дістав із високого старовинного буфету пляшку, бокали, одкоркував шампанське і налив Ларисі й собі. — За вашу благородну тіточку, Ларисо Петрівно!

— За упокій її душі, — сказала, не підводячись, Лариса.

В душі її зараз усе звихрилося, мов нажахано гайвороння. Несподіване мільйонерство нагнало на неї холодний піт. Умерла тітка з роду Пустовітьків-Заславських... Хто вона? Звідки взялася? Така несподівана смерть, таке раптове багатство могло привести до її, Ларисиною, викриття. До її провалу. Бо не була насправді ніякою Ларисою. Лариса Пустовітько стала для неї легендою, її легендою як розвідниці. На початку війни істинна дочка графів Пустовітьків, батьки якої вмерли тоді в Парижі, зв'язала свою долю з рухом Опору. Прийшла до «макі» битися з бошами, з германцями, з нацистами, і там у підпіллі наклала головою. Її прізвище, її родовід і взяла собі радянська розвідниця Ганна Оскірко, вжила в її долю, вивчила все, що могла вивчити, пізнала все, що мусила пізнати, аби стати безсмертною Ларисою. Ще перед загибеллю Пустовітько дівчата здружилися. На війні це швидко. Кілька диверсійних акцій, ночі в тривогах, звірення душ, і вже були, як рідні. І потому Лариса-Ганна, освоївшись зі своєю новою роллю, стала й справді наче російською графінею, яка, хоч і закинута за тисячі льє від рідної землі, лишалася її незрадливою дочкою.

— А тепер, Ларисо Петрівно, — перервав князь Ларисині думки, — ми мусимо з вами залагодити ще одну досить делікатну справу. — Він дістав з нагрудної кишені піджака складений учетверо папір. — Тренкер... ви розумієте...

— Ах, так, я — шпигунка. Шпигунка-мільйонер-

ка! — їдким смішком видавила з себе Лариса. — То що ж хоче від мене шеф гестапо?

— Всі його бажання викладені тут, — показав на папір князь Сухоруков.

Вона пробігла очима написане, усміхнулася недовірливо.

— Ви вірите, князю, що це його заспокоїть?

— Більше ніж вірю. Ваші мільйони сильніші за всі клятви сановників рейху.

— Тоді принесіть мені, будьте ласкаві, вашого золотого «паркера». — Лариса сіла ближче до столу, ще раз перечитала текст надрукованого машинописного документу. Князь подав їй вічне перо. — Якби нам тільки дожити до цих мільйонів, князю! — зітхнула Лариса і поставила свій скромний підпис, дуже нерозбірливий, зроблений одним розчерком, і з острахом подумала: «Якщо наші союзники запізняться з висадкою у Франції, цей підпис може стати моїм смертним вироком».

Свидрача привезли до табору гестапівським «опелем» пізньої ночі. Секретний об'єкт. Нікому знати про його затримку не вільно. З'явився і все. Випхнули з заднього сидіння — тупай собі до свого бараку. В бараці всі вже спали на вузьких залізних ліжках, і тільки Володя Різниченко підвівся, зашепотів нервово:

— А пізніше не міг з'явитися?

Коли б він знав!.. Свидрач заліз під грубу, шорстку ковдру, заплющив очі й одразу перед його зором постало Тренкерове обличчя. Наче відчув на собі холодний сплеск води, коли його приводили до тьми після лютого биття. Одначе лежати довго не міг, не мав права. Важила кожна хвилина. Щось мав робити. Скільки часу лишилося для спасіння? Сьогодні середа, Тренкер, як пригрозив, з'явиться в суботу, і тоді Свидрачу доведеться або назвати змовника, або йти на шибеницю.

До нього підсів Володя, схилився над ним. Що сталося? Почувши про страшну Вікторову пригоду, довго не міг осягнути ситуації. Справді, що ж робити? Хіба що втеча? Але ні, втекти не вдасться, надвечір із табору вже нікого не випускають, режим наче концтабірний, прибули нові жандарми, кругом усе обстежують, пронюхують, викликали декого на допит до поліцайрєвіру, а одного хлопця з третьої штуби побили

мало не до смерті, бо знайшли в нього під матрацом поганенький шевський ніж і вирішили, що то зброя.

— Лишається одно — Гунд! — тихо сказав Свидрач. — Коли мене били, я пообіцяв Тренкеру, що назву змовника, який заміряється на його життя. І подумав про наш давній план.

— Про Гунда?..

— Ти ж сам казав: при першій нагоді підставимо його. Як убивцю, як зловмисника проти Тренкера. Іншого я не міг нічого вигадати. «Машинку» — йому, під ліжку, хай тоді викручується, собака!

«Машинка», а точніше — магнітна бомба, нею вони останнім часом тільки й жили. Після вдалої диверсії на залізниці Різниченко вигадав пове: підірвати ще один состав з боеприпасами, але тепер з допомогою магнітної міни. Годинниковий механізм спрацює через кілька годин, вибух станеться за сотні кілометрів від Мюнхена, ніякої підозри, шукай вітра в полі. Міну складали по гвинтику всією підпільною групою. Найважче було з магнітом: з електроцеху не винесеш, у магазині не купиш, а без нього як «приклеїш» її до вагона, та ще на ходу? Та ще навидноті? Врешті допоміг Арні з майстерні Віртшіда. Тепер «машинка» була майже готова, переховували її, засипавши в рову біля нужника серед усякого залізного брухту.

Отже застосують її для іншого. Підсунуть поліцаєві Гунду, і пальцем на нього — ось, мовляв, хто замірився убити самого гера Тренкера! Раніше, правда, Різниченко пропонував кинути в шухляду його столу динамітні пашки. Теж могло скидатися на приготування до замаху. Але зараз, сидючи в п'яті бараку на Вікторовому ліжку, Різниченко передумав. Приціл має бути точніший. Такий, щоб у Тренкера й на краплю не виникло сумніву.

— А як же внести її в його барак, — роздумував Свидрач, — у їхню поліцейську барлогу?

Це була найтяжча проблема. Майже нерозв'язна. Поліцейбарак для східних робітників вважався святою зоною, куди ані кроку не ступиш, надто тепер, коли в ньому поселилися переважно німецькі жандарми. Звідти тільки й чути п'яний регіт та лайку. Що ж можна придумати? Різниченко замислився, спершись головою на руку... Враз йому шибонула думка, і він, викрививши злостиво губи, твердо мовив:

— Допоможе моя матінка!

— Вона ж померла... давно...

— Так, десять років тому, від голоду. — Різниченко вже починав вигадувати якусь свою версію, свій особливий приціл. — Ти уявляєш, як це прозвучить для Гунда? Поліцаї ж усе валять на Сталіна. І німці кричать, що голод вчинили комуністи.

— Мій тато теж так казав, — не знати чого бовкнув Свидрач.

Йому враз згадалися голодні дні в їхньому селі, дні отого вітряного провесіння в 33-му, коли селом возили на хурі мертвих, коли трупним смородом тягнуло з дворів, копали довжелезні рови за вітряком, де звалювали одразу всіх померлих чи й ще живих. І як тоді хтось пустив чутку, що все це через Сталіна, бо не слід було зганяти людей зі своєї землі, переорювати їхні нивки. Тато теж, шепочучись з мамою, називав колгосп живодернею. Село ледве пересиділо лиху зиму й ще лихішу вітряну весну в стогонах, у хатах із забитими вікнами. Добре, що тато хоч підробляв на сусідньому цукрозаводі, було чим підгодовуватися, в борщ з кропивою всипали трохи сої, а то й геть би попухли.

— Як ти гадаєш, з чого почався голод? — не зовсім доречно запитав хрипким голосом Свидрач.

— Фашисти готували проти нас війну, вони й викачали все.

— Тато казав...

— Ну, гаразд! «Казав», «казав!» — обірвав Свидрача Різниченко, наче злякавшись і своїх власних спогадів, що могли бути ще безжальнішими. — Не Сталін же умисне мовив голодом наш народ. Хай фашисти брешуть! — Він якусь мить подумав у темній тиші, і пауза його насочилася болем: — Так от я надумав... Головне — заманити і напоїти Гунда. Панахида по безвинно убієнних, прокляття Сталіну, і ось вам, пане оберполіцай, нагода разом з нами пом'янути.

— Щоб він прийшов до нас?.. Та візащо!

— Прийде, — впевнено кинув Різниченко. — Випивка — раз. Більшовиків клянемо — два. А ще пообіцяємо йому пляшечку французького вина, отого, що ти приніс від Арні.

— Ну, хіба що... — згодився Свидрач. — Аби тільки перший раз ковтнув. А як пануюмо — він уже наш. — І вже хотів повернутися на бік, як його обпалила дум-

ка.— Послухай, Вов', вони мене допитували й про якийсь верстат у токарному.

— То й що?

— Та ось думаю... — Тепер уже Свидрач підхопився з ліжка, зашепотів: — Чого вони так за нього переживають? Якийсь там С-280. Кричав, що подарує мені життя, якщо я видам, хто влаштував диверсію.

— Ну, чого ти переживаєш? Ти ж не видав, от і радій.

— А кого я мав видати?

— Спи. — Різниченко буквально провалювався в солодку сонливу знемогу. — Не чіпай мене.

— Ех, ти, Вовчик! — чомусь з образою в голосі шепоче Свидрач і лягає на своє ліжко.

Довго лежить, думає. Хоче заснути і ніяк не може. Знову згадався допит. І ще згадався затаєний шепіт Тренкера біля столу зі слідчим. Вони вважали, що він уже кінчений, вони не брали його до уваги. Так, він ніби плавав тоді в червоній імлі, він уже майже не дихав, усе його тіло кричало болем, кожна клітинка тіла палала страшним вогнем. Але в якусь долю секунди він почув їхній шепіт. Почув їхні слова... Хто це сказав? Здається, Тренкер... Ага, сказав, що вони мусять шукати терористів. Верстат має бути переданий гауляйтеру. Він піде в Альпи. І якщо гауляйтер дізнається, буде страшний скандал... Берлін тримає все під контролем. Альпи, Альпи! С-280 піде в Альпи. Раптова байдужість опала Свидрача. Ну й що? Яке йому діло? Хай він хоч провалиться! Головне — завтра шукати «магнітку». Інакше буде смерть. У суботу повісять. У суботу його повісять! «Магнітку, магнітку»!

Так і заснув, повторюючи це слово, що як магнітна міна навалилося на нього всією своєю вагою і всією невмолимою безжальністю.

ГУНД БЕНКЕТУЄ

Наступного дня оберполіцай Гунька-Гунд був приємно вражений, коли Різниченко під час суворого «Антретен!» (Шикуйся!) кинув йому з улесливою посмішкою:

— Пане оберполіцай, десять літ як померли з голодухи моя матінка. Зайдіть хоч на чарку, пом'янемо

ііі.— І додав шепотком, солодким і відданим: — Маємо для вас «Мартіні».

— «Мартіні»? — Гунд спершу не втямив, але в ту ж мить зрадів: — На таких поминках не гріх і випити.

— То ми ж вас чекаємо.

— Прийду, — пообіцяв Гунд. — Тільки щоб ти сьогодні усім своїм друзям сказав, хто загубив твою матір. Хай знають, що ми з фіурером відомстимо за неї.

— Аякже, пане оберполіцай, — закивав головою Різниченко. — Обов'язково відомстимо!

Примружив хитрувато око і побіг ставати в шеренгу колони, що вирушала на Дорньє-верк.

В цей день на заводі було тривожно. Прокотилась чутка, ніби кимось знову вчинено диверсію. Тепер у пресовому цеху. Застопорився великий прес, застряв не знати чого, і спинилася вся робота. Когось повели в гестапо, когось допитували... Свидрач бачив, як агенти в чорних капелюхах снували по заводу, присіпувалися до кожного «остарбайтера», але, видно, так нічого й не дізналися. «От і масте! — думав із зловтіхою Свидрач. — Не ми одні. Кажуть, арештували двох голландців. Жаль, славні хлопці й попалися. Ну, нічого, скоро прийдуть сюди наші... Хай не скоро, а однак прийдуть, і тоді вам, гади, за все відплатиться! І не буде тоді бараків, не буде апелів, не буде шибениці на плацу, не буде клятого Гунда!..»

А зараз він володарює. То в один цех зазирає, то в другий, підганяє до праці «остарбайтерів». Заскочив і до вбиральні, щоб там навести лад, щоб ніхто не відсиджувався. Аж раптом почув гучний голос Різниченка, що наче виголошував промову:

— Все одно, скажу вам, фіурер переможе! І англосаксів поб'є. Наші «дорньє» скоро літатимуть через океан до самого Нью-Йорка, бомбитимуть америкашок. І хай бомблять, хай б'ють їх, паразитів! Бо у мене сьогодні чорний день, хлопці! Десять літ, як померла від голоду моя бідна матінка. І я цього не прощу більшовикам!..

Може, вперше Гунд не переступив порога вбиральні. Постояв, послухав, подався далі. Хоч і не мав особливої симпатії до цибатого Різниченка, але тепер мимоволі усміхнувся: бач, і воно тягне за німцями. «Треба буде його завербувати, — вирішив Гунд, втішаючись від почутого. — Тоді я всі їхні секрети вивідаю за

один день. І всіх червоних лазутчиків передам до рук гестапо».

Вечірні поминки в бараці Різниченка швидко перейшли в звичайну п'ятику. Гунд вигнав зі штуби всіх, окрім Віктора і Володимира, які пригощали його. Сиділи біля маленького столу, накритого газетою, пили шнапс. Пляшка «Мартіні» вже перемандрувала Гундові до кишені, взяв її без особливих церемоній.

— Я вам скажу, братця, — гугняво плів Гунд, — що ми повинні кланятися германові. Як виб'ють вони більшовиків з нашої землі, читайте — всьо буде наше! Ти, Вітька, — тицяв він у груди Свидрача, — кажуть, великий майстер по механіці, от я тебе до себе заберу на хутір.

— А хіба нам землі не дадуть? — з наївним виглядом перепитав Свидрач. — Ми ж сюди зголюєміся добровільно.

— Ну, бреши, бреши...

— Йй-право, пане оберполіцай, — неширо поклявся Свидрач. — Я з Червоної Армії драпонував — і додому.

— А таки був у них? Під комісарами й жидами?

— Ну... трохи довелося. Спочатку.

— Це не прощається. Німці люблять тільки вірних і надійних, таких, як я. Щоб служили їм з розумом.

Свидрач Perezирнувся з Різниченком, кивнув йому на гранчасту склянку. Підлий, мовляв, повніше. І проголосив тост:

— Хотів би я випити за вас, пане оберполіцай. Ходять чутки, що ви начебто будете скоро призвані до лав СС. Це правда? Що німці дуже високо цінують ваш розум. Так?

— Точно, умом бог мене не обділив, — втішено реготнув Гунд і розстебнув френча, що туго стиснув його червону бичачу шию. — До СС, конешно, мене, може, й не візьмуть, туди тільки арійську кров приймають, а от в армію генерала Власова в охвіщери я піду. І вам раджу.

— Так і за це ж можна випити! — преголосив урочисто Різниченко.

— За все можна... За все...

Гунд, явно п'яніючи, дивився каламутними очима на Свидрача, щось ніби впізнавав у ньому, а чи, може, щось пригадував. Ні, то йому просто згадалося, що цього дурня Свидрача заберуть завтра в гестапо... Сказати йому чи що? Сказати, щоб знав, який він дурець,

як не вмів він жити... Телефон оце був до них у поліцайревір з наказом: стежити за Свидрачем, не дай боже, втече або щось з ним скоїться...

— Дурень ти, Вітька! — мовби із співчуттям озвався Гунд, і йому справді зробилося жаль Свидрача. — Жийть у нас проклятушая! Ви оце гарчите на мене: «Гунд, Гунд!..» Собака, мовляв, на своїх зуби шкірить. А чи хто мене поспитав, яка в мене була при совітах клята доля? Батька розкуркулили за якихось пару волів та десяток овежат. Нас з матір'ю малих за батьком у Сибіряку запроторили, на білі сніги, в холодні ночі, а там ні жити, ні спати де — сама тобі гола земля і кунхузи ходять з рогатками на ведмедів. Хіба ж це та життя, що її в революцію робили? І опять же голод ось, пів-України вигибіло, останнє вишкребли, повимітали, повитрущували, наче ми які крипаки...

— Голод не люди зробили, а дурна погода, — вкинув не зовсім обережно Різниченко. — Засуха, недорід.

— Що ти плетеш? — визвірився Гунд. — Яка така засуха? Ти її бачив? Начальство винувате, всякі цекісти, сволочи!

— Правда, правда, — підтакнув Свидрач, збагнувши, що політична суперечка може зіпсувати все діло.

— Отож, чарку п'ємо за твою убієнну матір, — звернувся Гунд гнівно до Різниченка. — І щоб ти мені більшовиків не захищав!

Різниченко почав виправдуватися, улесливо підтакуючи поліцаєві, що він, звичайно, все розуміє, і нікого не хоче брати під захист. Хай йому грець! Краще по одній іще, за тих, котрі погибіль свою тоді знайшли.

— За це тра випити, — згодився і одразу присмирнів Гунд.

Хильнувши повну гранчасту, закусив цибулею, похнюпився горьовито, довго сидів у мовчанні, потім підвів голову, і Свидрач побачив в його очах сльози. Гунд плакав! Отаке стерво і плакало! І Віктор подумав, що не так воно все просто в житті, кожна найчорніша душа має в собі й щось людське. Бодай краплиночку людського. Знову мимохіть згадалося йому, як вони тоді в голодуху пухли сім'єю, скільки горя ні за що впало на їхнє село. А ще як геппеушники налетіли кіньми й серед зими погнали колгоспників до скірки домолочувати-перемолочувати соломі в біле, зав'язане снігом поле до молотарки з паровиком. Як бігав нав-

коло них якийсь кряжистий дядько в шкірянім пальті з наганом і кричав, що перестріляє всіх, якщо оцю саму скирду не домолочать до ранку. Скирду еломи наказав молотити! Мов на знущання з людей! Страшний був час, от і озлобилися люди. От і побігли деякі кланятися Гітлеру, повіривши, що він їх порятує від колгоспів та від енкаведешників. Тоді, мабуть, і Гунька-Гунд озвів. Власним горем захлинувшись, підняв криваву руку на свій нещасний народ...

У Вікторовій голові все плуталося. Краще б вони зібралися з якоїсь іншої нагоди, аніж згадувати голод. Та тепер уже пізно, Гунд набрався по вуха, жалій його — не жалій, він свою кару все одно отримає. Свидрач перезирнувся з Володею, запитав його очима, чи не пора варганити перепилого поліцай до його штуби? Володя кивнув головою: саме пора.

Гунд сидів посоловілий, щось варнякав про германів, про нову владу, хапався за спорожнілу пляшку й видно було, що ось-ось зсунеться на підлогу — тоді чи й піднімеш.

— Пане оберполіцай, час уже баєньки, га? — схилювся над ним Свидрач. І, не почувши нічого, крім напівсонного сопіння, взяв його під пахви. — Додому, додому, пане оберполіцай... На білу подушечку, пане оберполіцай...

Добре, що табір уже спав. Між рівні, під шнурочок, бараки, на хідники падало кволе світло ліхтарів, що блимали десь, мовби з-під хмар. Чулася балачка двох вартових на воротах. Слава богу, хоч не було тут вишок з кулеметниками, як по таборах військовополонених. Втім, хтозна, може, й у них незабаром таке заведуть. Після Сталінграда всього можна було від гітлеряк сподіватися.

Тягнули Гунда майже силоміць, тримаючи попід пахви, лагідно йому щось нашіптували, шинельку незастібнуту притримували на грудях, щоб не дуже видно було, що геть п'яний. Біля поліцайревіру на ганку стояв німецький шудман, смалив сигаретку і, коли побачив, як «руські свині» цуплять перепилого свого охоронця, бридливо сплюнув і зайшов усередину. От і гаразд, менше свідків.

— А тепер, пане оберполіцай, просимо вас підняти ніжку, — попросив Гунда Свидрач, і вони дужим ривком поставили його на ганок.

— Ми що... ми ще... не випили... за фюрера! —

белькотів геть темний з перепоною Гунд.— Наказую! Вип'ємо за фюрера!

— Безпремінно вип'ємо за пана фюрера, — згоджувався Свидрач.

— І за пана Тренкера вип'ємо, — вмовляв Гунда з легким глузом Різниченко.

Добре, що і в коридорі поліцайревіру ледь жевріла лампочка. Глупа ж піч, німецькі жандарми, знаючи свій час, не виходили з кімнат о такий порі, а хто й почув руське белькотіння, щільніше причинив двері. Свидрачу того тільки й треба було. Поки що все складалося як слід. Різниченко боявся тільки одного: під куфайкою в нього теліпалася в торбинці магнітна міна, важка й незграбна. Якби котрийсь із поліцаїв побачив їх, міг би здогадатися про щось.

І раптом вжахнулися: Гундова кімната була замкнена. Свидрач почав нишпорити в Гундових кишенях, шукати ключа — немає. Поторсав його чимдуж:

— Пане обер, де ключик ваш? Пане обер?..

Ніяк не могли добутися від нього путнього слова, той плів нісенітницю.

Раптом десь далеко забахкали зенітки, заревіла сирена тривоги. Наліт! Цього ще тільки не вистачало. То налетіли американці, трошили бомбами житлові квартали міста, місили й випалювали його. Гуркотіло, рехло все, мов провалювалося в безодню. Алярм! Алярм!

Свидрач збагнув, що зараз вискочать шуцмани, кинуться до бомбосховища. Що робити?

— Давай його сюди! — сказав здавленим голосом Різниченкові. — В нужник тягни!

Нужник був у кінці коридору, там теж горіла маленька лампочка, ледве блимала. Та хіба в такі хвилини хто побіжить туди? Он уже тупають чоботиськами, вже чути галасняву, команди, накази, і над усім — бухкання зеніток, ревіння сирен.

— Раус! Раус! (Виходь! Виходь!)

Коли весь поліцайревір спорожнів, Різниченко й Свидрач вирішили вдатися до останнього засобу. Знали, все одно ніхто їх не почує.

— Бий! — пошепки сказав Свидрач. — Ламай замки!

Різниченко відчепив з-під поли куфайки торбинку з міною, поклав її на підлогу, відступив трохи і з роз-

гону вдарив плечем у двері. Вони хряпнули і відскочили всередину.

— Тягни його, — сказав з п'їтьми Свидрач.

Різниченко, як лантуха, потягнув Гунда, звалив його на залізне ліжко, зручніше вмостив йому ноги, щоб не звисали. Хай спить. А вони мусять хутчіш, доки шуцмани сидять у бомбосховищі, вискочити звідси геть. Свидрач шарпнувся в коридор. Різниченко за ним.

І тут згадали найголовніше: а «машинка» ж! Отакій! Ради неї ішли на смертельний ризик і забули про неї. Різниченко вбіг назад, добув з торбинки «магнітку», пхнув її під ліжко. Але це ще не все. Зарані заготовлені дроти, пачки толу, ізоляційні стрічки, викрутка, ключ... Усе теж полетіло під ліжко.

— В кишеню шинелі засунь що-небудь, — порадив з порога Свидрач.

Кілька дротиків опинилися й там. Усе. Могли виходити. Хай тепер спить шановний терорист! Одно тільки недобре, що лишився поламаний замок на дверях. А втім, Гундові в голову не спаде, що б ото вони наважилися ламати його двері. Сам зламав двері, так він подумає, прочумавшись уранці. І про нічну пиятику нікому ані слова не скаже.

Раптовий страх опанував Різниченком і Свидрачем — вони почули тишу. Дику, смертельну тишу, що раптово мовби оповила весь світ, тишу смерті, майже видимої, майже осяжної, що вже вдиралася в їхню нещасну долю тупотом шуцманівських ніг, криками, реготом і лайкою. Німці, зраділі кінцю американського пал'юту, поверталися до своїх теплих ліжок. Зараз вони зайдуть у коридор, зараз вони побачать двох «остарбайтерів» і схоплять їх, і накажуть пояснити, чого вони тут і чого ото стоять виламані двері, і що сталося з їхнім оберполіцаєм. Якщо й відпустять, то однак завтра всі знатимуть, що це вони — Свидрач і Різниченко — були тут серед ночі. І вигадка про підготовку замаху обернеться проти них самих.

— Заходь! — скомандував Різниченко. — Зачиняй!

Вони закликали в п'їтьмі Гундової кімнати, стали прислухатися. Тупіт ніг наближався. Зараз котрийсь шуцман пройде мимо. Треба дужче підперти двері зсередини... Можуть подікавитися, чому пан оберполіцай не був у бомбосховищі.

Різниченко глянув на вікно. Рятівна думка осяяла, і він одразу Вікторові:

— Відчиняй!

Той швидко розчахнув обидві половинки і миттю перший поліз надвір. За ним винлигнув Різниченко. Зачинили вікно, пірнули в пітьму й подиху подалися до свого бараку. Тепер уже були на волі, і піким не бачені. Аж коли опинилися в ліжках і понатягували на голови ковдри, Віктор відчув дріж у всьому тілі.

Тепер це була дріж радості, спасіння.

З Володиного ліжка почувся зловтішний шепіт:

— Відолашний пан оберполіцай і не знає, що він став «борцем проти нацистів». Хай йому допоможе господь бог!

Десь над Мюнхеном відлунювали сирени відбою, і чорна піч вкладалася досипати свої розтривожені сні.

В суботу робочий день на Дорньє-верке, як звичайно, був коротший. До табору поверталися колоною, під веселими надвечірніми хмарами. Гуркотіли мюнхенськими вулицями дзвінки трамваї, мовби радіючи першим весняним ночам. Чи, швидше, поспішали до своїх депо, щоб не дочекатися пальоту американців.

«Чи приїде Тренкер? — думав Віктор, крокуючи в колоні поруч зі своїм другом. — А якщо й приїде, чи повірить мені?»

В бараці-ідальні бряжчали ложки, ніхто не озивався словом, не було сил на розмови; обличчя змучені, рухи в'ялі та й харч такий — гемюза триклята! — від якого не дуже порозкошуси.

У дверях з'явився Гунд, пройшов повз Свидрача, вдаючи, ніби не бачить його. В душі, мабуть, уже кляв себе за вчорашню свою слабість — ладен був знайти причіпку, щоб висварити його, або ж довести справу й до бійки. Ще б пак, прокинувся, а тут тобі виламани двері, і голова тріщить од перепитого...

— Якщо не буде гостей, усе пропало, — тихо сказав Свидрач своєму другові, який саме старанно вигрібав ложкою рештки пісного супу. — Вранці прийдуть прибирати наші хлопці в його штубу і знайдуть...

— Не бійся, — заспокоїв його Різниченко. — Поліцасві речі чіпати не положено.

— Якщо не буде хазяїна...

— Не переживай, кажу тобі!

Перед вечірнім апелем дозволялося трохи посидіти на лавицях перед бараками. У кого лист із дому, у кого

щось для зашивання чи прання — різні людські клопоти. Сиділи у тиші передвечір'я з думками про завтрашній день, з надією, що, може, після Сталінграда таки вдарить на фронтах радістю, благовістом нашої перемоги, новими траурними рамками в німецьких газетах.

Тільки Свидрачу було не до сидіння й роздумів. Бо таки відчув раптом, що за ним стежать. Якось дивно пройшов повз їхній барак німецький шуцман, якось похмуро став стовпом на хіднику й заклав руки за спину.

— Це вже по мою душу, — пошенки звернувся Свидрач до Різниченка, з яким вони сиділи на лаві.

— Сиди, не тупуєся! — кивнув головою Різниченко. — Коли що, будемо тікати.

— А як же вночі? Як вискочимо через дріт? — озирнувся зацькованим поглядом Свидрач і побачив, що й з другого боку їхнього бараку стовбичив високий, з карабіном жандарм.

«Хоч би налетіли американці! Хоч би тривога...»

Не встиг однак додумати, як раптом від шосе бемкнула автосирена, розчинилися ворота, і на територію табору влетіло одразу три чорних гестапівських авто. Промчали алеєю до головного корпусу, до канцелярії князя-коменданта.

Ось і почалося. Тримайся, Вікторе Савичу! Це по твою душу.

Ждав, що прибіжать верткі шуцмани й потягнуть його до Тренкера, а чи, може, до пана коменданта. Якщо Тренкер не зважився приїхати власною особою, то Свидрача, певно, повезуть прямо в місто. Хай там виправдується, доводить те, що наобіцяв позавчора.

Коли засвітилися табірні ліхтарі й до великого плацу почали сходитися «остарбайтери» для загального апелю, Свидрач побачив на центральній алеї гурт німців у чорних плащах.

Впізнав і Тренкера. Стиснулося серце, і в ногах розтеклася слабкість. Мусив підвестися негайно, це ж по нього, а він сидить мов колода.

Володька штовхнув його кулаком у бік:

— Вставай! Іди прямо до них! Вставай!

Десь з'явилися сил. Ступив крок, ступив ще один, далі посунув швидше, вийшов на центральну алею, прямо перед очі високого начальства.

Так і завмер посеред всипаного гравієм хідника.

Бачив Тренкера, його охорону, його поплічників. Ще пана коменданта бачив, який щось по-діловому розповідав начальнику гестапо. Усіх їх бачив і якось раптово заспокоївся. Жодної думки не було в голові. Не знав, що скаже, як звернеться до Тренкера.

Той крокував рівно, твердо, широко, кивав головою на якісь князеві слова й ніби не помічав нічого навкруги себе. Але зненацька зупинився.

— О! Майн ретер! (Мій рятівник!) — промовив таким тоном, наче все це його дуже тішило.

Ще кілька кроків, ще кілька секунд, ось уже весь гурт майже підступив до Свидрача, зараз його зметуть з дороги, відкинуть, як собаченя, розчавлять, розтопчуть.

Проте Тренкер, зробивши всім знак лишатися на місцях, швидко підходить до Віктора, і в його погляді спалахує нервовий полиск цікавості. Стягнувши з правої руки білу рукавичку, він гучно ляскає нею по лівій руці.

— Ну, майн ретер, іх गरे зі! (Ну, мій рятівник, я слухаю вас.)

Свидрач виструнчується, притискає руки до боків і, знайшовши десь у закамарках пам'яті німецькі слова, видушує з себе ледь чутним голосом, що він виконав завдання пана штандартенфюрера. Як пообіцяв, він зробив усе і може доповісти йому. Може навіть назвати убивцю.

Тренкер іще раз гучно ляснув білою рукавичкою по долоні, подумав, посупив брови і враз узяв Віктора Свидрача за лікоть. Зовсім по-дружньому, дуже привітно й інтимно взяв його і повів із собою. Прходячи повз князя Сухорукова, кивнув йому головою, щоб і він ішов з ними. Князь чітко клацнув закаблуками й рушив слідом за Тренкером.

Гестапівська охорона завмерла в подиві. Так і zostалися всі під тьмавим світлом ліхтаря на стовпі. Чорні плащі поблискували недобре. І ремені в кожного відтягували важкі кобури з пістолетами.

Свидрач ішов немов не своїми ногами. Тренкерові пальці впилися в його лікоть, наче ось-ось мали підвести його до стіни, поставити там, потім виийнати пістолет і... всьому кінець.

Одначе ні. Тренкер відчинив двері канцелярії, завів туди Свидрача, відчинив ще одні двері праворуч — це в кабінет до самого пана коменданта, під яскраве світ-

ло, в розкіш і затишок. Князь Сухоруков вступив за ними.

— Що накажете, гер штандартенфюрер? — запитав він од порога.

— Сідайте, князю, — мовив Тренкер. — І ти сідай, Свидрач.

Запам'яталося йому таки це прізвище й промовив його зараз коротко, ледь гаркавлячи на букві «р». Свидрач сів на вказаний стілець. Князь і Тренкер вместилися в крісла.

Тренкер глянув на Свидрача довгим поглядом.

— Хто?

— Оберполіцай Сороковий, — назвав прямо Свидрач. — У нас його називають Гундом.

— Коли він збирався це зробити?

— При першій нагоді.

— Як ти про це дізнався, Свидрач? — запитав Тренкер, і в його тоні відчулося полегшення. Найстрашніше, до чого Тренкер готувався всі ці дні, минулося чи принаймні мало минути. Він збагнув це з голосу Свидрача, навіть з виразу його вкритого кривавими синцями обличчя.

— Вчора трапилася нагода... — Свидрач не знав, з чого почати, — тяжка нагода... у нас це називається панахидою після смерті близьких і рідних. Десять літ тому вмерла від голоду мати мого друга. І оберполіцай Гунд, вибачте, оберполіцай Сороковий, добряче напившись, проговорився, що хоче вбити... пробачте, гер штандартенфюрер... хоче вас...

— Кажі, кажі, не бійся! — ще з більшим полегшенням вигукнув Тренкер.

— Хоче вас убити, гер штандартенфюрер!

— Звідки ж ти знав про це раніше?

— Здогадувався... Ми за ним стежили...

Тренкер перезирнувся з князем. Мабуть, не дуже повірив, а якщо й повірив, то захотів більшої певності. Хто він, той Сороковий? Чому таких тримають у таборі?

У Тренкера затіпалася біля скроні жилка, затіпалася настирливо, наче від страху, і він раптово збагнув свій страх і засоромився. Повірити таким брехням? Хіба неясно, що все це вигадка, ніякий убивця не стане пत्याкати про свої таємні наміри, ніхто, взагалі, не мав таких намірів, не міг мати. Його, Тренкера, обдурено, його виставлено в дурнях, а він повірив! Якщо навіть

покликати зараз цього «вбивцю», з'ясується, що все це вигадка.

— Ти, Свидрач, вважаєш, що можеш обдурити мене? — раптом просичав Тренкер. — Думаєш, я кинуся карати якогось дурнуватого поліцай? Повірю тобі?

Він підвівся, владний, лихий, недовірливий.

— Гер штандартенфюрер... — видушив Свидрач. Мусив сказати щось. Але голосу не було, і сил на пояснення теж забракло.

Втрутився князь Сухоруков:

— Дозвольте, штандартенфюрер, одне слово?

— Що саме? — пальнув на нього очима Тренкер.

— Мені здається, Свидрач знає щось більше. І напевне, він має докази.

Князеві слова прозвучали як благовіст, як заохочення. Все миттю стало на свої місця.

— Кажі, що ти знаєш іще? — запитав Тренкер. — Чим можеш довести свої підозри?

— Можу, — видушив Свидрач, — оберполіцай виготовував магнітну міну... Вона в нього... Не знаю, де саме... Може, в його штубі...

— О, міна?!

У очах Тренкера спалахнула недовіра. Аж йому одвисла щелепа. Міна! Як він її виготовив? Розшукати! Негайно! Перетрусити весь табір!.. Про Свидрача було забуто, про князя теж, весь світ для Тренкера зійшовся на одному: міна! Шукати міну!

«Машинку» — металічну коробку з дротами — знайшли за кілька хвилин там, де вона й мала бути. Двоє гестапівців внесли її в канцелярію на витягнутих руках і обережно поклали на підлогу. Тренкер аж верескнув, аж затіпався:

— Геть!

Коробку обережно винесли, — так само на витягнутих руках, — і вклали в кузов вантажної машини.

Кинулися шукати Гунда. По табору полинуло гнівне:

— Оберполіцай Сороковий! Знайти оберполіцай Сорокового!

Його не могли знайти. Та й де ж було? Шеренги «остарбайтерів» уже стояли вишикувані на плацу — цілковита зачмерлість, цілковитий безрух, ані звуку, ані поруху, хто що скаже, хто що бачив?

Бачив тільки один «східний» — Різниченко. Коли забрали Свидрача, він випадково зіткнувся з Гундом

десь у морозі між бараками і одразу ж збагнув, що трапилась добра нагода допомогти Вікторові. І тоді він хапливо шепнув поліцаєві, що зараз його спіткає лихо. Приїхав Тренкер, розлючений, шалений бігає по табору й шукає оберполіцає Сорокового.

— Мене?.. Нащо? — злякався Гунд.

У Різниченка вже була готова відповідь:

— Кажуть, що ви готували замах на самого шефа гестапо.

— Хто каже?

— Є такі... Поліцайревір оточений, вас шукають. Катуватимуть...

Гунда пройняв жах. Кинувся до поліцайбараку. Вихопився з пітьми й побачив, що справді на гапку ревіру стояло двоє гестапівців, ще кілька постатей завмерли під стінами. Гунда пересмикнуло. Потрапити до рук гестапо, та ще по такому звинуваченню — це кінець. Хто міг звести на нього наклеп, він не знав. Та то дарма! Онде вже його шукають. Онде вже розчинили його вікно, визирнув з нього чоловік в капкеті, крикнув комусь: «Міна тут!..» І зник.

Гунд шмигнув у темінь. Повз нього пройшло кілька гестапівців у цивільному. Один ніс поперед себе щось невеличке, загорнуте в мішковину. Лаявся крізь зуби:

— Сволота! Хотів підірвати самого гер штандартен-фюрера!

— Обережно, а то ще вибухне.

— Хто б міг подумати? Оберполіцай робить бомби. Ну, нічого, ми витягнемо з нього кишки. Слов'янська свиня, він у нас заговорить!..

Гунд стояв ошелешений. Умить його наче підкинуло. Шугнув у пітьму, пробіг через увесь табір, наскочив на дротяну загорожу, шарпнувся в один бік, у другий, знову кинувся по алеях, знову наткнувся на дрти...

Гримнув постріл. Завила сирена алярму. Гунд метався мов ошалілий, жах гнався за ним, сторуко хапав його за поли шинелі, бив у спину стріляниною.

На порозі канцелярії з'явився з пістолетом у руці Тренкер. Гунд мало не налетів на нього. Побачивши високого гестапівця, Гунд з диким зойком повернувся назад і побіг до табірної брами.

Тоді Тренкер звів пістолет і одним влучним пострілом поклав оберполіцає. Збоку вибіг агент, схилився над убитим і досадливо мовив:

— Треба було брати живим.

В ДОМІ ШТАНДАРТЕНФЮРЕРА

Після «замаху» на його особу Тренкер кілька днів не з'являвся в управлінні гестапо. Безпросвітно пив. Галасливо. Несамовито. Без свідків і друзів. У своїй безлюдній квартирі тинявся по кімнатах з розчервленими очима, з набряклою шиєю, розхристаний, темний, і раз по раз прикладався до пляшки. Ще було мало йому, мало. Ще він наче не напився. Бо й справді хміль не брав його. Пив, лишаючись тверезим, пив, хапаючись думкою за окремі події, за окремих людей.

На третій день подавонив князю Сухорукову і наказав... Ні, вельми поштиво попросив його привезти до нього на квартиру свого рятівника «остарбайтера» Свидрача. Бо рятівникові належить віддяка!

Незабаром вишу фуркнув мотор, стукнули дверцята, і за якусь хвилю в коридорі озався зуммер сигнального пристрою. Це гестапівець з охорони просив дозволу впустити в дім разом з князем «остарбайтера»... Він назвав прізвище, плутано й нерозбірливо: Сві-де-ра-ча... Чи вільно?

— Негайно впустіть! — кинув Тренкер і пішов відчиняти.

Свидрач у чорній поліцейській шинелі стояв виструнчений на дзеркально сяючій площадці. Коли Сухоруков, уступившись з дороги, дав йому першому зайти в квартиру, Свидрач побачив перед собою могутню постать у білій майці, набрякле обличчя і прискіплизі очі. Без мундира Тренкер чимось нагадував загублялого німецького бюргера з мюнхенського біргале. М'язисті ручища, обличчя наче зліплене з кавалків глиня широко розставлені ноги...

— Приймайте гостя, штандартенфюрер, — кивнув на Свидрача князь.

— О, високе послання! — з хмільною іронією вигукнув Тренкер. — Прошу. Тільки в мене просто, по-солдатськи. Камердинерів не тримаю. Покоївку відіслав. Шинель вішати тут, — показав на золотаво сяючі гачки на стіні.

Вікторові стало лачно. На вішалці висів чорний гестапівський плащ. І йому, «остарбайтерові» Свидрачу, вішати тут свою незграбну хламиду? Чим воно все закінчиться? Коли його викликали прямо із цеху і повели до комендантового авто, подумав, що, мабуть, повезуть у гестапо. Виявляється, ось куди. Кінчати з

ним ніби не квапилися. В домі пишнота, скрізь старовинні меблі, шафи забиті книжками. (Коли він і читав, цей катюга, чи не після мордувань і розстрілів). В ідальні — темно-дубовий стіл, громіздкий, неоковирний, мов для рубання м'яса. Стільці з високими округлими спинками, на них вирізані якісь готичні знаки. Голо, пусто, холодно.

Свидрачу вказано на один із стільців. Хай сідає і почувасться тут вільно. Він — перший Більшовицький агент, який переступив поріг цього дому. Чи, може, він не агент? Тренкерове обличчя спірається від давнього сміху. Може, гер Свидрач вважає, що йому повірили? Що він обвів павколо пальця самого начальника мюнхенського гестапо?

І знову давкий, гавкаючий сміх, і примружені очі зблискують недоброю іронією.

— Не вийде, гер Свидрач! — мовби погрожує не на жарт переляканому Вікторові Тренкер. — Ви підставили цю гниду, оберполіція Гунда, щоб врятувати власну шкуру. Мовчіть! Може, ви самі й не замірялися мене вбивати, але дуже цього хотіли... Мовчіть, кажу! І пийте! — Добувши звідкись з-під столу пузату пляшку з вином, він тицяє її мало не в обличчя Свидрачу, одразу похоплюється, шкирить зуби й досить щиро дивується: — Оце чудасія! Забув про чарки. — Узяв із темної шафи позад себе високі келишки, дзвінко поставив їх на стіл. Рудоволоса рука знову схопила пляшку й плюхнула чогось темно-червоного... Свидрач обережно пригубив вино і непевною рукою трішки відсунув чарку від себе.

— Мало п'єте — це добре, — похвалив Тренкер. — Тоді до справи.

У Свидрача наче обірвалося всередині. Відчув, що Тренкер настроївся на твердий, суворий лад, зовні став стриманий, діловий.

— Ти чуєш мене, Свидрач?

— Я вас слухаю, — через силу добираючи німецькі слова, тихо озвався Віктор.

— Доведеться не слухати, а братися до діла. Ти готовий?

— Можливо...

— Кажки прямо: готовий чи ні?

— Пробачте, гер Тренкер, я мушу знати, що ви хочете від мене, — в голосі Свидрача не знати звідки взялися нотки сміливості.

— А-а! Знову більшовицький фанатизм! — Тренкер пошкріб лапицею волохаті груди й зиркнув на Сухорукова, який посмоктавав товсту сигару. — Князю, ці червоні вважають, що ми, націонал-соціалісти, здатні лише на канібалізм. — І знову до Свидрача, припишлого, змізернілого, з туманом в очах від напруження чи й від першого ковтка вина. — Ні, Свидрач, ти мені не потрібен зі своїми тасмицями. Можеш з ними здихати! Я хочу, щоб ми стали друзями. Давай твою чарку й вип'ємо за це. Чи, може, ти не хочеш стати другом самого шефа мюнхенського гестапо? Кажі!

— Я мав би за велику честь, гнедїгер гер, — аж піднявся зі свого стільця Свидрач, надпив вино і обезволений опустився на місце. Сили враз покинули його.

— Тоді вважай, що ми друзі! Так, так, Свидрач, ти врятував мені життя, і я простягаю тобі руку миру!

Могутія, рудяво-волохата правиця потягнулася через стіл до пригнобленого Свидрача. Хіба він міг її відштовхнути? Хіба міг удруге підставляти свою голову під удар цього залізного кулака? Свидрач обережно, немов торкаючись до розпеченого заліза, взявся за пітлу долоню Тренкера.

— Отак, чудово... Але за дружбу треба платити, — вів далі гестапівець. — Коротше, зараз ти напишеш мені листа... Ось папір, ось мій довгопис із золотим пером... Що, не тримав ніколи такого? Пиши! І не бійся! Ніяких явок, нікого не будеш видавати. Пиши: «Вельмишановний штандартенфюрер!..» Написав? По латині? А-а, вас же не вчили високому готичному письму... Гаразд, хай буде так: «Звертаюся до вас з почуттям великої дяки за ваше благородство. Ви врятували мені життя, і я розумію, що на такий крок міг піти лише істинно чесний німець. Я знаю, Великонімецьчина виконує високу місію. Тепер я зрозумів це остаточно. Хоч я більшовик і не поділяю ваших поглядів, але я радий, що й серед моїх ворогів...» Не щулься, шкрябай далі! Ми з тобою вороги! Отож: «...є такі лицарі справедливості. Обіцяю, що навіть повернувшись на батьківщину, я завжди пам'ятатиму ваші добрі діла. Пам'ятатиму, як ви в найтяжчі дні, коли й вашим співвітчизникам було сутужно, рятували нас, людей із червоної Росії, як ви виявляли жалість до нещасних східних робітників, ділилися з нами, слов'янами, останнім шматком хліба, останньою краплиною води...»

Свидрач майже не сприймав змісту листа. Писав механічно, тупо, безвільно. Хоча думка уловлювала, що це все неспроста, тут затівається недобре. Ну, що ж, хай буде... Аби не зрада своїх!

На князевих вустах теж була іронічна усмішка. Її можна було, мабуть, витлумачити так: «Панікуєте, пане Тренкер! Панікуєте!»

А Тренкер вів далі:

— Так на чому ми зупинилися? — Він нахилився над зігнутим у старанній праці Свидрачем, відкинув назад голову і відтягнув бретельки своєї ідеально чистої майки: — «останньою краплиною води». Так?.. Отож: «Я досі бачу перед собою ваше добре обличчя, штандартенфюрер, коли ви проходите по світлих приміщеннях наших штабів, і в очах ваших ховаються іскорки болю, смутку, співчуття, бо, мабуть, вам дуже жаль нас, молодих хлопців, відірваних од своїх далеких домівок. Ви ділитеся з нами сигаретами, ви не шкодуєте для хворих найкоштовніших ліків, ви люто гримасите на поліцаїв, які часом дозволяють собі різке слово щодо «остарбайтерів». Хтось пустив плітку, що в таборі «Зоммер» ви начебто когось вішали. Брехня! Підла й ганебна брехня! Нас не те, що не вішали, а ніколи й не чіпали пальцем. На весь світ я кричати му: не вірте брехунам! Начальник мюнхенського гестапо Тренкер був для нас ріднішим за батька. І таким він залишиться в наших серцях назавжди... Ви запитаєте, штандартенфюрер, нащо я пишу вам цього листа? Скажу чесно: тому що так велить мені Бог! Я глибоко релігійна людина, Бог був і буде для мене найвищим суддею. Тож хай він судить нас усіх далі по справедливості, і хай на страшному суді кожному воздасться по достоїнству».

Диктування кінчилося. Тренкер опустився, мовби геть вичерпаний, на стілець, твердо глянув на Свидрача.

— Підпиши. Прізвище, ім'я, домашню адресу.

Свидрач підписався.

— Я можу іти, штандартенфюрер? — запитав тихо.

— У вас переляканий вигляд, Свидрач, — мовив до нього штандартенфюрер. — Не бійтеся, тут немає ніякого підступу. А щоб вам покращити настрій, ось тримайте. — Він узяв з буфету якийсь пакет, сунув Вікторові в руки. — Поласуйте з товаришами. — Відчинив двері й випустив Свидрача в парадне на холод-

ний кахель. — Внизу — машина. Вас одвезуть. І про розмову нікому ні слова!

Випустивши Свидрача, Тренкер повернувся до вітальні, усівся на стілець і знову потягнувся до пляшки.

— Тепер він наш, — сказав упевнено. — Гадаю, що наш.

ДЖЕНТЛЬМЕНИ З «Мі-6»

Різниченко сприйняв затію Тренкера з листом, як поганий знак. Найбільше його стривожила вимога зазначити домашню адресу... Певне, Тренкер прив'язував Свидрача до себе. Втікати нікуди. Ви в наших руках. Розгадка проста. До чогось Тренкер готувався, знати б тільки до чого. Може, це було своєрідним вербуванням? Чи не пропонував він йому стати агентом гестапо, отримуючи за це щедрі винагороди, пайок, всякі інші розкоші, якими обдаровуються запродавці? Ні... А чи не було якогось натяку щодо подальших контактів? Щоб, скажімо, Свидрач з'являвся до них у гестапо, там йому будуть раді, хай не соромиться, вони люди відверті, ділові, не вимагають поганого...

— Нічого подібного! — аж спалахнув образою Свидрач. — Я так і знав, що ти звернеш на це.

— Не кипи, — втихомирив його Різниченко. — Вліз у халепу, то давай мізкувати разом. Покопайся в своїй душі, згадай кожне своє слово.

— Знову ти з своїми підозрами!

— Підозрювати маємо всіх, навіть себе самих, — зробив невеселе резюме Різниченко. — Бо бачиш, як складається: то тебе мають розстріляти — і не розстрілюють, то відпускають у табір. То запрошують до самого шефа гестапо в дім і частують вином. Діла, козаче! — Різниченко ліг навзнаки на своє ліжко, закинув руки за голову. — Гаразд, якщо ти не назвав і не написав жодного прізвища і жодної адреси — вважай себе геросм. Будемо жити. І будемо робити свої справи.

Власне, справ поки що не було ніяких. Дрібні диверсії в цехах Дорньє-верк відтепер були відкинуті, як ризиковані й малоефективні. Лариса, одержавши передатчик, тимчасово припинила, мабуть, збирала свої розвідувальні дані, і хлопцям наказала теж сидіти тихо. Все в неї йшло гаразд. Надто зраділа, коли Свидрач під час однієї з перерв'язок розповів їй похап-

цем про отой дивовижний верстат С-280. Почувши, що верстат мають відправляти кудись в Альпи, Лариса на довгу хвилю замислилась. У білому, туго підперезаному халатику, струненька, пишноволоса, тримаючи в руках баночку з йодом, стояла над Свидрачем, і очі її, сіро-голубі, задумливі, вступилися у вікно, і там загубилися поглядом. Здавалося, геть забула про свого пацієнта. А він сидів із розбинтованою рукою, чекав, трохи дивувався, трохи тішився, і було йому приємно, що він бодай чимось зміг прислужити Ларисі. Може, більше за всіх. Сказав кілька слів, і бач, вона стоїть скам'яніла й думками вже, мабуть, за тисячі кілометрів звідси.

— А ти не бачив у цехах цивільного німця? — запитала Лариса, повертаючись словом і думкою до Віктора. — Високий, ходить розгонисто, широко. Інженер з Берліна.

— У нас їх буває по сто на день.

— Такого ні з ким не спілутаєш. Окуляри з золотою дужкою, з кишені завжди стирчить білий різечок хустинки. Елегантний, ніби перед банкетом.

Щось Свидрачеві враз згадалося. Здається, бачив... Так, так, золоті окуляри, поводить ся владно... Було так. Цими днями у них у токарному цеху арештували двох голландців. Щось вони там робили біля С-280, здається, цементували підлогу. І коли пройшла чутка, що верстат пошкоджено, їх миттю потягнули в гестапо. Мовляв, диверсія! І тоді в цех примчав цей берлінець, своїми пещеними руками заходився мудрувати біля верстата, але, видно, нічого з того не вийшло. Верстат виявився зламаним фундаментально, і, переконавшись у своєму безсиллі, інженер накинувся на верклайтера цеху і зчинив страшенну бучу. Той визвірився й собі, почали щось говорити про гестапо, погрожували один одному, аж врешті інженер засопів люто: «Зі зетисн ауф ден шпілз унзере гросте альпінісгофнунг!» (Ви ставите на карту нашу найбільшу альпійську надію!).

— Стоп! — обірвала Свидрача Лариса. — Найбільша альпійська надія... Дер безе геніус... наш злий геній, так його звуть у Мюнхені. Я ж про нього й питаю. Тепер маємо ниточку, Вітінко... — Вона нахилилася до Свидрача, зашепотіла вдоволено: — Доктор Крузе націдився на Альпи. Він підбирає на Дорньє-верк кращі верстати й механізми, і найперше оцей самий С-280. Для обточування дальнобійних снарядів... Та

годі. Про інше. Ти пам'ятаєш тих двох? У моєму коридорі. Вони знову були тут. І ще одна старезна тітка в чорній сукні. Я боюся, Вітю... Я прошу тебе: будь обережним!

— Я ж написав Тренкеру листа! — розгублено повернувся до Лариси Віктор. — Він поклявся мені...

— Ти для нього нуль, Вітю. Тут складніша гра, тут щось задумано.

— Мене вистежують?

— Розпитаю в князя. А ти бережися. — Вона вловила за дверима чийсь кроки, построгішала голосом: — Слухайте, Свидрач, ви геть запустили свою рану. Якщо ви не берегтиметеся, я змушена буду повідомити блоковому, що ви умисне саботуєте.

— Фройляйн Лариса, обіцяю берегтися, — голосно мовив Свидрач.

— Отож, ідіть. Зараз не час ловити гав.

Вона вивела Свидрача в коридор, спокійно глянула на своїх пацієнтів, що сиділи рядком під стіною, ледь приціпливо зачепилася очима за темну, суху постать старої «зануди» в кутку і звеліла тоном господині:

— Прошу, панове, кому на перев'язку — до мене.

А увечері розмова з князем у їхній опатній, заставленій старовинними меблями вітальні. Вони удвох, зовсім по-домашньому. Наче справжня родинна пара. Князь з'явився в темно-бордовому, в смужечку шляфроці, сів скромно в кутку капали й запитав у Лариси Петрівни, як їй ідеться, чи не перевтомлюється вона в своїй клініці? Доктор Шустер про неї високої думки, хворі задоволені, не було жодної скарги... Хіба що одна стара діва поскаржилася на неувагу до неї з боку княгині Лариси, яка не захотіла гоїти її рани на руці...

— Та не було в неї ніякої рани! — обурилася Лариса. — Агравация найчистішої проби. Мені думається, вона просто стежить за мною.

— Не виключаю й цього, — сухо докинув князь.

— То, може б, ви поговорили з інстандартенфюрером? Ми ж то уклали угоду!

— Говорити зайве.

— Він поривас наш контракт? — Лариса трішки наполохилася. — Йому не потрібні мої мільйони? Чи він знову увірував у перемогу націонал-соціалізму?

— Він знає одно: мільйонів ще немає, ви навіть не вступили в права спадкоємиці, бо не минуло трьох місяців, передбачених французьким кодексом. Та коли

вони й минуть, вам ще доведеться їхати (звісно, під найсуворішою охороною!) в Париж і там через мерію й через суд доводити свої права. Тренкер сподівається встигнути. Англо-сакси застряли в Італії. Другого фронту поки що немає. Ла-Манш широкий, Уінстон Черчіль пришивав останні гудзики до мундирів своїх солдатів, на Єлісейських полях прапор зі свастикою...

— Чому ж він шантажує мене? — запитала Лариса.

— Бо він не тільки жадібний. Він фанатично відданий нацизму і, доки зможе, буде робити собі кар'єру...

— А я?..

Сухорукову не хотілося відкриватися перед Ларисою. Дивився на неї зі смутком і потай ловив себе на думці, що непогано було б мати таку красуню собі за дружину, тим паче з її мільйонами, з усім її славним родом, з її паризькими тіточками й племінничками, з надіями на повернення колись у Росію (хтозна, чим закінчиться «сталінська імперія!»), в свої хорони на Тверському бульварі в Москві, в свій масток під Смоленськом... Звісно, він мав досить глузду, щоб розуміти переальність цих мрій принаймні сьогодні. Треба боротися. Війна або сварить усіх, або зводить у спілки, в залізні союзи одностайців. Отже, ця сумовита, ця втомлена жіночка повинна знати, що він її вірний друг і може їй допомогти.

Лариса відчула: Сухоруков ніби став перед кордоном, який не наважувався перейти. Врешті обережно повів мову:

— Як це не важко, але я мушу, Ларисо Петрівно, нагадати вам про ваші політичні справи. Я багато чого знаю про вас. У мене добре розвинена інтуїція, і вона підказала мені, що ви продовжуєте виконувати свої обов'язки перед деякими закордонними службами. Це факт. Не відмовляйтеся! Очевидно, ви зв'язані з британською військовою розвідкою, з людьми «Мі-6». — Побачивши, як Лариса трохи зблідла, князь швидко взяв її за руку, потиснув. — Чим більше я знатиму, тим краще. Я хочу захистити вас.

— Спасибі, Леонтію Гуровичу, — вперше назвала вона його по-простому, як свою домашню людину. Серце її калаталося дедалі дужче. — Я — патріотка Росії і чиню так, як вимагає мій найвищий обов'язок.

— От і прекрасно, — зрадив щирому зізнанню Лариси Сухоруков.

Однак вирішив вести мову в прозаїчному ключі.

На його думку, Ларисі Петрівні варто б поводитися обачніше, про що він уже не раз нагадував їй. Абвер занепокоєний безупинним відтоком інформації. У адмірала Канаріса є підстави вважати, що англійці повністю оволоділи секретом німецької шифрувальної машини «Енігма» і розшифровують німецькі радіограми. Правда, Канаріс весь час мінє конструкцію «Енігми» і її ключі. Але Англія, — ви це знаєте, Ларисо Петрівно, — створила свою контршифрувальну систему «Ультра», і вона дає їм змогу...

— Князю, нащо це все мені? — вигукнула Лариса.

— Не прикидайтеся, Ларисо Петрівно, наївною.

— Ну, нащо мені все це знати?

— Ларисо Петрівно, якщо про такі речі знаю я, то, напевно, їх знають і люди Канаріса. Знають, що польські математики розсекретили таємницю «Енігми», що британська «Ультра» перехоплює всі німецькі радіопередачі. Дякуючи «Ультра», Монтгомері навіть попередив Черчіля про ускладнення в Африці. І тому Канаріс день і ніч шукає британських агентів, які далі працюють на користь «Мі-6».

— Я не маю нічого спільного... — спробувала заперечити не зовсім твердо Лариса. — І, взагалі, я не розумію...

— Ларисо Петрівно, мила моя, — зітхнув Сухорук з досадою. — Ви все розумієте. Я тільки хотів би нагадати вам: в секреті «Енігми» посвячений штабс-тенфюрер Тренкер. Він рветься до ваших мільйонів, він боїться майбутнього. Але Канаріс і Шеленберг ближчі їй страшніші за майбутнє. Не ставте себе під удар, Ларисо Петрівно. Молю вас богом!

Князь підвівся, поцілував Ларисі руку, затягнув на собі тугіше плафрок і вийшов з вітальні.

ПРОВАЛ

Літо стояло в розпалі. Мюнхен задихався від спеки. Різниченко дав Свидрачу нове завдання — вийти на контакт з людьми БСВ (Бойового співробітництва військовополонених). Організація об'єднувала полонених радянських офіцерів у таборі Перлах.

— У неділю вони чекають нас, — сказав Різниченко. — Але я боюсь іти. У мене нема ні недільної відпустки, ні аусвайса. Підеш сам. Запам'ятай адресу. —

Він назвав вулицю, номер дому, поверх, назвав також пароль, щоб Свидрача впустили як свого на конспіративну квартиру.

— І хто там буде? — запитав Свидрач.

— Хто треба. Вирушай негайно. З твоїми «золотими» паперами від імені самого Тренкера ти недоторканий.

Сказав це з якимось наче недобрим підтекстом, мовби заздрив чи все ще таїв підозру. А для підозр були підстави. Після «гостювання» в Тренкеровому домі на Свидрача, мов з неба, посипалися всілякі «блага». Йому дозволили виходити в місто в будь-який час (окрім, робочого), йому виділили в цеху новий робочий куточок — мав відвантажувати й вивозити автокаром дефектні деталі (яких у німців, звісно, була мізерія), йому пообіцяли навіть право поселення поза табором, але це вже згодом, за особливим наказом пана коменданта. Свидрача було фактично поставлено в умови німецьких робітників. Підозріла річ! Усім це одразу впало в вічі. Тому й зараз Різниченко застеріг його:

— Ти знавш, що Тренкер такими ласощами марно не розкидається. Мені здається, ти маєш відіграти роль приманки. Бережись!

— То, може, не йти? — завагався з неприхованою кривдою в голосі Свидрач.

— Мусиш! Крім тебе, не проб'ється ніхто. — На синюшно блідому обличчі Різниченка заграла сумовита усмішка. — Тільки гляди мені: вертайся вчасно. Щоб устигнув до вечері.

Довелось справді квапитися. Мюнхен утопав в зелені парків, сяяв чистотою вітрин, вражав величавою похмурістю старовинних палаців і возведених у неогерманському стилі нацистських пантеонів: колони, арки, майдани для дефіляд, зухвале масво червоночорних штандартів — вічне похмуре свято війни, свято зневажисті й всевладдя. Свидрач ішов широким кроком мирної цивільної людини, такий собі заклопотаний німчик у сірому піджачку, що вийшов залагоджувати свої нагальні потреби. Воєнний час, людям не до гульбищ, усі поспішають. Продзеленчав трамвай, промчало червоне авто (чи бува не гросфлігер Гюнтер Барт?), в скверах бліді дитячі личка, сонні бабусі на лавицях серед акуратно підстрижених газонів, усе стерильно чисте, усе в цілковитому німецькому ордунзі.

Аж раптом з-за рогу виринула гора чадного чорного каміння, пронизаного балками, деревинами, залізним пруттям — руїни щойно розбомбленого дому. Коли ж це сталося? Якої ночі?.. Побачив пожежників у бронзово-золотих касках, побачив солдатів цивільного абверу, побачив бліді обличчя невиспаних дядьків, що стояли в оцепленні. Далі йти було невільно. Стій! Значить, розбомблено минулої ночі. Свидрач умить здогадався: удар був страхітливий, мабуть, шарахнуло тритонкою. Хотіли, то й маєте!

На мить зупинився. Чомусь шкрябнуло болам. Мюнхен, зрештою — глибокий фашистський тил, запліччя клятої гітлерівської держави, і все ж шкрябнуло. Очі вирізнили тільки людське горе, вловили тільки ознаки смерті, руїни. Комусь урвалося життя, у когось навечно згас солодкий сон, може, покалічено дитя, може, мати схилилася над колицкою, востаннє схилилася і зникла. Руки коханих сплелися в обіймах — навіки. Вуста припали до вуст, щоб сприйняти на себе печать смерті.

Свидрач стояв, розглядав руїни як частку власного горя. Хотів рушити далі, і враз побачив... Чи тільки йому здалося? Ні, таки побачив: твердий погляд з-під ріденьких брів, низько насунутий на лоба капелюх, у руках сигаретка... З-за дерева вийшов рудий піджак, за ним другий. Зупинилися, мовби теж пильно роздивляючись кам'яне громаддя.

Потягнуло солоденьким духом сигаретного диму. Озвалося робленим кашлем, негарним і умисним. Могло бути оманю. Могло й ні. Згадалися руді піджаки в коридорі клініки, Ларисин кабінет, Ларисин переляк, Ларисині застереження... Згадалося, як вибігли за ним на вулицю, як скреготнули гальма Тренкерової машини. Знову за ним... Різниченко застерігав — він не повірив. Від самої табірної брами мусив бути настороженим. Даремно подався через центр, стільки обхідних стежок, потаємних маршрутів. Значить, вивів їх на себе, і тепер під прицілом.

Мало не прискорив крок, ледь не кинувся бігти в якийсь провулок. Одначе змусив себе вгамуватися. Руді піджаки — то для нього ніщо. Хай тільки підійдуть — тицьне їм у зуби аусвайса з підписом самого Тренкера! Щоб знали, під яким він покровительством. Нате! Міг би навіть розповісти їм, що він тепер «перший друг» штандартенфюрера, міг би розказати їм, як

Тренкер пригощав його вином, як він вихизовувався перед ним і все вимагав правди: «Чому ви, руські, так ненавидите Великонімеччину? Що ви вчините з нами, коли ваші танки вдеруться на землю рейху?..» Потім тицьнув у руки Свидрача тверду картонку постійного аусвайса: «Можеш ходити, куди хочеш. Ти — мій друг! Ніхто тебе не зачепить...» То невже ж це за його, Тренкера, наказом сунуть оці гади? Ідуть далі, чи зупинилися? Може, й взагалі їх не було? Свидрач зиркнув назад краєм ока, і в нього одлягло від серця: таки відчепилися! Стало соромно за свій страх, і він навіть усміхнувся силувано, подумавши, яка в нього заяча душа. Під танки кидався, а тут ладен був тікати від першої людської тіні.

Ішов тепер сміливіше, позиркував на сонце, що поволі починало сповзати із своїх обідніх вершин. Вулиці, сквери, розбомблені будівлі й акуратно цілі, передвечірній потік перехожих, і крики газетних продавців. Усе, як мусить бути в грізний час великої війни.

Врешті, за одним із скверів виріс обшарпаний, старепенький будинок з високими вікнами — споруда явпо давніх часів. Потрібний номер, усі належні ознаки, вважає: ти прибув за призначенням.

Свидрач узявся за ручку, потягнув до себе з мідним окуттям двері, і в ту ж мить якось мимохіть покосував очима ліворуч. І раптовий страх паралізував усе його єство. Руді піджаки неквапно наближалися до будинку.

За долю секунди майнула думка — тікати! Кипнутися в провулок, загубитися у дворах... Але було вже пізно. Його побачили, він почув їхні кроки, ніби наколосся на гострі шпичаки їхніх очей і завмер.

Нічого, мав ще парадне, і в ньому сходи, сходи. Ні, підніметься ліфтом, хай шукають. Хай спробують... Було холодно, темно, ліфт виявився вниз, вензелювати бронзові двері заскрипіли, як цвинтарна брама. Натиснув на кнопку, ліфт посунув із шипінням угору. Вище, вище...

І раптом почув унизу якесь борюкання, стогін, приглушений зойк, удар, далі — тупіт ніг по сходах. Не тупіт, а лет, стрімкий, песамовитий. За ліфтом, за ним, за ним!

Певне, його доганяли. Хотіли перехопити, перейняти, вирвати. Кабіна сунула повільно, з млявим клацинням, з гадючим сичанням, а ті летіли стрімголов,

задихалися від бігу, геккали, сопіли. І врешті таки наздогнали його.

Коли Свидрач, сповнений паралізуючого страху, па́тиснув на холодну металічну ручку, — будь що буде! — і ступив крок уперед, на нього накинулося щось люте, давке, велетенське, щось неймовірно важке й незграбне, повалило його на кахельну підлогу, і він відчув, — саме відчув, а не побачив, — як йому на очі впала темінь. Міцні руки натягнули на голову мішок і з безцеремонною грубістю здушили мотузком шию. Останнім проблиском свідомості він подумав, що треба крикнути, хай знають, що у нього в кишені аусвайс Тренкера. Але сил уже не було, і п'ятьма потягнула його в свої глибини.

УЛЬТИМАТУМ КНЯЗЯ СУХОРУКОВА

До квартири Сухорукова прийшло літо. Деся воно було жорсточе, залляте кров'ю, розбомблене й розшарпане, а тут завирувало розкішними барвами квітів. Найперше на довгому балконі, що весь аж потопав у буйнощах виноградних лоз, що чадно дихав солодкими калачиками і палахкотів пишними геранями. Квіти були й у вітальні, і на кухні, і в скромній Ларисиній кімнаті. У діжках, у горщиках, у маленьких баночках і навіть у склянках.

Князь тішився, що його нова господиня кохалася в квітах. Це теж чимось нагадувало йому давно померлу матінку. Хвора стара жінка, вона жила тільки своїм квітковим царством — з весни й до осінніх холодів у саду, в оранжереях, біля згасаючих грядок, у розливах сальвій і пахоцях троянд.

Та чи не занадто тієї уваги для квітів, Ларисо Петрівно? Щось ви наче стали частіше ховати в них очі, не відірвете їх від пелюсток, від гінких стебел. Ось і сьогодні князеві треба погемоніти з Ларисою Петрівною про одну конче нагальну справу. Годі копирсатися в глечиках. Щойно переступивши поріг дому, Сухоруков постукав до «дружини», зайшов делікатно, сів у крісло біля трюмо. Лариса саме поливала на балконі магнолії. Аж навшпиньки зводилася, так хотіла напоїти своїх улюблениць. Побачивши у кімнаті Сухорукова, переступила поріг балконних дверей, вся ще мокра, з відром і залізною кружкою в руках.

Її лице під розкуйовдженим темно-русявим волоссям видавало смуток.

— Оце згадала наш дім у Романівлі під Парижем. І так тяжко зробилося на серці, — мовила до князя, мовби вибачаючись за не зовсім опатний вигляд. Насправді ж подумала про далеку батькову хатину в Пісочині під Харковом.

— А я вже почав і забувати своє Євпраксієво, — зітхнув Сухоруков. — Тільки матінку нещасну іноді бачу у снах. Вмерла, коли дізпалася, що я емігрував за кордон. У Парижі мені розповідали, як вона чекала на мене. Навіть коли більшовики прийшли палити садибу і вигнали її в якийсь флігельок, все ще не вірила в кінець. Бідна Росія, бідний мій народ! — Князь ошустив голову, розтер блідою долонею велику зализину на лобі. — Та зараз не про це, Ларисо Петрівно. Я хотів би...

— Може, ви не обідали? — перебила його Лариса, завваживши на довгастому князевому обличчі тілі втоми. Їй стало шкода його.

— Спасибі, я не голодний. — Князь почувався мовби скривджений. — У мене була з Тренкером неприємна розмова.

— Службова?

— Ні, стосується вас.

— Тобто?.. — обережно запитала Лариса, миттю насторожившись. Жила в постійній напрузі, в намаганні не зріватися, не зрадити свого справжнього ества.

— Є новини, — заговорив князь. — Сподіваюся, що вас, як патріотку Росії, вони порадують.

— Ви теж патріот, князю.

— Мені не до сентиментів, Ларисо Петрівно. Тренкер одержав повідомлення з канцелярії рейхсфюрера Гімлера про те, що під Курськом наші німецькі друзі, здається, — вони завжди кажуть «здається», коли йде мова про такі речі, — зазнали серйозної невдачі. Для себе я прокоментував: зазнали повної поразки! Танковий наступ проти більшовиків у них провалився.

— О, боже мій! — мимоволі сплеснула руками Лариса, і щоким її спалахнули вогнем. — Боженьку мій!..

— Почекайте дякувати богам, — махнув рукою князь. — Справа тепер дещо повертається й проти вас. Власне, проти мене також.

— Не розумію, — скинула в насторозі бровами Лариса. — До танків я начебто не маю ніякого відношення.

— Обережніше, — помахав пальцем Сухоруков. — Не хотів би нагадувати вам, що ваші друзі з «Мі-6» у Лондоні зупинили танки Роммеля під Аль-Аламейном. Даруйте, це я так, до слова. Від танків і, взагалі, від брудної політики нам не втекти.

— Я — жінка.

— Ларисо Петрівно, цілком схилиюся перед вашою жіночістю. Ви справді гарна, прекрасна жінка із славним родовим іменем. Та, як усі діяльні й честюлюбні жінки, ви не втрималися від спокуси віддатися політиці. Чи вона брудна, чи чиста, вирішать наші нащадки. Ви дуже далеко зайшли в цій політиці, про що я вам казав минулого разу. На жаль, з'явилися нові нюанси.

— Кажіть, у чому річ? — Лариса схопилася за відлоги свого рожевого літнього платтячка.

— Якщо по щирості, ситуація ускладнюється. — Князь подався всім своїм сухим, костистим тілом уперед. — Повірте, Ларисо Петрівно, ситуація справді стає загрозливою.

І він почав змальовувати її.

Поразка німців під Курськом — це вже фактично, — після Сталінграда, — початок їхнього фіналу. Поразка не просто німецької армії, а й усього не вельми славного соціал-націоналістського режиму на чолі з Адольфом Гітлером. Коли ж корабель, та ще таких велетенських розмірів, з таким численним екіпажем, входить у смугу штормових ураганів, окремі члени екіпажу починають шукати рятунку, при цьому не гребуючи найпримітивнішими засобами. Вони тікають! Тікають масово й поодинці, відкрито й тасмно, зберігаючи людську подобу чи навпаки, — опускаючись до рівня нелюдів. Порівняно з ними втеча пацюків з потопуючого корабля — то ще вельми благородний акт.

— Ви про штапдартенфюрера? — запитала Лариса.

— Так, про нього, нашого всемогутнього і всевладного охоронця режиму в Баварії...

— Невже він хоче й собі... — не могла повірити Лариса.

— В думках він дезертирував ще після Сталінграда. Сьогодні він озирасться на берег, де можна б легше вистрибнути в останню штормову мить. Вдумайтеся, чому він зажадав від вас половини ваших багатств, успадкованих від померлої графині? Чому, ризикуючи службовим становищем, так старанно обе-

рігав вас до того моменту, коли ви зможете в паризькому суді одержати свої права спадкоємиці? Чому він не виконав свого святого обов'язку і не арештував вас, англійську шпигунку, ворога імперії? Чому він затіяв оту наївно-романтичну гру з хлопцем із табору «Зоммер»?

— Я гадала, він злякався, що я не згоджуся підписати листа і не поступлюся половиною свого спадку.

— Може, це теж відіграло роль, але далеко не вирішальну.

— Що ж у такому разі вирішальне, князю?

Сухоруков на мить прикрив рукою очі, витримав паузу, потім з кислуватою міною на вустах чітко проказав:

— Вирішальним є те, що Тренкер дивиться в завтрашній день. За свої злочини нацисти зазнають кари. І йому потрібне алібі, надійне алібі. У вас віп бере мільйони, у Свидрача — індульгенцію за свій садизм.

— Ви гадаєте, князю, що ця індульгенція захистить Віктора?

Сухоруков стримав важке зітхання. Уставши, навівшись цілком причинив балконні двері. Йому потрібна була абсолютна усамітненість. Знову сів, грузько, постаречому, розкинувши руки на м'яких підлокітниках. Руки були бліді, сухуваті, як і бліде, сухувате обличчя. Пожував губами.

— Навпаки. Мені здається, що небезпека стала ще більшою. Перед крахом у них здають нерви. Цього хлопця, очевидно, вистежуватимуть, як загнану дичину. Він зрадів волі, втішається добрими обіцянками, а вони йтимуть і йтимуть за ним по слідах, знаючи, що він сп'янів, і його сліпа радість може вивести їх на жадані стежки... Про вас же, Ларисо Петрівно, мені страшно й подумати...

— Даремно я підписала той документ.

— Якби ви цього не зробили, ви стали б перед їхнім трибуналом. Вас би знищили або кинули у в'язницю.

— Як же мені рятуватися?

— Зі мною, Ларисо Петрівно.

Лариса глянула трохи здивовано на Сухорукова. Вони й так формально одружилися, жили в його домі, під його високим покровительством... Лариса чекала пояснень.

Сухоруков дивився на неї вичікувально, наче

боявся, що в разі відмови вони стануть ворогами, і тоді він змушений буде...

Стояв біля вікна, дивився крізь зелене буйство квітів на протилежний будинок. Враз повернувся, глянув на Ларису очима, сповненими надії і болю.

— Ларисо Петрівно, настала хвилина, якої я боявся... але я мушу сказати вам... Мушу подати вам руку і повести вас за собою. Ларисо Петрівно, ваше життя в смертельній небезпеці. Мільйони не врятують вас. У дикому, хмільному шалі Тренкер вибавив мені, що після одержання вами права на спадщину він знищить вас. Ви йому будете непотрібні.

— І ви пропонуєте... — мовби здогадалася Лариса.

— Мені думається, вам ясно. Ми мусимо виїхати звідси.

— Зараз? У час війни?

— Так, саме зараз. Іншого виходу ні у вас, ні в мене немає, — почав хапливо розвивати свої плани Сухоруков. — Ви запитаете, куди? В Швейцарію, Ларисо Петрівно. Не думайте, що я маю на думці опинитися ближче до ваших банківських рахунків, до ваших сейфів. У мене є там свої авуари. І досить значні. В Берні, частково в Цюріху. Я стара людина, багато мені не треба, все лишиться для вас... — Він стиснув щелепи, опустив голову. — І для моєї Росії.

Хвилина була критична. Лариса відчувала рішучий, прямо-таки наступальний князів настрій. Куди їхати? І чому в Швейцарію? Там нема зв'язків, вона буде повністю відірваною...

Сухоруков знову заговорив з ноткою вагання:

— Ларисо Петрівно, моя вимога стосується не тільки вашої безпеки. Я наважуся запропонувати вам... дещо більше.

— Як це — більше?

— Не бійтеся, на вашу незалежність посягати не хочу. Всі умовності лишаються в силі. Але я вирішив, Ларисо Петрівно... — Він швидко наблизився до неї, узяв її за обидві руки, злегка притягнув до себе, — я думаю, що вам, Ларисо Петрівно, пора виходити з гри. Годі! Ненавиджу вашу роботу, всіх отих «ультра», «Мі», шукачів пригод, агентів, лазутчиків...

Слухала його спокійно, з холодною витримкою, дивилася йому прямо в вічі, мовби готуючись до ще тяжчих слів. Тільки додала з перчинкою:

— Гадаю, людей з абверу теж ненавидите?

— І їх, Ларисо Петрівно! — вигукнув Сухоруков. — Зрозумійте одне: ви створені для спокійного життя. Ви — богиня! Наша російська богиня! І я вирішив присвятити вам своє життя. — Помітивши сумнувати іронію в Ларисиних очах, він знову взяв її за руки: — Ви не знаєте, що ви для мене значите. У цьому страшному світі, серед цих жахів, серед потвор і нелюдів я рантом побачив проблиск сонця, краплину надії. Я побачив мою молодість, мою Росію! І сказав собі, що я вас не віддам нікому.

Владним порухом руки він посадив Ларису на диван, сів біля неї. Почав викладати свої плани детальніше, по-діловому, конкретно. Пояснив, чому Швейцарія. У нього з'явився шанс одержати туди службове відраження від Бормана. Деякі моменти, зв'язані з російською еміграцією. Буде віза для нього і для неї. Там у нього свої люди. Там давні зв'язки з довоєнних часів, фінансисти, комерсанти, практичні можливості і, звичайно, розрив з цим режимом, цілковитий перехід на бік союзників. До Італії — два кроки. До американців — рукою подати. Лариса Петрівна мусить скинути з себе весь цей жах, це вічне переслідування. З її грошима вона має право на чисте, гарне життя. Після війни матимуть розкішну віллу в Лозанні або біля Ніцци, до їхніх послуг будуть найфешенебельніші кабаре Франції, театри, музеї, салони краси. Перед ними відкриваються двері до найшляхетніших домів. І головне — спокій! Спокій!..

Поки він говорив, Лариса подумки була десь далеко-далеко, мовби в своєму дитинстві. Бачила не Лозанну, а рідний Пісочин. Чула не шум «золотих пляжів», а гомін рідної матусі. Проте їй було ясно, що ні в Лозанну, ні в Пісочин їй скоро не дістатися. Туди шляхи через війну. Через кров. Через муки її народу.

— Дорогий князю, — озвалася вона голосом, в якому звучав щирий біль, — дайте мені час подумати. Його наче підірвало з канapi.

— Ні! — видушив жорстким, враз вчужілим голосом.

— Ви знаєте про мене майже все. Не буду критися, князю. Мій хрест тяжкий. Я буду до кінця нести його.

— Навіть ціною власного життя?

— Так, навіть ціною життя.

Він відійшов до вікна, ніби не вірячи її словам, а чи, може, для того, щоб з відстані глибше оцінити

зміст мовленого. Щось у ньому визирвало. Обличчя зблідло, очі стали якісь сіро-олов'яні, такими очима вже не бачать людину, такими очима непавидять, спопеляють, кидають на землю.

— Тоді ось що... — мовив твердо Сухоруков, — даю вам для роздуму місяць! Не більше!

— А якщо я не згоджусь? — завагалася Лариса.

— Доведеться згодитися, Ларисо Петрівно, — раптово перейшов на різкий, табірний тон Сухоруков. Наче не було мови про Ніццу, про віллу в Лозанні, кращі дома Парижа, наче все знову стало на жорстокий ґрунт реальності. — Даю вам місяць на роздум! При одній умові: ніяких виходів в ефір! І ніяких польотів з Гюнтером Бартом!

Вона хотіла щось заперечити, навіть потягнулася до нього рукою, та він різко відмахнувся. Все! Його безвільність може обернутися катастрофою. Цього він не допустить. Через місяць їх тут не буде.

Довелося скоритися. Що ж, треба було ще пережити цей місяць... Лариса теж підвелася і мовби в покорі схилила голову.

— Я згодна виїхати з вами, князю. Але боюся, що ми вирушимо не в Швейцарію, а в Берлін. А далі... вже як бог дасть.

ЗА МИТЬ ДО СМЕРТІ

Свидрач одразу отямився, як тільки почув слова, мовлені добротною російською мовою:

— Зніміть з нього мішок. Побачимо, що за гадина!

Отже, його, Свидрача, схопили свої. Це вони накинули йому на голову цупку дерюгу, зав'язали шию мотузком, вкинули назад у ліфт, спустили вниз, потім чомусь знову повезли нагору, а потім... Більше він нічого не пам'ятав. Напад з мішком, тупотіння на сходах, клацання ліфта, раптовий морок у голові, і... повне провалля.

Зараз почув: свої! Бо, найперше, говорять по-нашому, по-друге, розв'язавши, не стали бити, а просто посадили на стілець під стіною і повели з ним, — знову ж таки нашою рідною мовою, — спокійну, хоч трішки незрозумілу балачку. Кімната вражала скромністю, вмебловання, якоюсь притишеністю, затаємниченістю, заштореністю, все конспіративне, якесь наче підземель-

не, в усьому суворість і покvap. Тут не розбалакують, кожна хвилина на обліку.

Було їх троє — всі середнього віку, вдягнені в скромні цивільні костюми, обличчя сіро-землисті, нездорові, виснажені. Один з них, певне, старший — у темних окулярах, — потім з'ясувалося, що для конспірації, — запитав у Свидрача його ім'я, прізвище, вік, як втрапив до табору «Зоммер»? Чи був справжнім добровольцем чи поспішив виступитися перед фашистами?.. Відповідати Свидрачеві не хотілося — могли бути агентами, і тому сказав, що виїхав із села, рятуючись від голоду, повірив у обіцянки фюрера... «Тобто продався фюреру! — жбурнув Свидрачу в лице шорстким докором другий, зовсім худий. — Сволота! Не пішов у партизани, а до рейху зібрався!..» Тоді перший стримав його помахом руки і поцікавився, чому не прийшов Різниченко. Запрошували ж його. Тільки йому довіряли, й хотіли мати бесіду тільки з ним.

Свидрач мовчав. Все ще не покидало його відчуття пастки, в яку потрапив. За ним же йшли руді піджаки, вистежили його, вскочили в парадне, наздогнали... Ні, на тих не були схожі. І потім, як «руді» могли довідатися, що саме в цьому будинку явка? Тут усе переплуталося, і Свидрач, розгубившись, уперто мовчав, тільки сторожко позиркував на господарів конспіративної квартири.

— То не скажеш, хто ж ти насправді? — запитав старший, ледве стримуючи злість, що закипала в ньому.

— Я в'язень. Із табору «остарбайтерів», — бовкнув навздогад Свидрач. — А моє прізвище... нащо воно вам? Якщо ви з гестапо, то й так узнаете. А якщо руські, мепі з вами не по дорозі. Краще відпустіть мене. Мушу до апелю бути в таборі.

Старший з'яв окуляри, протер їх з ледь прихованою досадою.

— Тоді твої діла кепські, хлопче, — сказав таким тоном, наче посилав свого рідного сина на смертельну операцію.

— Чому? — ковтнув слину Свидрач.

— Мусимо тебе ліквідувати. — Старший з видимим смутком виїняв пістолет, потримав його в руці, зважив на долоні, перекинув у другу руку й знову заховав у кишеню. І в його голосі, в тому його жесті було стільки твердої, остаточної рішучості, що Свидрач весь затерп. Стало ясно, що й справді його зараз ліквідують. Видно,

він у чомусь дав промашку, а таке тут не прощається... не прощається!

— Відпустіть мене, дядечку...— голос його був, як шелест вітру в осінньому листі, як скрип надломленої деревини. Не попросив, а проскиглив з відчаєм: — Я ж вам нічого не зробив злого. Відпустіть...

— Не можемо,— з батьківською інтонацією мовив старший.— Зрозумій нас. Ти навіть гестапівців, знаєш нашу явку і, коли вийдеш звідси...

— Хіба я їх наводив? — аж тепер вижахнувся сподіяного Свидрач.— Вони причепилися за мною... Мають, від самого табору. Лазять скрізь, гади! Дали аусвайс і стежать, стежать!

— Хто тобі дав аусвайс?

— Ну, хто ж? Начальник гестапо... Тренкер...

— О, то ти й з ним маєш діла! — звів брови третій чоловік, що досі сидів мовчуном у кутку, смаячи сигаретку.— Цікаві в тебе покровителі. Ще з ким водився?

— З паном комендантом, і з Гундом мав...

— Що мав?

— А нічого...— враз озлів Свидрач.— Його застрелили.

— Собаці собака смерть! — кинув старший.

— Так це ж ми його...— Свидрач відчув, що далі відмовчуватися він не смів, його вже прирекли на смерть.— Ми йому міну підклали в штубу, і Тренкер повірив.

— Хто це «ми»? — перепитав худорбастий.— Начальник гестапо? Чи пан комендант?

— Ну, що ви таке кажете? — сіпнувся всім тілом Свидрач і аж підвівся з стільця, але його зразу ж посадили назад.— Ми з Вовкою... Значить, з Різниченком... Думаєте, легко було? Напоїли звечора, потім провели в поліцейревір і під ліжко йому всунули магнітку.

Його слухали, не перебиваючи, слухали, певне, не дуже вірячи в розповідь. Потім старший запитав його:

— Може, ти й цароль знаєш?

Аж тут Свидрачу шибонула думка, який він дурень! Кретин! Досі не сказав найголовнішого. Вони чекали, вони ще могли повірити йому. Але він раптом втратив пам'ять. Цароль... цароль... Деся він подівся в закамарках мозку, деся заплутався в хащах страху.

І аж нарешті згадує. Згадує рятівні слова, які мусив сказати з самого початку. Згадує і промовляє їх кволим, ледве чутним голосом.

Видавивши на обличчі посмішку, повторює пароль ще раз.

Вони мовчать. Тоді він подається всім тілом до столу і запитує їх:

— Тепер ви мені вірите?

Ті, однак, і далі відмовчуються, немов чимось недоволені. Аж нарешті той, що в окулярах, сухо говорить:

— Цього мало.

— Як це мало?

— Ти не назвав себе. Забув про Різниченка. Навіщоє приплів Гунда. І пайголовніше — привів за собою агентів.

— Ти продав нас! — злісно мовив худорбастий.

У Свидрача заніло в грудях од безсилля, од туги. Не було виходу... Бо такі навів, такі продав, такі викрив усіх!

— Повірте, я не хотів, — в останньому спалаху надії видувив із себе німічні слова Свидрач і одразу ж майже фізично відчув, наче й не він, а хтось за нього: — Мене звати Віктором... Я Свидрач... Ось мій аусвайс.

Вони взяли аусвайс, обдивилися його з усіх боків, інтемпель, розкрилений орел, свастика, підпис. Такі документи видають лише своїм. Усе було ясно. Йому вже не вірили, і він збагнув, що це кінець.

Сидів принищений, холодний піт росився на його лобі, тіло стало неслухняним і чужим. В яку чорну мить він згодився піти на цю явку? Хто за нього заступиться? Пастка! Найжорстокіша пастка, з яких не виходять живими. Ну, що ж, так мало бути... І вже нікуди не дінешся.

А господарі квапилися. Порадившись між собою, всі троє вийшли в сусідню кімнату, хутко повернулися, худорбастий зайшов до Свидрача ззаду і зненацька швидким рухом, — Свидрач не встиг і отямитися, — накинув йому на голову мішок.

— Пу-стїть! — захрипів Свидрач, законвульсував, затїнався на стїльці.

Однак уже не пускали. Був остаточно приречений. Агент... Шпигун... Гадина... Знову відчув на шиї зашморґ, і подих йому перехопило, як на шибениці. Правда, цього разу з ним поводитися не так грубо, ніби навіть жалюючи, вже не штовхали, не чинили болю, і від того йому зробилося байдуже, і думка раптово заскім-

лила, закривуляла десь у померках: «Боятися, щоб я нічого не побачив. Щоб не крикнув. Зараз будуть убивати... Зараз, зараз...»

Мусив би чинити опір, але сил на те вже не було. Його підхопили з стільця, вивели з кімнати. Грюкнули дверцята ліфта, почувся якийсь приглушений наказ: «Хутчіше... Кінчайте!» Ліфт шугнув у провалля, під ногами стало порожньо, весь світ немов полетів у ніщо.

— Мамо!..— заскімлив Свидрач.— Мамонько!..

Викручувався в дужих руках, іще хотів з останніх сил вирватися, хотів дихнути, закричати, що свій. Пустіть, пустіть! Як могло таке статися? Серед величезного міста, серед каменю, заліза, серед німецького орду пуги його убивали нізащо, він уже був ніщо, він смертник, і все намарно: й Альби, й Арні, й С-280, і втеча в гори!..

Випхали з ліфта десь аж у підвалі. Бо стало волого і під ногами заплюскотіла вода, холодна вода, як його близька смерть. А ті квапилися і, здається, й самі не могли стримати свого страху. Чи, може, й свого жалю?

— Нічого, пацан,— говорив йому на вухо старший, який вів його з мішком на голові.— Не бійся, це не боляче... потерпи...

Свидрач ледве сунув, ледве переставляв заляклі ноги.

— Не хочу! — бубонів розначливо.— Мамо!

— Потерпи! — умовляв старший.

Врешті його привели. Стало тихо. Ті, мабуть, радилися. Чому так довго? Не знали, як убити чи що?

Здалеку почулися кроки. І голоси, роздратовані, сердиті. І раптом наказ:

— Апу зніміть!

Зірвали сіре запинало, і Свидрач побачив тісний дворик, зі всіх боків червоні цегляні мури будиноків, камінь без вікон, холодне далеке небо.

Ті стояли поряд. І серед них іще один, плечистий здоровань. Ступив до Свидрача, зашитав коротко:

— Як звати?

— Свид-рач...

— Табір?

— Я із «Зоммера».

Чоловік дивився на нього прискіпливо, ніби не міг повірити. Тоді сказав:

— Значить, ти Свидрач?

— Ага.

Слово вирвалося, як подих рятунку.

У здорованя було вилицювате обличчя, плескатий качиний ніс, широко розкидані брови. Мовив з неприхованим осудом і болем:

— Малий же... що ви робите?

— Він привів за собою «хвоста».

— Де вони?

— Обидва в чулані. На першому поверсі. Не знаємо, що з ними робити, — почав пояснювати чоловік у темних окулярах і глянув підозріло в бік Свидрача. — Думали разом з опим... — Він кивнув на хлопця.

У вилицюватого скинулося розкрилля брів. Аж скреготнув зубами. Знав, що від нього чекали останнього слова. Знаком руки відкликав того, що в окулярах, і пошепки дав команду:

— Ліквідуйте. Без шуму. Інакше провалять явку. І загублять хлопця. Трупів вивеземо вночі в ліс.

Така була його доля. Страшна, неunikна, яку ненавидів і за яку найбільше проклинав нацистів. Проте вони самі спровокували події, які тепер мали відбутися. Шпиків, що ходять по сліду його людей, він убиватиме безжально! Кров за кров! Смерть за смерть! Коли ж ідеться про наших нещасних, тут він твердий. У сто разів твердіший за камінь!

— Ходім, — наказав Свидрачу, що стояв під стіною в жахкому заціпенінні.

Злегка штовхнув його в плече і повів у низенькі двері, в якийсь наче льох, далі в парадне, в прохолоду кахляної підлоги. Знову ліфт, знову клацання, сухе шипіння, шерхт металу по рейках, запах мастила, гуми, помитих підлог, умовний стук у двері, і Свидрач бачить: двері з мідною табличкою подаються всередину, вони заходять у коридор, далі в кімнату. Та сама оселя з темними шторами й убогими меблями, той самий запах дешевого тютюну й поганенького мила.

Прийшли. Тепер тут повно людей! Усі збуджені, злі, недовірливі. Хтось пробує гніватися: чому привели назад? Чому досі не ліквідовані шпиків гестапо? Так треба. Це наказ товариша Орлова!

«Ага, — подумав Свидрач, — цей вилицюватий — товариш Орлов». Його слухають беззастережно. Одним жестом руки змусив усіх замовкнути. Попросив уваги. Можна сісти, кому де зручно. І тоді коротко сказав, що вони не звірі, вони б'ються з нацистами, і якщо хтось вирішив, що тут можна чинити звірства, тому краще по-

вернутися в табір. Або шукати шлях на Схід до своїх, до фронту. Ну, досить, мораль потім, а зараз діло...

Орлов глянув на Свидрача і простягнув йому пачку сигарет. Видно, хотів остаточно привести хлопця до тями. Коли людину мали вбити, вона ще довго перебуває в стані шоку. І її можна зрозуміти.

— Палиш, товаришу Свидрач?

— Ні.

— Правильно, — з якоюсь наче гидотою скривився Орлов, і Свидрач побачив, що на правій щоді в нього запікся темно-коричневий, аж чорний рубець, від чого все його лице здавалося трохи перекошеним. — До війни я теж не палив, та хіба з таким народом не закуриш? — кивнув він у бік своїх бойових побратимів. Тоді нахилився через стіл до Свидрача і промовив, ніби з поткою веселої недовіри: — Так оце ти такий Свидрач?

— Який? — потягнувся до нього Віктор.

— Гостроязкий, — сухувато відрізав Орлов, наче розсердився. — Питатиму я. У тебе є брат?

— Є.

— Як звати?

— Микола Савич... Майор авіації...

— А може, вже підполковник авіації? — Орлов усміхнувся поблажливо й трішки загадково. — Погано ти знаєш свого брата. Щоб він навечно лишився майором... — Орлов опустив голову, зсупив брови. — Значить, усе точно... Я тебе ще у дворі впізнав. — Він обернувся до присутніх: — Уявіть собі: коли ви зняли з нього мішок, я одразу його впізнав.

У душі Свидрача ворухнулась образа, і він раптом із схлипом сказав:

— А вони хотіли мене вбити! — І вже не міг стримати печучого болю, що залив йому груди. — Я до вас ішов... а ви... ви... сволочи!..

— Ти нас сволочами не обзивай! Ми тут усі команди Червоної Армії. А ти, смоктунець, прибіг на явку, як до дівки. Не бачив, хто за тобою йшов? Добре, що ми перехопили тих із гестапо. — Він бридливо скривився: — Буде ще морока з ними! Та й тобі доведеться викручуватися перед своїми гестапівськими «друзьками».

— Вони мені не друзьки, — заперечив тремтячими губами Свидрач.

— Не ображайся, хлопче, — погамував його Орлов. — У тебе такий брат!.. Я з ним вилітав на найважчі бо-

йові завдання. Якби від нього не почув дещо про тебе, не знаю... може б, і ти зараз був у льоху... З тою поганню! Бо в нас, братику, правило: сумнівних до батька небесного!

У кімнаті загомоніли. Хтось висловив думку, що оцей Свидрач, чи як там його, і є сумнівний. Тому й повели, мовляв, його у двір. Та Орлов миттю урвав недоволення:

— Я знаю його брата. І мені досить.

У Свидрача заніло в грудях, пригадалася розмова з власівцем у кабінеті табірляйтера Сухорукова. Запитав боязко:

— А ви коли бачили Миколу? Де він зараз? Мені казав один... власівець, що його арештували.

— Бреше! — відповів давним голосом Орлов, але щось у його запереченні Свидрачеві не сподобалося, не зовсім ніби й заперечив, ніби не був певен у своїх словах. — Я з твоїм братом воював під Сталінградом. Ми з ним дійшли до Харкова, точніше — долетіли до Харкова. Але там, на жаль... — В голосі Орлова щось тріснуло, й на вилицюватих щоках засіріла блідість. Повернувся до своїх біля столу: — Знаєте, як у нас було, у штурмовиків? Вийдемо в коло дванадцятаро, а повертаємось десять. Так сталося і з майором Свидрачем. Він збив трьох стерв'ятників, але четвертий підсік його на гірці. — Орлов зробив коротку паузу. — Правда, Коля встиг вистрибнути з парашутом. Я бачив його потім. Страшно був обпечений... — Орлову перехотілося говорити. — Отака штука, Вітю. Ми його одразу відправили в госпіталь. А що потім — не знаю. Сам ось тут, як бачиш. Маю свій «госпіталь».

Хоч Віктор почув лиху звістку про свого старшого брата, однак йому полегшало. Буває ж. Не встиг би цей кремезняк Орлов зайти у двір, і пиши пропало, «остарбайтере» Свидрач! Зараз же був інший тон, з ним повели мову, як з рівним. Навіть з поткою вибачливості. Мовляв, сам бачиш, хлопче, які у нас строгості. Всі ходимо на останній межі. Вирвалися з офіцерського табору, хто живе на нелегальному становищі, кому вдалося й легалізуватися. Пробач, не меди п'ємо й не шинпасами залишаємося.

На квартирі мала бути якась екстрена нарада. Тепер уже Свидрача допустили, як рівного. Сидів у сірому піджачку біля столу і з силованим спокоєм посьорбував принесений спеціально для нього чай із са-

харином — особливий, строго нормований делікатес. Йшлося про становище в таборах військовополонених, як там тримаються мужні і як водночас декотрі слабкодухі почали виявляти свою нищість. Дехто навіть записався до власівців. Ганьба й сором, звісно! Але то ще не найстрашніше. Гестапо щось пронюхало про їхню офіцерську організацію. Вже кількох чоловік арештовано. Фашисти звіріють. Та воно й не дивно. В їхніх газетах з'явилося повідомлення про тяжку танкову битву під Курськом, самі зізнаються, що «червоні фанатики» б'ються відчайдушно, а вони «з чисто тактичних міркувань вирівнюють лінію фронту». А що це означає, знає весь світ. Скажемо прямо, нову свою баталію пан фюрер програв цілком і повністю! І через це ситуація ускладнюється, може дійти до найгіршого...

— Ти про що? — запитав в Орлова котрийсь із підпільників.

— З'явилися чутки, що нас усіх, радянських офіцерів, незабаром ліквідують. Газові камери, гільотини, пилоти — мабуть, цього нам не минути. — Орлов стиснув кулаки, твердо поклавши їх перед собою на стіл. — Лишається одно: масове повстання всіх таборів! Вихід в Альпи і там — партизанська війна!

— Дайош партизанську! — вигукнув притлумленим голосом один із підпільників. Та йому миттю прикрили рота: мовчи! Тут не мітинг!

Бо виявилось, що для повстання ще потрібен час і час. І головне — зв'язки. Битися з фашистами, з їхньою шаленою державою можна лише гуртом, тисячами, сотнями тисяч, щоб прогрімало по всій їхній клятій Німеччині і щоб сили повстанців виявилися здатними не лише до опору, а й до героїчного маршу. Спершу по альпійських ущелинах, далі на терені самого рейху, ну, а там уже ударами масованих груп по залізничних вузлах, по індустріальних центрах, по таборах в'язнів і полонених прориватися на автобани, на головні магістралі, вперед, на Схід, назустріч своїм! Комусь це може здатися романтичною фантазією, але, якщо діяти швидко, злагоджено, не втрачаючи голови, пожежа повстання вибухне з неймовірною силою...

Голос Орлова раптово пригас. Ніби геть вичерпався. І тон його став діловим, у стилі газетярської інформації:

— Отож, повторюю: мусимо мати на перший час зброю. Бодай мінімум зброї. Це раз. Необхідно налаго-

дити точні контакти між таборами — це два. Паролі, сигнали, посланці... Не обминути жодного табору, надто «остарбайтерів».

І різкий поворот голови в бік Свидрача.

— Вікторе, ти все зрозумів? Покладаємо на вас, може, найголовнішу надію. Ви готові йти з нами?

— Не знаю, чи всі... — затнувся Свидрач, який ще був мовби паралізований після пережитого. — У нас наволочі багато... Є й одверті зрадники. Негідники!

— Так от, даємо тобі наказ і право: негайно з'ясуйте з Різниченком, хто виступить? Я мушу точно знати, які ваші сили. Вишліть першу групу в гори і там закладайте базу. Не одну, не дві... Ви мусите бути нашим дегонатором! Ясно?

Було і ясно, і радісно, і аж у голові паморочилося від почутого. Оце був штаб! Не те, що їхні нічні сидіння в бункері па ящиках з-під капусти. Віктор уже й забув про гірку образу, про страшні хвилини в дворику, де його мало не застрелили, ладен був хоч зараз в Альпи. Хотілося розповісти цим суворим, відчайдушним людям, як у них там не просто в «Зоммері», скільки вони пережили за останні місяці, як і в них гибіють, катуються люди, підривають ешелони, пускають цілі состави у вогонь, у прірву. Однак вихвалитися перед штабом офіцерів-підпільників не зважився. Спасибі капітанові Орлову й за те, що їх прийнято у свою сім'ю. Тепер вони з Володькою знають, що робити.

На цьому нараду закінчили. Свидрач уже мав іти, та Орлов затримав його. Сказав, що повертатися в табір старою дорогою йому не вільно. І, взагалі, хай буде готовий до серйозних ускладнень. Агентів, які йшли за ним, доведеться ліквідувати, в гестапо зчиниться тривога, ударять на сполох, то, можливо, і йому, Свидрачеві, краще б поберегтися. Чи не слід би вигадати нову легенду? Чому відлучався надовго в місто? Хто бачив? Хто міг би підтвердити?

— А я не покидав табору, — з хитрувато-наївним виглядом сказав Свидрач. — Наші хлопці мене прикриють. Усі були в «Зоммері», і жодна душа не виходила за браму.

— Жодна, кажеш? — замислився Орлов і тут же підкинув ідею: — Іди швидше в свою штубу, лягай, і хай тебе лікують. Щоб усі дізналися, що Свидрача схопила різачка. Чи ще якась капость. Бережися, Вітку. Тебе вдома братуха чекатиме.

— І тато з мамою, ^твдячливо кивнув головою Свидрач і подався до дверей.

Дні вперто вповзали в літо, танули в швидкоплинних дощах, мліли в спекоті. На німецькій землі збирали багатий урожай чужими руками, чужим потом, чужою неволею. Інколи частину табірному люду виводили на бауерські лани, де стрекотіли жатки, гуділи маленькі трактори, все було в посіху, в пилюці, в запахах стерень. А в далечині синіли Альпи, і тривожне чекання закрадалося в Свидрачеву душу. Останнім часом він засмаг і, хоч виснажене на мізерних харчах тіло ледве знаходило в собі снагу для фізичної праці, орудував вилами з глухою насолодою. Земля ж була така, як і вдома, як і в їхньому селі. Згадувалося колгоспне поле, тато на тракторі, десь оддалік матуся в гурті жінок-в'язальниць кладе в полукіпки снопи, співає в небесах тонкоголосо жайворонок. Згадалася якось і Лідка-однокласниця, з якою він не раз ходив на танці до сільського клубу. Гарненька була, струнка, з товстою русою косою, сарафанчик з тонкими бретельками, засмагли, аж полуплені на сонці руки. Якось він поцілував її в плече і вмить одержав гучного ляпаса, ще й обпекла його гнівними очима. І хоч танцювати в клубі згоджувалася лише з ним, проте в танці змушувала його триматися мало не на відстані витягнутої руки. Щоб не смів і доторкнутися до неї!

Де вона зараз, Лідка-Лідуха, соромлива його любов, тихі їхні почі, росяна стежка у лузі? Може, й Лїду вивезено кудись у бауерські краї, і вона під лютим німецьким пагаєм збиває свої рученята, на які він і глянути соромився, вигрібає гній з-під йоркширських свиней, а ночами тужить за рідною хатиною, за їхнім недоспіваним коханням. А чи, може, вбита при дорозі з шулікуватого «юнкерса», коли вигонила з матір'ю на Схід колгоспних телят. Скільки таких моторошних картин набачився Віктор ще тоді, як воєнна недоля ганяла його по стражденній Україні! А чи,— не дай бже! — не втрапила по своїй неторканій молодості в лабета до гітлерівської солдатні й потому, в розпачі й шалі, чи не загинула десь у хащах, серед гнилих боліт і трясавин?

Від тих думок душа Віктора закипала люттю, і тоді навіть далекі сизо-блакитні Альпи здавалися йому ворожими й ненависними. Будь воно все прокляте! Щоб рознесло на друзки й ці гори, і весь цей такий лагідно-

мирний, акуратний, мов вималюваний пензлем художника, німецький край!

Втім, про Альпи все ж думалося більше із сподіванкою й тремтливою мрією. Різниченко вже готував туди перший загін. Втечу мали здійснити так, щоб у німців склалося враження, ніби табірники подалися до своїх рідних домівок. Спершу й справді мали вирушити рілками на Схід, перейти поля, перетнути кілька автобанів, врешті дістатися до центральної магістралі, а там уже й Арні підкотить своєю вантажівкою — одвезе їх у найглухіші місця до підгірних лісів, покаже дорогу.

Цей план, однак, був геть відкинутий штабом БСВ і особисто Орловим. Лютчик сказав, що така втеча все переплутає. Мали ж, зрештою, думати не про переходування в горах, а про створення бази для масового виходу усіх табірників. Перші рейди, взагалі, мусять бути непомічені. Ніякого шуму, ніяких бунтарських витівок. Німці ні про що не повинні здогадуватися, Дорпф-верк хай працює собі на повних обертах, усе, як завжди: апелі, перевірки, зовнішня покірність, жорсткий орднунг, а тим часом, вириваючись невеличкими групами в гори, ви, хлопці, закладаєте там свій власний «редут». Добуваєте зброю, провіант, уточнюєте умовні сигнали, може, навіть добуваєте рацію.

Справу прискорив сигнал від Лариси: Гюнтеру Барту трапилася нагода придбати в якогось альпійського лісника закинуту й забуту богом халупу в непролазній гущавині, в горах, аж ген під колишнім австрійським кордоном. Лісничівка була куплена Гюнтером, як сгерський будиночок для пишних розваг і виїздів. Міг же його високий патрон рейхсмаршал Герінг мати цілі мисливські палаци. Гюнтеру Барту, лицареві Залізного хреста першого ступеня, теж дозволялися такі речі. Він почав навідуватися у свої володіння. Лариса почула від нього, — правда, зустрічалися тепер дуже обережно, майже покрадьки після князевого застереження, — що лісничівка чудова, живої душі там не зустрінеш. Тиша, усамітненість, у навколишніх лісах ще й повно дичини, поліції немає й сліду. І головне, як з'ясувалося, за якихось два десятки кілометрів гауляйтер Баварії Гіслер почав щось будувати. Чи не той самий об'єкт, котрий так зацікавив княгиню Ларису? У Гюнтера Барта скрізь є свої люди, є один вірний товариш навіть на самому об'єкті в горах. З ним уже нала-

годжені перші контакти. Товариш теж ворог пацизму, затятий мисливець і готовий допомогти славному гросфлігерові. Словом, Різниченко і Свидрач дістали несподівану й жадану можливість уперше проскочити в гори. Сигнал від Лариси був досить строгий: вони починають діяти в ім'я порятунку і в ім'я акції, яку Лариса в розмовах з друзями назвала дещо похмурою кодовою назвою «чорний лабіринт».

— Прекрасно, — зрадів Різниченко, — тепер ми хоч побачимо, де цей «лабіринт» починається і чому наша княгиня Лара так палко хоче в нього потрапити.

Віктор одержав від Різниченка наказ:

— Після апелю вибирайся до майстерні Віртшціца і проси в Арні грузовичок. На завтра. Хай, що хоче, хай дурить старого майстра — ваптажівка має бути, і не пізніше як на ніч. Та не забудь попередити його: нам потрібна карта. Якнайдетальніша, маломасштабна карта Альп. Без неї ми блукатимемо, мов сліпі котята, і не знайдемо нашого лісового пристанку.

— Ти дуже скромний у назвах, Володю, — сказав Свидрач. — Гюнтер Барт придбав не пристанок, а лісовий палац під гучною назвою «Дім старого єгеря».

— Товаришу Свидрач, — вдавано суворим голосом зупинив друга Різниченко. — До «Дому старого єгеря» ще треба дістатися.

— Дістанемося. Коли з нами заодно великий льотчик рейху Гюнтер Барт...

— Прошу припинити балачки, пане Свидрач, — уже не на жарт розсердився Різниченко. — Вам дано наказ!

Того ж вечора Свидрач після апеля одразу рушив у дорогу. Спершу через дірку в дротяній загорожі, потім притемненими вулицями, в одному місці вчепився за якийсь грузовик з дошками, повисів на трамвайній приступці. І ось уже він — старенький, двоповерховий будинок з високими вузькими вікнами і білими наличниками. Жбурнув у верхнє віконце камінчика, — за умовним сигналом, — ще раз, у щілині завішаного вікна спалахнуло світло. І незабаром Свидрач побачив на затемненій вулиці невизначну постать.

— Що таке? — запитав Арні, хапаючи зі сну дрижаки у блаженській сорочці.

Свидрач розповів, що треба. Це, мовляв, наказ самого Орлова, це рішення штабу БСВ. На завтра надвечір щоб біля ферми з трьома осокорами за всяку ціну була машина.

— Не знаю,— завагався Арні, хоч уже видно було, що він почав обдумувати ситуацію.

— Ми виходимо на трасу о десятій вечора,— заговорив Свидрач і зненацька прислухався: щось наче гуркнуло в глибині вулиці. Ні, не було жодної душі, був тільки перегук тривожних сигналів на постах протиповітряної оборони і високо під хмарами схрестилися попереджувальні мечі прожекторів.— Будемо з Вовою. Про всяк випадок сховай під килимок свій «люгер». І прихопи патронів.

— Та чекай ти з своїм «люгером»! — насупився латиш, намагаючись застібнути на грудях гудзик сорочки.— Як машину дістати?

— Мусиш!

— Все я мушу! А ви ж як? До апеля повернетесь?

— Не суши собі голови, шановний,— заспокоїв його Віктор.— Усе продумано. Наша штуба завтра лишається для прибирання території. На вечірню перевірку маємо обов'язково повернутися. Головне — подбай про машину. Скажи старому, що хочеш...

— Що сказати, я знаю,— відразу огрубілим голосом мовив Арні.— Є один хід. Учора він відзначав день страти свого старшого сина. Плакав до істерики... Ну, гаразд, якось уламаю дідугана.

— Руку! — зраділо сказав Свидрач. Притягнув до себе Арні, обняв його по-чоловічому і подався крізь густу темряву назад до табору.

Біля дірки в колючій огорожі на нього чекав Володя. Цього теж усього тіпало, але, видно, не від холоду. Тут таке було! Налетіла нічна гестапівська група перевіряти наявність «остарбайтерів», вишикували всіх у колону, почали лічити. Добре, що Гунда забрав лихий у свою небесну канцелярію, а новий німецький жандарм нічого не второпав і навіть оком не кліпнув, коли Володя обізвався на Вікторів номер. Досі, правда, в нього тремтять ноги. Якби викрили — п'ять днів карцеру не менше, а Свидрачу, то й хтозна...

— Не сподівався від свого командира такої слабкості,— усміхнувся в темряві Віктор.— Машина буде. Різничекко потягнув його в барак.

— Ти знаєш, тут німці вештаються... Страшенно люті. У них знову якісь неприємності: чи то в Африці, чи в Італії.

— Мабуть, у мене під Харковом,— сказав задержу-

вато Свидрач.— Бо мені вже третій день сняться мамині піріжки. Будемо скоро куштувати.

— Гляди, дістанемо від них на піріжки. Один жандарм, я бачив, обдивлявся нашу дірку в загороді, та, мабуть, не дотямив, хто пішов у плавання.

Вони вляглися на постелі, понатягували на себе цупкі ковдри і тоді, не змовляючись, простягнули в п'ятні один одному руки. Таке в них було прощання перед сном. Лише обмінявшись потисками, могли заснути в цьому непевному безжальному світі.

Мчали трасою крізь пічну пустку, рвали гулом мотора моторошне безгоміння полів. Десь далеко позаду над Мюнхеном сатаніли зенітки, гасали в небі прожектори, гуккали бомби. Місто корчилося від жахів, у його кам'яних каньйонах вмирали люди, згасали останні надії й останні болі, усе було в зненависті, в прокльонах. Небо й земля зчепилися у кривавім двобой. А тут рівня, до блиску вкочена асфальтівка і швидкий лет машини, що як нічний птах тікає від смерті.

Свидрачу здавалося, що він назавжди покидає своє злиденне табірне життя. Ніщо його вже не зупинить. Перед ним воля, безмежжя, радість. Роби, що хочеш, роби, що тобі забажається... Можна пірнути в лісові петрі й там стати волонтером. Є шанс перебратися через альпійські кражі, і їх зустріне майже наполовину звільнена Італія. Чув від одного італійського солдата, що кожен четвертий італійський партизан — із Росії. Там повно наших! Ех, махнути б через хребти, схопити автомат і — бий гадів!

Раптово подумалося про брата Миколу. Різучий вітер, що проймав їх у кузові, чомусь нагадав політ літака. Отак і він десь у кабіні, може, в бою йому зірвало «ліхтар», вітер вдерся всередину, вогонь обпик лице, груди, руки... Як же він падав, пещасний? Слава богу, хоч лишився живий. Нічого, зашиють, підлатають і знову повернуться у свій полк. Може, колись штурмане й тут, пад цим клятим німецьким краєм. Як оті американські льотчики, що десь трощать Мюнхен. Свидрач подумав про америкапців з такою раптовою теплою, мовби там і Микола сидів з ними.

Орлов сказав, що Миколу не арештовано. Та й хто б мав арештувати? За що? Ніхто не посміє тепер папюжати його добре ім'я... Чудно. Колись Віктор врятував йому життя, а тепер, виходить, майор Свидрач до

нього послав рятівне своє слово. Мовби сам з'явився на конспіративну квартиру в Мюнхені, через усі фронти приніс йому спасіння. Брат брата витягнув із біди.

В грузовичку бряжчали бідони з-під молока: про людське око їхали для скуповування в гірських фермах сметани. Пахло бензином. Машину вів Арні. Різниченко й Свидрач зібгалися в кузові на грубо згорнутому брезенті. Обрій починав багрянитися, розливав над землею криваві пасмуги. Потім і пекучий сонячний окрасць виткнувся з-за хмари, обережно, з цікавістю, і весь світ повеселішав, немов народився для нового життя.

— Он і Альпи, — показав рукою Різниченко на силі силуєти гір.

Альпи були вже близько, з синяво-сизих поволі ставали зеленаво-рудими, втрачали свою тасмничість, приїмали на свої розлогі схили сонячні стяги. Коли ще більше наблизилися до них, вони й геть стали буденними, якимись земними — прості собі пагорби, застигли зелені хвилі кряжів, лісові галявини. Видно було, як попереду бетонований автобан врізається у гірський масив, тягнеться до неба, і разом з ним обіч траси пнуться втору луки, поля, садочки, гайки, ніби й вони хочуть злитися з Альпами, стати такою ж величною країною гір.

Свидрач знав, що цей автобан, побудований перед війною, — точно розрахована магістраль з напрямком на південь: до Італії і Швейцарії, туди, куди з часом мали вихопитися німецькі танкові колопи й моторизовані дивізії вермахту. Однак не стало в ній потреби. Вторгнутися в Швейцарію Гітлер не наважився, — хоч точні плани вторгнення були, — і колосальна споруда бетонованої траси на якийсь час мовби затаїлася в безруху. «Але ж що буде далі? І чи не поведе цей шлях до нової цитаделі? — думав Свидрач. — Чи не буде він початком отого самого «чорного лабіринту», про який останнім часом не раз згадувала Лариса?»

Проїхали маленьким містечком Брумвізен з акуратними будиночками, із розкидистим май-деревом, обвішаним знаками місцевих ремесел, із стареньким гасгаузом, що став ниньки звичайною харчевнею, а колись, може, й чув бряжчання королівських карет і цокіт чужоземної кавалерії. Тут усе дихало старовиною, в якій примітивна селянська колоритність сусідувала з рисами модерної європейської архітектури.

Арні виліз із кабінки, розім'яв тіло, озирнувся нав-

круги. Був схожий на звичайнісінького німецького водія, що ось так собі вирішив трішки передихнути на своїй рідній землі, вдягнений у поношений сірий костюм, у кашкету, при чорній краватці. Глянеш на нього й подумаєш: «Істинно німецька душа. Може, бувалий фронтовик, може, активіст нацистської партії». Впевненість, спокій у рухах, розслабленість у ході. Глянув у кузов до своїх, запитав недбало:

— Знаю, ви голодні, акі леви.

— А чим пригостиш, гер водій? — озвався Свидрач.

— Дещо маю. Тільки не тут будемо заправлятися. — І притишеним голосом запитав: — Не бачили за нами якого-небудь «хвостика»?

— Ні, — сказав строго Різниченко. — У твого драндулета неймовірна швидкість, нас не догнав би й сам Гюнтер Барт.

— Стежте по карті, де ми, — попросив Арні. — Тут уже буде нелегко. Почнуться їхні «об'єкти».

За містечком Арні знову зупинився. Сонце нагадало йому, що далі вимучувати голодом хлопців негоже. Провели півночі в дорозі, виснажилися до краю, і якщо й не кричать «пробі!», то тільки від звички терпіти усяку наругу. Було простелено на траві велику брезентову пиматину, на неї поставлено термос з кавою, покладено три бутерброди. Це все дав Авіжюсу пан Віртшід. Після тужливих поминок по загиблему в концтаборі синові не виявив ні найменшої цікавості до того, куди зібрався його механік. Ще й термос дав і бутерброди. Нещасний батько! Скільки їх таких по всій Німеччині.

— А скільки їх у моєму селі? — сердито вкинув Різниченко.

— Отож і виходить: Сталіни й Гітлери починають війни, а пароди обливаються слізьми.

— Ну, ти мені Сталіна не чіпай! — огризнувся Різниченко. — Віл наш вождь, за ним народ іде.

— Бо сліпий.

— Ти чого це розводиш контрреволюцію? — недобре зсупив брови Різниченко. — Може, вже наладнався перескочити до німців?

— Дурень!

— А чого ж преш проти вождя? Забув, хто вас виволов у сороковому році? Хто вам волю приніс?

— Кому волю, а кому... — хотів було заперечити Арні і вмиг осікся.

Проте Різниченко, попри всі вимоги конспірації, ла-

ден уже був розпочати політичний диспут. Сталін був для нього святинею, богом, вершиною його уявлення про справедливість і класову чистоту, і коли хтось здіймає на нього руку, тут щось було негаразд. Втрутився Свидрач, пригримпув на товаришів, що дурна ота вся їхня сварка. І тут не місце для неї.

— А хай він не чідає Сталіна, — все ще не здавався Різниченко. — І не приплітає сюди Гітлера, паadlo всяке! Я за нашого вождя на кулемети ходив, бо він нас у люди вивів, він нам щастя приніс. Хто проти Сталіна, той гад!

В очах Авіжюса раптом спалахнули вогники образи, на щокіях заграли жовна.

— Не знаю, чи я гад, чи ні, а тільки твій Сталін пів мого села вивіз до Сибіру. Але ти не думай, що я маю зуб на руських. — Арні, мабуть, збагнув недоречність суперечки, в нього озвався здоровий глузд, і він вирішив піти на примирення. — Ми повинні бити фашистів. Хай про Сталіна сперечаються політики. — І повернувся за підтримкою до Свидрача: — Правду я кажу?

— Годі вже вам, — примирливо обізвався Свидрач. — Додумалися, де зчиняти сварку.

Свидрач умів контролювати свої почуття. В такій ситуації, як зараз, тільки дурень стане розводити чвари. Одного зайвого слова досить, щоб вскочити в карцер або і в гестапо. Он як за ним вчепилися ті руді піджаки. І потім — од своїх ледве не дістав кулю. При згадці про перше «знайомство» з людьми Орлова йому й зараз ставало моторошно і горло стискав паралізуючий страх. Накинули мішок, потягнули у двір, ще сєкунда і...

Зараз на коротенькій зупинці вони заходилися зважувати різні варіанти маршруту. Як далі просуватися в цих краях? Як дістатися до лісничівки, купленої Гюнтером Бартом? Лариса казала, що там їх чекатиме «своя людина», зв'язковий із планами чи бодай з першою інформацією про «Альпійський редут». Де ж вона, їхня майбутня партизанська база? Арні, озирнувшись, чи не видно кого на автобані, швиденько розгорнув карту, і вони заходилися шукати свою лісову обитель. За Ларисиними словами, мала дещо романтичну назву — «Дім старого єгеря». Палець Арні нарешті надбирав: «Єгергауз». Мабуть, оце воно і є. Можна рушати. Тільки одна обставина: Гюнтер Барт переказав Ларисою,

що в передгір'ях Альп доведеться проїхати через військовий гарнізон у містечку Розенгейм. Там контрольний пункт СС, документи перевіряються на кожному кроці.

— Нехороша місцина, — згадалося Авіжюсу. — У мене папери надійні, а у вас...

— Ми ж твоя робоча скотинка, — сказав з іронією Свидрач.

— Скотинка всяка буває, — ще полагався Авіжюс і врешті дав команду рушати. — Яюсь проскочимо. По машинах!

Знову бряжчали в кузові бідони, рівно фуркотів мотор, хмарини лагідно сизіли над синіми піками гір. Автобан чомусь поширшав. І рух на ньому був уже наче в прифронтовій смузі: вантажівки з солдатами, поліцейські на велосипедах, контрольні пости. Раніше їх наче й не було, а тут усе: «Хальт! Папірен!..» І знову: «Хальт!.. Аусвайсен!..» Арні сміливо діставав із внутрішньої кишені папери, шкірив задержувато зуби: «Вір фарен ум зауермільх, камераден!» (Ми їдемо по сметанку, друзяки!) Солдати й собі шкірили зуби, підморгували, даючи зрозуміти, що й самі готові були б поласувати молочком. Але на «остарбайтерів» у кузові чомусь поглядали підозріло й вантажівочку пропускали мовби нехота: «Льос! Льос!» (Давай! Давай!)

Перед самим Розенгеймом контрольний пост виявився найстрогішим — із грубим, смугастим шлагбаумом понерек шосе, коло будки — мотоцикл з кулеметом, за старшого — офіцер, поруч — солдат у касці з автоматом на грудях. Лейтенант весь у реміннячі, з важким пістолетом на паску, перевіряв папери Авіжюса прискіпливо й з підозрою. Автоматне дуло холодно цілилося в самісінькі груди латиша. Тут нелегко буде.

Вичитавши, що Арні взяв собі в помічники двох «остарбайтерів», лейтенантик зажадав точного з'ясування: звідки вони, з якого табору, хто дав їм дозвіл на виїзд і чи не порушено дисциплінарних правил? Нудно кліпав рудуватими віями, сопів над кожним словом, усе не знав, до чого б іще причепитися, і, видно, дедалі більше проймався сумнівами. Йому було нудно, він жадав дії, прагнув якимось виявити себе. Вештаються всі, порушують тилловий режим, а з Берліна тільки й чути застереження про строгість.

Свидрач мимоволі прикип у кузові, щільніше притиснувся до міцного Володиного плеча. Чим це скін-

читься? Ось офіцерик підкликав солдата, щось йому сказав, і той глянув ще з більшою підозрою на Арні, який, висунувшись із кабіни, з усією можливою поштивістю дивився йому в лице. Арні вловив слово «анруфен» (подзвонити), і це його насторожило. Здрігнувся й Свидрач.

— Хоче телефонувати в «Зоммер», — прошепотів до Володі.

— Гад! — ледве ворухнув губами Різниченко. — Хай тільки спробує...

Він потягнувся рукою під брезент. Там лежав замотаний у ганчір'я «люгер». Двадцять сім куль! Буде чим одбиватися. Іх, гадів, тут двоє, більше на шосе ні душі, кулемет аж під будкою, до нього ще треба добігти. Доки залізе в люльку мотоцикла, доки прицілиться... Чи, може, дзвонитиме офіцер? Так. Ось він, ніби вагаючись, повернувся до будки, ось він ступив крок, другий, і раптом... перед шлагбаумом верескливо загальмував яскраво-червоний поштовий автофургон. Офіцерику так і розвернуло. Молоденьке, з сизим пушком обличчя його розпливлося в солодкій усмішці.

З автофургона вистрибнула дівчина з пишним хвилястим волоссям, у синій службовій куртці. Очі в неї були великі, закличні, трохи нахабнуваті, з такою силою чарів, що які вже там документи «остарбайтерів»!

— Гер лейтенант, — звернулася дівчина трохи кокетливо, трохи ображено до офіцерику, — ви хочете не пустити мене до Розенгейма?

— О, Клархен! — зрадів офіцерик, ще більше засявши рудуватим хлопчачим лицем. — Я умісне тримаю опущений шлагбаум, щоб не випустити мою милу пташку з клітки. Вас не було цілий тиждень. — Він поцілував дівчині руку, затримавши її трохи біля вуст. — А хто обіцяв мені піти в бар? Я двічі замовляв столик у Густава «Під чорним орлом».

Що забелькотіла дівчина у відповідь, Свидрач не почув. Одне було ясно, що вона впевнено брала офіцера в полон. У той безжальний, пеуникний полог жіночих чар, перед якими падали не одні фортеці, а про лейтенанта з рудим пушком на обличчі й говорити було гіді. Стояв, топтався на місці, обсмикував на собі френч, поправляв кобуру. Видно, давно був закоханий у красуню. Ще б пак: осина талія, пишні груденята, миловидна голівка, волосся — водоспадом на плечі... Точнісінька Маріка Рокк, що саме тоді доводила до шаленства пі-

мецького обивателя. Усмішка йому обіцяла ласку, очі прагнули його покори і, можливо, чогось більшого.

Узявши красуню за лікоть, лейтенант почав палко щось нашіптувати молодій спокусниці, плести якісь дурні обідянки, тягнувся ледь не до її пухких губеянт. Сяяло сонце, голубіли недалекі Альпи, все було чарівне й обіцяло.

І цю обіцянку враз відчув Арні. Мить вирішення, мить спасіння, прорив через долю з усіма її жорстокостями. Начебто страшенно нудьгуючи від офіцерського залицяння, Арні глянув на старого солдата і знаком руки підкликав його до кабіни.

— Вас іст льос? (В чому справа?) — роздратовано буркнув солдат. Тільки для вигляду, звичайно, бо, якщо й був роздосадуваний, то лише на свого щасливого молодого лейтенанта. Наблизився до вантажівки і наспудево перепитав іще раз: — Нун, вас вільст ду? (Ну, що ти хочеш?)

Арні швидко нахилився і добув з-під килимка у себе в ногах пляшку темного французького вина. Була прихована саме на цей скрутний випадок. Примруживши хитрувато очі, сказав байдужим голосом, що якби солдат відкрив їм шлагбаум... Вони квапляться, вони можуть втратити день, у них зовсім немає часу, а гер офіцїр, мабуть, теревенитиме до вечора... Чи гер зольдат не хотів би скуштувати оцієї французької розкоші? Божеественна річ!

Солдат аж слину ковтнув. Пляшка звабливо поблискувала золотою етикеткою.

— То в вашому «Зоммері» знають про цей маршрут? — видашив він спрагло, намагаючись якось очистити своє сумління.

— Певне ж, гер зольдат. Ми з моїм хазяїном просто не можемо обійтися без цих слов'янських телепнів, — прекрасною баварською говіркою мовив Арні, покручуючи пляшку перед солдатовими очима. І досить виразно кивнув уперед: — Та відкривай, відкривай хутчіше, у твого лейтенанта сьогодні буде інша трапеза!

Старий пімець ще раз зиркнув на свого молоденького захопленого фліртом начальника, махнувши рукою, — мовляв, була не була, — потягнувся за божественным нектаром, засунув його в кишеню, хутко одв'язав шворку шлагбаума і підняв смугасту деревину.

Коли грузовичок, фуркнувши мотором, вискочив на вільну трасу, Різниченко витер з чола піт. У правій ру-

ці він уже тримав важкий «люгер», синювато-сизий і гарячий, як сама смерть. Вони такі ледь-ледь не втрапили в халепу.

— Якби офіцерик рушив до телефону, я поклав би його одним пострілом,— сказав він Вікторові.— А другим отого бовдура в шипелі. Щоб і не писнув, гад!

— Ото й був би кінець! — зробив невеселий висновок Свидрач.

— Краще такий кінець, ніж зустрітися з твоїм патроном Тренкером.— Різниченко все ще важко переводив подих, ніби в думці не міг відірватися від лейтенанта.— Я собі поклявся: в руки їм не датися пізщо!

Тепер їхали обережніше. Раз проскочили, а далі хтозна. Он уже перші будиночки Розенгейма, сяють вікнами, палахкотять черепичними дахами, і видно у вузьких вуличках якісь машини, постаті, надто багато постатей, надто знервовані їхні рухи, це все непросто, тут уже не проскочиш... Було ясно, що містечко геть заповнили військові частини. Передислокація чи тривога, чи, може, масова облава. Одним словом, не проскочиш! Здається, Арні влип і влип по-справжньому... Що робити?

Різко загальмувавши, Арні зупинив машину на обочині. Визирнув із кабіни й кивнув: то як? Га?

— Ідея! — гукнув згори Свидрач.

— Викладай швидше.

— Поїдемо в об'їзд.

— Такого немає за сто кілометрів. І потім я не певен, чи там теж не нанесло цієї погані.

Зненацька Різниченкові впали в очі безвинно спокійні руді корови, що паслися на лузі перед крайніми будиночками. Справжня германська ідилія! Різниченко хутко виклав свій план: вони поїдуть полівкою, прямісінько до корів і далі до самого автобану. Там, де пройшли корови, пройде й машина.

Його ідея викликала в Арні скупу посмішку. В Німеччині заведено їздити лише нормальними дорогами. Якщо вони покотять лугом, їх одразу завважать і перехоплять далі на трасі. Та й вискочити луговою колією навряд чи вдасться — грузовичок засяде в першому ж рівчаку. А от коли б... Арні насупився, зняв капелюха.

— Ану, здайте, хлопці! — наказав тоном учителя, який вивіз своїх школярів на прогулянку в поле, одразу й сам зіскочив на бетон. Мав трохи розгублений ви-

гляд, бо висловив досить ризиковану пропозицію: — Я пропоную ось що. Я їду через містечко — документи в мене стопроцентні, — а ви рушайте в обхід. Мимо отих самих корівчин.

— Ну, а далі? — запитав не зрозумівши Свидрач.

— Далі зустрічаємося знову на автобані. Тільки з другого боку Розенгейма. Скажімо, за кілометр від останнього будинку. — План уже набув у його голові досить чітких обрисів: — Можете йти сміливо, тут живе гарний, мирний народ. Переважно переселенці з Тіроля, яким набридло сидіти в горах. Найгірше, що вас чекає, — кухоль вина в домі якого-небудь бауера.

Пропозиція була заманлива, і не так щодо вина, як щодо можливого харчу. Після скупенького обіду в дорозі у шлунках хлопців аж гарчало від голоду. Отже, так і вирішили зробити. Володя й Віктор ще раз узгодили деталі маршруту, — містечко, як сказав Арні, простягнулося не більше як на два-три кілометри, — махнули другою рукою, для певності помацали в нагрудних кишенях піджаків табірні картки і подалися ледь видною колією, пром'ятою в луговій траві повз крайні будинки Розенгейма.

Шлях здавався їм коротким. Іди прямо на Альпи, вдихай п'яний запах лугового травостою, впивайся волею. Ось і корівки мливо походжають у видолинку, оточені квадратом електрозагороджі, он колія побігла на пагорб, далі до місточка через вузький потік у комишах, де за будинками лунають звуки бравурної німецької музики, сонце сміється, наче напившись крижаних альпійських потоків. Тут уже й про справи можна поговорити. Про свої майбутні партизанські справи.

— Слухай, а де ми добуватимемо зброю? — запитав у товариша Свидрач, який крокував за ним у важких дерев'яно підбитих черевиках.

— У «друзів», — одказав, не повертаючи голови, цибань Різниченко.

— У яких друзів?

— У тих, що хочуть обдарувати світ своєю високою древньогерманською культурою, — відгукнувся зухвалим тоном Володя.

— Нелегко це буде. З кров'ю. Голими руками.

— О, ні! — злостиво хмикнув Різниченко. — Вони нас вітатимуть милими усмішками. Можливо, навіть квітами!

— Я серйозно, Вово.

— А я серйозно питаю тебе: якими «квітами» вони обсипали нас із танків під Харковом і які «квіточки» ми кидали їм під ніжки?

— Так для перших же боїв треба хоч щось мати.

— Ми й маємо «щось»,— кивнув головою назад Різниченко, певне, маючи на думці Авіжюсів «люгер»

— Не густо.

— Можна й голими руками, коли дуже кортить вивольоти світ від коричневої чуми, як писалося в нашій армійській газеті,— шмально просторікував Різниченко, наче зловистив на те, що їм і справді доведеться починати війну з німцями, не маючи в руках фактично ніякої зброї.

Раптово Свидрач зупинився і показав у бік розлогого кукурудзяного лану.

— Глянь!

Уздовж лану високостеблої кукурудзи аллюром скакав на білому в яблуках коні вершник у крислатому капелюсі. Наче хотів перейняти хлопців. Гнав коня все швидше й швидше, розпластавшись на ньому в якомусь дикому шалі. Хлопці мимоволі зупинилися. Що за дивина? Здається, якесь худеньке хлоп'я у чорній тужурці й чорних штанах. Вчепилося обіруч у гриву, кинувши повіддя, і кінь, відчувши волю, вже не знає стриму.

— Та це дівчина! — в подиві вигукнув Різниченко.— Баба, їй-право!

— Ага, чорне волосся, чобітки,— розгледів її й Свидрач.

— Сучка німецька! — грубо лайнувся Різниченко, і в його голосі відчулася тривога.— До нас повернула.

Вершниця справді, вискочивши на польову доріжку, підїхала до хлопців і зіскочила на землю. Була вдягнута в темно-зелений светр, темні штани-галифе, в блискучі чобітки. Очі її палахкотіли завзяттям. Ледве стримуючи розпаленого коня, підступила до Різниченка і з безцеремонністю ярмаркового покупця запитала:

— Хто ти? — Голос її прозвучав погiрдливо й водночас ніби з жадібною цікавістю.— Хто ви? — повторила вона уже владним тоном.

Різниченко, розвівши руками, ламаюю німецькою мовою сказав, що вони виконують роботу у веркмайстера Віртшідца. Це майстерня по ремонті машин.

— Нащо мені знати вашого Віртшідца? — мотнула головою в капелюсі жінка. Обличчя в неї було вже пе-

молоде, ніс гострий, орлиного профілю, очі вузькі й прискіпливі.— Ви, я бачу, не німці?

— Ні,— зізнався Різниченко. Проте навіть у своїй упокореності перед владною німкенню, певне, не забув, що він гарний, може подобатися жінкам, себто має і якісь свої переваги. Усміхнувся краєчками вуст, і на його смаглявому, циганкуватому обличчі проступив вираз лукавства.— А кого б ви воліли бачити перед собою?

— Тільки не слов'янських свиней! — випалила злісно пімкеня.

— Та ми... й не є слов'янами,— Різниченко затнувся, збагнувши всю небезпечність їхнього становища.

Жінка сама прийшла йому на поміч:

— Мабуть, італійці?

— Сі, сі,— підхопив її припущення Різниченко. У них в цеху були італійські робітники, веселі хлопці, з якими наші «остарбайтери» не раз заводили щирі балачки. Тож, з тих балачок дещо Різниченкові й запам'яталося.

І Свидрач закивав головою:

— Сі, сеньйора... Вір зінд італьяно.

На Свидрача, миршавого, низькорослого, жінка й оком не повела. Вся її увага зосередилася на Володі. Взяла його за підборіддя і трішки підняла, мовби оцінюючи його чоловічі достоїнства. Він їй, видно, сподобався.

— Ви, я бачу, справжній мужчина. Я люблю італійців,— сказала вона з безцеремонною одвертістю.

— Сі, сі, сінйора,— бовкав одні й ті ж слова Володя, сподіваючись вирватися з рук шаленої німкені.— Сінйоріта пріма... Іх ферштеє ніхт, абєр... сінйоріта...

— Генуг! — різнула сухо войовнича амазонка, обірвавши невторопну балаканину Різниченка.

Йй не хотілося слів. Вона бачила перед собою вродливого чоловіка, чорнявого, високого, з жагучими очима й тонким розрізом вуст. Уже ніщо не мало для неї ваги. Хотіла робити так, як їй хотілося, мати те, що належало їй мати. Бо вона, як одразу з'ясувалося з її слів, була вдовою загинлого в сорок першому році під Москвою майора, який одержав Рицарський хрест з дубовим листям із рук самого фельдмаршала фон Бока... Втім, досить балачок! Йй, ффрау Верлімонт, вельми приємно, що такі славні молоді люди завітали до неї. Звичайно, Італія сьогодні не виявляє належної вірності ідеалам свого дуче, щось там у них

коїться негаразд, але ффрау Верлімонт не хотіла б псувати від цього своє враження про Рим і Геную, де вона перед війною побувала з своїм чоловіком... Оце її дім. Гарний, чи не так? Конрад збудував його перед самим «польським походом». Там він одержав свої перші нагороди. Можете уявити? Він, молодий гауптман, що командував батальйоном, ходив у штикові атаки проти польських варварів і за це одержав медаль «За участь у рукопашних боях». У газетах писали, що він бувся, як лев! Сам ффюрер згадав його з нагоди закінчення польської війни.

Не перестаючи балакати, ффрау Верлімонт завела хлопців у свій просторий двір — алейки, палісадник, гараж, солідна цегляна стайня. Конрад шалено кохався в конях. Все ідеально акуратне й водночас уже мовби з пальотом запустіння. Коли в домі нема господаря, жіночі руки не спроможні тримати, як належить, лад.

А тепер їй хотілося б показати сеньйорам італіано свій дім. Будь ласка... Вона завела Володю й Віктора на високий ганок і широко відчинила двері.

— Іх бітте, сеньйори, до моєї господи...— говорила патетично, намагаючись вразити гостей випуканістю манер.— Тут жив мій чоловік. Оце його кабінет, оце його мисливські обладунки. Ви знаєте, він був зятим мисливцем! Міг пропадати в Альпах тижнями. А я вічно чекала його і вічно була самотня.

Ффрау Верлімонт хотілося бути не тільки сановною дамою, а й здаватися вродливою, здатною на палкі порухи і навіть... на кохання. Умисне вихилялася перед хлопцями своїм ще досить гнучким станом, безсоромно насовувалася на них,— більше на Володю,— пишними грудьми.

— Отак я живу, як бачите, сеньйори,— говорила, походяючи по товстому килиму вітальні в сяюче червоних чобітках.— Самотня жінка, яка забула, що таке радість життя, що таке любов, ласка і, даруйте за відвертість,— чоловічі руки.— Перед портретом чоловіка, досить грубуватого з вигляду офіцера в польовій пілотці, вона раптом стала в побожній міні великомучениці.— Ось мій Конрад. Цю фотографію він прислав мені за місяць до загибелі.

— Даруйте, сеньйоро,— обережно перебив її Різниченко, намагаючись бодай окремими словами посилити в ній враження від його «італійського» походження.— Як покажете вас величати?

— Я — Брунгільда, — стріпнула хирлявеньким, посіченим першою сивиною волоссям господиня. — У мене чисто германське ім'я! Тільки прошу, не називайте мене єврейським прізвиськом Гільда. Терпіти не можу іудейства!

— О, що ви! — підхопив її настрій Різниченко, раптово відчувши в собі незнану досі пристрась до форсування лицарських нахилів. — Ми, італійці, вміємо цінувати істинно германську красу в усьому: в словах, в іменах і навіть... даруйте, в їжі.

Натяк був досить недвозначний. Мовляв, якщо вже доля завела їх у цей дім, то вони б не мали нічого проти того, щоб на столі з'явилося... Одним словом, Різниченко вирішив не церемонитися. Зрештою, так і сказав: їм треба встигнути на обід. Пан Віртшід не любить, коли його майстри запізняються.

— Сі, сі, — безнадійно-розпаченим тоном підтакував йому Свидрач.

Кулінарний натяк Різниченка викликав у Брунгільди досить несподівану реакцію. Дивлячись на чорнявого «італійця» і, очевидно, вже наперед смакуючи якісь свої вельми пікантні наміри, вона запропонувала гостям піти з нею в сусідній дім до її подружки фрау Керстен. Сьогодні там гуляють весілля. Жених, — він прибув на два дні з фронту, — розповідас неймовірні речі! Наші ввели в бій танки з лобовою бронею 200 міліметрів. Дивовижні машини. Жаль, що мій Конрад не дочекався їх! Вдавано сумний погляд фрау Верлімонт ковзнув по пихато-мертвій фотографії забитого лицаря Рикарського хреста... Але, на нещастя, руські теж щось винайшли. Уявляєте? Битва тривала майже місяць...

— Я гадаю, п а ш і перемогли? — запитав з двозначним підтекстом Різниченко.

— О, так, сеньйоре, наші вийшли переможцями! Вони знову успішно вирівняли фронт, — заграла темними очима фрау Верлімонт. — Я хотіла б піти з вами на весілля. Поки що ви, італійці, ще лишаєтесь нашими союзниками.

— Найн! — відмахнувся Різниченко. — В таких ганебних робочих костюмах... — показав він на себе, — це могло б принизити Італію. Принизити дуче!

— Ви думаєте?

— Так... І потім... нам хотілося б бути тільки з вами... — Різниченко вирішив грати на сексуальних стру-

нах войовничої амазонки.— Цей затишок, цей інтимний півморок, ви розумієте,— показав він навкруг.— Тут я знову відчуваю себе сином півдня. І мій друг також,— кивнув він у бік Свидрача.

— Сі, сі,— мляво відповів Віктор, який, крім коротечкого ствердження, фактично не знав по-італійськи ні слова.

Нітак щодо інтимної обстановки викликав у Брунгільді цілком предметні й далеко не абстрактні почуття. Їй теж перехотілося іти на весілля. Знайшла новий варіант розваги — бургундське вино. Мотнулася в кухню, принесла нарізаного холодного м'яса, добула з буфету бокали, поставила на стіл бургундське у великому, обплетеному лозою бутелі. Хлюпнула всім щедрою рукою і перша спрагло випила все до дна. Чудово! Хміль миттю загуляв у неї в голові. Піла далі, майже не закусуючи, вся пройнята наростаючим бажанням якомога щільніше притулитися до Різниченка, до цього італійського парубка, відчутти міцність його плеча, силу його м'язів, з досить відвертими натяками й ще відвертішими поглядами палких,— правда, дещо вже підстаркуватих,— очей.

— О, сеньйоре! — белькотіла вона розніжено.— Ви, італійці, завжди породжували в мені шалену пристрасність. Конрад ревнував мене до всього італійського, але я лишалася вірною своїм смакам і нахилам...— У її голосі вже бриніла відверта жага: — Італьяно, чому ти такий холодний? Ну, обніми мене... Обніми!..

Різниченкові найперше кортіло хапнути зі столу ласий шматок м'яса, запити його ковтком вина, відчутти солодкий хміль, відчутти себе вільним, йому набридли вічні страхи, його молоде тіло прагнуло волі, розкутості. Але, звичайно ж, не з такою жилавою таранкуватою тіткою. І все ж таки гра вимагала дотримання правил. Мусив бути послідовним до кінця. Зрештою, він рятував себе, рятував Віктора, Арні, всю їхню велику справу, і тут, хочеш-не хочеш — зціплюй зуби... Покинув руку на кістляве Брунгільдине плече, кривив у нещирій посмішці вуста, плів їй якісь дикуваті нісенітниці, які їй були геть незрозумілі, ламаюною німецько-італійсько-вигаданою говіркою. Брунгільда майже й не слухала його. Що їй слова? У ній спалахнули свої думки, зродилася своя таємниця. Глянула на Різниченка оцінюючи так, як дивляться на жаданого коханця, і врешті після якоїсь там чарки, зазирнувши Володі жадібни-

ми очима в лице, зізналася з легкою бридливістю в голосі:

— Я вже двічі була «там», і в мене нічого не вишло. Я можу довіритися тільки тобі, сеньйоре. Бо ви, італійці, для мене — ті ж самі арійські чоловіки.

Про яке «там» говорила, було не зовсім зрозуміло, але з її безсоромного тону й відверто похитливих притискань відчувалося, що вона має на думці щось дуже сороміцьке, дуже пегарне. Так воно й було. Вже далі, не криючись, зізналася, що всі німецькі жінки, які живуть без чоловіків, особливо вдови, зобов'язані за наказом рейхсфюрера СС Гімлера з'являтися в «дім расової гігієни» для того, щоб не лишатися безплідними... Себто в ім'я нації й фюрера одержувати належну їм долю «кохання» і цим гарантувати себе від бездітності. І ось вона була «там» уже двічі, вона, чесна германська жінка, совістливо виконувала веління рейхсфюрера.

— Але й досі... ви розумієте, сеньйоре... про це соромно казати... досі я не відчула анічогісінько! Може, тому, що моє тіло не терпить насильства... Від прищавого шмаркача-есесмана, що здирав з мене плаття і обслипив мене всю, я не змогла... і більше я не піду до них у їхній «дім гігієни»! Не піду!

Різниченко поволи осягав її думки, її намір, хоч йому й не вірилося в усю цю ідіотську химеру. У цивілізованій Європі, всередині XX століття! Хай навіть у їхньому фашистському рейху опуститися до такої гідоти! Зрештою, що йому? Хай собі казяться!

Мусив слухати далі. Слухати й розуміти. Брунгільда відверто прагнула його близькості. Так, більше в «дім расової гігієни» вона не піде, більше лягати в постіль із слинявим пацаном не стане. Але, оскільки їй доведеться невдовзі знову показуватися лікареві... Жорстока дійсність і неминуча брутальність...

— То що ви хочете, сеньйоро? — запитав з кривим усміхом Різниченко, збагнувши, якої моральної та й фізичної жертви від нього вимагається.

— Я хочу твоєї любові, — прошепотіла Брунгільда і палко, з хмільною пристрастю обняла Володю за шию. — Ходімо... Хай твій товариш посидить тут... У мене м'яка постіль, у мене гарне, чисте тіло... Якщо ти боїшся за своє здоров'я, я покажу тобі довідку... Мовчи! Я знаю, ти хочеш лишитись вірним своїй дружині чи своїй дівчині. Ми всі прагнемо вірності. І я не збираюсь забирати її в тебе. Ти подаруєш мені лише одну пал-

ку мить!.. — Вона геть втратила сором, дивилася Володі в очі дико, майже несамовито. — Одну лише мить!

Різниченкові було ясно: невситимий вогонь у Брунгільдинім тілі наростав з шаленою швидкістю. Його не спиниш. Одне необережне слово, один необачний рух — і все вибухне, розлетиться вдрузки. «Що ж... — здаючись на волю вовчиці, подумав Різниченко, — не таке терпіли. Якщо вона випустить нас і дасть на дорогу харчів... будемо коритися...»

Брунгільда відчула його вагання. Впилася в його уста своїми спраглими вустами. Була, зрештою, хазяйкою! На другого «італьяно» їй наплювати. Такий випадок трапляється нечасто.

— Ходімо! — тремтячим голосом белькотіла вона, тягнувши хлопця за собою в бічні двері. — Знаю, ти поспішаєш. Ходімо... швидше!..

І тут сталося несподіване. На ганку почулися кроки, хтось відчинив вхідні двері, далі пройшов коридором, і ось до вітальні входить коротконога, із висуненим на грушку личком жінка, теж у рейтузах, теж у капелюху, із гнучким канчуком у руці. Певне, під'їхала верхи. Оглянувши присутніх, вона хвацьким ритуальним жестом бувалої нацистки викинула вперед руку.

— Хайль!

Брунгільда хутко підвелася і так само стрімко викинула праву руку.

— Зіг фюрер!

Якось боком затуляючи гостей біля столу, вона швидко відчинила двері в сусідню кімнату, пропустила туди гостю й шмигнула за нею. Там обидві забубоніли роздратованими голосами, засперечалися — скрики, докори, умовляння. Більше падала коротконіжка.

— Ти не знала, що у нас весілля героя? Ти не знала, що приїде сам партайляйтер?

— Не знала...

— Брепеш! Не можеш прожити дня без чоловіка. А сама досі не подарувала фюреру дитини. Безплідна смоковниця!

— Чого ти прийшла? Чого ти хочеш? — аж стогнала від досади й розпачу Брунгільда. — Тебе беруть завидки. Тобі жаль, що я можу переспати з отим італійцем.

— Італьяшкою? — вжахнулася коротконога. — Ти нічого не знаєш?

— А що б я мала знати?

— Сьогодні імперське радіо передало, що Італія

вийшла з війни. Якийсь їхній генерал оголосив про спілку з американцями. Макаронники — наші вороги!

— У мене зіпсувалося радіо. Я нічого не чула.

— Зате в тебе працюють усі інші механізми, — реготнула злостиво коротконога і, видно, вирішила змінити тон на примирливий: — А він непоганий, твій макаронник.

Знову голоси їхні затихли, і в тиші раптово зродилася нова тривога. Начебто ті за дверима дійшли згоди. Різниченко мимоволі потягнувся до дверей. Якщо треба, вони будуть оборонятися. Чого тут, власне, сидіти? Вихід вільний, тікай, доки не пізно.

— У мене зіпсувався крап... — долинули до хлопців слова гості. Балачка скидалася на відвертий торг: — Якщо ти не проти, я могла б...

Щось, одначе, не витанцьовувалося, почувся впертий шепіт Брунгільди, майже сичання:

— Як ти смієш?

— Смію! Всі ми сміємо!

— Я вірила в тебе, а ти... ти!..

Хвилина була критична. Остання мить, остання можливість. Жінки за дверима геть осатаніли.

Зірвавшись на ноги, Різниченко потягнув за собою Свидрача. І в ту ж мить до них вибігла розлючена сусідка. За нею з'явилася темпа з лиця Брунгільда.

— Я вдова... А ти — посмітюха!

Мале, розкарякувате, розпатлане створіння з нагаєм у руці вишкірилося на Брунгільду в хижій зненависті:

— Тобі всього мало? У-у, гезіндець! (Падло!). Ти недостойна свого Конрада.

— Геть! — верескнула Брунгільда. — Щоб я тебе тут не бачила!

— Побачиш! — раптово взяла холодний, погрозливий тон гостя. — Можеш спати хоч із самим сифілітиком Гашке!..

Грюкнули двері, затупотіли по сходах кроки, понесли з собою лють і невситиму заздрість. Брунгільда аж тепер отямилася. Раптовий струс немов просвітив їй розум. Пішла на кухню й довго там поралася, товкла-ся. Вгадати її настрій було неважко. Зараз з'являться люди з вулиці, і тоді вже їй не викрутитись. За спілкування з чужоземцями, надто з ворогами імперії, у них не прощалося нікому.

Повернулася з кухні, звалила на стілець великий, набеханий рюкзак, з якого випиналися банки, пляшки,

хлібини. Виявилася таки доброю жінкою. «Це, значить, пам на дорогу», — втішно подумав Свидрач, радіючи, що все закінчилося досить мирно.

Правда, виникла ще одна прикра несподіванка — Брунгільда, видно, захотіла «зарезервувати» собі Різниченка на майбутнє. Не вийшло сьогодні — вона доможеться свого завтра, позавтра... Такий хлопець! Її не чіпало те, що якийсь там генерал у Римі виявився боягузом.

— То як звати твого хазяїна майстерні? — запитала вона.

— Пан Віртшіц, сеньйоро.

— Телефонувати не пам'ятаєш? Чи, може, ти хочеш штекти до свого генерала? Зараз я сама взнаю.

Принесла телефонну книгу, перегорнула кілька сторінок і небавом розшукала потрібний мюнхенський номер. Різниченко і Свидрач зблідли. Могло статися найгірше. Ніякого «італіяно» пан Віртшіц, звісно, не знає, нічого він не підтвердить... Різниченко наблизився до Брунгільди, намагаючись придумати якесь пояснення.

І тут на сходах знову почулися кроки, повільні, важкуваті, кроки явно літньої людини. Брунгільда замерла біля телефону. Рука її з трубкою безвільно опустилася. Глянула на хлопців. Може, хотіла, щоб вони зникли? Двері ж до сусідньої кімнати... Та було пізно. Кроки вже в коридорі, шаркання ніг об килимок, легкий стукіт, і ось уже на порозі з'являється висока постать у сутані. Пастор. Літній, з вінчиком сивуватого волосся на голові, з білим комірцем, з добрим, ледь усмішеним обличчям.

Пастор входить як тінь спокою й миру.

— Благословення дому сьому! — промовляє він з гідністю. І на його блідих устах й далі тремтить усмішка. — Дочко моя, в тебе гості?

— Так, патер, — озвалася Брунгільда, ступила крок до священника й поцілувала йому руку.

— Благословляю, діти мої, й вас, — повернувся до хлопців прелат.

Різниченко подумав, що він, «італієць», мав би теж виявити покірливість і шану до святого отця. Підійшов до нього і поцілував йому руку. Свидрач тільки низько схилив голову.

Все, як належить при появі високошанованої, освяченої богом людини. Здається, тепер можна йти. Різниченко глянув на двері, дав знак Свидрачу і вже хо-

тів попроситися із господинею. Але священник, звівши побожно руки, затримав їх і сказав Брунгільді:

— Я б не радив, дочко, твоїм гостям виходити зараз на вулицю. Фрау Керстен розпатякала на весь квартал про твою начебто недостойну поведінку. Там хлопці з СС, відпускники. Всі п'яні. І можуть накоїти лиха.

— Хто їх боїться? — спалахнула Брунгільда. — І взагалі, я нікого не випущу звідси! Чусте, сеньйори італ'яно, ви залишитесь у моєму домі до вечора. Ви — мої гості.

Пастка знову замикалася. У Різниченка заграли на цюках жовна, він глянув на великий кухонний піж на столі й перезирнувся із Свидрачем. Щось мали робити. Священник сумно дивився на них і мовби тихенько промовляв молитву. Був величаво строгий, незворушний, паче таїв у собі печалі всього світу.

— То ви італійці? — запитав він у хлопців.

Довелося повторити стару брехню. Так, вони італійці, працюють у Мюнхені в майстерні по ремонту автомашин. Німеччина — їхня друга батьківщина. Фрау Верлімонт виявила до них ласку, нагодувала їх, прихистила в дорозі, і вони будуть вічно молити за неї бога.

— А як ви потрапили сюди? — подікавився патер.

— Найдовшим шляхом, вага світлість, — сказав Різниченко, — який може випасти людині. Через війну.

— Не розумію, сицу мій.

— Ми з моїм другом, — кивнув на Віктора, — воювали проти більшовиків на Східному фронті. Обидва поранені під Сталінградом. На щастя, нам вдалося вирватися з оточення, і ми не зазнали гіркої долі пімецьких та італійських військ, які там билися під командуванням фельдмаршала Паулюса.

— Ну, то це міняє справу.

— Чому? — здивувалася Брунгільда.

— Раз вони воювали з пімецькими гренадерами, ніхто не посміє назвати їх зрадниками дуче і фюрера.

— Я пропоную сісти до столу, — сказала Брунгільда.

— О, пі, не той час, — відмігся патер. Він прислухався, лице його поійнялося трпивою. — Мені здається, вони йдуть сюди. Так, вони всі йдуть сюди... І тому я пропоную зараз же помолитися за убієнних під Сталінградом.

Патер попросив Брунгільду і її гостей стати навколівки перед маленькою іконкою, що висіла біля клиж-

кової шафи. Довелося скоритися його велінню. Різниченко ніяк не міг погамувати легкий усміх на вустах, але Свидрач тільки суворо глянув на нього й виразно, мовби щось йому нагадуючи, стуdiv до купи два пальці для молитви. Вони-бо католики! І боронь боже, щоб Володя не надумав класти хреста з правого плеча на ліве, по-православному!

Патер стояв перед ними і широким знаменням осіпав їх:

— Благословенні будьте, діти мої! Хай бог виявить благість до всіх, хто наклав головою в Росії. Хай німецька земля швидше повернеться до спокою й злагоди... Амінь, діти мої!..

За молитвою ніхто не помітив, як тихо відчинилися двері, і на порозі став чоловік у офіцерському мундирі й кашкеті з черепом. Лице мав м'ясисте, щоким були бліді і в очах — якась наче слизь.

— Це хто ж тут так старанно молиться за убійених? — запитав він гугнявим голосом добряче підхмеленого чоловіка.

Брунгільда, повернувшись на його голос, миттю схопилася з підлоги, зміряла його недобрим поглядом.

— Що тобі треба, Стефан? — запитала шорстко.

— Хочу побачити жінку мого вагиблого друга, — проказав він.

— Я тебе не кликала.

— Послухай, Брунгільдо, я два роки чекав цього дня. Конрад був моїм товаришем. Ми разом ходили з тобою на танці, разом вірили, що в нас буде щастя, і ти таки знайшла його. Знайшла з моїм другом Конрадом. То неуже тепер, коли його вже немає, а я, весь у дірках, весь потрощений і позшиваний, не маю права зайти в дім моєї давньої подруги? Якись чужі люди, — до того ж кажуть іноземці! — витіснили з твого серця всі наші давні почування й давні слова? Чого ж ти мовчиш, Бруні? Чого ти не гукаєш мене до свого вишнього столу?

Довелося запросити. Свидрач і Різниченко одразу відчули, що настала найкритичніша мить. Цей уже не дасть їм попуску. Справжній фашистюга, есесівець з черепом на кашкеті, п'яний зухвалець, який прийшов вимагати те, чого він, видно, давно прагнув. Брунгільда слухняно заходилася поратися біля столу.

— Ти не рада мені? — розтягуючи слова, запитав есесівець. — Чи ти досі любиш свого Конрада? Досі во-

лієш... його, а не мене? Кажі чесно... Рада чи не рада?

В розмову втрутився священник. Сівши навпроти офіцера, сказав докірливо:

— Ти перервав нашу молитву, Стефан.

— Молитву?.. За кого?

— За убієнних на Східному фронті.

— Вибачте, патер, — трохи знітився есесівець. —

Тільки я не розумію, чому ви молитесь за убієнних з чужинцями? Мені сказали, що тут сидять італійські зрадники. — Він зиркнув отупілими, темними від злоби й перепою очима на хлопців. — Так?

Йому швидко відповіла Брунгільда:

— Вони не зрадники.

— Ні, вони зрадники! — підняв голос есесівець. — Вони зрадили свого дуче. Зрадили нашого фюрера. Зрадили нашу вірність!

Брунгільді набридли його п'яні теревені. І вона закричала на весь дім:

— Мовчи! Вони нікого не зраджували! Вони воювали під Сталінградом, і кожен з них залишив там свою кров. А ти тільки й знаєш, що хизуєшся своєю жалюгідною «французькою кампанією»! Ти ніколи не був на справжній війні! Ти навіть не бачив справжньої смерті.

В есесівця краскою налилися щоки. Слухав, мовби його роздрочували перед бійкою. Міг би встати і грюкнути кулаком по столу. Він — син СС! Йому дано право робити все, що завгодно.

Але коли глянув на неї, на її бліде, з темними очима лице, з ним сталося дивне — відчув нестримний потяг до неї. Отакою шаленою завжди й любив її. Стояла перед ним у зеленій куртці, груди розкриті, шия у червоних випіках, волосся розпущене. Чим більше кричала, тим більше йому подобалася. Хай телесується. Він не боїться її крику. Все! Досить!

— Так ти чуєш, що я тобі кажу? — шипіла йому в обличчя Брунгільда, непаваючи його зараз, як ніколи. Надто в цю мить, коли його поява остаточно забрала в неї сподіванку на таку жадану близькість з «італійцем». — Ти чуєш, Стефан?

Він глянув на неї, і пошерхлі від пиятики губи його злегка викривилися в зневажливій судоминці. Цю дику кішку він випішив зараз мати. Все! Нічого більше він не хотів! Усе!..

Підвівся, спокійно одсунув від себе тарілку, далі розстібнув кобуру, добув пістолет і владно, твердо по-

клав його перед собою на стіл. Не було в його рухах ні погрози, ні залякування, був тільки несхитний вияв волі. Його почервонілі очі оббігли кімнату — втупилися в падре.

— Геть звідси, святий отче! — сказав тихо і водночас дуже виразно, дуже чітко. — Даю вам усім одну хвилину. Якщо не заберетесь — перестріляю, як псів!

Узяв пістолет, відтягнув затвор, стиснув губи. Хвилини пішли у вічність. Час побіг до смерті. Священик хутко підхопився з-за столу.

— Стійте! — гукнув йому вслід есесівець. — Заберіть, падре, й опих італійських «героїв»! І якнайдалі їх. Щоб я і духу їхнього не чув!

У Різниченка в руках уже був рюкзак з провіантом — не забувати ж такий дарунок. Посунули вслід за падре, затупотіли сходами, хутчіше, далі від навіженого есесмана! Біля паркану на вулиці стояло маленьке сіре авто. Падре вскочив в нього і натиснув на стартер.

— Дозвольте до вас, святий отче? — попросив його Свидрач. — У машині буде надійніше.

Священик відчинив задні дверцята. Хлопці хапливо всілися. Падре вдруге натиснув на стартер. Мотор чачнув, ревував і завмер.

Падре натиснув іще раз, іще... Мотор не заводився. Різниченко попросив святого отця підняти капот. Зараз вони все наладають. Двигунчик був старий, ледве тримався купи, в ньому щось дрижало, хрипало, пошвишувало. Різниченко попросив ключа, подлубався, щось там підтягнув, і мотор запрацював.

— Спасибі святій мадонні, — подякував падре й кивнув Різниченкові, щоб сідав.

Тепер він мав одвезти їх до самого автобану, як вони й просили. Сам же говорив, що небезпечно, що скрізь вештаються п'яні відпускники з фронту, як цей негідний Стефан. Лишалось тільки зачинити дверцята, як раптом... бахнув постріл!

Усі так і шарпнулися в бік дому. Стрельнуло там. За тими червоними цегляними стіпами. Чи, може, тільки здалося? Хто б то міг? Падре хапливо відчинив дверцята й визирнув. У його очах завмер здогад.

У цю мить на високому ганку під дахом розшарпнулися двері і, як сновида, вийшла Брунгільда, розпатлана, в роздертій зеленій куртці, з дикуватими очима. Її руки був пістолет. Притискувала його до грудей, мовби збиралася ще раз поцілити в когось.

Вона швидко наблизилась до авто і сказала уривчасто:

— Святий отче... ви були свідком... він хотів згвалтувати мене... І за це одержав кулю...

— Я зараз буду тут, — мовив надре й рвонув машину вперед.

На трасу вихопилися за кілька хвилин. Тут уже було легше. Подякувавши старому, хлопці взяли рюкзак і подалися в бік гір. Невдовзі побачили грузовичок Арні, що стояв у затінку під старим дубом. Арні солоденько похропував, підклавши під голову кулака. Такий собі безтурботний простачок, що вибрався з міста на недільну прогулянку. Сорочка на ньому була розстібнута, черевики лежали біля машини, від усього віяло спокоєм і певністю. Тут хоч сто шудманів наїдь — не подумують нічого зловорожого.

Коли продер очі й побачив рюкзак з провізією — та ще якою! — тільки багатозначно ахнув. І в очах блиснули хитринки: казав же я вам!.. Він взувся, тугоше затягнув пасок. Перевірив, чи на місці всі документи. Гаразд. Свидрач дивився на нього і ніяк не міг прийти до тями, щоб оце за ці кілька годин, відколи вони розлучилися, могло статися стільки неймовірного, шаленого!.. Сказатися можна! А він спокійнісінько проснав собі півдня і тепер ще й бундючно говорить їм:

— Доки ви там прогулювалися, славі мародери, я тут депо розвідав. Через містечко пройшло кілька машин з будівельними матеріалами. Невідомо куди саме. Одні натякають, що в північну Італію. Інші кажуть в Альпи. Начебто там щось будується.

— У нас теж повина, пане Арні, — блиснув очима Свидрач, допомагаючи Володі стягнути з плечей рюкзак. — Вісь Берлін — Рим — Токіо тріснула.

— Чули по радіо? — здивувався латис.

— На своїй шкурі відчули. — Різниченко опустився на траву, стомлено схилив голову. Видно, вкрай знесилів. — Італійський генерал Бадольйо попросив капітуляції в американців.

— Я щось подібне вловив уночі, та не повірив, — наче про якийсь дріб'язок мовив Арні. — Повідомлення з Лондона... Ну, а ви ж як там бурлакували? Яку кралю взяли на гачок?

Йому розказали про «кралю», тепер, може, й детальніше, ніж самі сприйняли це в домі німкені. Тоді їх пойняв шквал несподіванок, думали про смерть, про

двобій, зараз могли описати кожну дрібничку. Спромоглися навіть на злий гуморок, коли розповідали, як падре згадував «убієнних під Сталінградом». Що ж, і вони пом'янули своїх убієнних — хіба не одна смерть косила там усіх: і грішних, і праведних. Вислухавши їх, Арні довго сидів замислений, копирсався паличкою в землі і врешті сказав, що тепер йому все зрозуміло. Тепер йому зрозуміло, чому такий шарварок по всій автоtrasі, по всьому автобану. З містечка рушили в гори жандармські патрулі на мотоциклах. Перевіряють кожного. Чіплялись і до нього: хто, звідки? Одним словом, кепські справи.

До «Дому старого єгеря» було начебто недалеко. Якщо їхати отак прямо. Та хтосьна, як їм краще пробиратися далі. Може, Брунгільдина сусідка встигла вже донести в гестапо, і жандарми оце шукають «італійців»? А як довідаються про застреленого есесмана...

— Не довідаються, — з певністю сказав Різниченко. — Офіцера вбила сама Брунгільда. Падре — людина добра, і теж підтакуватиме їй, що той гад хотів її згвалтувати. Що вигнав його з дому, а потім, мабуть, потягнув фрау Верлімонт до постелі, ну вона й... всадила йому кулю.

— А я б не їхав автобаном, — висловив свою думку Свидрач. — Давайте шукати об'їзди.

— Не встигнемо на шосту до «Єгеря», — сказав Арні.

— А чому саме на шосту? — запитав Різниченко.

— Нас чекатиме своя людина, — пояснив Свидрач. — З «об'єкту». Принесе якісь відомості для Гюнтера.

— Ти ж казав, що Гюнтер теж летить сюди на «шторху».

— Сюди, та не зовсім, — почав прикидати Свидрач, якого Лариса встигла ознайомити з ситуацією. — Він посадить «шторха» на якомусь аеродромчику в горах чи просто на галявині. Але зустрітися з другом не зможе. Конспірація! У гестапо скрізь очі й вуха. Так що всі відомості підуть через нас.

— Отже — шоста й не пізніше? — перепитав Різниченко.

— Не пізніше, — сказав Свидрач.

Часу лишалося справді обмисль. Що ж мали робити? Тут Володя запропонував вдатися до акції захвату. План, може, й трохи ризикований, навіть авантюристичний, та хіба ж війна не є суцільною авантюрою?

— Багато балакаєш, — перебив його Свидрач. — Давай план!

Усе справді зводилося до захвату. Ось тут, прямо на автобані, десь, може, далі, щоб не так на видноті, де менше всякого руху й очей. У чому суть? Спиняють авто, краще відкриті, з офіцерами, пістолет їм у груди, гранату під ніс, не рухайтесь, гади!.. Можна не вбивати... Обеззброїти, перевдягтися в їхню форму, зв'язати, і гони хоч до Монблана!

— На свою загибель, — зробив суворий висновок Арні.

— Нас і так чекає загибель, — мовби образився Різниченко.

— Ні, нам треба перемогти.

— Ну, пропонуй щось інше, — сказав Різниченко, — але знай, що я так просто фріцам в руки не дамся. Все одно моя гранатка завжди зі мною. — Розстебнувши піджак, він дістав маленьку, схожу на «лимонку» німецьку гранату.

Арні на його погрозливе застереження і оком не кліпнув. Щось швидко обмірковував, шукав іншого плану. Дикуватий Володин проект, здається, спонукав його до цікавого ходу думки.

— Кажеш, перевдягатися в їхню форму? А чого ж... Тут щось є. В принципі непогано. Але без стрілянини, цановний. Пропоную вийти в контакт не з офіцерами, а з цивільним населенням. — В голосі Арні забриніли нотки іронії. — Здається, в тебе вже є певні успіхи в цьому плані... Тільки не ображайся. Жартів не розумієш чи що? Беремо на приціл мирних німецьких бауєрів. — Арні озирнувся навкруги, пробіг очима по скопчених лугах і врешті показав на горбасту, завантажену сіном хуру, яку тягнули обочиною автобану два бельгійських битюги. Зверху на сіні сидів дядько в маленькому тірольському капелюху. — Он хто нас врятує. Бачите?

Свидрач і Різниченко одразу збагнули. Ну й Арні! Кинув їм план, а ви вже мізкуйте, хлопці. На його думку, мали вийти в контакт з отим тірольцем, домовитися з ним, — звісно, за гроші — вилізти на хуру і гайда вперед до Блаузее! А звідти починалася стежина в гори до «Дому старого сґеря».

— Але ж нас можуть на трасі зупинити жандарми? — висловив сумнів Свидрач.

— Оце вже ваш клопіт, — сказав дещо загадково

Арні.— І глянув заохотливо на Різниченка.— Щоб двох таких парубків з України та не впоралися з одним миршавеньким фріцом.

— Ясно,— бовкнув Різниченко, готовий до найкрупіших заходів.— Спиняй фріцюгу. Ми його в купці і там...

— Е, ні,— заперечив Арні.— Я б не радив так. Краще ввійдїть з ним у торги. Погляньте, яка в нього хвацька альпійська куртка з волячої шкіри. Який славний з пером капелюх. Тут селяни вибираються славно.— І, мовби згоджуючись на неприємну для нього річ, сказав:— Ну, а щоб він не дуже ганьбив світ голим задом, можете зв'язати його і — в сіно.

Хура спинилася на перший знак Арні. Бауер похмуро зиркнув із свого високого сідлища. Лице в нього було попечене сонцем, брови сріблилися сивинками. Арні гукнув йому привітно:

— Гер бауер, чи не хотїли б ви заробити двадцять марок? Оце мої «остарбайтери»,— показав на Володю й Віктора, говорячи чистою баварською говіркою,— я ве-зу їх до Блакитного озера, там нас чекав лісник, але моя машина щось не тягне. Чи не могли б ви прихопити їх із собою?

Німець статечно натягнув віжки, нахилився згори по гроші, узяв їх, з якоюсь недовірою перелічив і тоді, усміхнувшись вдоволено, з виглядом удачного баришника на ярмарку заховав до кишені.

— Хай залазять.

Хлопці притьмом вибралися на хуру й пірнули в її духмяні глибини. Сіно, що ледь устигло підсохнути після косовиці, було м'яке й запашне. Арні щось сказав хлопцям на розставання, Володя підняв голову, Арні сказав іще щось і показав рукою вперед, даючи зрозуміти, що він їх там чекатиме. Хай не баряться.

Казати було легко, а от... Власне, зараз тільки все й починалося. А як піде далі? Бауер сидів спереду впевнено, міцно, звисивши донизу ноги в грубих чоботях, руки дужі, спина обтягнута шкіряною тужуркою, як вилита, і сам віз із сіном теж здавався схожим на могутню фортецю, що ладна була долати будь-який опір.

Свидрач лежав горізнак, відчуваючи під піджаком мульткий «люгер» з усіма його двадцятьма сімома набоями. «Люгер» уперся йому в ребра, як нагадування, як наказ. Довго отак їхати вони не могли. Свидрач це

знав і кожною клітиною тіла вловлював перебіг часу, обертання коліс, ритмічне докання колит по бетону.

— Давай,— мовби нагадав Свидрачу Різпиченко, що теж лежав горізнак і теж мовби лічив хвилини.

— Може, ще?.. — завагався Свидрач, мимоволі піддавшись страху.

— Лізь до нього. Онде якраз з'їзд з дороги. Покажи йому «іграшку» і хай їде лугом до того ліска. Ба-чип? Там його й переодягнемо.

— А якщо він не захоче? — затерп від лихого передчуття Свидрач.— Якщо не послухається? Що тоді?

— Тоді... пагадаєш йому про двадцять сім куль, і він послухається.

Німець, одначе, виявився на диво піддатливим. Не чинячи ні найменшого опору, нічого не кажучи, сіпнув до себе віжки, зупинив грудастих, густо-рудой масті битюгів, обережно, старанно, з усією ретельністю робочої людини звів хуру з автобану на дуг і аж тоді, коли вони покотили купинястим зеленим простором до гайка, сказав, що він змалку дуже боїться зброї, і тому просить пана «остарбайтера» заховати пістолет.

— Ми не «остарбайтери», ми — італійці,— сказав, не знаючи чому, Свидрач. Певне, підсвідомо вирішив одвести далі всяку підозру від їхнього табору.

Бауер без особливих сумнівів кивнув головою і ще промовистіше покосував на націлений у його бік пістолет. Страх, видно, справді паралізував усе його єство. Свидрач опустил руку, не випускаючи зброї, так було все-таки надійніше.

Їхали далі грудкуватою рівниною, віз перехняблювався то в один бік, то в другий, сіно безжально розсипалося по землі, дядько намагався їхати якомога повільніше, болісно кривлячись від того, що дорогий цінний фураж так по-дурному губиться на цій непуцящій дорозі.

— А ви мені заплатите за це? — раптом запитав він з наївністю великої дитини.

— Заплатимо,— буркнув Свидрач, радіючи, що перший етап їхніх мандрів пройшов без особливих пригод і без застосування зброї.

— Я хочу, щоб пан правильно мене зрозумів,— озвався раптом дядько-возій.— Я позичив воза у гробауєра Шверін-Мальбаха, він бере за день сорок марок, не менше, і тепер мені доведеться позичати віз ще на один день. Таке життя, пане італєсер! Нічого не вдієш.

Свидрачеві вже й жаль було дядька. «Отакий простий, отакій смирний чоловіча, і нащо йому було із своїм фігурером встрявати у війну? — подумалося Вікторові. — Народ! Як оці коні — хто тебе запряже, того й везеш. А дай йому в руки машиненгевера, ще й як битиметься. І стрілятиме, і палитиме, і закопуватиме живцем дітей...»

Видно, бауеру кортіло побалакати. Він мимоволі навіть посміхнувся і запитав Свидрача, що там діється в Італії? Тепло, мабуть? А почувши про капітуляцію генерала Бадольйо й успішний наступ американської армії до Риму, вирячив очі і враз засміявся давким, з гикавкою сміхом. Ніяк не міг прийти до тями, навіть хутчіш погнав коней. Вйо!.. Вйо!..

— А що вам до Італії, сеньйор? — запитав його Свидрач.

— Та це ж яка радість, гнедігер гер! (Милостивий пане!) Яка радість! — загецькав на своєму сидінні бауер. — У мене там брат воює. Карл Фрага, оберсфрейтор Фрага. Може, ви зустрічалися з ним? Він стоїть у самому Римі, танкова дивізія «Валькірія», старшим у них сам фельдмаршал Кессельрінг. То оце, я думаю, тепер там уже не стрілятимуть. І мій брат повернеться додому... Господи, хоч би швидше! Бо я вже геть розорився без них.

— Маєте на війні ще одного брата?

— Так, так. Другий, Пауль, товчється в Росії. Все було добре. Писав мені, що потрапив до похоронної команди, вибився в вахмістри. А оце недавно одержав я від нього листа. Пише, що перевели його знову в піхоту. Готуються до контрнаступу. Десь під Курськом.

— Цей контрнаступ, сеньйор Фрага, уже закінчився, — невесело, тоном вироку сказав Свидрач і навіть посів переклав пістолет з одної руки в другу. — Дуже погано закінчився для вас, німців.

— Я щось чув... Рейхсміністр Гебелс передавав, що були важкі бої, наші вирівнювали фронт, як завжди. І, звичайно, гренадери виявили максимум героїзму.

— Очевидно, більшість гренадерів загинула, — сказав тим же холодним тоном Свидрач, мимоволі проїнявшись втіхою від того, що йому випала нагода нагадати німцям про їхні фронтові невдачі. Хай знають! Не все ж їм убивати інших. І додав з певністю радіокоментатора: — Я чув, цей ваш контрнаступ закінчився таким самим провалом, як під Сталінградом. Руські танки хо-

дили по німецьких тілах, як по соломі. Ваших убито тисяч двісті!

— О, майн гот! — простогнав бауер.

У нього сіпнулися брови, губи затремтіли, і він з жахом глянув на Свидрача, точнісінько, як тоді, коли йому ткнули під ніс дулом пістолета. Спазми дедалі дуже давили йому горло. Очі палилися слізьми.

— За що нам таке лихо? — стогнав бауер, ковтаючи слюзи.

— А за те, що ви, німці, дуже ротаті. Багато галасуєте разом зі своїм фюрером. Все вам мало! Наче нема й бога для вас.

— Та що ви, гер італьєнер! — заблагав бауер. — Хіба ж це ми починали війну?

— Та й не я, — сказав Свидрач і глянув на дядька дещо примирливіше. — Жадоба роз'їдає душі. Сатана править світом. — Свидрач говорив тоном проповідника, відчуваючи, як його слова пробуджують у бауеровій свідомості якісь нові світлі порухи. — Дорого ви за це заплатите.

— Хто «ми»?

— От ви, приміром, — Свидрач досить необережно тицьнув німця дулом під бік. — Скоро прийдуть сюди руські, прийдуть американці, спалять ваші будинки, усе до біса поруйнують... Ви знаєте, скільки ви погубили народу у них? Мільйони! То ота кров тут вам відділється...

— Невже нікого не пожаліють? Ні малих, ні жінок?

— Ну, когось, може...

— А кого, пане італьєнер?

— У кого совість чиста.

— Як це?..

— А так, гер бауер! — гримнув на німця Свидрач. — Кожен німець повинен сьогодні зробити щось проти сатани. Хоч одне добре діло. Хоч манюсіньке... А хто буде іти з сатаною до краю, того жде страшний кінець.

— О, сатана! Сатана! — раптовий сплеск люті спотворив бауерове лице. — Повірте мені, пане італьєнер, що я правовірний католик. А що вони зробили з нашими пасторами? Скількох духовних отців стратили чи послали в концтабори. Я ще тоді казав дружиці: «Бог покарає їх! Це їм так не минеться.» І ось ви таке кажете, пане італьєнер. О, майн гот! Ну, нічого, скоро вони своє отримають... — Він раптом отямився, запитав: — Куди ж вас везти, пане італьєнер?

— Та, мабуть, уже й годі,— мовив Свидрач, озираючись навкруги.

Саме вкотили в молоденький лісок. Тепер коні важко тягнули хуру між лапатим гіллям осик і буків. Час було й діяти. Свидрачеві зробилося важко, відчув себе якимось наче злодієм. Мусив же роздягати бауера, в'язати його... Отакого нещасного, заплаканого, нестямного в своїй ненависті до Гітлера, до всієї нацистської банди.

Врешті Свидрач велів зупинитися. «Люгер» матово блиснув у його руді. Німець відчув щось недобре. Лице його збіліло. Упавши біля воза навколішки, почав швидко хреститися:

— Салта мадонна!.. Помилуй, прости раба свого!..— Мабуть, вирішив, що ці двоє невинно затягнули його в пущу. І зброя ж у них є, і з нацистами вони в порожнечі.

Умисне повернувся до Свидрача спиною. Молився, каючись своєму богові в скоєних і нескоєних гріхах, благав порятунку, якщо не собі, то бодай своїм братам, своїй родині. Аж чолом припадав до прілого листа, сповнений відчаю і жаху.

— Гер бауер,— добродушно сказав йому Свидрач, сховавши до кишені пістолет,— встаньте. Ми вас не хочемо убивати. Ми не зробимо вам нічого лихого.

— А чого ж ми приїхали сюди? — з округленими від страху очима запитав німець.

— Так треба, гер бауер,— мовив Свидрач.

І раптом розсердившись, звелів йому скидати шкіряну тужурку. Швидко! Й капелюха теж... Хай не боїться. Все йому повернуть... Вирвав з рук німця шкірянку, забрав капелюх.

— Не вбивати?.. Га?..— бурмотів знетямлений бауер.— Я не є винний... Мій брат воював у похоронній команді.

— Знаю. Давайте руки!

Десь добули мотузок, зв'язали бауеру руки, підсадили його на хуру і звеліли лежати тихо. Його шкіряне вбрання одягнув Свидрач. Капелюх надав йому ще більшої схожості із звичайним баварським селянином. Тепер можна рушати. Свидрач, узявши віжки, відчув раптову радість від того, що знову в його руках опинилися коні, що він правує хурою з сіном, точнісінько, як у давні часи, коли він возив снопи з поля колгоспними кіньми.

Чув позаду себе тихе схлипування бауера і чув, як Різниченко, що лежав поряд з ним прикиданий сіном, умовляв його, заспокоював:

— Мовчи, фріц... Мовчи. Скоро приїдемо...

— О, майн гот!

— Така наша доля... Твій фюрер забрав з нашого села всіх коней, спалив усі вози, загнав людей у землянки. Скажи спасибі, що ми тебе не застрелили. Ніхт шісен. Ферштеен?

— О, яволь,— зітхав сльозливо бауер.— Іх віль лебен...

В одному місці автобач круто звернув праворуч, обминаючи глибоке Блакитне озеро. Воно світилося темним малахітом серед зелених гір, рівне, спокійне, немов наповнене слізьми всіх грішників світу.

Тут, власне, мали зустріти Арні з його грузовичком. Проте Арні чомусь не було видно. Пронеслися вантажівки, мчали чорні легковухи, здалеку з'явилася ще одна хура з сіном — сіра гора, що неквапно сунула обочиною. Зустріч з нею не віщувала добра. Ці бауери знають одне одного. Під'їде, запитає, поцікавиться, чиє сіно, чиї коні... Вирішено було негайно повертати в ліс. Добре, що хутко надибали просіку й одразу ж звернули в неї.

Невеличка галявина. Коні втомлено форкають, тятнучись до папі. Зголодніли, бідолахи. Свидрач побачив, що Різниченко вже розв'язує бауера.

Йому повернули шкірянку, капелюха,— пікола, трішки прим'ялася пір'янка. Німець спокійно, як палезить, одягнув усе, обтріпав капелюха, сердито поправив пір'янку. Хоча руки в нього помітно тремтіли.

— Ти пробач нам, гер бауер,— сказав йому Свидрач.— Я обіцяв тобі грошей, але в нас більше немає нічого. Пробач, гер бауер...

Бауер пильно і якось підозріло зиркнув на хлопців і запитав:

— А ви, італєнер, куди оце зібралися?

— Шукати.

— Кого, гер італєнер?

— Смерть.

— Не треба її шукати. Вона сама знайде кого треба.

Свидрач узяв бауера за лікоть, злегка стиснув його. Очі в Свидрача потепліли:

— Я не хотів тебе в'язати. Я боявся, що ти зрадиш нас і віддаси жандармам. А мене вдома мама чекає.

І в нього теж,— кивнув на Різниченка.— Ваш сатана багато лиха нам приніс.

Лице у німця дивно сіпнулося, він глянув на хлопців печально. І раптом поліз до кишені. Вийняв гроші, які вони йому дали.

— Візьми,— тицьнув їх Свидрачеві.

Свидрач замахав руками. Ні, ні! Завтра ж треба платити за коня grosbauеру. Клята війна! Дай боже, щоб в Італії все затихло. Коли вони повернуться додому, то скажуть, що в Баварії теж є чесні католики... Є люди...

— Бери. Я не хочу цих грошей,— мовив рішуче бауер.— Я хочу, щоб ви повернулися додому.

— Спасибі,— мовив Свидрач.— Якщо ваш брат потрапив у полон до американців, ми знайдемо його і напишемо вам листа.

І раптом бауер викривив з легкою іронією губи. З його грудей вихопилося зітхання. І співчутлива, болісна усмішка ковзнула по його засмаглому обличчю.

— Гер Віктор...— назвав Свидрача на ім'я. Певне, щось підслухав у дорозі.— Не кажіть мені, що ви єсть італєснер. Ви не єсть італєснер. Я знаю. Ви руські. Так, я все зрозумів. Спасибі, що ви не застрелили німецького бауера Фрага. Спасибі, камераден!

Він видерся на хуру і рушив вузькою просікою до автобану. За ним потягнувся віхоть сіна, що зсунувся з підводи. Свидрач наздогнав його і показав на сіно: мовляв, не розтрушуй, Фрага! Той зупинився, статечно обійшов хуру, підняв віхоть із землі і старанно вмостив його. В його рухах було стільки простої селянської дбайливості, що Свидрачеві стиснуло горло, і він гукнув німцеві услід:

— Леб вооль, Фрага! (Будь здоровий, Фрага!) Леб вооль!

Свидрач і Різниченко рушили просікою до Блакитного озера. Було їм важко на серці. І трішки дивно. Добре, що не застрелили цього Фрагу. А могли ж. Різниченко зізнався, що мав твердий намір, якби німець став опиратися чи що там, всадив би йому під ребра ножаку. А зараз дивись... Нещасний Фрага. Як і нещасний весь його народ.

Ішли, думали. Різниченко насуплено глянув на Свидрача. Йому закортіло пофілософствувати. Мовляв, нещасний Фрага. А вони, раби з окупованої України, не нещасні? І чи не через тупу покірливість отаких, як

цей бауер, опинилися вони тут, чи не через них хопаяться по лісах від смерті, ідуть страдницькою дорогою? Ото, мабуть, і є життя: коли тебе затигує вир великої політики, ти вже не людина, забудь про свою душу, про жалість, про честь. Іди і вбивай! Бо ти наче й певинний. За тебе мислять і за тебе вирішують.

Свидрач мовчав. Слухаючи свого цибатого друга, йшов слідом з важким тягарем на серці. Фрага не тільки розбентежив його душу. Віп змусив його замислитися над складними проблемами життя.

Біля Блакитного озера стояв грузовичок Арні. Стояв скромненько на обочині автобану, ледь сіріючи в затінку дерев. Бетонкою проносилися машини, автобан повнився ревом моторів, сичав пиною коліс. Арні стояв під розкидистим кленом і привітно посміхався до друзів.

— Аргонавти! — ще здалеку махнув їм рукою. — За другу операцію ставлю вам п'ятірку! Сідайте, бо немає часу. Нас уже, мабуть, чекають на віллі «Егера». А тут ще добиратися далеченько.

Арні сів за кермо, вони рушили просікою ліворуч. Рушили так упевнено, наче Арні гасав цією дорогою від самого дитинства. Тепер шлях був надійний. Ніхто їм не загрожував. Поволі заглиблювалися в морок гірського лісу, сунули трав'яною колією, бралися крутосхилів. Починався альпійський край, безлюдний і похмурий.

Так їхали з годину, може, дві. Арні кілька разів зупиняв грузовичок, розгортав на колінах карту і звіряв по ній напрямок. Йому бракувало орієнтирів.

І врешті-таки доїхали. Прямо уткнулися в огорожу з довгих жердин. Лісників будиночок стояв на зеленій галявині, кладений зрубом, з високим шпичастим дахом й маленькими віконцями-бійницями. Біля ганку притулився велосипед. Звичайний собі велосипед. Арні глянув на нього і мимоволі усміхнувся. Звідки? Що за диво? Мабуть, їх тут уже чекали.

Мотор вимкнуто. Арні перший перескочив огорожу і рушив високою травною, — а квітів, квітів, — до ганку. За ним посунули Свидрач і Різниченко. Було тінисто, пахло лісовими травами — зелене царство краси й спокою.

Арні глянув на вікно, і враз йому здалося, ніби там щось мигнуло. Мовби чиясь обличчя чи постать.

Їх таки ждали. Наш дім, наша фортеця... Заходьте, хлопці, відпочинемо. Ще доведеться перевірити запаси

вброї,— Гюнтер начебто вже дещо тут понавозив,— обстежити всі підходи, всі лісові стежки. А там і до великих справ братися.

Гапок був високий, з міцного дерева, під широким дашком. Заметений, акуратний. Видно, дбайлива рука встигла вже навести тут лад.

Арні збіг сходами і махнув рукою друзям:

— Прошу.

Рипнули двері, і вогкувата сутінь війнула їм назустріч. Свидрач вступив останнім, озирнувся по кімнаті, глянув праворуч і... заляк.

Прямо йому в груди цілилося дуло пістолета.

— Генде! — наказав чоловік з пістолетом.— Генде гох! — ревно удруге.— Відійшов назад і повторив тихіше: — Буду стріляти!

ШТАНДАРТЕНФЮРЕР ПОГРОЖУЄ

З самого ранку в канцелярію мюнхенського гестапо примчав начальник кримінальної поліції Штюльпнагель. Злетів сходами на третій поверх, ввірвався в кабінет Тренкера.

Той був трохи здивований. Щоб отак без виклику? Без дозволу? Без оповіщення ад'ютанта? Ні, це було не нахабство. Це були лють і відчай. І майже папічний страх.

— Прошу негайно прийняти мене для доповіді, штандартенфюрер! — вигукнув з порога Штюльпнагель до масивного Тренкера, що саме гортав якісь папери.

Вузькі Тренкерові очі пропекли криміналь-президента.

— Доповідайте,— кинув той сухо. Власне, був уже дещо поінформований від своїх агентів і знав, чого вдерся цей довготелесий.

— Сьогодні вночі знайдено тіла обох забитих агентів,— почав похапцем викладати Штюльпнагель.

— Знаю,— обірвав його Тренкер.

— І знаєте, де їх знайдено?

— Так, знайдено в каналізаційних люках на Кремерштрассе. Спасибі за допомогу. Це ваші люди знайшли. Можете їх відзначити.

Спокій Тренкера дещо приголомшив криміналь-поліцає. Як це так — відзначити? Та він що, він не розуміє, про що йдеться? І може собі спокійнісінько далі

гортати свої папери? Тут потрібні негайні заходи. Штюльпнагель зважився на недозволене, підказав шефові гестапо, як слід було б учинити в цій ситуації:

— Може, хоч тепер ви дасте наказ провести чистку в таборах «остарбайтерів»? Наші агенти пішли по слідах об'єкта номер три, себто червоного лазутчика Свидрача. Їх останній дзвінок був о шістнадцятій годині з Бургдаузалеє. Вони тримали об'єкт у полі зору до шістнадцяти тридцяти... Але далі зв'язок урвався.

— Ну то й що? — кисло усміхнувся Тренкер. Добув з пагрудної кишені піджака, — сьогодні він був у цивільному, — зубочистку й заходився старанно длубатися в прекрасних арійських зубах.

— Я гадаю, штандартенфюрер, що наші... себто ваші агенти знищені червоними бандитами.

— Не обов'язково.

— Але вони йшли по слідах Свидрача.

— Теж не обов'язково. — Зубочистка вже помапдрувала до горішньої кишені піджака. Тренкер почувався сьогодні, на диво, спокійним. З Берліна він одержав відомості про те, що його найлютіший ворог, гауляйтер Баварії Гіслер дістав доброго прочухана від рейхсфюрера СС. — Я, наприклад, маю відомості, що об'єкт того дня зовсім не виходив за межі табору «Зоммер». Це встановлено точно. Є свідки. Отже, вас якоюсь мірою ввели в оману. На жаль, мої агенти помилилися. Вони взяли невірний слід. І, очевидно, встряли в якусь халепу.

— О, ні, штандартенфюрер! — з відчаєм замахав руками Штюльпнагель. — Це вас ввели в оману. Свидрач ішов на явку. Його треба арештувати і піддати допиту першого ступеня. Тоді ми знатимемо все.

— Ви певні, що знатимете? — з кислою міною перепитав Тренкер. — А я от непевен. Фанатизм Свидрача дужчий за всі тортури.

— Але ж він ворог імперії!

— Так, він ворог.

— І його слід ліквідувати.

Тренкерові набридло вислуховувати поради старого сищика. Його методи були надто примітивні. Не любив і трішки побоювався Штюльпнагеля, цього занудливого, з борідкою-мичкою дідугана (працював у кримінальній поліції ще з часів кайзера Вільгельма), цього садиста, який у Веймарській республіці зумів знайти вихід на самого фюрера, але через свою тупість да-

лі не просунувся. Тренкер знав таких старих невдах, що не зуміли вибитися по службі вище кримінальної поліції. Пишуть у Берлін доноси на нього, на Тренкера, намагаються підловити його на всяких дрібничках. Мабуть, і цю історію з агентами вже готові розіграти, як свій коронний номер. Тому тут потрібна обережність і обережність.

— Ваші дії дещо спрощені, гер криміналь-президент, — почав терпляче-повчальним тоном Тренкер (подумки лайнувшись і ледь не назвавши його зневажливо «крімі»). — Ми, звісно, могли б арештувати одного, двох бандитів. І що далі? Хто поведе нас по сліду їхньої організації? Хто виведе нас до штабу БСВ? Ваші агенти безсилі. Та й мої також. А бандити діють. Усе нахабніше. У них виникла колосальна мережа зв'язків і контактів, всі табори охоплені їхнім впливом. Я маю точні відомості, що вони планують дуже небезпечну акцію. Можливо, навіть повстання. Ви уявляєте, що це таке? Сотні тисяч чи й мільйони унтерменшів, здичавілих потвор, які ненавидять німців як своїх лютих ворогів, в один чудовий день вирвуться на волю, розшматують наші тилові служби, порвуть лінії зв'язку, транспортні магістралі. Вони гасатимуть вулицями наших міст, мов скажені діти люцифера, вони різатимуть і палитимуть усе німецьке, вони всадять ніж у спину нашої доблесній армії. Так, нашої армії, яка, на жаль, переживає нелегкі часи. Часи трагічних невдач і поразок. Чи, може, ви не чули про це, Штюльпнагель?

— Чув, штандартенфюрер, — одразу мовби скис криміналь-поліцай.

— А чи думали ви про те, що удар по «Зоммеру» й «Молю» — це, власне, удар по заводах Дорньє? Ви розженете по таборах смерті тисячі слов'янських робочих і оголите верстати, які дають продукцію для фронту. Ви позбавите нашу армію першокласних літаків і танків, ви зупините наш залізний конвейер війни. І вже за це одне наш рейхсміністр озброєнь не погладить вас по голівці. Чи, може, я помиляюся? Га? У вас є ким замінити майстрів на складальній лінії? Є кому розвантажувати вугілля в транспортному цеху? Ні, Штюльпнагель, ви давно стали гальмом у нашої великій справі.

— Даруйте, але... — спробував обуритися криміналь-поліцай.

— Досить ваших «але»! — Тренкер вийняв з шухляди столу папку, розкрив її, добув звідти кілька густо

списаних аркушиків.— Оці ваші доноси на мене повертаються сюди! Вони, правда, без підпису, але ваш стиль мені добре відомий. І я ще розберуся, чия рука водила тут пером, хто хотів опорочити в моїй особі наше славне управління РСХА!

Помітивши, що Штюльпнагель зовсім упав духом, Тренкер вирішив змінити гнів на милість, заговорив примирливіше:

— Ну, досить, будемо працювати. Тепер щодо цього Свидрача... Я вважаю, що час дрібних акцій минув.— Тренкер підвівся з-за столу, його опасисте тіло затулило все вікно й кинуло тінь на довготелесого, кістлявого Штюльпнагеля.— Вважаю, що в інтересах рейху, в інтересах фюрера Свидрача поки що не треба чіпати. Я дав йому повну свободу. Хай розкошує. Але ми будемо стежити за ним. І, зрештою... ви мене розумієте. Якщо ви не згодні зі мною, напишіть доповідну...

— Боронь боже! — замахав руками хитруватий і вже добряче наляканий криміналь-поліцай.— Я цілком приймаю ваші поради. Можливо, ви маєте рацію. Ми мусимо шукати коріння.

— Прекрасно! — вигукнув Тренкер.— І ще одно. Сьогодні я одержав з IV управління РСХА вказівку: кримінальна поліція віднині переходить з управління гауляйтера в моє розпорядження. Ви зрозуміли мене? — І, помітивши, як пересмикнулося сухеньке обличчя криміналь-поліцай, поблажливо додав: — Гадаю, вас це тільки порадує. Чи не так?

— Матиму за велику честь працювати під вашим керівництвом, штандартенфюрер! — викинув уперед руку дідуган, клацнув закаблуками і вийшов з кабінету.

Лишившись сам, Тренкер упав на стілець, витягнув перед собою стиснуті в кулаки руки. Сидів так довгу хвилю. Далі висунув шухляду, добув цупку шкіряну течку і знайшов у ній аркушик із заявою Свидрача. Пробіг її очима. «...Ви, гер Тренкер, виявляєте до нас батьківське піклування... ділитесь з «юстарбайтерами» останніми сигаретами й ліками...» Прекрасно! Ось яка йому характеристика від одного з найзапекліших ворогів рейху. Тож, криміналь-поліцай, з вашими курячими мізками не лізьте в мою гру! Надто в наш час, в ці певні дні. Під Сталінградом, під Курськом — ганьба поразок, Манштейн відходить до Дніпра, в Італії все тріщить, німецькі міста горять від бомб... Хоч, звісно, все це може повернутися інакше. Англо-сакси не такі дур-

ні, щоб віддати Сталіну Європу. Черчіль рветься на Балкани. У нас є надійні друзі за океаном. Мої друзі! Навіть у найгіршому разі вони приймуть мене... Так, приймуть. І тоді я розіграю всі свої карти.

Пролунав телефонний дзвінок. Доповідав начальник цивільного аеропорту. Тренкер насторожився: що там? Знову Гюнтер Барт? Підозріла пташка. Знову наказав підготувати йому літак для «вільного польоту» над містом? Мав спеціальний дозвіл від самого рейхсмаршала Герінга, щоб, бачте, не втрачав свого льотчицького хисту. Знаємо ці «вільні польоти»! І кого ви з собою возите, гер Гюнтер Барт, знаємо. Буде шкода, що вас опікає сам рейхсмаршал авіації. В добрячу халепу можете втрапити з княгинею. Колись довідаєтесь, та буде пізно. Польоти над Альпами! Знайшли ж собі маршрут!

— То що накажете, штандартенфюрер? — допитувався на другому кінці проводу запобігливий начальник цивільного аеропорту. — У мене певні труднощі з бензином. Якби ви заборонили... Одним словом, я міг би дуже легко знайти привід і не випустити їхнього «шторха».

— Хай летить, — кинув сухо Тренкер. Мав щодо grosffлігера і його високого берлінського патропа свої особисті інтереси.

— Вам відомий маршрут grosffлігера?

— Кажу ж, хай летить! Ми знаємо всі його маршрути. Тільки передайте йому, що за наказом поліції і військових властей польоти припиняються після восьмої вечора. Ми не можемо ризикувати нашими людьми й машинами в той час, коли щохвилини можуть з'явитися ворожі бомбардувальники. Щоб до восьмої він обов'язково повернувся на аеродром!

— А якщо не повернеться?

— Викличте поліцію і складіть акт. Мені потрібні точно зафіксовані дані. Якнайточніші!

Перед обідом подзвонив князь Сухоруков. Сказав, що його викликають у Берлін в імперське управління безпеки.

— Ви їдете в Берлін? — насторожився Тренкер, який не любив, щоб із службою Кальтенбрунера хто-небудь мав прямі контакти поза його спиною. Тут же висловив бажання зустрітися з князем у барі. — Пообідаємо. Маю цікаві новини.

Сухоруков вловив у його голосі неприховане роздратування, щось близьке до погрози. Не хотілося бачити

цього гестапівського бонзу. Шантажист і зухвалець. Але поки що потрібний. Князь сказав, що буде в барі о першій. Княгиню взяти, на жаль, не зможе, бо в неї робота в клініці. Маса хворих. Окрім того, тепер додалися ще нічні чергування в лікарнях, куди звозять постраждалих від бомбардувань.

— Розумію, князю,— сказав з колючкою в голосі Тренкер.— Наскільки мені відомо, княгиня має сьогодні ще політ з Гюнтером Бартом.

— Я цього не знав.

— Ви багато чого не знаєте, князю,— їдко мовив гестапівець.— Але то ваша родинна справа. До зустрічі.

Поклавши трубку, Тренкер замислився. На душі було муляко. Він боявся Берліна. Там були його щасливіші колеги, ті, які вихопилися вгору перламутрової «ночі довгих ножів», після влаштованої фюрером різанини, коли загинули тисячі суперників Адольфа і найперше головний,— після фюрера,— претендент на лідерство в партії — Рем. Не загинув тільки він, Тренкер. Хоч був спочатку одним із Ремових поплічників. Зумів якось викрутитися. Про нього начебто забули. Тепер він тут. Та чи надовго? Хитрування, жорстокість і цинізм поки що дають йому змогу триматися біля влади. А далі? Гауляйтер Гіслер уперто інтригує проти нього. Борман його не терпить. З рейхсфюрером взаємини досить делікатні... Все складається приблизно й туманно. Скажімо, чому IV управління раптово викликало російського князя Сухорукова? Ясно. Рука Бормана. Начальник партійної канцелярії копає під нього вже не перший рік. Злигався з Гіслером і копає, копає... Господи, хутчіше б усе це скінчилося! І тоді — особистий літак, особистий льотчик, всі документи з собою,— головне — нотаріальний акт княгині щодо її спадщини, лист Свідрача теж не забути. І через Альпи, до генерала Ейзенхауера: «Я готовий служити ідеалам західної цивілізації. Буду вашим першим солдатом у боротьбі з більшовиками...» Тільки так! Інакше піде під суд, піде на шибеницю, в кращому разі — згніє десь у в'язниці, в якійсь сибірській глушині НКВС. Часи, часи!

Обідали з Сухоруковим в окремій кабінеті. Було затишно, напівтемно. Цілковита відокремленість, повна гарантія проти підслухування. Якось, пам'ятається, він вирішив перевірити свою кабінету: викликав майстрів, хазяїна бару, розламали стіни й відкрили вмонтовані в них таємні підслуховуючі апарати. Хто встановив — не-

відомо. Хазяїн клявся, що бачить це вперше. Довелось повірити. Пригрозив йому в своєму кабінеті, що в разі появи підозрілих людей він мусить негайно повідомити Тренкера. Інакше — куля! І ось зараз можна спокійно відкинутися на спинку стільця й говорити з усією одвертістю. Обід ще не подано. Ледве чутно запахи з кухні. Пахне мастикою від щойно натертої підлоги. Увечері тут казатимуться поранені офіцери, глушачи в собі страх перед поверненням на фронт, під російські кулі.

Князь сидів набурмосений, сторожко поглядаючи. Певне, вже готувався до поїздки в Берлін. Тренкеру захотілося одразу загнати його в глухий кут. І він повідомив про знайдені в каналізаційних люках трупи агентів гестапо. Є певні підстави підозрювати Свидрача...

— Я ж вам казав, що тримаю під контролем кожен його крок, — відрізав князь. — Мене вже розшитували про це ваші люди. Свидрач був у таборі.

— Я вірю вам.

— Є речі серйозніші, штандартенфюрер... — Сухоруков озирнувся по кабіні. — Ви певні, що нас...

— Не бійтеся. Цілковита гарантія. Справді давайте поговоримо про наші справи. Ситуація на фронті дедалі погіршується, і кожного дня може настати повний параліч.

— Не думаю, — стримано заперечив князь. Сказав так не тому, що не повірив словам Тренкера в цілковиту гарантію проти підслуху, а скоріше через тверде переконання: рейх справді ще могутній. Він так і промовив твердо: — Наша імперія могутня й не скоро дасть зламати собі хребет.

— Ви говорите тоном рейхсміністра пропаганди, — виникрився у посмішці Тренкер.

— Це видно всім, штандартенфюрер.

— Стривайте, князю! Ще недавно ви доводили мені абсолютно протилежне. Пам'ятаєте? Ви казали, що Росія могутня і її не звалиш одним ударом. Ви казали, що її народ здатний на шалений опір і боротиметься до кінця.

— Так, я казав це і буду казати це сьогодні, — вперто відповів Сухоруков. — Вона могутня. Але могутній і наш режим. Режим націонал-соціалізму.

— Отже, ви дещо змінили своє ставлення до Росії?

— Ні, ми просто повинні бути реалістами, — мовив діловим тоном Сухоруков. — У чому наша помилка? Ми недооцінили духовний потенціал більшовиків.

— Російського народу чи більшовиків? — спробував уіймати князя на слизькому Тренкер.

— На жаль, штандартенфюрер, сьогодні вони діють разом. Наш фюрер геніальний, це важко заперечити. І все ж ми не досягли того, про що мріяли перед початком кампанії. Справа затягується. Навіть рейхсміністр пропаганди вже перейшов на обережні нотки. Радить готуватися до багаторічного двобою з більшовиками.

— Кому це неясно без його порад? — пирхнув злісно Тренкер. — Я часто замислююся, як могло все це статися? Яка зла доля підставила нам ніжку? І приходжу до одного висновку: ми не врахували застережень генерального штабу, не прислухалися до слів фельдмаршала Браухіча. Ми пізно почали похід! — Голос Тренкера задзвенів трибунною владністю: — Якби танки Гудеріана вдерлися в Росію не в червні, а щонайпізніше на початку травня сорок першого, як того вимагав Браухіч, запевняю вас: ми встигли б до морозів прорватися через лінію Тимошенка й Жукова.

— Можливо, я не стратег, — згодився Сухоруков, відчувши якусь раптову досаду. Немов Тренкер скривдив російську армію, позбавивши її права на чесно виграну баталію. — Але під Сталінградом не було ніяких морозів. Принаймні спершу не було, коли більшовицький генерал Чуйков зупинив Паулюса на Волзі. Хіба не так?

— Так, — насуплено згодився Тренкер.

— То хто їх там зупинив? Пан Мороз чи дядько Іван?

— Ну, бачите... фюрер теж людина і може помилятися.

— До того ж фатально. Я б сказав, трагічно-фатально!

→ Можливо, — згодився Тренкер. — Здається, я саме з цього й почав розмову.

Зрештою, йому набридла суперечка. Він справді був такої ж самої думки. Невилазний кут! Баговиння, трясина, політичне інтригантство, удари в порожнечу, тупа забудькуватість щодо історії, яка вустами Мольтке й Клаузевіца застерігала проти війни на два фронти. Не прислухалися до історії, до Клаузевіца й Мольтке, вирішили, що німецький меч дужчий від стріл Чінгісхана й шпаги Наполеона. Тренкеру було відомо, що

в перші місяці нападу на Росію фюрер до такої міри пройнявся певністю в своїй нездоланності й блискавичній перемозі, що віддав наказ військовим заводам Гура значно скоротити виробництво звичайного озброєння і перейти до масового випуску бомбардувальників та важкотонажного підводного флоту. Фюрер уже бачив хмарочоси Америки, квапився завдати нищівних ударів по заводах Детройта і Чікаго. Тренкер тоді вже вловив щось нерозумне в його поквапі, в зухвальстві великого вождя нації. Але імперія ще живе, і Тренкеру хочеться вірити в її щасливу долю.

— Може, гукнемо кельнера, хай подає обід? — товариським тоном сказав князь.

— Так, так, — хапливо погодився Тренкер, — а то ми наче в дискусійному клубі. — Він визирнув з кабіни, підкликав когось із обслуги: — Де обер? Тут є, взагалі, хто-небудь?

— До ваших послуг, гер штандартенфюрер, — вискочив з якогось закутку товстенький чоловік у чорному костюмі.

— Вам що, обер, кортить скуштувати солдатського супу на російському фронті? — визвірився Тренкер на розгубленого кельнера. Хотілося криком бодай трішки вгамувати поганий настрій. — Ми сидимо вже понад годину.

Офіціант почав виправдуватися, нагадавши йому, що гер штандартенфюрер завжди любив спершу погомоніти, що його слово тут — закон, його воля — свята. Обід буде негайно!

— Давайте вже, — примирливо мовив Тренкер. — Я справді голодний.

Йому стало незручно. Повернувшись у кабіну, важко опустився на обтягнутий червоною оббивкою стілець, довгу хвилю мовчав і нарешті глухо промовив:

— Передайте княгині, князю, що вона поводить себе не зовсім обачно. Здається, я попереджав її. Вашу машину бачили вже кілька разів біля озера Людовика. В тій зоні запеленовано дві радіопередачі. Якщо люди з військової контррозвідки схоплять лазутчика і ним виявиться... — Тренкер зробив досить промовистий жест рукою.

— Я не думаю, що це Лариса Петрівна, — зважився заперечити Сухоруков, хоч у грудях у нього похололо.

— А я чомусь думаю, — вперто сказав Тренкер.

— Ваші підозри мені добре відомі, — рантово взяв наступальний тон Сухоруков. — Але ж ми домовилися: оберігати княгиню! При нинішній нестабільності в Європі її добре ім'я, а так само її значні грошові маєтності у швейцарських банках... Словом, я не хочу нагадувати вам про нашу домовленість. Ви самі це прекрасно розумієте.

— Розумію, — хмуро бовкнув Тренкер, беручись за їжу, яку саме подав обер. Перечекавши, коли обер виїшов з кабіни, Тренкер стишеним голосом сказав: — Мене найбільше насторожило те, що передачі, здається, ведуться не на Англію.

— Як це? А куди ж? — не міг нічого второпати Сухоруков.

— В іншому напрямку. На більшовицький Центр. Це ще не остаточно з'ясовано... Але я майже не маю сумнівів. — Тренкер заговорив відверто погрозовим тоном: — Якщо так, моє ставлення до княгині може змінитися. До того ж моїх агентів, без сумніву, також уб'ють червоними бандитами. Тому дружні контакти княгині з табором «Зоммер» наптовхують мене на погані висновки, князю. Вам ясно?

— Здається, так, — кивнув головою Сухоруков, мляво жуючи це дуже смачне м'ясо. — І все ж таки, штабдартенфюрер, ми повинні оберігати Ларису Петрівну. Бо ще лишилося п'ять місяців.

Тепер здивувався Тренкер. Але в ту ж мить усе осягнув. Йому було нагадано, що княгиня Лариса могла вступити в права спадкоємиці лише через п'ять місяців. Отже, до того часу вона недоторканна. Убити її — убити мільйони! Мусив це знати. Жінка скоро поїде в Париж. Там у Романвілі в мерії чи в суді одержить судове посвідчення про вступ у права мільйонерши. Коли назве йому свій банківський рахунок і свій код від сейфу з дорогоцінностями — тільки тоді Тренкер зпатиме, як має вестися з нею.

Йому було нагадано! І нагадування прозвучало, як наказ, як пересторога. Мусин пам'ятати! Інакше вступиш у завтрашній день нікчемою з тавром військового злочинця, з порожніми кишнями.

Що ж — мусив!

Тому взяв князя за руку, злегка притягнув до себе і мовив тоном давнього друга:

— Ви вирушасте в Берлін, я знаю. Ви запрошені на аудієнцію до самого партайляйтера Бормана. І я прошу вас, князю: не зрадьте мене! Не продайте! А я зроблю все, щоб оберігати тут княгиню. Принаймні зроблю все, що в моїх силах.

АРЕШТ

Гюнтер Барт і княгиня Лариса ішли льотним полем; немов зібралися на веселу прогулянку. Небо сміялося блакиттю, вівяв прохолодний вітерець. Молоденький сосновий лісок неподалік пагадував про тишу й радість, про таємні стежки, що чекали закоханих.

Біля будиночка диспетчера стояв начальник аеропорту і дружньо махав Гюнтеру й Ларисі рукою. Високі краги на ньому сяяли в сонячних променях. Він уже попередив пана гросфлігера, сказав, що польоти дозволено лише до восьмої вечора. Це заборона поліцайпрезидіуму й гестапо. Тим більше, що сьогодні з Альп може потягнути дощем, навіть добрячою грозою.

Йому подякували. Не думалося, що такий поважний, такий добродушний з вигляду чоловік був виконавцем чорної гестапівської волі. Снасибі за попередження, політ не триватиме довго.

— Щасливо вам! — гукнув услід Гюнтеру й Ларисі патоптаний начальник аеропорту. — Передайте привіт Альпам!

— Якщо доберемося туди! — одгукнувся Гюнтер.

Вони наблизилися до «шторха», легенького, на високому шасі літака-однокрильця. Стояв, припнутий міцним мотуззям до залізних шворенів у залізобетоні, вперто й зухвало цілився пропелером супроти вітру. Зараз його звільнять. Он уже скинуто з кілочків трос, ось уже Гюнтер взявся за ручку дверцят і поставив ногу в кразі на металічну драбинку.

Аж раптом по полю гучно пролунав окрик:

— Пане Барт! Стійте!..

Це, звісно, до нього. В тому скрику чувся владний, майже гнівний імператив. Гюнтер озирнувся. Від диспетчерської мчало чорне авто, і з нього крізь відхилені дверцята гукав чоловік у капелюсі:

— Наказую зупинитись!

Наче Гюнтер уже сидів у кабіні і міг зірватися в небо.

— Щось недобре, — мовив до Лариси.

В неї зблідло обличчя. Вона щільніше натягнула на голову шолом з великими льотчицькими окулярами. Невже гестапо? Авто, зробивши на повній швидкості крутий розворот, зупинилося перед «шторхом». З кабіни вискочило кілька чоловік з глибоко насунутими капелюхами, рушили до Гюнтера й Лариси. Ішли нахмурені, зловісні, лихі.

Наблизившись, стали півколом. Один з них ступив уперед і мовчки, не кажучи й слова, клацнув браслетами наручників на Ларисиних руках. Вона тільки охнула жاخно. І тоді, все збагнувши, повела очима в бік Гюнтера. Наче ще чекала від нього спасіння, помочі, підтримки. Однак гестапівці вже тягнули її до машини. Вона встигла ще крикнути:

— Ви можете летіти, гер Барт! — і додала з викликом і розпачем: — Я думаю... ця дика прикрість... скоро з'ясується...

Авто промчало Мюнхеном, мов темний смерч. Знову вереск гальм. Задні дверцята відчинено. Ларису ведуть до масивного входу, відчиняють перед нею темні дубові двері. Черговий у цивільному розуміюче киває головою агентам з авто, і вони, підптовхуючи Ларису в спину, ведуть її сходами вгору. Один поверх, другий...

Якісь примарні постаті пластають повз них. Деяк деренчить телефон. Ще он хтось мовби озвався криком чи то болю, чи то відчаю.

Куди це? Куди її ведуть? До Тренкера?

Він мусить знати про арешт, це він дав наказ, гру закінчено. Її схоплено на чомусь непростимо дурному, на якійсь шаленій помилці. Політ з Бартом? Він дозволений. І Тренкер про це знав. Радіопередачі? Але вона змінювала щоразу місця, і її ніхто не впіймав, ніхто не схопив на гарячому. Може, якісь сигнали з Франції? З Парижа?..

Кімната, куди її заштовхують, простора, з заштореними високими вікнами, з масивним каміном, перед яким стоїть такий самий масивний стіл. У кімнаті наче порожньо.

Аж ось з-за столу викочується кругленький, опецькуватий чоловічок, швидко наближається до Лариси і, глянувши суворо на агентів, що її привели, наказує зняти наручники.

— Вибачте, княгине. — І до агентів: — А ви можете йти... Ідіоти!

Агенти вислизують по сячому паркету, безшумно зачинивши за собою двері. Чоловічок бере м'якими руками Ларису за лікоть і дуже делікатно, майже побожно підводить до канапи й просить сісти. Сам іде до свого могутнього стола, вмощується на стільці. Вмощується так ловкенько, що його вже майже не видно — тільки велика лиса голова, облямована рудавим волоссям, визирає над паперами.

— Княгине, мені дуже прикро, але іноді мої агенти роблять непростими речі, — озивається він елеємним голосом. — Нащо було отак брутально, на виду у всіх людей? Я ж тільки попросив їх запросити вельмишановну княгиню Пустовітько до мене на дружню бесіду. Запросити! А вони — бовдури! Ну, гаразд, як би там не було, мені вельми приємно бачити вас у моїх, даруйте, не зовсім веселих апартаментах і навіть пригостити вас кавою. Не хочете? Тоді даруйте. Ось вам склянка води. Випейте, бо ви трохи зблідли.

Випито воду. Ларисі стає ніби легше. Вкрадається остання краплина надії, що це, може, проста провокація. Легкий шантаж, звичайна якась плутанина в їхній поліцейській роботі, і тому вона дуже ввічливо, з якоюсь навіть товариською іронічністю каже опецькуватому чоловічку, — судячи з кабінету, котромусь із Тренкерових помічників, — що вона дуже здивована такими методами цієї високошанованої установи. Вона, графиня за походженням і княгиня за шлюбом, завжди чекала від державної таємної поліції тільки оборони й підтримки, а тут такий нетактовний крок! Що подумає князь Сухоруков? І як відреагує на це славний grosflüger Гюнтер Барт? Йому досить одного телефонного дзвінка в Берлін...

— Так, так, мені страшенно прикро! — сплескує кудими руками чоловічок за столом. — Але я боюсь, що grosflüger Гюнтер Барт не зможе здійснити свого цілком законного й вельми благородного телефонного дзвінка.

— Чому?

— Події набувають дещо критичного характеру. Можливо навіть державно критичного.

— Нічого не розумію, пане...

— Мені більше, ніж прикро, княгине, але є речі вищі наших симпатій і антипатій. — Трохи суворішає голос чоловічка, і він з силою притискує маленькими розжевими долоньками папери на столі. — Є такі факти,

як державний злочин, княгине. Це звучить дещо погрозово, але іншого слова, на жаль, я б не знайшов. Іншого слова просто не існує.

Він непомітно натискує під столом на гудзик давінка, і в ту ж мить відчиняються двері й до кабінету входить агент у рудому піджаку. Вони тут, мабуть, усі полюбляють такі костюми. В руках у нього щось загорнуто в шматину матерії, якийсь великий, дуже важкий предмет.

Чоловік ставить його на стіл і, вклонившись, круто, з військовою хвацькістю повертається й зникає за дверима.

Шматину розгорнуто. Господар кабінету стоїть біля столу й свердлячими очима впирається в Ларису.

— Ви впізнаєте цю річ?

Вона одразу впізнає її. І аж вся внутрішньо здригається. Передатчик! Її передатчик! Залізний ящикок з тумблерами, з шкалою й ручкою настройки, з дротами й навушниками. Сумніву немає, її викрито! Апарат, що його так старанно ховав Гюнтер Барт у своєму гаражі, знайдено! Для нього було влаштовано прекрасний сховок у стіні за шафкою для інструментів. Гюнтер навіть тіпився, що часом він і сам неспроможний намацати секретну стінку. А ці намацали. В його відсутність намацали.

— Так ось, княгине, ця вельми сумнівна з погляду князівської етики річ має певне відношення до вас.

— Неправда! — вигукує Лариса, аж тепер відчувши наближення цілковитого провалу.

— Ні, правда, княгине, — промовляє чоловічок і сідає знову за свій громіздкий стіл. Його голос робиться лагідним, сумнуватим, аж ніби співчутливим. — Річ у тому, княгине, що на апараті виявлено відбитки ваших пальців. Ваших, ваша світлість. І нічиїх інших. А ваші пальці, на жаль, ми давно масмо в напій дактилоскопічній картотеці. Сподіваюсь, ви розумієте, що це було зробити неважко. Ви розсівали свої відбитки по всьому Мюнхену.

Лишається тільки вдавати з себе ображену.

— Яка ганьба! Ви стежили за мною, мов мисливські собаки! Ви зазирали в мої князівські покої... Ви — негідник! Поліцейська шкура!..

Чим більше гніву вихлюпнеться з неї, тим легше їй удасться зіграти роль ображеної аристократки. Якщо

балачки про її відбитки — шантаж, усе це поліпшити справу. Тільки так і не інакше... Вона дедалі суворіше насуплює брови. Вона вже ладна зчипити істерику в чисто аристократичному дусі. І водночас якась страхотлива млявість уже починає сковувати все її єство, і паралізуюча думка гасить її князівський гонор. Гру програно... Відбитки точно вивели їх на її слід... Вони з Гюнтером повилилися надто легковажно, надто пайвно. Добре, що гестапо не арештувало також і його. І він устигне на своєму «шторху» дістатися до Альп, устигне вийти на зв'язок зі своїм другом у «Домі старого Стеря», встигне вихопити в нього плани Альпійського редуту. Такі потрібні, такі грізні плани.

Її думки мовби передаються господареві кабінету, бо він чомусь пильніше придивляється до Лариси, він уже ніби щось вгадав у ній, в гарненькому її личку, під недбало зачесаним, темно-русим волоссям.

У цю мить озивається телефон, і чоловічок за столом ханливо зриває трубку. Слухає нетерпляче, обриваючи вигуками свого співрозмовника, домагаючись у нього якихось нових фактів... Так, прекрасно! Але чи це точно встановлено? Майже точно! Гаразд, можна з'ясувати на місці. Ось зараз, прямо тут...

Кидає трубку, знову зривається на коротенькі ніжки й кричить просто Ларисі в лице:

— Ну, що, княгине? Як тепер з образою? Як з «ганьбою»? Маєте?

У неї все мішається в голові. Дзвінок цей, очевидно, для неї фатальний.

— Не розумію вас, пане... — видавлює вона змертвілими губами.

— Зараз зрозумієте. — Чоловічок дістає з шухляди аркушик паперу, кладе на стіл, далі м'якими котятими кроками наближається до Лариси, бере її ніжненько за лікоть, підводить до столу, всадовлює на своє місце, — яка честь! — і просить написати коротеньку розписку, що вона ніякого стосунку до радіопередатчика не має, ніколи ним не користувалася і, взагалі, вважає себе абсолютно лояльною по відношенню до режиму.

Їй не наказано. Їй просто дано маленький шапс виправдатись і довести свою безвинність. Що ж, коли так — вона може це засвідчити. Може! Бере подану їй ручку і пише продиктовану заяву.

— До речі, на чие ім'я? — зводить вона очі на онецькуватого гестапівця, який дивиться на неї чомусь

насторожено, вичікувально, ніби кіт, готовий щомити кинутися на мишку.

— Написали?

— Прошу.

— Так... Побачимо... побачимо...— бурмоче чоловічок тоном ученого, в якого під мікроскопом має цієї секунди відбутися давно очікувана, світового значення хімічна реакція.

Минають хвилини. Щось надто підозріло, якось аж недовірливо розглядає він розписку Лариси Пустовітько. Не довіряє їй чи що? Чи, може, хоче щось намислити? Та ні, просто виграв час. Тягне, розтягує хвилини.

Тут швидко відчиняються двері, і той самий агент у коричневому костюмі стрімким кроком вступає до кабінету. В руках у нього маленький папірець.

— Прошу, гер Мюльхаузен.

Поклав папірець на стіл й завмер, весь закам'янілий, твердий, ніби витесаний з рудого каменю.

Мюльхаузен хапає принесений папірець і швидко кладе його поряд з Ларисиною заявою. Цікаво! Блискуче! Губи його посмикуються від насолоди, і в тому посмикуванні Лариса починає читати собі присуд. Їй уже ясно. Нащо вона писала самовиправдання, клялася і зрікалася, і нащо рудий піджак приніс папірець? Так, так, це ж її папірець, з її власного блокноту. І на ньому її слова, написані її рукою... Ось і розгадка! Мюльхаузен просто провів експертизу почерків. Експертиза випала на його користь. Він тріумфує!

— Княгине! — звертається опецькуватий до Лариси тоном холодної зневаги, — у вашу заяву на ім'я Тренкера вкралася серйозна помилка. Ви написали, що вважаєте себе цілком лояльною по відношенню до рейху, а насправді... — голос його дзвенить уже металом: — Насправді ви повелися дуже нелояльно. Дуже! Хотите пересвідчитися?

Ларисі тепер усе байдуже. Це кінець! На столі в Мюльхаузена її записка. Як вона могла припуститися такого недбальства! Вона передала її Гюнтеру одразу після зустрічі з Свидрачем, одразу після того, як почувла про верстат С-280, який мають перевозити кудись в Альпи. В гаражі було напівтемно, ледь поблискував хромом бамперів Гюнтерів спортивний автомобіль, Лариса не застала Гюнтера, пашвидкуруч вирвала з блокнота аркушик і кидала на нього кілька слів, кілька

безневинних слів — і ось з'ясувалося, — яких же фатальних для неї слів!

Ті слова мали нагадати Гюнтеру головне їхнє завдання, найважливішу мету усієї їхньої боротьби. Там стояло...

Тут прозвучав голос Мюльхаузена, їдкий і кусючий: — Ваша нелояльність щодо рейху тепер доведена абсолютно! Мені треба було лише звірити почерки, і тепер я бачу, княгине, ви вчинили грубу помилку як резидент свої розвідки! Ви лишили після себе свій почерк, може, забули? То я вам нагадаю, княгине. Очевидно, не дочекавшись у гаражі grosflігера Гюнтера Барта, ви написали йому записку... — Мюльхаузен, одверто насолоджуючись від здобутої перемоги, тримав у руці папірець. — І в ній ви, княгине, нагадали йому ось що. Читаю: «Бачила С-280. Розкішно! З'ясувати можливості, призначення, маршрут. Ваш друг». Записка написана вашою рукою, княгине. Це видно одразу. Якщо ви ще маєте сумнів, прошу: ось ваша заява про так звану «лояльність» режимові і ось ваша записка grosflігеру Барту. — Мюльхаузен, аж упрівши від нервового напруження, на хвилю прикрив повіки й запитав ледь чутним голосом: — То що ви скажете тепер, княгине?

Лариса відводить убік погляд, сили полишили її, серце її наче вкрилося кригою. Гидко і байдуже. Все. Гра справді закінчена. Одно тільки радує її: Гюнтер Барт бачив, що її арештовано. Гюнтер Барт більше не повернеться до Мюнхена. І хлопці з «Зоммера» теж не повернуться. Вони завершать її справу.

— То що ж ви хотіли б мені сказати, княгине? — різко, втрачаючи терпіння, кидає Мюльхаузен.

— Я хочу тільки попросити вас, пане... про одну зустріч, — говорить Лариса.

— А саме?

— Я хотіла б поговорити з штандартенфюрером Тренкером і з моїм чоловіком князем Сухоруковим.

Мить мовчання, і тоді коротка, як плюскіт каменю в брудне болото, відповідь:

— Штандартенфюрера немає в Мюнхені. З чоловіком ви зустрінетесь. Але час зустрічі визначу не я, а слідчий. Дуже швидко, княгине. При всій моїй повазі до князя я змушений затримати вас під арештом. І, як мені здається, надовго.

Вони стояли під пістолетним дулом і ніяк не могли второпати, хто тримав їх на прицілі. Свидрач одразу відчув, що це не німець. Людина з пістолетом сама була немов у пастці. Півморок, затхлість, мертва тиша, і рука незнайомця, що здригалася від напруження.

Могла й вистрелити. Але їм дарували життя. Їх немов випробовували, щоб пересвідчитися, що краще: смерть чи слово?

— Опустіть зброю,— мовив Арні чіткою німецькою мовою.— Ми не поліція. Ми — цивільні.

Не хотів одразу виявляти себе повністю. Може, він — фашист, з гестапо, з жандармерії?

В глибині дому почувалися кроки, і звідти вийшов іще хтось. Аж тепер Свидрач здогадався: перед ним стояли льотчики, в шоломах, комбінезонах, обличчя напружені, на них зачасність і страх.

— Ми американські пілоти,— сказав той, другий, і Свидрач відчув у ньому старшого. Під комбінезоном не видно було офіцерські відзнаки, та Свидрач навряд чи щось і втямив би у тому. Доки перший, молодший, продовжував стояти із наведеним на них пістолетом, старший квапився викласти суть їхніх пригод: — Нас збила німецька флак-батарея. Ми ледве дотягнули до першого альпійського луку й посадили там свій бомбардувальник. Штурман і перший пілот убиті, а ми, як бачите, тут, і хотіли б знайти з вами спільну мову. Себто повести через вас переговори з вашим командуванням про капітуляцію.

Говорив він німецькою мовою, щедро пересипаючи її англійськими словами. І раптом Свидрач, збагнувши весь комізм ситуації, усміхнувся невесело й такою ж штучною, такою самою мішаною говіркою сказав молодшому:

— Опустіть. Ми не можемо прийняти вашу капітуляцію, бо самі фактично є полоненими. Ми з Росії. Советунійон. Розумієте?

Пістолет опав донизу. Молодий амі, весело вишкіривши сяючі, міцні зуби, підійшов до Свидрача й чисто по-ковбойськи тицьнув його кулаком у плече.

— Руський?

— Ні, я з України. Юкрейн...

— О, знаю Юкрейн! У нас у Штатах багато юкрейн. Гуд бойз! То ми єсть з вами союзники.

— Авжеж,— зрадів Свидрач.

Тут підключився і Арні. Теж заговорив мішаною англо-німецькою балачкою:

— Ми не єсть полонені. Ми — комбатанти.— Словом «полонені» йому, видно, не хотілося в очах американських льотчиків припинюватися. Подав старшому американцеві на привітання руку, простягнув молодшому, назвався: — Арні. Латвія. А це мої френдз: Різниченко, Свидрач.

— Майн нейм із Боб... Боб Гудвін. Сержант Боб Гудвін,— сказав молодший, схиливши русяву голову. Далі показав на старшого: — Мій командир корабля серкенел Джері Клейн.

— Окей! — бовкнув сухо полковник Клейн. Добув з горішньої кишені комбінезона грубу сигару, надкусив її і почав припалювати від запальнички.

Отак воли й познайомилися. Були спілниками по боротьбі, і зрештою, по невеселій долі. Можна було хоч зараз сідати до столу. Великий, до білого блиску відшліфований масивний стіл стояв широколапо посеред світлиці, аби мали що виставляти для трапезування. Всі були в доброму гуморі. Хіба що містер Клейн чомусь уперто хмурився. Свидрач придивлявся до американців, і в його душі народжувалося почуття приязні до них, чогось доброго, щирого, ну, як буває між воюючими, які здибалися на полі бою і мають тепер домовитися про дальні дії. Справді-бо, американські льотчики прилетіли аж геи звідки бити нацистів, щоб пивніше покінчити з ними. Один уже підтоптаний, з сивенькими вусиками і сріблинками на скронях, другий плечистий здоровань, щиросердий і відкритий — трудова людина. Хоч зараз давай йому в руки косу і гайда в поле.

Однак молодший, Боб, згадав не про косу, а про сокиру. Довго вештався по дому, шукаючи чогось такого гостренького, щоб врубати дровець. Доки сивоусий кенел пахкав своєю сигарою біля відчиненого вікна, Боб із Свидрачем пішли у двір. Боб попросив Віктора допомогти йому розпалити в грубці вогонь, бо його кенел не може більше витримати без кави. Вже, бач, кенел із своєю сигарою. До того ж у полковника дуже кепсько на душі, він ніяк не сподівався, що наці зіб'ють їх на такій висоті — 4000 футів над землею! Вони здійснювали розвідувальний політ, справу пєабіякої ваги. Недарма ж сам Джері Клейн, командир полку стратегічної авіації, особистий друг генерала Ейзенхауера,

зважився подолати шлях від Сіцилії до баварських Альп. Вони здійснювали операцію, можна сказати, великої політики. Війська Сполучених Штатів стоять під Римом, Італія фактично виходить з гри, скоро союзники ввірвуться в Центральну Європу. Аж раптом стає відомо, Боб сам чув розмову Джері Клейна з одним високоповажним генералом, що у нацистів будеється чимас будуватися величезна фортеця в гірському альпійському районі. Якщо таке станеться, то американські війська в Італії опиняться мовби у пастці. Отож, містер Клейн і забрався аж сюди, в цей райський куточок. Та німецький зенітний снаряд виявився прудкішим за їхні мотори. Добре, що другий пілот Ауреліо Катамака, славний чолов'яга з колумбійських льяносів, уже смертельно поранений осколком, все ж зумів посадити машину на гірському плато. Посадив і одразу віддав богові душу. Жаль його, кажуть, у тридцять сьомому воював проти нацистів в Іспанії, в якійсь Інтернаціональній бригаді. Мав з нацистами свої рахунки. А тут ось така халепа.

— У мене брат теж льотчик, — сказав Свидрач, проїнявшись до Боба теплим почуттям довіри. — І теж воював в Іспанії.

— А я тоді ще ходив за свиньми.

— Теж добре діло. — Вони саме стояли біля сарайчика, в якому були складені напиляні колоди. Тут і сокира валялася. Бери й рубай. Викотили їх надвір, почали колоти, аж дзенькіт полинув горами. Власне, рубав Боб, розгонисто, залюбки, сповнений невичерпної парубоцької сили, наче десь у себе на ранчо. Потім і Свидрач узявся за важкий колун. Сили, правда, такої, як у Боба, не було. Жили на крихтах, на баланді з «гемюзе», вічно недосипали. А все одно почувався зараз добре з цим американським хлопцем. Боб раптом вдався у спогади, захотілося йому розкрити перед кимось душу. Розповів про свою невдачливу долю, про те, як у роки великої депресії тато його за борги втратив ферму, засумував тяжко й повісився. Мама зникла десь у Нью-Йорку, чи не подалася, бідолашна, на бродвейські панелі. І отоді Боб пірнув у самостійне життя. Кидало його, наче ганчірку, по всенькій Америці, спробував щастя навіть з гангстерами, та хутко одумався, придбав собі якусь крамничку, пішла в нього комерція, а там знайшов і соліднішу працю в конторі містера Клейна, в його компанії по виробництву автомобільних шин.

Більше того, — тут Боб покосував хитрим оком у бік дому, — в нього зав'язався роман з дочкою самого містера Клейна. Вона закохана в нього до безтями і сказала татові, що ліпше повіситися, аніж вийде за іншого. То містер Клейн уже наче й згодився, старе бугаїсько! Тільки дуже комизиться і все хоче зігнути свого майбутнього зятя в баранячий ріг.

— Ясно, — зітхнув із неприхованим співчуттям Свидрач, замахуючись сокирою. — Тому сержант американських збройних сил так старанно прислужується своєму кенелу.

— Мушу, Віктор, — насупився Боб. — Хай компанія перейде в мої руки, тоді я порозкошую.

— А коли ж вона перейде?

— Це як бог дасть.

— Гляди, щоб твій кенел не зробив з тебе домашнього песика.

— Аби в песика лишилися зуби, — з лихим натяком кинув Боб. — Може, і я когось зумію вкусити.

Взявши знову в руки сокиру, Боб заходився ще лютіше рубати поліняки. Рубав і чомусь таємно посміхався, певно, щось прикидаючи в думках.

— Ти чого смієшся? — запитав його Свидрач.

— Думаю, ото буде гуд діл (добра справа), як мій кенел сяде до табору військовополонених і йому там уранці ніхто не подаватиме гарячої кави. І не прасуватиме шкарпеток. Залізно не терпить вдягати холодні.

— То ти йому ще й шкарпетки прасуєш? — не повірив Свидрач.

— Мушу, — хекнувши, лупонув сокирою Боб, геть заропений потом. — Зате вночі я працюю по іншій лінії: з його білявенькою Ненсі. Скажене дівчисько! До речі, як тут у Німеччині з цим ділом? Вас до борделю часто відпускають?

— Куди? — не второпав спершу Свидрач, а збагнувши з сороміцької Бобової посмішки, про що мова, насупив густі чорні брови. — Нам німці влаштовують борделі на шибеницях.

І розповів, як вішали його друга Саприкіна і як потому весь табір два дні не одержував на обід належної пайки ерзац-хліба. Добре хоч їх не десяткують! Не труять газом у душогубках.

— Не розумію, за що б це вас мали труїти й що то воно означає — «десяткувати»? — втупився Боб у Свидрача і на хвилину приставив до ніг важенну сокиру.

— За те! — визвірився на нього Свидрач. — Рубай краще!

Однак Боб, раптово забувши свої гультайські нахили, почав уперто доскіпуватися: що та як, та чому? Надто не міг повірити в існування душогубок. У газетах у них, здається, про таке писалося, але містер Клейн одного разу заявив йому категорично, що пімці — цивілізована нація, вони воюють, власне, проти східного варварства, і всі оті балачки про звірства, душогубки, розстріли — чистісінька червона пропаганда.

— Пропаганда? — з докором похитав головою Свидрач. — І оце теж пропаганда? — Він шарпнув піджака, застив сорочку й показав Бобу посмуговану рубцями спину. — Чи, може, думаєш це мене розцілювала вночі якась Гретхен? Не бажав би я тобі таких поцілунків.

І якось так вийшло, що Свидрач виклав американському пілотові всю трагічну історію своїх фронтових митарств: скільки друзів втратив він у боях, як виривався з оточення, як їх чавили пімецькі танки під Харковом, але й вони їм давали чосу, палили й пищили, мов скажених собак! Про страхиття фашистських таборів розповів, де безвинних людей заганяли в ями й морили голодом, тримали під дощем і снігом, у багні, у холерному бруді. Про своє рідне село згадав, звідки вивозили до рейху молоденьких дівчаток, щоб вони тут ставали рабами бауерів, щоб страчували свою молодість біля палаючих печей.

— Ну, до нас ми їх не пустимо, — сказав, збілівши обличчям, Боб і так люто рубонув сокирою по дровниці, що лезо, зірвавшись, полетіло геть під сарай.

Свидрачу кортіло сказати американцеві: «Носи частіше кавичку своєму містеру Клейну, то й тебе колись гітлеряки запряжуть у свого воза!» Та раптом побачив Арні й Різниченка. Ішли до них від лісу густою травою, якісь похмурі, розтривожені, мовби з недоброю звісткою.

— Довго будеш тут чесать язика? — запитав Різниченко.

— А це я агітую Боба вступати до колгоспу, — спробував віджартуватися Свидрач.

Проте Різниченкові було не до жартів. Мовив шорстко:

— Фріци ідуть.

І, не давши Свидрачу отямитися, сказав, що з боку гір від плаю, де впав американський літак, чути собаче

валування. Далеко ще, правда, але, видно, рвуться сюди. Ось і Арні так вважає. Німецькі жандарми чи солдати, падаючи уламки бомбардувальника, тепер кинулися на пошуки його екіпажу. Скоро з'являться сюди.

— То що? Відходимо? — запитав Свидрач, хоч сам іще ніякого гавкоту не чув.

— А зв'язковий до Гютера Барта? Віп же сюди прийде... Ні, Вітінко, так іти звідси не випадає, — вирішив Різниченко.

— Може, вони обмишуть нас? — зробив припущення Свидрач.

— І то дурне, — відмахнувся Різниченко. — Не гулять вийшли жандарми. Якщо собаки взяли слід, значить, чекай, прийдуть до нас.

Латиш теж кивнув головою. Вийдуть саме сюди й не інакше. У них пси натреновані. От якби знаття, якою стежкою з'явиться посланець?.. І тоді впертий відчайдух Різниченко заявив, що він піде назустріч гавкоту, здійме шум і відтягне собачу команду на себе. Розсудливий Арні рішуче заперечив: по-перше, у Володі немає фактично ніякої зброї. Пістолет проти жандармських автоматів — дитяча іграшка. По-друге, він миттю загубиться в цьому лісі, в горах, і, навіть якщо йому й пощастить одірватися від переслідувачів, то вже, напевне, він загине в тутешніх нетрях, бо не має пристанку, не знає мови. І, взагалі, все це дитячі балачки. Зв'язковий усе одно поверне назад, як тільки почує стрілянину біля «Дому старого егеря».

— То кажи, що маємо робити? — озлів раптом Свидрач.

Ради не було ніякої. Виходить, вони притарганилися сюди даремно. І, сказавши це, Арні зиркнув неприязно у бік довготелесого Боба, якогось такого кумедно беззбройного зараз у своїй кольору хакі льотчицькій формі. Через них же оце зірвалася операція! Союзники! Нічого не скажеш. Каву, бачте, подавайте їм! Сигарами попишкують біля віконця. Аристократи смердючі! Насуплений Боб, хоч нічого не втямив з тієї розмови, однак збагнув, про що йдеться, і відчувши себе мовби винним, набрав в оберемок дров і посунув до дому розпалювати грубку.

Зненацька з боку шосе почувся собачий гавкіт. Із зовсім протилежного боку. На гавкіт жандармських псів начебто не був схожий. Арні все ж таки добув свого «лютера», відтягнув затвор.

— До машини! — наказав тоном командира, хоч сам лишився під крилатим дубом.

Собачий гавкіт перейшов у повискування, і на дворіще вийшов з лісу мисливець з гончаком на мотузку і рушницею за плечем. Вузькокрисий капелюх ледве тримався в нього на маківці. Рудої масті ще молоденький пес рвався чимдуж уперед, мисливець лагідно його заспокоював, ішов швидко, сам гарячий, ледь не біг, а коли побачив вантажівку і біля неї людей у цивільному, мимоволі стягнув з плеча двостволку.

— Хто будете? — запитав у хлопців тоном господаря.

— Та ми... — затнувся Свидрач, — ми так... оце гуляємо...

— Чому гуляєте? — обпик його поглядом мисливець, бо, либонь, з Вікторової говірки миттю здогадався, що має справу з іноземцями. Чи не втікачі, бува, з якогось табору? Тут скрізь вештаються по лісах, і він, лісник, щодо них має особливі вказівки... У нього було вольове, засмагле обличчя, орлиний ніс, з-під світлих брів дивилися проникливі, уважні очі. — Ну?.. — Рушниця його вже була наготові. — Чи не з монастиря «Святого Германіка?» — запитав якимсь підозріло й водночас мовби вичікуючи.

Хлопці Perezирнулися. І аж тоді Свидрач, — ну й бовдур же! — згадав переданий йому Ларисою пароль.

— Так, так, пане ферстер! — квапливо заговорив він. — Ми ж оце саме йдемо від монастиря «Святого Германіка» по провізію для лісових братців. — Слова «по провізію для лісових братців» повинні були доповнити всю фразу-пароль. — Преподобний настоятель монастиря отець Гюнтер...

— Ясно, — усміхнувся з полегшенням мисливець-лісничий і запитав уже привітно-таємничим тоном: — То як наш друг Гюнтер Барт?

— На шосту має прилетіти в умовне місце, — вкинув Різниченко. — Третій кілометр за Блакитним озером.

Примруживши повіки, лісник закинув за плече рушницю, покликав пса й звелів сидіти смирно біля ніг.

— По провізію, значить? — перепитав він.

— Ага, пане ферстер, — швидко підтвердив Свидрач, дивлячись на міцного, кряжистого лісника, як на самим богом посланого рятівника. Слава богу, все владналося! — То ми можемо їхати?

— Не можете,— сухо відрізав лісник.— Глянувши на будинок, помітив над коминим легкий димок.— Ви, я бачу, вже тут освоїлися. То ходіть, я вам децю покажу: де провізія, де зброя.

Він, видно, ще не почув гавкату жандармських собаюг, прибіг сюди зопалу, не знає ні про американців, ні про страшну небезпеку...

— То не ми палимо,— мовив Арні, якому легше було вступити в контакт німецькою мовою.— Там гості.

— Які гості? — обличчя ферстера зробилося владно-грізним.

— Ну, то наші...— сказав Арні.

— А-а!..— по-своєму зрозумів його ферстер.— Ходіть же.

— Але там...— знову перепинив йому дорогу латин.

В цю мить на високому ганку будинку «Гґеря» з'явився полковник Клейн, тримаючи в руках масивний глиняний кухоль з паруючою кавою. Боб, мабуть, при всій своїй старанності не зміг розшукати в покоях нічого пристойнішого для свого майбутнього високоповажного родича. Клейн стояв у льотчицькому комбінезоні, в масивних черевиках на грубій підопшві, в шоломі (нащо його натягнув — хтосьна), стояв з виглядом сатовної людини, яка знає собі ціну. Відсorbуючи з кухля каву, пильно придивлявся до ферстера. Що це — німець, не мав сумніву. Але й не виказував ні найменшого страху чи розгубленості. Таке собі стовідсоткове втілення американської самоповаги й гордовитої пихи.

Лісник, помітивши його, відступив пазад і сказав хлопцям, щоб вони відійшли з ним до машини. В його наміри аж ніяк не входило зав'язувати знайомства з американськими військовими особами. Американці — вороги. Про них слід негайно повідомляти жандармерію, владу, військове командування.

Проте містер Клейн, піднявши руку, уже гукав до ферстера:

— Сорі, май френд! Ай бег... Ай вуд лайк ту ток ту ю... (Вибачте... я прошу... я хотів би поговорити з вами...)

Знову ж, не спустився з ганку, не виявив запопадливості навіть перед представником німецької сторони, а лишився стояти на підвищенні у своїй незмінній шкаралуні пихатості. І лише побачивши, що лісник рушив до нього, він також поважно й статечно зійшов з ганку й ступив кілька кроків назустріч німцеві.

Швидко поставивши кухню з кавою, Клейн виструнчився перед лісником і промовив гарною німецькою мовою:

— Якщо ви представник німецьких властей, прошу прийняти нашу капітуляцію!

Ферстер трохи знітився, а може, пройнявся комізмом ситуації і внутрішньо засміявся. Однак для вигляду теж виструнчився і відповів з усією належною строгістю, як це буває в стосунках між воюючими сторонами, які на певний час вступили в мирні переговори:

— Мущу заявити вам офіційно, що я не уповноважений німецькою владою приймати капітуляції від чинів американської армії.

— Тоді прошу провести мене до комендатури. Капітуляція має відбутися негайно,— наполягав містер Клейн і для більшої переконливості сіпнув себе за навушники льотницького шолома, мовби погрожуючи ферстерові, що він може щомиті сісти в літак й покинути цю вельми негостинну землю.— Не можемо ж ми з моїм пілотом далі перебувати в такому непевному становищі. Це грубо суперечить нормам Гаазької конвенції, надто її параграфу 68, який стосується умов капітуляції. Цей параграф, як відомо, передбачає, що будь-який комбатант, опинившись у тилу противника, має негайно, без опору й недозволених дій, віддати себе в розпорядження відповідних властей супротивної сторони. Отже, оскільки, як я бачу, ви є представником цивілізованої нації, ви повинні зрозуміти всю ненормальність становища, яке склалося. Моя заява цілком офіційна.

Нудна, плутано-казенна мова містера Клейна була така недоречна і сам містер Клейн у шоломі з радіоавіаційними здався всім таким абсурдно-недоладним, що в лісника мимоволі з'явилася на вустах іронічна посмішка. Що він міг відповісти цьому слугаці? Прагнув полонення, не міг діждатися, коли «супротивна сторона» прийме його капітуляцію! Що ж, він своє дістане.

— Найкраще, що я можу вам порадити, сер Клейн,— це рушити своїм ходом до посе. Там ви капітулюєте кому завгодно,— порадив лісник і зиркнув з хитруватим прижмуром на хлопців.

— Я протестую! — вигукнув Клейн.— Це не поджептльменський!

— Можливо, сер. Я — лісник, і досі жодного разу в житті не приймав ні від кого капітуляції.

— То що ж нам робити? — все більше наливався краскою високоповажний кенел.

— Кажу ж, ідіть до автобану і здавайтеся в полон представникам німецької армії. Або, в крайньому разі, чинам поліції.

— Яке варварство! — вигукнув сер Клейн. Йому хотілося, щоб акт капітуляції було оформлено з усіма належними формальностями, щоб навіть у цій дещо делікатній обстановці він виглядав як представник найцивілізованішого світу.

Проте його вже не слухали. Були інші справи, вельми нагальні й пекучі. На подвір'я раптом ввірвалася тривога. З лісових нетрів докотилося деренчання мотоциклетних моторів і гавкіт собак. Тепер і лісник збагнув критичність ситуації. Чути було вже цькування, підгейкування, перегуки. Смертельна загроза котилася лісом, мов нестримна пожежа. Здавалось, невиситимий вогонь ось-ось замкнеться навколо «Дому старого єгеря».

— Будемо відходити, — сказав Свидрач.

— А як ті? — кивнув у бік будиночка Різниченко. — Мені жаль Боба.

— Мені теж, — сказав Свидрач. Йому згадалася журлива розповідь молодого пілота про далеку домівку. А тут усією може статися: табір, гестапо.

Свидрач побіг у дім. Боб сидів розгублений біля столу й смалив сигаретку.

— Амі, ми їдемо! Хочете врятуватися від наці, ходіть з нами. — І повернувся до полковника: — Я пропоную і вам не поспішати з капітуляцією, сер Клейн. Свобода краща за всі полони і всі параграфи Гаазької конвенції.

— Я не можу порушувати правил цивілізованого суспільства, — урочистим, дещо дратівливим тоном озвався Клейн і одвернувся до вікна.

— Як хочете, — Свидрач рушив до дверей.

Але в цю мить на порозі з'явився лісник. Його обличчя виявляло холодну підозрілість. Обдивився притемнену кімнату, глянув на зібрану полковникову постать і зпенацька зірвав з плеча рушницю. Свидрач мимоволі відсахнувся. Невже лісник вирішив застрелити союзників? А може, він боїться, що ті викажуть їх, можуть стати свідками, наведуть на слід?.. Свидрач опустив голову, і в тиші, яка запала, почув владний голос лісника:

— Цей будинок належить мені. Я купив його у старого єгеря Карла Бенцлова. Чуєте ви, вікчеми? Хо-

чете здатися нацистам? Хочете в табір? Думаєте, там вам дадуть каву з коньяком і дівчаток для нічних розваг? Чи, може, хочете служити гестапівцям і продати їм мене і моїх друзів?

Сер Клейн раптово опам'ятався і виявив дивну, як на його характер, мужність. Одвівши убік спрямоване на нього дуло рушниці, він промовив:

— Я не знаю, кому належить цей будинок. Я тільки знаю, що мені від народження належать недоторканні права людини. І серед них право на капітуляцію. Але, оскільки тут щодо моєї особи представником німецької сторони застосовано насильство, я змушений підкоритися йому.

У лісника майнула на обличчі зневажлива посмішка. Він насунув на чоло капелюх, обережно спустив курки і закинув рушницю за плече.

— Ви поїдете з нами, сер Клейн,— сказав незаперечним тоном.— Таке моє останнє слово!

— Куди?

— Я здам вас у полон. Ви самі цього хотіли.— Лісник прислухався до близьких криків і гавкоту.— Чуєте? То жандарми з собаками. Вони розтерзають вас на шмаття. Наші німецькі вовчурі не знають ніяких конвенцій.

Цього було досить. Роздосадуваний містер Клейн відкинувся в кутку глиняний кухоль, аж той загримкотів по підлозі, обсмикнув комбінезон, за звичкою мацнув порожню кобурі й сказав чітко, з підкресленою військовою субординацією:

— Айм реді. (Я готовий.)

— Ідіть до машини,— наказав йому лісник.— І ви...— до пілота,— теж ідіть.

Американці вийшли. Можна було рушати в дорогу. Проте лісник щось мав іще залагодити. Знаком руки він наказав Свидрачу іти за ним. Піднялися вузькими дерев'яними сходами з коридора на другий мансардний поверх, відчинили якісь низенькі двері й зайшли в напівтемне приміщення.

— Беріть,— звелів лісник Свидрачу.

В кутку стояли німецькі кулемети, славнозвісні на весь світ машиненгевери. Їх було багато, десятки, може, кілька десятків — цілий арсенал. Тут же стояли металічні сірі коробки з набоями.

— Брати всі? — аж ніби вжахнувся Свидрач.

— Чотири,— сказав лісник.— Я заберу патрони.

Вони вибігли з будиночка. Гавкіт і мотоциклетний гуркіт були вже зовсім близько. Десь за деревами.

— Гукайте ваших!

Свидрач усе збагнув. Нарешті! Гей, Арні, Вовка! Сюди! Розхажали машиненгевери, повставляли стрічки. Що далі? Лісник уже віддавав команди: оточити галявину з усіх боків! Без його сигналу не стріляти! Коли жандарми підкотять до будиночка, зачекати. Хай зберуться тут усі. І мотоциклісти, і нагончі з собаками. Потім він подасть сигнал. І вдарить перший.

Свидрач заліг у неглибокому рові за кущем горішпни. Побачити його — раз плюнути. Хіба що ті гнати-муть далі, далекі від думки, що... Ось зараз вони вискочать. Уже видно їх. Перпі псюки тягнуть на повідках своїх провідників, за ними викочуються з-за дерев мотоцикли. І всі сунуть до будинку. Навіть собацюри. Може, їх вразила величава краса споруди, може, всі страшенно втомилися? Ось уже показалися фельджандарми з блискучими бляхами на грудях, фельджандарми за кулеметами в колясках мотоциклів, вишкірені собачі ікла. Мегушня біля дому, крики з відчинених вікон, команди старшого з мотоциклу:

— Вайтер! Вайтер! (Далі! Далі!)

Темні шинелі, бліді обличчя — усе переплуталося. Собаки беруть нові сліди...

Раптом пролунав свист. Вдарила довга кулеметна черга з протилежного боку галявини. Ще одна. Ще... Свидрачу здалося, що тільки він не стріляє, йому аж соромно стало, та в наступну мить збагнув, що він уже вистріляв майже всю стрічку, й рука навіпмацки потягнулася до металічного патронного ящика.

Бив, бив, бив... Коло будиночка галас, на ганку — тіла, під стінами рачкують, один мотоцикл шарахається до лісу, другий уперед, третій скажено крутиться на місці, а кулі шматують їх, і ось уже все у вогні, в диму, в стогонах конаючих.

Якась постать кинулася між дерева, зараз зникне, розтане. Свидрач одним стрибком доганяє її і впивається пальцями їй у шию. Б'є ножом у бік.

За кілька хвилин жандармська група, як розкидані лантухи, лежала біля «Дому старого егеря». Один іще пробував підвестися, але Свидрач короткою чергою поклав і його. Це була жахлива картина. Щойно живі душі стали темними мертвяками. Гналися за ними, несли з собою смерть — тепер самі капнули в не-

буття. Страшно й справедливо! Того хотіли! Свидрач підвівся з землі, сперся на машиненгевер. Його аж хитало, аж тіпало.

— Фертіг, — сказав чомусь сам собі по-німецьки, піби волів відкинути від себе нав'язану йому оцю дику, цю неймовірну місію, яку йому щойно випало виконати зі своїми товаришами.

До нього наблизився лісник і сказав із щирим визнанням:

— Ду біст айн гутер машиненгевершютце! (Ти добрий кулеметник!) — І бридливо сплюнув у бік трупів. — Гезіндель! (Падло!) — тільки й промовив зісно.

Настала раптом неймовірна тиша. Можна було й рушати. Проте лісник вирішив, що справу ще не закінчено. Кидати отаке побоїще? І де? Біля свого будиночку? Виникли різні думки. Вкинути трупи всередину і підпалити... Чи, може, хай буде, як є... Радилися довго. Аж, врешті, остаточне слово сказав таки лісник. За його порадою мали зробити все, щоб «Дім старого егеря» надалі лишився їхньою базою, і тому тут не повинно zostатися жодного підозрілого сліду.

— Трупи закопуємо якнайдалі звідси. Мотоцикли відведемо в ущелину і там замаскуємо. Це наш перший трофей. Звичайно, може вийти сюди нова жандармська група. Але, гадаю, навряд чи вона щось знайде.

— Чому? — запитав Свидрач.

— Бо нам помагає бог! — Лісник ткнув пальцем у захмарене небо. — Наші альпійські грози влітку такі шалепі, — а я вже бачу, насувається! — що часом вивергають і дерева. Тож до ранку тут мало що зостанеться од нашої баталії.

— Правильно, — згодився Різниченко. — Всіх їх у ліс, в ями! — кивнув на тіла забитих жандармів. — І собак звверху!

Лісник такої пропозиції одначе не прийняв. Люди є люди, а пси — то інше. Не можна кривдити мертвих, хто б вони не були. Такий у них лютеранський звичай. І він його завжди дотримується. Отже, найперше поховати забитих. Робота пелегка, проте мають її подужати якнайшвидше. Час квапить.

Довелося використати вантажівку. Сер Клейн, побачивши, як волочать по траві трупи, збілів і ледве посулував у куці, сховався там, нажаханий. Боб навпаки — заходився допомагати. Вправлялися з відразу й смут-

ком — знали ж бо, що за це ще доведеться комусь тяжко розплачуватися. Бо як мовиться: смерть за смерть! Така вона, війна, таке це вселенське лихо.

З мотоциклами впоралися хутчіше. Відтарабанили їх лісовою просікою в глухе провалля, там закотили в печеру, завалили камінням та гіллям. Тепер можна й назад, до автобану. Наглив час, а надто — гроза, що благовісно вже напочувалася з-за Альпійських кряжів. Стогнало, вигуркувало, мовби самі гори були в розпачі від тих жахів, що їх коїли люди на землі.

— Я ж казав, що дощ нам допоможе, — мовив до Арні лісник. — Хай бог простить нам за убивство. А тепер їдьте. Скоро прилетить Гюнтер. Передасте йому оце. — Він добув з бічної кишені маленький, як поштове відправлення, пакетик. — Усе, що я міг зібрати. Важко. На всіх об'єктах охорону несуть есесівці. Але у мене там свої люди. Яюсь будемо діяти.

Домовилися ще про «Дім старого егеря». Лісник дасть звістку латишу і через нього в табір, як тут справи. Чи не візьмуть жандармські пости «Бґеря» в облогу? Чи не влаштують засідку? Якщо буде все гаразд, то можна й почати освоєння бази: забезпечення зброєю, провіантом, радіоустаткуванням. Місце ідеальне — глушина й водночас недалеко до головної мюнхенської магістралі. А як треба буде, то недалеко й до отого самого тасмничого «альпійського бастіону». У нацистів свій редут, у них, партизанів, буде свій.

Коли вже всі посідали в грузовичок, лісник раптом похопився, що нема ж його песика. Нещасний гончак, мабуть, геть ошалів від стрілянини, забився десь у гущавину. Однак на перший же посвист господаря виповз із-за кущів. Дав взяти себе на мотузок: ведіть, мовляв, мене далі від цього лихого місця!

— Підемо, підемо, — заспокоїв його лісник.

Руку потиснув хлопцям. Одвів убік Свидрача і довірливо сказав йому, що Гюнтеру Барту варто бути обережнішим. Лісник мав відомості, що армійські пости вже кілька разів засікали в горах якийсь спортивний літак. Ведеться розслідування і, не дай боже! Хай Гюнтер припинить свої польоти. До того ж тепер уже ясно, що з повітря встановити нічого не вдасться. Наці пішли під землю, в гори, копають тунелі й штольні. І ризик Гюнтера просто не виправданий.

— Я передам йому ваше застереження, — сказав Свидрач.

І глянув у вічі лісникові. Вони були якісь стомлені й печальні. Хто він, цей уже немолодий чоловік, з такою мужня душа, відчайдушно смілива й нестримно гаряча? Розпитувати про щось було б недоречно. Закони конспірації цього не дозволяли. Колись, може, зустрінуться ще. І відкриються тоді серцями. А зараз — короткий потиск руки і останнє слово на прощання:

— Щастя вам, гер ферстер!

— І вам того ж!

Коли вантажівка рушила просікою, Свидрач озирнувся назад і побачив під старим розлапистим дубом самотню постать з гончаком на повідку. Лісник стояв спокійний, владно суворий і дивився їм услід. Потім повернувся і, притримуючи розвеселілого собаку, подався у лісову пушу.

Тепер їхали швидко, спускалися з крутосхилів уже знайомою піщаною колією, прагнули дістатися до означеного місця за автобаном. Де саме приземлиться Гюнтер, Свидрач не знав. Прийде до них. У них є домовленість, куди саме. Гастгауз (бар) при автобані, за десять кілометрів від Блакитного озера. Машину поставити в куцах. На зустріч піде Арні. Візьме з собою пакет. Так мало бути. Тепер же вирішили вчинити інакше. Бо розуміли, що повернення головною трасою стало неможливим. Надто після стрілянини в горах, після зникнення жандармського загону, напевне, вся округа вже піднята по тривозі на ноги. Тут і миші не проскочити, а де вже там підозрілим «остарбайтерам» з їхніми непевними документами. Тож попросять Гюнтера якимось чином узяти до себе на борт Володю і Віктора. Іншого виходу немає. Їм і повернутися в табір треба хутчіше, і зустріч з жандармськими постами не віщує нічого доброго.

Вантажівка котилася неквапно вниз. Грозовий дощ наздогнав їх на півдорозі, звалився таким потопом, що вмиль уся лісова ґрунтівка перетворилася на ревучу каламутну річку. Було й втішно — природа справді прийшла їм на поміч! Але й стало майже неможливо рухатися далі. Власне, не їхали, а обережно зсувалися, щораз провалюючись у якісь ковбані, перегенькували з корінняччя на корчомаху, пливли разом з рудим пінявим потоком, зсувались під шаленими громовими стогонами небес.

У кузові від зливи всіх порятувала велика брезентова ряднина. Під нею було й затишно, і якимось надійно.

Хто дрімав, хто стиха перемовлявся з сусідом. Молодий американець Боб, ніби забувши, в які краї закинула його доля, солодко похропував уві сні. Сонно куняв і містер Джері Клейн.

А втім — ні. Полковник Клейн ні на мить не переставав напружено думати. Все своє життя він провів у роздумах. Саме дякуючи гостроті думки і вмінню здійснювати задумане, він вибився на президента просперуючої компанії, відкрив собі шлях до політики і зрештою став помітною особою в Штатах. Гостра думка підказала йому податися й за океан. Вирішив прославитися, до грошей додати ще гучне ім'я «героя війни». Подумати тільки: полковник національної гвардії, — в Штатах за мирних часів, — раптом стає командиром полку стратегічних бомбардувальників, так званих «літаючих фортець», цілі неперевершеної слави американського народу! Ним пишається армія, про нього пише вільна американська преса, йому посилає поздоровлення сам президент. І раптом — отака халепка! Удар якогось випадкового снаряда німецької фляк-батареї розносить ущент всі його мрії, всю грандіозну споруду його політичної кар'єри.

Що робити? Думко, рятівна за найскрутніших обставин думко, поспішай на поміч полковнику Клейну! Не трястися ж йому й далі отак у цьому мерзеному грузвику. Це просто якийсь ідіотизм! Його добре ім'я може бути заплямоване й знівечене, і, в разі полонення законними німецькими властями, він не зможе довести їм, що до обурливо протизаконних дій, до терористичної акції в лісі він не мав ніякого відношення. Щоб його, полковника американської армії, та ще хтось звинуватив у тероризмі! Щоб його потому — не дай боже! — ще й кинули до концтабору! Ні, думка швидко, могутня, винахідлива, має його порятувати. І без зволікання. Ось зараз. У цю ж мить. Здається, злива вже припинилася, стягнуто брезент, усі сидять, наче сонні кури. Але він, кенел Джері Клейн, спати не буде. Скоро, як він чув з їхніх балачок, вони виїдуть до автобану, там поліція, там армія...

Він торкнув рукою свого підлеглого сержанта Боба Гудвіна. Той, спершись на борт, солодко похропував.

— Годі! — сказав йому містер Клейн.

— Що? — похопився Боб, невторопно закліпавши повіками.

— Спиніть машину.

— Навіщо, сер?

— Вам що — неясно? — записів до нього Клейн. — Ви не бачите, що ми з вами потрапили в банду терористів?

— Але ж, даруйте, сер, ці люди воюють з наці, як належить усім чесним людям, — почав захищати своїх попутників щиросердий Боб. — Я гадаю, нам варто було б...

— Нічого не варто! — гримнув на Боба містер Клейн. — Не забувайте про майбутнє, сержанте.

— Ви маєте на думці яке майбутнє: політичне чи... майбутнє фірми?

— Твоє майбутнє, телепню!

— Не розумію, сер.

— Моїй фірмі потрібні лояльно настроєні люди. Моя фірма не бажає заgravати з «червоними». Я не терплю хаосу.

— Але ж хаос світові принесли наці.

— Все не так просто, сержанте, — заходився викладати свої міркування Клейн. — Якщо Сталін упахється сюди із своїми танками, Європа перетвориться в суцільне червоне багно. А ми цього допустити не можемо. Невже, сержанте, ви не розумієте, що тут є й інші інтереси? Мої особисті! Моєї дочки Ненсі. — Клейн зробив багатозначну паузу і покосував прицінливо на свого здорованя сержанта. — Сподіваюсь, ви ще не втратили до неї поваги?

— О, ні, сер!

— Тоді слухайте мене. Слухайте уважно. — Клейн прихилився до Боба і почав чітко, впевнено викладати йому свої наміри: — Ми мусимо йти до законних властей і там легалізуватися, як це прийнято у порядних цивілізованих народів. Ви мене чуєте, Боб? Ле-га-лі-зу-ва-ти-ся!

Боб закліпав світлими віями. Він починав дещо розуміти. Легалізуватися — себто йти в полон. До наці! До тих, які вбивають дітей і жінок, труять газом безвинних. Нізащо! Ганьба тоді на весь його, Гудвінів, рід. Хоч не повертайся в Штати!

А сер Клейн уже вперто торсав Боба за плече:

— Скажіть їм, щоб зупинили машину! Я вам накааую!

Він знову був командиром, був президентом компанії по виробу автомобільних покришок, був батьком білявої крихітки Ненсі. Боб на мить завагався. Але рап-

том щось гаряче здавило йому горло, і він ледве стримався, щоб не лайнутися.

— Ви чуєте? — знову штурхонув його в бік кулаком Клейн.

— Так, сер, — сказав сухими губами Боб і вдарив щосили по кабіні. — Бой! Ай бег ю ту стоп! (Прощу зупинитися!)

Зупинилися. Полковник Клейн зліз із машини на землю, обсмикнув на собі комбінезон. Його владний погляд сікнув Боба.

— Ну?.. Я вас чекаю, Гудвін.

Тоді Боб щосили затарабанив кулаком по кабіні й повернувся в бік полковника.

— Сорі, сер, але я мушу лишитися з ними. Сорі, я не можу іти в полон. Я хочу битися з наці, сер.

Полковник Клейн знетямлено видивився на свого непокійного сержанта. Рука його потягнулася до кобури. Але Боб злостиво й утішливо зареготав:

— Ви забули, сер, що викинули свій пістолет у лісі. Боялися, німецьке командування не подарує вам цього. Прощайте, сер Джері Клейн.

Ревонув мотор, і грузовичок покотився до автобану.

Біля автобану були близько шостої. Але вирішили заради безпеки стати в затінку дерев. Мчать бетонкою вантажівки, прощипують легкові машини, велосипедисти котять один за одним. Арні знав, де той гастргауз, що його визначив для зустрічі Гюнтер Барт. Наказавши хлопцям сидіти смирененько в кузові, подався до бару. Це тут близько, за півгодини він і повернеться. Якщо Гюнтер там — усі проблеми вирішені.

— Ти ж не забудь забронювати нам два місця в його фіюзеляжі! — гукнув йому вслід Свидрач.

— Полетип, чекай, — одказав не дуже впевнено Арні і подався обочиною шосе до містечка, що ледь бовваніло рудуватим шпилем кірхи та шпичастими дахами будинків поміж спадистих схилів гірського каньйону.

Чекати випало довго. Вже й сонце сховалося за голубими Альпійськими вершинами, і рух на трасі став пригасати, заблимали перші вогники в далекому містечку. «Бач, у них тут і затемнення немає!» — подумалося Свидрачу. А Арні все ще не було. Де ж він? Пр своєчасне повернення в табір годі було й думати. Єдине, на що сподівалися — Єфімов відбрешеться на апелі, що Свидрач пішов з особливим завданням, себто за дозволом гестапо, і прихопив із собою Різниченка. Аби не

зчинили тривоги. А як прокрадуться вночі крізь колючий дріт, то уже вони й на місці. Карцеру, звісно, не уникнути. І без обіду посидять днів зо два.

Так думалось. Але склалося дещо інакше. Арні приніс недобру звістку: Гюнтера в гастгаузі він не дочекався. Тричі замовляв пиво, з'їв сосисок, — скажено дорогий харч як на його мізерні грошенята, — а льотчика все не було й не було. Далі сидіти стало вже небезпечно. Тим більше, що до бару ввалилися якісь жандарми, замовили пива й, мілненько нахлебтавшись, почали чіплятися до Арні: чи він, бува, не американець? Тут, мовляв, вештаються такі в горах, втеклі із збитого літака! Арні ледве спекався їх. То що ж тепер мають робити? Гюнтер не прилетів, з Гюнтером, напевне, щось скоїлося — запідозрений, арештований, підбитий... Чого тільки не трапляється з людиною в такі часи! Але ж повертатися до Мюнхена вони мусять за всяку ціну!

— І не самі, — нагадав Свидрач, глянувши на американського льотчика. Той припинив у кутку кузова, наляканий, мовби винуватий. — Може, ми ще якось і проскочили б, але ж Боба не кинемо.

Ситуація справді складалася майже безвихідна. З ними в машині сидів збитий ворожий пілот, член екіпажу, того самого американського екіпажу, якого розшукували всі жандарми, та й, мабуть, усі військові патрулі Альпійського округу. Після таємничого бою в горах, певне, вже зчинено тривогу. Повертатися з Бобом — вірний провал! Але ж і не кинеш хлопця тут самого. Довірівся їм, потунав свого дурнувато кенела, а далі що?

— Маю ідею, — непевно озвався Свидрач. Усі, крім Боба, зібралися під лапатам липовим деревом. — Доведеться шукати притулок у Штірвізені.

— Де-де? — мовби не розумів Різниченко.

Арні однак підхопив ту ідею одразу і хутко розвинув її в іронічному тоні. Ясно. Ідуть до бауера, якому вони залили за шкуру сала. До Іоахіма Фраги. Так! Він, ясна річ, сердечно їх привітає, сердечно пригостить баварським пивом і сердечно передасть у руки поліції. Ідея справді блискуча!

— А я певен, що не передасть, — почав відстоювати свою пропозицію Свидрач. — Пити пива ми в нього не будемо. Баварським пивом Фрага пригостить нашого американського друга. Уявляєте? В його дім входить американець. Фрага бачить перед собою сержанта тієї

армії, в полоні якої перебуває його гаряче любиймий брат. Фрага давно розчарувався в своїх нацистських божках, аж тут раптом до нього...

— Переконав! Ідемо в Штірвізен, — погодився Арні. Іншого виходу, власне, й не було. — Тільки гляну на карту. Від Блакитного озера туди, здається, є пряма дорога. Можемо навіть обминути автобан і всі жандармські пости.

Не сказати, що цей маршрут був ідеальний, і наші друзі зважилися на нього з легким серцем. Ще чи проскочать? І отой Іоакім Фрага, ота невесела історія з роздяганням, в'язанням, погрозами... Різниченко опирався найбільше. Як на його думку, то оце саме зараз час вирватися з табору, гайнути в гори, і там...

— Там перша ж жандармська куля вже чекатиме на тебе, — відрізав йому Арні.

— У нас чотири машиненгевери!

— І майже без патронів.

— Добудемо в бою.

— Можливо... — Арні глянув на годинник, що горів у темряві фосфоричним блиском стрілок. — Тільки не забувай: на тебе чекають у таборі хлопці, яких ти обіцяв теж вивести в гори. Чекає Лариса, чекає Гюнтер Барт... Словом, не зовсім воно якось випадає нам втікати в гори, покинувши в біді своїх друзів.

Так і рушили вантажівкою — спершу лісовою просікою, далі проскочили через соснячок, обминули чорне в вечорових сутінках Блакитне озеро й за півгодини були вже в Штірвізені. Ніч западала дедалі гущіша, деє із-за Альп криваво рожевів місяць, по автобану ревли машини, далеко над Мюнхеном гасали в небі тоненькі дротики прожекторів — видно, там почався повітряний паліт.

Бруквана вуличка вела поміж сонних будинків, у яких лише де-не-де поблимувало світло. Тут люди маскувалися надійно. Високі паркани, гостроверхі дахи, скрізь затаємниченість, сторожкість. Справжні бауерські фортеці за залізними брамами. Куди ж їхати? Де він мешкає, той Іоакім Фрага? Побачили синій вогник у темряві вулиці. То котив велосипедом якийсь хлопчак. От знахідка! Цей і цікавитися не стане, що за люди.

Однак хлопець виявився добре вимуштруваним гітлерюгендським собакам — окинув незнайомців вовкуватим поглядом, щось буркнув незрозуміле, скочив на

велосипеда й пугонув у пільму. І буквально одразу ж за якусь хвилину їх наздогнав мотоцикл. Теж синя фара, що піділа скупе світло, якісь двоє з карабінами. Виявилися представниками місцевої поліції. Круто розвернувши мотоцикл поперек вулиці, наказали пред'явити документи.

Арні, висунувшись з кабіни, пояснив, що він повертається з гір, у нього в кузові «остарбайтери», все, як належить, він хотів би знати, де мешкає гер Іоакім Фрага.

Поліцай у лискучому плащі підозріло запитав:

— Чому не поїхали до Мюнхена автобаном?

Довелося пояснити, що передувала клопітка праця в лісі, він, Арні, добре знає всі ці польові дороги. І потім він дуже любить Штірвізен.

Ця похвала, видно, сподобалася нічному патрулю.

— Фрага живе за кірхою, — показав він у глибину вуличного тунелю. — Перший будинок ліворуч.

Рушили. В пільмі довелося довго шукати той самий перший будинок. Ось і висока брама, вглибині видно щось гостродахе, химерне, якась мовби маленька церкoviця. Арні звелів лишатися всім на місці. Американця прикрити брезентом. Він хутко. Зник у пільмі.

Дивні ці баварські села. Арні намацав дерев'яну колудку і постукав у браму. Постукав іще раз. Почулися кроки. Господар визирнув з дому, прислухався і гукнув через дворище:

— Вер іст да? (Хто там?)

Як ти йому поясниш? Арні постукав знову. Господар наблизився до брами, обережно прохилив її. Побачивши Арні, спершу перелякався. Впізнав його одразу. На його обличчі вималювався подив. У чому річ? І тоді Арні тихо попросив його:

— Іменем святого нашого Ісуса Христа допоможіть самотній душі!

Фрага боязко уступився з дороги, пропустив Арні всередину. Двір просторий, з усіх боків якісь забудови — сараї, хлівці, невиразно проступають у мороці обриси воза.

У дім не захотів впускати. У нього там гості. Що треба? Може, харчів на дорогу? Він зараз винесе. Але Арні сказав, що справа важливіша, треба допомогти Америці.

При слові «Америка» Фрага весь аж зіпчулився і

припав до стіни хліва. Арні заспокійливо взяв його за руку:

— Послухай, Іоакім, у нас неприємність, і ти маєш пагоду довести американцям, що ти їхній друг. З нами американський льотчик. Із збитого літака. Його треба переховати.

— З американського?..— пробелькотів наполошено Фрага. І притьмом потягнув Арні за собою в якийсь ще темніший закуток.— То це наші, значить, його збили?

— Кого?

— У мене в домі сидять жандарм із вахмістром. Розповідають, що сьогодні в Альпах збито великий американський бомбардувальник, що американці висадили в горах парашутний десант і хотіли відбити своїх, там був тяжкий бій, багато загинуло наших... Тепер по всіх дорогах виставлено пости й нікого не пропускають до Мюнхена...— Він аж застогнав у темряві.— От воно що!

— Ти правду кажеш, там був бій. І якщо ти допоможеш американцеві, вважай, що сам генерал Ейзенхауер буде тобі другом.

— То що ж я маю робити?

— Залиш його в себе.

— У нас всі на видноті.— Фрага замислився. І раптом саянула думка:— Я одвезу його в ліс. Там сховаю.

— А якщо жандарми...

— Не бійся, Фрага знає такі місця, куди жандарми й носа не поткнуть.

— Ми машиною стоїмо біля кірхи,— сказав Арні.

— Вам доведеться зачекати. Мої гості ще тільки взялися за пляшку. Доки не впоруються з нею — сидітимуть, мов чорти. Але ви не бійтесь. Я прийду. З харчами і теплим одягом.— Він зробив паузу і додав хитрувато:— Тільки хай ваш американець знає, що я друг генерала Ейзенхауера.

Арні повернувся до своїх.

— Ну, хлопці, Боб врятований,— передав розмову з Фрагою.— А тепер, давайте думати, як нам самим добиратися до Мюнхена. Бо, здається, весь Альпійський округ піднятий на ноги.

Два дні Тренкера не було в Мюнхені. Всього два дні. І за цей час стільки подій! Вважай, всі його плани змарновано, перекреслено, всі накази переінакшено. І тепер він просто не уявляє, як рятувати становище. Настрій у штандартенфюрера був такий, що хоч сідай за пляшку. Чи, може, піти в дім молоденької повії Густі і там захлинутися її п'яним рудим волоссям? Дарувала йому не раз ночі блаженства й запаморочення. Шалена жінка! Хотів до неї, тільки в її обійми!

Проте збагнув критичність ситуації. Мусив щось робити. Потрібна рішучість. І ніякого розслаблення. Так, справу ще не програно остаточно. Зараз він усе з'ясує і знатиме, як діяти далі.

Сидів у своєму велетенському службовому кабінеті за масивним столом, перебирав думки. Найперше мусив мати інформацію й знати, що і як сталося. Викликав начальника кримінальної поліції Штюльпнагеля і круглолидого коротконижку з політичного відділу Мюльхаузена. Власне, вони самі давно чекали на прийом у передпокої. Попри пізню годину з'явилися власною персоною привітати свого грізного шефа з успішно виконаною операцією. Справа була не з легких. Доручення Берліна, IV управління РСХА. Проведено перші арешти в таборі радянських полонених офіцерів. Не сьогодні-завтра підпільна група БСВ буде повністю ліквідована.

Тренкер, запросивши підлеглих сісти, розповів, як нелегко це йому далось. Сам допитував арештованих по десять годин щодня. Звісна річ, застосовували допити першого ступеня. А ви, панове, самі знаєте, що то таке. Які тут треба мати нерви. Ці азіати — дикіші за звірів, фанатизм їхній просто немислимий, власне життя не ставлять ні в ґріш... Коротше — попрацював! Але, здається, справа нарешті визірла.

Він говорив монотонно, сухим рівним голосом. І водночас думки його йшли іншим шляхом. Тренкер уже знав про арешт княгині Лариси. Мюльхаузен доповів йому про це по телефону ще в Ганновер. Зараз він сидів у глибокому кріслі й тішився від думки, що має почути від високого шефа слова подяки. Його масне лице аж сяяло від ледь погамованого тріумфу.

— Отакі справи, панове, — закінчив розповідь Трен-

кер,— Берлін уже знає все. І якщо ми успішно завершимо акцію, обіцяю вам, що ви будете достойно відзначені. Можете йти, панове.

Ось тут колобкуватору Мюльхаузену й захотілося гукнути на весь просторий кабінет: «А справа княгині Сухорукової? Ви ж довірили її мені. Ви наказали!..» Проте в цьому кабінеті діяти, а тим паче вигукувати за власним бажанням нікому не дозволялося.

Вкрай роздосадуваний, навіть ображений, Мюльхаузен посунув до дверей. І враз почув вкрадливий Тренкерів голос:

— Мюльхаузен, а ви не можете подарувати мені ще кілька хвилин?

— Так, так, штандартенфюрер! — зрадів опецькуватий гестапівець.

— То ви ще залиштеся. А ви, Штюльпнагель, можете йти. Кримінальна поліція діє відмінно. Ми це врахуємо.

Кляпювата борідка вийшла за двері. Лишився круглоликий Мюльхаузен. Тренкер вийшов з-за столу і наблизився до високого венеціанського вікна. От і все. Зараз він діятиме так, як треба. Або справу княгині остаточно програно, або... Тренкер повернувся повільно до Мюльхаузена.

— Скажіть, Мюльхаузен, хто вам порадив діяти в справі княгині так, як ви діяли? Ваша рішучість мені імпонує. Ви вчинили цілком слушно. Навіть, я б сказав, мудро! Будьте зі мною відверті: вам ніхто не давав поради у мою відсутність? Приміром, гауляйтер Баварії Гіслер чи хтось інше?

— Боже упаси, штандартенфюрер! — аж наче образився мордань.— Я керувався тільки вашими мудрими вказівками.

— І нічийми більше?

— Клянусь, штандартенфюрер, що я взагалі ні з ким не радився. З жодною душею! Я весь час пам'ятав ваше попередження, що справа княгині — вельми дискретна!

— І нікому потім не показували свої матеріали? Дружам, родичам, знайомим, колегам по партії?

— Та що ви таке кажете, штандартенфюрер! — ще більше образився Мюльхаузен, з досадою лягнувши себе по опецькуватих колінах.— Окрім агента Фліка, ніхто й не чув про справу княгині. Флік разом зі мною

був в аеропорту, коли ми арештовували княгиню. А так... ні, ні!

— Прекрасно,— звів у задумі очі Тренкер.— Тепер я ще раз пересвідчуюсь, що ви істинно вірна режимові людина.— Тренкер помовчав, стиснув губи.— Ну, гаразд, і як же ви наважилися арештувати високошановну княгиню Пустовітько? «Як ти наважився підсунути мені цю свиню, стерво?» — подумав Тренкер.

Круглопикий весь засяяв гордістю і сказав, що він не міг далі зволікати, бачачи, як княгиня здійснює дивні кроки, просто таки ворожі щодо імперії.

— Ну, припустимо, польоти з Бартом в Альпи ви санкціонували, її контакти з табором «Зоммер» ви теж дозволили... Але коли нам вдалося перехопити нову радіопередачу за одним і тим же кодом, як і ті, що здійснювалися з озера Людовика XII... І коли нам просто випало щастя знайти одну річ у гаражі гросфлігера Гюнтера Барта... в його гаражі, то вже далі лишатися осторонь я не міг.

— Стоп! А хто вам дав дозвіл робити обшук в особистому гаражі славного льотчика Гюнтера Барта?

— Тут, бачите, мені довелося вдатися до ризикованого кроку,— зізнався Мюльхаузен.— Мені допоміг один мій агент. Він уже давно придивлявся до Барта і все більше переконувався в його зловорожих діях. Отож, одержавши від нього сигнал, я вирішив вдатися до недозволеного, так, абсолютно недозволеного кроку. Я сам проник у гараж Гюнтера. Я вирішив поставити на карту свою честь і навіть своє життя...

— Далі!

— Далі сталося те, чого ми й сподівалися,— вже аж сяяв опецькуватий.— Ми знайшли докази.

— Які докази?

— Докази антидержавних намірів і дій княгині та гросфлігера Барта.

— Ви справді їх маєте?

— Ну, безперечно, штандартенфюрер,— загецькав у кріслі Мюльхаузен.— Тепер нам ясно: княгиня Лариса і Гюнтер Барт чомусь дуже зацікавилися верстатом С-280 на заводі Дорньє. Він їм просто жити не дає!

— Ну? — почав трохи нервувати Тренкер.— Викладіть все начистоту.

І Мюльхаузен виклав. Розповів про знайдений княгинин лист, про звірення почерків, про цілковиту їхню ідентичність, тут усе доведено, все незаперечно. Справу

можна передавати слідчому й починати величезний процес проти ворогів імперії, яких розкрили вони. Себо розкрив гер штандартенфюрер і його вірні помічники...

Тренкер дивився на Мюльхаузена з неприхованим почуттям гидливості. Отака мокриця влізла в його справи, нагадила і вважає, що вона здійснила історичний акт! О, тепер нелегко буде повернути все назад. Казав же він, Тренкер, князеві: тримайте свою скажену жінку в шорах, бо буде лихо! Тренкер — не бог, у нього є свої межі влади. Якщо княгиня хоче дожити до кінця війни й добутися до своїх мільйонів,— і Тренкер, звісно, також разом з нею,— то хай же вона не підставляє голову під сокиру. І треба ж було йому, Тренкеру, виїхати з Мюнхена саме в ці дні! Хто їх тільки наплодив, мюльхаузенів!

— Так от, шановний Мюльхаузен,— почав якомога лагіднішим тоном Тренкер, упавши на диван і вільно розстібнувши на масивному тілі чорного піджака,— можу вам сказати наперед: матимете підвищення по службі. І орден імперії! Обіцяю. Ви провели колосальну операцію! Але пам'ятайте й далі,— заговорив раптом за таємничим голосом,— що ми оточені ворогами. Вони скрізь. Вони є навіть у нашому управлінні. Вони заздять вам, заздять мені, заздять усьому світові і, я боюся, здатні на все, аби зірвати нашу грандіозну акцію. Мовчіть! Я знаю вашу відданість мені й фюреру. Але ви навіть не підозрюєте, що за кожним вашим кроком стежить вороже око. Кожне ваше слово підслуховується.

Мюльхаузен спробував заперечити. Він був певен, що ніхто, ніхто... жодна особа... Він може навіть, якщо треба, спати в своєму кабінеті, на своїх паперах, може взагалі не виходити з управління, доки вони не доведуть справу до кінця.

Тоді Тренкер підвівся, і його голос забринів із співчутливим боєм:

— Ні, Мюльхаузен, ваше здоров'я і ваше життя мені надто дорогі. Я думаю про інше. Ви підете до себе й негайно принесете всі матеріали сюди!

— Сюди? — не повірив товстунець.— Але пащо?

— Бо я беру це під свою опіку. Всі папери, всі документи, всі підписи й експертизи покладіть до мого сейфу.— Тренкер узяв Мюльхаузена за борти піджака й злегка підтягнув його до себе.— Ви — моя права

рука, і ваше життя, ваша безпека для мене дорожчі над усе.

За кілька хвилин Мюльхаузен повернувся з грубо натоптаним портфелем, поставив його на стіл. Обличчя видавало глибоке вдовolenня. Ось тут усе до останнього аркушика!

Відкрили сейф і увіпхнули портфель в найтаємніші глибини.

— Слава богу, — зітхнув щиро Тренкер. — Отже, Мюльхаузен, ви поклялися мені в повній дискретності. Так? — востаннє перепитав. — Згадайте ще раз усе гарненько. Чи ви нічого не забули? Жодної деталі?

Мюльхаузен ладен був знову вибухнути потоком клятв. І раптом йому згадалося... Думка вдарила, як сніп світла. Та він же забув про радіопередатчик! Зосередився на паперах, на своєму кабінеті, а про передатчик забув!

— Даруйте, штандартенфюрер, я, здається, таки того... мабуть, якийсь затемнення... Ще ж є апарат! Йі, княгині. Чи Гюнтера Барта. Ми вилучили його при обшуку в гаражі.

— Де він? — аж заревів Тренкер.

— Зданий, як і належить, до головного контрольного схову, — сказав виправдуючись Мюльхаузен, і його майже геть лиса голова вкрилася рясним потом.

— Ви — бовдур! Забути на полюванні про рушницю! Щоб мені за п'ять хвилин... за три хвилини!..

— Але комора контрольного схову зараз опечатана.

— Тоді викличте охорону з комендантської роти і зламайте двері. — Тренкер весь аж пінився. Отакий міг трапитися промах. — Негайно!

Передатчик було принесено — маленька, сіро-зелена коробка з дротами, навушниками і навіть з антеною. Тренкер відчув полегшення. Глянувши на годинник, перевів очі на свого підлеглого, що стояв украй розгублений перед столом, притиснувши до боків руки.

Миттєво з'явилася думка — сьогоднішня ніч може й мусить багато чого вирішити.

— Так от, Мюльхаузен, зараз ми завершимо вашу титанічну працю, — заговорив Тренкер дещо врочистим тоном. — Ваші чудові докази заграють на повну силу біля озера Людовика XII. Там ми поставимо останню крапку, там примусимо ворога імперії княгиню Пустовітько до кінця відкрити свої карти. Більше того, самій допомогти нам!

Усе це звалилося на лису голову опецькуватого, як сніг. Як відро крижаної води.

— Я вас щось... даруйте, штандартенфюрер, не зовсім можу второпати.

— Невже не розумієте? — І, побачивши геть збаранене обличчя свого помічника, Тренкер сказав діловим тоном: — Ми примусимо княгиню провести перший сеанс «радіогри». Хай передасть наш текст. За своїм кодом. Останні перехоплені радіопередачі були розшифровані, код нам уже відомий, ми змусимо княгиню працювати на нас.

— Нащо?

— Для введення в оману більшовицького розвідвального Центру — раз. Для повного викриття агентки — два. Цього, гадаю, досить, чи не так? — Тренкер пожував товстими губами. — І тому вам доведеться зараз же розбудити коменданта внутрішньої тюрми і забрати в нього арештовану. Я чекатиму вас у машині.

Було за північ, коли Ларису вивели з камери. Клацнули ґратчасті двері, і сонний охоронець скреготнув ключем. Її повели залізними сходами вниз. Значить, не в кімнату слідчого. Два дні Мюльхаузен допитував її, допитував делікатно, ніби з острахом, без грубощів, криків. Усе занотовуючи, в кожному її слові доскіпуючись прихованого змісту. Вона вирішила відмовлятися від усіх звинувачень. Записку писала не вона. Чому її почерк? Мабуть, підроблений. Ким і навіщо? Тим, хто хотів її скомпрометувати. Відбитки на передатчику? Вона знати про це не знає, ніякого передатчика в очі не бачила, її відбитки дуже легко було так само сфальсифікувати, як і її почерк, сфальсифікувати прямо в кабінеті... Розуміла, що повне визнання — це кінець. Відмова давала бодай якусь надію.

Тепер її вели серед ночі кудись униз, мимо тюремних камер, гуркітливими сходами, нічого їй не сказавши, не вибачившись за нічну тривогу. Втім, хто в тюрмах взагалі вибачається? Ось і брама, в ній дверцята, сонний вартовий, волога пітьма, глухий стукіт замка в брамі.

І аж тут Лариса, покосувавши очима, побачила позаду себе в мороці круглощогого товстуха Мюльхаузена й здогадалася, що він же ото й вів її тюремними маршами, він її злегка підштовхував у спину, відчиняв перед нею одні, другі, треті двері. Нічне очманіння, либонь, осліпило її, і все було їй далеке й байдуже.

Коли опинилися на вулиці перед високим, з темними вікнами й масивним порталом головного входу будинком гестапо, щось їй недобре кольнуло. Подумала, що серед ночі на допити не возять. Це або готується якась нова провокація, або її хочуть тихцем просто... Думка урвалася у зловісному передчутті. Як буде, так і буде. Тут уже ніякого порятунку, ні бодай крихітки надії.

Перед будинком стояло авто. Чорне, принишкле, завармерле, з матовим полиском скла. В ньому — шофер, і більше нікого. Ясно, Мюльхаузен вирішив діяти сам. Власноручно знищить її, не чекаючи повернення Тренкера. Вона озирнулася — порожня вулиця. Чорнота, безлюддя. Кинутися навмання у завулок? Він вистрелить їй у спину, уб'є на місці.

Перед нею відчинили дверцята. Сіла безвільна, забилася в куток. Це й краще. Смерть без мук, без зволікання. Останні місяці їй геть вимучили, була до краю спустошена грою, яку доводилося вести щомиті, на кожному кроці. Нікого не зрадити! Її справу продовжать друзі. Вони лишилися, вони не забудуть її наказів... Знають код, усе їм довірила... Може, й Гюнтеру вдасться вирватися живим — у нього ж могутній патрон у Берліні. Може, таки вдасться!

Мотор фуркнув наче спросоння, машина сіпнулася і покотилася вперед. Але проїхала недалеко. Якась постань стоїть край вулиці, стоїть, чекаючи, чорна, незрушна, німа. Верескнули гальма, водій вийшов з кабінки і завмер, тримаючи дверцята відчинені. Ларисині очі впізнали одразу: Тренкер! Випадково чи що? На неї війнуло духом спасіння й водночас жаху. Такі зустрічі не бувають випадковими. Штандартенфюрер неквапно перетяв вулицю, сказав щось тихцем водієві, той моментально клацнув закаблуками і щез у пітьмі. Штандартенфюрер сів на його місце за кермо, старанно зачинив дверцята, ввімкнув важіль і з місця погнав машину у ніч.

— Вітаю вас, Мюльхаузен, — промовив, не обертаючи голови, і запитав: — Арештована тут?

— Тут, штандартенфюрер, — подався вперед гестапівець.

— Передатчик не забули?

— Все зі мною, штандартенфюрер.

Промчали безлюдними вулицями, проскочили одну площу, другу, вилетіли врешті за місто в тьманий мо-

рок. Сніп світла від фар танцював попереду по бруківці, рвався в невідомість, розганяв ніч. Зойкали шини, і тоді весь світ мовби провалювався в безодню.

— І куди ж ви мене везете, штандартенфюрер? — видушила ледь чутно Лариса.

— Майте терпіння, княгине, — буркнув од керма Тренкер.

— Я хотіла поговорити з вами.

— Устигнемо, княгине... — І одразу ж до Мюльхаузена: — Ви пояснили дамі, куди ми зібралися і що ми від неї хочемо? — З заднього сидіння почулося сонне харчання, якийсь невиразний белькіт, певно, уривок солодких сонних видінь. — Ах, ви спите, Мюльхаузен! Тим краще. Це значно полегшить нашу справу. І вашу долю, мадам.

Останні слова були мовлені ніби із співчуттям і водночас наче з легким докором. У них не було й натяку на наближення жорстокої розв'язки.

— Отак буває завжди, мадам, коли люди перестають розуміти одне одного, — говорив рівним, як гудіння мотора, голосом штандартенфюрера. — Тоді або смерть, або ніщо.

Фари сіпнулися вбік, і з п'їтьми на мить випірнула постать поліцейського. Змигнула сталиста каска шупо над білим обличчям і пірнула в тьму. Тренкер думав: «Усе наче складалося як слід». Коли він дізнався в Ганновері про арешт княгині, його в першу мить охопила паніка. Вжахнувся за власну шкіру. Хто дав наказ арештувати? Чи не сам гауляйтер Баварії Гіслер? Можливо, до нього докотилися чутки про дружбу Гюнтера Барта з російською княгинею, про їхні польоти, про якісь нез'ясовні радіоперехоплення? Він — гарячий, молодий, завзятий, до того ж сповнений заздрощів до СД, міг виробити шуму, міг довести свою пильність, дати наказ схопити княгиню, поставити всіх на ноги, рятуйте імперію! Тренкер уявив наслідки викриття. В таких ситуаціях думають уже не про мільйони, а про власну шкіру. Хтозна, що вибовкає княгиня, рятуючи життя? І які методи допиту застосують до неї люди Мюльхаузена? Коли тобі чавлять у дверях пальці або підносять до очей розпечене лезо ножа — назвеш самого господа бога. Усіх виказала б і найперше, звісно, його, штандартенфюрера! Домовленість про мільйони, про спадок, про Париж... Тож у поїзді, повертаючись із Ганновера, хотів спершу ліквідувати княгиню на пер-

тому ж допиті. Власноручно! Одначе від Мюльхаузена почув, що той діяв «точно за інструкцією» — арешт здійснив на власний ризик. Дуже вже кортіло виявити свою пильність. А раз так — виходить, таємниця лишилася його, Тренкеровою таємницею! І такою вона му-сить лишитися! Далі Мюльхаузена вона не піде, то й зайве панікувати.

Уже мав точні відомості, якої тяжкої поразки зазнав фюрер під Курськом, уже почув про наступ американців на Рим, уже в Баварію почали прибувати перші ешелони з біженцями з Берліна. Там страхіття що коїться! Англо-сакси скидають на столицю рейху щоночі тисячі бомб. Місто палає. Заводи фактично виведені з ладу. Тут дивись і дивись. І втрачати свої реальні шанси нема резону. Головне — Мюльхаузен!

— Здається, ми приїхали,— сказав Тренкер, уткнувшись світлом фар в якесь сіре громаддя — чи то паркан, чи то дерев'яну будову. На задньому сидінні заворушився Мюльхаузен. Що? Де вони? Став протирати очі. Мацнув рукою по сидінню... Арештована тут, слава богу!

Тренкер квапився. Відчинивши широко дверцята, виліз з авто. Відчинив задні, з того боку, де сидів Мюльхаузен. Усім виходити. Усім!

Лариса відчула наближення якоїсь моторошної хвилини. Вилізши слід за товстим гестапівцем, закликала біля машини. Темрява, глушина, тиша. Тільки світло фар на дощаній стіні. Мюльхаузен обернувся, щоб простежити за Ларисою. Мав підозру, що ця особа здатна на все. А йому тоді відповідати.

Фари вп'ялися в дошки, і на тому яскравому тлі його опецькувата постать здавалася схожою на натоптаний лантух соломи.

— Мюльхаузен,— сказав Тренкер і виїхав з кипіння пістолет.— Поверніться до стіни.

— Куди? — не втямив гестапівець.

— Я сказав: поверніться лицем до стіни.

— Нащо? — стисненим зойком чи то благанням озвався гестапівець. У голосі Тренкера він раптом прочитав собі остаточний присуд.— ...Ви хочете мене...

— Так, Мюльхаузен,— сказав ніби з сумом і співчуттям Тренкер,— ви вчинили непростиму помилку. За такі помилки платять життям.

Ноги в Мюльхаузена раптово обм'якли, він став навколішки і опустив голову. Все життя він убивав людей,

зараз мали убити його. Тренкер наблизився до нього зваду, підніс пістолета до потилиці й вистрілив. Мюльхаузен сіпнувся, але щось його втримало. Він не знайшов у собі сили простогнати. І наче прокльон вирвався з його вуст:

— За... що?..

Домовити не встиг. Бахнув іще один постріл. Ще один... Опецькувате тіло здригнулося й замерло. Тренкер нахилився над убитим, перевернув його на спину, прислухався. Тоді, наблизивши пістолет Мюльхаузену до грудей, вистрілив для певності в саме серце.

— Готовий,— сказав чи то собі, чи то Ларисі.

Йй подумалося, що вони бавляться між собою, кудись наче стріляють, когось хочуть поцілити. Нічого не видно, якісь темні плями навколо. Чи, може, йй запаморочилося в голові і вона вже втрачає свідомість?

— Гер Тренкер,— озвалася благально, раптово відчувши всім єством, що скоїлося щось страшне, що зараз те саме буде з нею.— Ви хочете мене вбити, гер Тренкер?

Тоді він наблизився до неї, узяв її за лікоть, обвів навколо машини й тицьнув ногою в тіло Мюльхаузена. Вона аж тепер зрозуміла, що це — Мюльхаузен.

— Защо ви його? — спитала зовсім недоречно.

— За вас, княгине,— із злістю одказав Тренкер.— За те, що перевищив свої повноваження. Невже вам не ясно? Або я його, або він вас... Може, разом і мене з вами.

Малося щось робити з трупом. Та, видно, все це давно було передбачене. Мудрі люди, вбиваючи своїх супротивників, знають наперед, що буде. Заплановане вбивство включає в себе і замітання слідів, і гарантування надійного алібі, і, зрештою, полум'яний, майже праведний гнів.

Як ось і зараз. Тренкер справді розгнівався не на жарт. Бо ж, бачте, його наказом, його волею хотіли знехтувати! А таке нікому не прощається. Гестапо має свої закони, і дотримання їх гарантоване всією силою державної влади.

— Гей, де ви? — гукнув він кудись у пільму. І зник у ній, мов пірнув у чорну воду.

За кілька хвилиן повернувся з дебелим дядьком у плащі й насунутим по вуха капелюхом. У руках того блимав кишеньковий ліхтарик. Кружальце світла змиг-

нуло по обличчю Мюльхаузена і затрималося на його вишкірених зубах.

— Де ти був? Ми ж домовилися? — засичав на нього Тренкер. — Знову п'яний... Гезіндель! (Падлюка!)

— Так точно, гер штандартенфюрер, — прохрипів дядило з похмурою готовністю. — Випили за убієнного під Белгородом Альфреда... Учора його мати одержала листа. Який це був хлопець! Міг підхопити труну однією рукою і опустити її в яму без мотуззя.

— Годі! — мимоволі здригнувся Тренкер і показав на скарлючене тіло Мюльхаузена. — Забрати!

— Не хвилюйтеся, штандартенфюрер. Нам не вперше. У воду чи, може, краще...

— Де хочеш. Якщо знайдуть — повішу, як пса!

Ларисі від тієї балачки помертвіло обличчя, серце мовби впало у пустку і затужавіло. Відчувши млість у ногах, схопилася за ручку дверця. Тренкер підтримав її, заговорив хапливо:

— Ви бачите, з ким доводиться працювати. Все це ради вас. Сідайте в машину. Скоріше!

Цього разу Ларисине місце було спереду, біля Тренкера. Її везли вже не як арештантку. Мала б почуватися вільніше, розкутіше, без страху, але перед очима в неї все ще блимав ліхтарик цвинтарника, і вона сиділа зіщулена й закута, наче в ланцях. Однак змусила себе до розмови:

— Що це все означає, гер Тренкер? Ви якось дивно жартуєте. Ви залишили мене на розтерзання негідника...

— Негідники діють завжди за власною примхою.

— Але я повірила вашому слову.

— Ні, моє слово для вас ніщо. Моє слово могло б врятувати вас від усіх прикростей, але ви знехтували ним. І далі продовжуєте гру, яка може коштувати вам голови.

— Перебільшуєте, Тренкер.

— Записи пеленгаторів не знають перебільшень, — одгарикувся Тренкер. — Ви гадаєте, що я покриваю вашу роботу на Росію. Так от знайте: сьогодні ми поставили останню крапку. Англія — куди ще не йшло. Але з більшовиками я не хочу мати нічого спільного.

— Я не маю з ними нічого спільного.

— То що ж? У районі Мюнхена працює ще один передатчик? Руський? Чи як?

— Не мій клопіт, гер Тренкер, — відкинулася на си-

діння Лариса. — Я дбаю тільки про свого чоловіка і про нашу умову. Лишилося два місяці... Я мушу їхати в Париж. І, сподіваюся, ви теж поїдете зі мною. Лише в паризькому суді мої права спадкоємиці набудуть законної сили. — Помовчавши, кинула з їдким докором: — Я просто дивуюся, гер Тренкер, як ви могли за крок від свого шаленого багатства вчинити на мене замах.

— О, княгине, я теж багато чому дивуюся, — промовив глухо Тренкер.

Машина поверталася до міста. Темними вулицями, стрімко й водночас мовби боязко. Мюнхен спав гнітючим сном, був радий тиші неба, припипкло затаївся, ніби чекаючи гуркоту ворожих літаків, скигливого ревіща сирен.

Кудись поспішали в передранні поліцаї у вантажних машинах, з'явилися з підворотень двірники-блокпарти, лунко продзеленчав трамвай. А Тренкер гнав машину далі, чавив колесами вологу бруківку і мовби хотів утекти від усіх своїх жахів.

Аж врешті сам отямився, підкотив авто до тротуару й пильно глянув на Ларису, зіщулену й здерев'янілу.

— Ви питаєте, чи це не я дав наказ убити вас. Мабуть, вам тепер ясно все.

— Не зовсім, — озвалася Лариса і майже фізично відчула, які в неї крижані, мертві губи.

— Наш механізм могутніший за окрему людину. Навіть могутніший за самого фюрера. Я не хотів ні вашого арешту, ні вашої смерті, але, зізнаюся вам — ваше життя висіло на волосинці.

— Знаю, гер Тренкер.

— Що ви знаєте? — огризнувся гестапівець. — Ви й уявлення не маєте, що тут діється. Кругом недовіра, підстежування, доноси, арешти... Я щодня встаю зі страхом, чи в Берліні вже не підписано наказ про моє усунення.

— Вами невдоволені? Чи ви замало вбиваєте? Замало послали людей у газові камери, в концтабори, на пшибениці? — Лариса враз схаменулася. — Даруйте, я мушу подякувати вам. Не сприймайте моїх слів за зле. — Вона обхопила руками голову. — Боже, як у вас тут страшно? Я вже не можу!

— Розумію вас, княгине, — Тренкеропі стало шкода жінки, він узявся за кермо й натиснув на стартер. — Князь знає, що з вами?

— Очевидно... Я бачилася з ним учора в кабінеті Мюльхаузена.

— Стривайте,— обірвав її Тренкер.— Тутдесь має бути телефон.

Він вийшов з машини, побачив на розі телефонну будку, ступив у кабінку. Трубка обпекла його крижаним холодом. Були довгі гудки, князь не озивався. Коли ж узяв трубку, Тренкеру здалося, що на тому боці проводу говорить мрець.

— Слухаю... Сухоруков...

Тренкер міг би закричати йому, що це він, князь, винен у трагедії, що це він дозволив княгині влізти у руки гестапо, не утримав її. Проте погасив у собі гнів і сказав коротко:

— Княгиня вільна. Я зараз привезу її. Будьте готові.

Коли вони підїхали до їхнього будинку, Сухоруков уже стояв поруч з черговим гестапівцем на східцях ганку. На Тренкера й не глянув. Схопив Ларису за руки і палко обцілював її.

— О, моя нещасна!.. Моя... княгине...

Тренкер сказав йому сухо:

— Послухайте, князю. Якщо ви їдете в Берлін, хай княгиня поїде з вами.

Різко нахилив голову і рушив сходами до своєї квартири.

ЛИСТ ДО РЕЙХСМАРШАЛА АВІАЦІЇ

Ще Тренкера не було в місті, ще вся жандармерія Альпійського округу розшукувала по лісах екіпаж збитого американського бомбардувальника, ще Лариса катувалася від невідомості в гестапівській тюрмі й Мюльхаузен з настирливістю хорта намагався винюпити її сліди до підпільників, як grosflieger Гюнтер Барт, напружуючи всі сили й мобілізувавши все своє вміння, тягнув підбитий, покалічений літак до Мюнхенського аеропорту. Не знав, що з ним буде, не знав, чи вдасться йому викрутитися цього разу від страшної підозри в державній зраді.

Був тільки гіркий споми́н про невдачу, що спіткала його над Альпами. Сам завинив. Людина завжди має пам'ятати про страхітливий навколишній світ, надто коли з кожної шпаринки на неї чигає смертельна небезпека. Телепень! Він вирішив, що слава кращого авіа-

тора Німеччини врятує його від жорстокості цього світу. Мав вийти до Блакитного озера, знайти там зручне гірське плато для приземлення, зустрітися з Арні і, взявши в нього секретні матеріали, хутко повернутися назад.

Одначе зла доля перехитрила його. Коли він уже мав іти на посадку, його «шторх» наче уткнувся в ґумову сітку. І в ту ж мить він побачив навкруг себе білі парасольки зенітних вибухів. Обпекла думка: «Все, літак підбито!» Бідний блаженський його літачок — фанерна легкокрила іграшка! Досить було одного влучення, одного осколка, щоб він втратив політ. Так воно й сталося. Його підбили. І тепер він не дотягне, тепер йому вже не приземлитися тут.

Проте машина ще корилася його волі. Вибухи зенітних снарядів лишилися позаду, туркіт мотора, що вже почав згасати, немовби вирівнявся, якісь нові сили підхопили «шторх» і потягнули з гір до вільного неба. Гюнтер зрозумів: треба негайно повертатися на свій аеродром. Його політ перервано. Його життя висить на волосинці.

І ось він уже майже долітає до Мюнхена. В кабіні повно диму, мотор тягне на останніх обертах, весь тулуб дрижить, сіпається, конвульсує. Дурний політ, нікчемні результати. Він фактично зрадив товаришів, кинув їх напризволяще, не взяв дорогоцінних матеріалів. І сам, власне, летить у невідомість.

Коли вже пішов на зниження, — сонце саме ледь-ледь зачепилося краєчком за далекі шпилі гір, — несподівано побачив збоку в кабіні розпанаханий отвір. І згадався удар зенітного снаряда. Глянув назад, пробіг очима по тулубу «шторха» і уздрів страшну картину — весь фанерний фюзеляж літачка був до потворності прорешечений осколками. І миттю подумав, яким він видасться на аеродромі технікам, майстрам, начальнику аеропорту. І ще подумав: його, напевне, засікли там, у горах, побачили номер його машини. Він уже не уникне арешту. Він — ворог імперії! Про нього повідомлено усі поліцейські пости, його вже розпукують по всій Баварії...

Як бути? Міг би ще відбрехатися, але оці діромахи в фюзеляжі — найсуворіший доказ проти нього. Зараз він сяде, і все стане ясно. Ще мить, ще кілька секунд, колеса, вдарившись об бетон, біжать по золотій смузі, і пропелер починає поволі згасати.

У лихоманковій свідомості Гюнтера раптом виринає думка: ще можна врятуватися! Відкинувшись назад, дістав із заднього сидіння маленьку каністерку з запасним паливом. Ось ти, голубочко, мені й допоможеш! Хлюпнув бензином собі під ноги, розлив його по всій кабіні. Тримав каністерку до тих пір, доки бензин не витік увесь до крапельки.

Переліз через борт, поставив ногу на площину крила й тоді хапливо добув з кишені сірники.

Вибух вогню був скажений. Та разом і рятівний. Гюнтера вдарило лютим смерчем, обпалило, обпекло, змело з крила, він побіг по бетонці, порачкував у траву, покотився, гасячи на собі полум'я.

Бігли льотним полем якісь люди і бачили Гюнтера, що спалахнув, як смолоскип, і раптово згас, як зірка. Вихопившись з вогню, навіть спроквола підвівся. І, здається, ще й знайшов у собі сили на посмішку.

Перед Гюнтером стояв начальник аеропорту у високих крагах, глипав ротом, хапаючи повітря. І ніяк не міг второпати, що скоїлося. Неподалік рвався до неба гарячими сплесками вогню «шторх» — бідолашний літак з обламаними крильми. Неймовірна жарота була старому авіаторові в обличчя, а він тільки зіпав ротом і ніяк не здатен був спромогтися на мову.

— Ви... живі... гер Гюнтер?..

Льотчик, уже отямившись від шоку, підступив до старого й простягнув йому руку.

— Як бачите, я живий. Вогонь виявився до мене вельми ласкавим, — говорив він силувано бадьорим тоном. — Але, на жаль, моя вірна машина вмерла назавжди.

— Слава богу, хоч ви живий! — порадив начальник з батьківською теплотою в голосі. — Я давно вимагав у бургомістра грошей на ремонт старої техніки.

— Війна. Нічого не вдієш.

— Так, так, ви її зазнали в повній мірі, гер Барт. — Старий узяв Гюнтера під лікоть і повів його до конторки, де стояла Гюнтерова машина.

На аеродром падали вечірні сутінки. В зашторених вікнах диспетчерської кволо просвічувалося світло. Десь у місті гуділи сирени — перші сирени близького повітряного алярму. Попереду була ніч смертей і жалів. А вони йшли удвох просторим передвечірнім полем, і старий пілот, тримаючи під руку свого молодшого колегу, виливав перед ним душу. Говорив про те, як йо-

му набридло скніти в цій ганебній халабуді, як набридло йому вічні підслуховування й вічні доноси, як він хотів би сам сісти за штурвал, піднятися в небо і захистити місто від зухвалих англо-саксів.

— Кожен воює в міру своєї зухвалості,— сказав Гюнтер. Ішов, ледь накульгуючи, обпалена щока пекла йому дедалі дужче.

— Мені просто набридло жити серед цього бруду! Не можу забути мою стару, добру Німеччину.

— Вона ще буде, батьку.

— Що?..

Голос старого мовби надтріснув. Цей милий, сердечний хлопець назвав його «батьком». Давно він не чув нічого подібного, він, самотній, покинутий щастям вдівець.

— Ви добра дитина й нічого не знаєте, Гюнтер.

— А що б я мав знати? — Барт саме наблизився до свого відкритого червоного авто.

Старому не хотілося говорити правду. Страшно було говорити правду. Втім, начальник аеропорту таки зважився. Підняв очі на Гюнтера і сказав йому:

— Бережіться. Мені наказано після вашого повернення негайно подзвонити в гестапо. Але ми ще маємо час. Даю вам дві години. Вистачить?

— Спасибі,— таким же теплим тоном озвався Гюнтер і знесилений упав на холодне шкіряне сидіння.— Чуєте алярм повітряної тривоги? Ото найстрашніший дзвінок! Боюся, його ще не всічують. А коли почують, буде вже пізно. Бувайте, батьку!

Біля своєї маленької вілли, що сховалася в густих зарослях бузку, Гюнтер, вагаючись, зупинився. Слова старого пілота враз пробудили в ньому відчуття близької небезпеки. Мусив берегтися, мусив бути готовим до найгіршого. Десь у нічному небі вже ревіли ворожі літаки, бахкали зенітки, кривава заграва розливалася на західному небосхилі. То почалося найстрашніше... І так триватиме до глупої ночі.

Гюнтер озирнув пустельну вуличку. Ані душі. Всі сидять по бомбосховищах. Ніякі агенти зараз не зважатись вистежувати його. Ще не народився шпик, байдужий до бомб, до смерті й загибелі.

Закотивши в гараж авто, Гюнтер відімкнув парадні двері й зник у темному передпокої. Кілька кроків коридором, крізь пустку й настоящу тишу, рука потягнулася до телефону на нічному столику. Через силу на-

брав у пітьмі номер князевої квартири. Якщо княгиня вдома, вона візьме трубку. Гудки урвалися, клацнуло в слухавці, і аж тоді обізвався кволий, змучений князів голос: запитав, хто дзвонить.

Отже Лариси не було. Гюнтер обережно поклав трубку і завмер на довгу хвилю. Сидів у кріслі, дивився у широкі вікна, прислухався до гуркоту зенітних батарей. Трепетне світло прожекторів танцювало по стінах, по меблях, по підлозі й стелі. Тепер він справді лишився самотнім, мов приречений на смерть. Відчуття самотності, пронизане вістряками прожекторів, наповнило його таким тоскним болем, що він аж застогнав. Це вже був кінець. Прокляття його роду, нещастя всій його нації! Підвівшись, рушив у пітьмі по заллятих чорнотою кімнатах. Плентався сновидою з кімнати в кімнату, хався за стіни... «Прокляття! Прокляття!..» Хоча б яка бомба вцілила в його дім... і рознесла все на друзки! Він ситий усім. Досить! Як він опинився тут? Хто заніс його в цю чорну пустку? Ага, він уже не впізнає власного дому. Батько, видно, ще в барі, дім мертвий і глухий, як домовина. Ось стіл з лампою... Його старенький, його рідний стіл, за яким він просидів усі свої дитячі й студентські роки. Читав тут любимих поетів, вірив у справедливість, тягнувся до істини... Тато завжди сидів у мансардній кімнаті й награвав на акордеоні. А він читав, читав...

Що лишилося йому зараз? Якщо княгиня потрапила до їхніх рук — їй уже кінець. Загине, згорить у некельних муках... Зненацька йому уявилося її лагідне, тонкої вроди обличчя, гостренький ніс, припухлі вуста... Як жадав він їхньої ласки! Як мріяв про один доторк до них! Нічого не знав про неї, тільки вірив у її душу, тільки сподівався на якесь щастя попереду. В пітьмі, в невідомості. І ось усе згасло. Згасло навіть. І не буде ні її очей, ні її теплих рук, ні її доброго слова про сонце, про далеку мамину хату... Кінець, кінець!

Його рука потягнулася до письмового столу, витягла шухляду й намацала в глибині під паперами маленький браунінг. Затвор відтягнувся легко, з якимось мелодійним дзвоном, мовби вгамовуючи в його серці страх смерті й ваблячи його до вічного спокою. Так усе просто. Один натиск, і ти полетів, помчав у безмежжя...

Раптом щось наче зашамотіло в коридорі, заскиглило тоскно. Рука з пістолетом миттю опала. Прокляття! Йому зробилося страшно, але вже не смерті, а свого

моторошного воскресіння. Воно позбавило його сили, воно позбавило його волі до останнього чоловічого вчинку. Так, хтось наче стукав, хтось уперто допоминався і просив дозволу вийти в дім.

Він одчинив двері. В очі йому вдарило рожевим припалом далеких пожеж. Що це? Відчув, як до ніг йому припало щось тепле, лагідне, заскімлило, затремтіло, пригорнулося безпомічним тільцем. Та це ж його песик, його вірний песик Уто!

— Іди, іди, — став припрошувати його в хату. — Чого ж ти тремтиш? Чого боїшся? Смерті? Бомб? Насильства? — Пестив втішливо собаченя, горпнувся до нього обличчям, а воно облизувало його, скімлило й наче хотіло передати йому всю свою відданість і всю свою собачу любов. — Злякався, бідолашний... Ну, йди, йди, я тебе зараз нагодую. Поїси і підеш спати. Бідний мій Уто!

І одразу відкотилося найстрашніше, і стало на душі вільно, утішливо, як у давні дитячі літа, як у ті часи, коли їхній дім був пристанком доброго людського затишку. Господи, він справді ледь не накоїв лиха. Неправного лиха, за яке мали б розплачуватися десятки, сотні людей.

— Спасибі тобі, песику, — пробурмотів він до Уто, годуючи його в кухні залишками свого ранкового сніданку. — Ми ще з тобою повоюємо.. Ось побачиш. Ми ще їм покажемо, що рід Бартів не згинається перед жорстокістю і неправдою. Ходімо зі мною. Ляжемо в постіль. Ти так любиш спати на моїх грудях. Лягай, лягай... І хай западеться все лихо, що є на землі...

Під ранок його розбудив телефонний дзвінок. Це був Сухоруков.

— Ларису арештовано.

— Я знаю.

— Хочу вашої помочі.

— Зараз?

— Ні, завтра. Мене викликали в гестапо на зустріч з нею. Я хотів би знати, чи є якісь матеріали, які могли б її скомпрометувати...

— Немає! Нічого немає! — закричав на весь дім Гюнтер. Був певен, що його телефон на підслуху, і кожне слово нотується там, у них. — Можу порадувати вас. Вона благородна, безвинна жінка. І хай вона тримається з достоїнством княгині! Вірні друзі її не забувають.

Минув тиждень. Гюнтера не чіпали. Але він розумів,

що хмари збираються, і грім ось-ось ударить. Вирішив поїхати до Арні. Хлопець повів його нагору в свою скромну обитель, у свій «дахраум» мрій і сподіванок. Говорили недовго. Арні розповів про те, як вони зустрілися з Фрагою, як лишили в нього американського льотчика: житиме в лісовій хижі, в повній безпеці.

— Ти певен, що бауер не видасть вашого Боба? — висловив сумнів Гюнтер.

— Хотілося б вірити.

— А мені не віриться. Ці темні сільські жителі знають двох богів: небесного і берлінського!

— Тут трохи інше, — заперечив Арні. — У Іоакіма брат в Італії. Попав у полон. Учора одержав звістку через Червоний Хрест. І оце приїхав до мене за порадою: як бути? Чи не переслати йому посилку? Пару шкарпеток, сорочку, сала. Я йому відрадив це робити. З'являться гестапівці і знайдуть у лісі Боба. Запитають, чого не прийшов здаватися? Чому не виявив лояльності до німецьких властей? Чому не зробив так, як його командир?

— А що зробив командир? — запитав Гюнтер.

— О, той живе собі солоденько! На віллі в горах. Лиха не знає. Йому туди возять кращі вина. Чорний «опель» приїздить до нього щовечора. Здається, ведуться якісь переговори. Так запевнив мене старий Фрага. Кажуть, сам Тренкер навідується до американського боса.

— Цікаві новини, — мовби занотував собі в свідомості Гюнтер. І підвівся. — Так от, любий мій, може бути, що я з'явлюся до тебе. Надовго. Приймеш?

— Хоч зараз, великий пілоте Німеччини! — зраділо підскочив Арні.

— Мені не до жартів, Арні, — мовив опечалено Гюнтер. — Мене кожного дня можуть узяти. Кожної хвилини.

— То їдь у Берлін. Там же в тебе такий високий патрон!

— Ні, — хитнув головою Гюнтер. — Я не можу кидати вас. Не можу лишати мого альпійського друга. І знаєш... Мені страшно уявити, що вони роблять зараз з Ларисою.

На нього з непорозумінням глянув Арні, наче не повірив почутому. І аж тоді здивовано запитав: невже Гюнтер досі не знає, що княгиня уже випущена? Не знає? Сталося щось дивне. Повернувся з Ганновера

Тренкер, і Ларису негайно одвезли додому. Живе тепер дуже замкнено, третій день не з'являється на роботу. Арні дзвонив їй у клініку, але йому сказали, що хворіє, і тому він вирішив просто зачекати. Мусить же вона сама обізнатись.

— Ні, сама не обізнеться,— твердо мовив Гюнтер.— І випущено її даремно. Я мушу зв'язатися з нею.

— Але ж як?

Гюнтер замислився. В нього довго нічого не витанцюувалося. Потім таки надумав. Зараз і спробує. Раптове Ларисине звільнення все дужче його тривожило. Тут щось негаразд. Ясна річ, вона фактично сидить під домашнім арештом, вона чогось боїться. Звісно, боїться за себе, за них усіх, за їхню справу. Подзвонити їй додому? Їх підслухають. Послати до неї свого товариша? Його не впустить черговий охоронець. Є лише один спосіб. Їхня давня домовленість. Про всяк випадок, на найгірший випадок, коли б сталася отака нагальна потреба.

— Я знаю... я мушу її побачити... Певен, що вона щось скаже мені...— мовив до Арні.— Її допитували і випустили.

Знову риплячі сходи, червоне авто перед домом, ревіння мотора, мигтіння вуличних ліхтарів, трамваїв, руїн, пожарищ. Сонце над містом пекло немилосердно. Вночі, певне, буде гроза, і всі тішилися — в грозові ночі американці не зважувалися на нальоти, грозові ночі були єдиним порятунком для міста.

Кілька разів йому здалося, що ззаду мигнуло якесь чорне авто — за ним чи що? Знову мигнуло... Ті вміли маскуватися, вміли «передавати» його з рук у руки, не випускали з поля зору. Але його червоного «опеля», — клятий червоний, давно треба було обрати маленьку сіру мишку, — ніхто не наздожене на прямій трасі.

Здається, ті одірвалися. Він круто завернув у якийсь завулок, проскочив його, шмигнув ще в один, перелетів через маленький майдан і вкотився під міст. Там завер у затінку.

Якраз і телефонна будка. Зараз він скористається з їхнього особливого коду. Озирнувшись крізь скло, набрав номер князевого телефону. Пролунало три довгих зуммери. Він повісив трубку на важіль і одразу набрав ще раз. Знову три зуммери, і знову повісив. Так повторив п'ять разів. Мусила почути його і зрозуміти, що він кличе її. Тепер у машину. Швидко з-під мосту, зворотньою дорогою через майдан, через усі завулки, пло-

щі, сквери, і ось уже будинок Тренкера й князя Сухорукова.

Гюнтер уповільнює швидкість і проїжджає повз будинок, гарно, впевнено, спокійно, наче на прогулянці. Лариса мусить його побачити у вікно. Після телефонного сигналу вона вже насторожена, безперечно чекає.

Краще для певності проїхати ще раз. Ось так — проїхав. За квартал від дому зупинився. Майже нікого немає. Мюнхен працює, люди на своїх робочих місцях, тут ніхто не байдикує. Глянувши у дзеркальце, Гюнтер побачив: від князєвого дому відкотив велосипед і на ньому — Лариса.

Промчала повз нього, чимдуж натискаючи на педалі. Він знав, куди саме і де зупиниться. Гюнтерові аж серце зайшлося. Люба дівчино! На все була здатна, все зміла... Він вийшов з авто і неквапною ходою рушив через маленький скверик. Дістався до фонтану у вигляді круглоголового амурчика, що, розтуливши рота, мав підити в небо золотий водограй. Зараз не підив, вода була потрібна для іншого!

Здбалися з Ларисою серед кущів бузку. Він поцілував їй руку, тривожно глянув у сіро-блакитні очі. Губи були бліді, щоки запали, схудла, змарніла.

— Майн лібхен!.. — тільки й спромігся на слово.

Взяла його голову обома руками і з сестринською ніжністю поцілувала в чоло.

— Вважайте, що я повернулася з того світу. Маю десять хвилин. Це щастя, що ви викликали мене.

— Вас катували?

— Ні, Мюльхаузен знав, що це зайве. — Лариса халливо озирнулася, притишила голос: — Ми з вами викриті повністю. Мене рятує договір з Тренкером. Вас... не знаю...

Гюнтер не міг нічого збагнути. Що сталося? Чим вона себе викрила? Польотами?..

— Странніше, Гюнтер, — зашепотіла Лариса і раптово знесилено опустилася на лавицю в тіні бузкового куща. — Мюльхаузен знайшов у вашому гаражі передатчик і мою дурну записку. Не можу собі простити...

— Вони наважилися лізти в мій гараж?

— Усе! Мої відбитки, мій почерк... Я відмовлялася від усього, але Мюльхаузен знає своє діло. На щастя, його вже немає.

— Як це — немає?

Вона розповіла про нічну поїздку за місто і як Тренкер ліквідував свого суперника й свого найвірнішого пса. Але в руках Тренкера ті факти лишилися. І від використовує їх.

— Я знаю, він використовує їх проти мене, — насуплено проказав Гюнтер. — Тепер мені вже не викрутитися. Рейхсмаршал не стане мене захищати. Я надто одіозна фігура. — І раптом у голосі Гюнтера забриніла надія, щось проклунулося різке, майже незаперечне: — Проте є один шанс. Не знаю, чи він зрятує мене. Але є шанс розправитися з самим Тренкером. Те, що він знищив Мюльхаузена — прекрасно. Бо Мюльхаузен фактично був єдиним живим свідком. Але я гадаю, ви допоможете мені ліквідувати, або, принаймні, усунути з посади й самого Тренкера. Арні має проти нього дивовижні факти. І я викладу їх на папері.

— Для кого? — не втямила Лариса.

— Для рейхсмаршала авіації Германа Герінга. Стричайте, зараз ви все зрозумієте. Хвилипочку! — Він добув з нагрудної кишені піджака блокнот. Дуже незграбно, — одною ж рукою, — вирвав з нього сторінку, вмонтивав блокнот собі на колінах і став щось писати. Пробігши написане очима, прочитав його вголос Ларисі: — «Вельмишановний рейхсмаршал авіації! Звертаюся до вас у мою гірку годину. На мій мундир льотчика вашої славної гвардії кинута чорну тінь. Мене переслідую, хоче заарештувати чи, може, в цю мить уже й заарештував штандартенфюрер Тренкер. Покалічений у війні з більшовиками, відданий вам душею й тілом, сьогодні я стою під ганебним знаком запроданства. Маю одну надію на ваше високе благородство, на вашу віру в своїх синів. Так, я ваш син, син першого льотчика Німеччини, першого фюрера імперської авіації, перед яким схиляється німецький народ. Про того, хто прагне позбавити мене волі, життя і честі, можу сказати лише одне: начальник мюнхенського гестапо Тренкер сам в ципічнім і підлим зрадником! Мені стали відомі неспростовні факти. На королівській віллі в Альпах він тримає у великій таємниці полковника американських збройних сил Джері Клейна і веде з ним секретні переговори про втечу до Італії. Цим штандартенфюрер Тренкер не тільки заплямував мундир особистої гвардії фюрера, а й поставив під загрозу наші проекти перетворення Альп у могутню цитадель імперії. Негідник мусять бути арештований і відданий до Народного суду.

Точна адреса перебування Джері Клейна: Блаузее, палац короля Людовика XII. В ім'я фюрера й бога молю вас, рейхсмаршал, виявити рішучість і допомогти мені й німецькому народові в його тяжку історичну хвилину. Лишаюся навечно відданий вам, Гюнтер Барт!»

— І що ви думаєте з цим робити? — дуже спокійно, по-діловому запитала Лариса.

— Ви заберете цей лист до рейхсмаршала. Переслати його в Берлін я не можу, мене самого, очевидно, арештують не сьогодні — завтра. З Мюнхенського вокзалу теж виїхати не вдасться. Отже...

Йй стало все ясно. Взяла аркушик, склала його вчетверо й досить відверто засунула в розріз сукні за пазуху. Тут буде надійно. А вже в Берліні вона знайде спосіб, як його доставити за адресою. Заховавши листа, підвелася, глянула сумовито на Гюнтера і, не кажучи й слова, рушила до велосипеда.

ПЛАН «ЗЕТ» ВСТУПАЄ В ДІЮ

У Свидрача з самого ранку стискалося серце тривогою й радістю. І якимось химерним передчуттям. Була неділя, єдиний день, коли їм, «остарбайтерам», усе ж таки надавалося трохи вільного часу, щоб попрали собі білизну, підлатали всяке шмаття, помилися в табірній лазні. Отже були вільні, на Дорнье-верк колоною не вирушали, сонце виявляло лагідність до них так само, як і до всіх людей на землі: і до затятих фашистів, і до поліцаїв, і до жандармів. Ні, все-таки до «східних» сонце було дещо милостивішим. І вони розкопували в його променях з більшою насолодою, бо ж інших насолод у них просто не було. Могли під його щирими променями й подрімати на лавицях, і обмінятися повинями.

Була парада, яку Різниченко спішно зібрав у бомбосховищі. Зійшлися всім штабом. Потреба зборів була гостра, відкладати не могли ні на годину. Добре, що німецькі жандарми по неділях майже не з'являлися в таборі, своїх поліцаїв тепер не було, чорні, підозрілі душі запроданців, — траплялися й такі, — повислизували кудись до міста.

Різниченко прокрався з хлопцями в бункер і повів мову про загальну ситуацію. Надійшло повідомлення, що по таборах військовополонених проведено масові арешти, схоплено кілька товаришів з БСВ, дехто уже в

гестапо, ведуться страхітливі допити, людей катують немилосердно. І найгірша новина: хтось із «своїх» зрадників видав їхню підпільну групу! Встановити це точно ще не вдалося, але загроза реальна.

— Звідки я дізнався? — вів мову Різниченко. — Бачився з Арні. Йому дзвонила Лариса. Перед самим від'їздом до Берліна. І сказала, що Тренкер шаленіє, люто пиячить, напоїв навіть князя Сухорукова і під час пиятики відкрився йому, що має намір добре просіяти всі табори «остарбайтерів». Найбільше його дратує Свидрач, через якого він сподівався вийти на офіцерсько-підпілля. Але йому це не вдалося, і штандартенфюрер збирається власними руками скрутити нахабі голову! До того ж з якихось джерел Тренкерові стало відомо про наші мандри в гори. Чув він щось і про бій коло Блаузеє. Сам туди частенько їздить. Кажуть, на якісь таємні переговори з американським полковником Клейном.

Присутні в бункері знали подробиці лісової операції. Де він, той таємничий «Дім старого єгеря»? От би нарешті вирватися туди, взяти до рук зброю...

— Пора вириватися! — сказав тоном остаточного рішення Різниченко. — Якщо Тренкер узявся за офіцерські табори і арештував штаб БСВ, то він не помилює і нас. А тебе, Вітю, й поготів. Є пропозиція: завтра по дорозі на Дорньє-верк усьому штабові вийти з загальної колонії.

— І де сховатися? — запитав хтось.

— Поки що в руїнах, у підвалах, — запропонував Різниченко. — Ми з Віктором приготували схему Мюнхена. Тут позначені основні розбомблені райони, де можна на перший час затаїтися і жити. Там закладено запаси продовольства. На кілька днів. Потім почнемо переправляти людей у гори, на базу.

Знову виникло питання: як переправляти? Чи вдасться це сьогодні, завтра, позавтра, коли гестапо вдарило на сполох, місто оточене, через контрольні пости не проскочиш? Різниченко нічого не знав, Свидрач теж був розгублений. Могли запевнити друзів тільки в одному, що свободу треба виривати своїми руками. Отож командиром першої групи призначили моряка Єфімова. Другу мав очолити Коля Слуцький. Трегю — Сікорський Фелікс Янович. Цього немолодого чоловіка, поляка за походженням, усі особливо поважали: мав спокійний характер, чесну душу й до того ж був за фахом

лікарем. А їх чекали бої, будуть поранені, хтось же му-
сить перебинтовувати, рятувати, гоїти.

Після наради Різниченко сказав Свидрачу, що той
має сьогодні ж зустрітися з капітаном-авіатором Орло-
вим. Арні передав: «Побачення вкрай важливе. Може,
найважливіше!.. Іти на стару явку». Різниченко піде ра-
зом з Віктором. На заперечення Віктора, що в нього
непідійні документи, відповів:

— Твої теж уже прокомпостовані. Тренкер дав на-
каз: людей із «Зоммера» затримувати на місці. Я йду
з тобою.

— Ну, дивись,— згодився Свидрач.— Тільки в трам-
вай не сідаємо і на явку підемо через Торговельний
центр. Там завжди повно всякого люду.

Рушили. Місто було в чеканні нічного алярму. Голов-
ні поліцейські кордони повиягувалися вздовж розбомб-
лених будинків. Руїни після минулонічного нальоту ще
дихали димом, смородом, ще озивалися плачем і про-
кльонами позбавлених житла мешканців. Це було на
краще. Кому яке діло до двох худорбастих хлопчаків у
сірих костюмчиках, у скромних кепчинах? Швидше! Он
уже парк, в ньому озерце з білим лебедем — дивним
створінням, що жило тут наче за якимись своїми не-
збагненими законами мирного часу, жило в царстві
майже забутої й нікому тепер не потрібної краси. Он і
височенький старий будинок, у якому вони збираються
на явку. Свидрач мимоволі згадав, як тоді вскочив у
парадне, тікаючи від рудих піджаків, потім — чорне
запиало на очі, смертний присуд у тісному дворикі з
височеними стінами безвіконних будинків й зпенаць-
ка благословенний голос, що подарував йому життя, по-
вернув йому сонце за мить до вічного мороку.

Нині Віктор був обачніший. Озираючись непомітно по
парку — безлюддя, моторошна тиша, порожні алейки,
порожні лавиці. Місто тікало від нальотів усе далі в
гори, в ліси, в пустки сільських ферм і глухих каньйо-
нів.

До будинку лишилося недалеко. Парк кінчався. Оди-
нокий лебідь пильно дивився на хлопців, ніби дивую-
чись, що в такі лихі часи сюди могли завітати люди.
Кому треба лебединої краси? Хто шукатиме тут спо-
чинку й тиші? Червоні очі лебедя були наче в сльозах.
Дивилися й сумували.

Раптом лебідь загальготів якимось здавленим гор-
танним клекотом і люто забив по воді крильми. Свидрач

аж сахнувся од бризок, ватулився від білого сльоза крил і мимоволі глянув у бік дому.

Глянув і... заляк. Різниченко теж знетямлено дивився туди. Перед входом у дім стояло дві чорних машини. Свидрача ніби штовхнуло в груди.

— Назад! Здається, там...

Уже не здавалося. Було перед їхніми очима, було як дикий сон. Відчинилися парадні двері, і з них двоє в білих сорочках з краватками вивели чоловіка з блідим лицем. Рухи мляві, спина зігнута, тіло мовби обплутане дротом. За ним вивели ще одного... Агентів Свидрач нарахував більше десяти. Сягли сорочками, викизовувалися краватками, метушилися, штовхалися, квапилися, рвали дверцята машин.

Свидрач побачив: першим повільно крокував Орлов. Віктор не так упізнав його з обличчя, як по отій його повільно-байдужій ході, по тому, як він наче не уважав на всю цю метушливу мурашву, нічого не хотів знати, нічого не бачив...

«Брат!» — чомусь озвалося в серці Свидрача, і миттю йому стало соромно за це слово, соромно за зойк своєї душі, яку Орлов врятував від смерті, а він, Свидрач, був неспроможний його врятувати. Свидрач ступив уперед, ніби міг чимось допомогти нещасним.

— Тікаймо! — сіпнув його за руку Різниченко.

— Ага, — важко видихнув Свидрач, відчувши, як чіпкий сором скував його тіло. Не міг зрушити з місця, не смів кидати Орлова, отак повернутися й підло, ганебно втікати.

А той стояв на краю тротуару і чомусь дивився вгору, мовби назавжди прощався з небом, із сонцем, із самим життям. До нього підійшов агент і рукояткою пістолета вдарив по голові. Ударив хамовито, зверхньо, із зухвальством переможця, якому все дозволено, — невисокий, розкарякуватий, плюгавий чоловічок з густою чорною чуприною. Обернувшись до інших агентів, кинув їм щось веселе, щось таке, що говорять у мить перемоги.

І раптом... У Свидрача аж зойкнуло в серці. Орлов шмальким ударом кулака звалив плюгавця на тротуар, вихопив у нього пістолет і почав стріляти в тих, що юрмилися навкруг. Хтось зойкнув, хтось упав, хтось спробував затупитися руками. Білі сорочки вмиль зробилися білим жахом.

А Орлов уже біг вулицею, і кулі цвяхали йому

вслід, і жодна не годна була його наздогнати, і ніщо вже не могло зупинити сміливця. Тільки стрілянина, тільки палений тупіт ніг і крики агентів. Орлов добіг до кінця дому, на мить зупинився, випустив іще одну кулю і зник за рогом.

Що було далі, Свидрач і Різниченко вже не бачили. За такої ситуації краще не ставати свідками. Далі, далі.. Вони промчали парком, поминули одипокого лебедя з червоними очима, непомітно вислизнули в багатолюддя Торговельного центру й зникли в сонячнім потоці дня.

За півгодини були на квартирі в Арні. Їх зустрів у майстерні сам господар Віртшіц, у синьому халаті, в окулярах на носі, з якимось чи то ключем, чи то пилочкою. Дивно глянув на них, мовби давно чекав на їх появу.

— Вони там, — кивнув він на сходи.

— Хто — вони? — Свидрач мимоволі затримався, але Віртшіцеві очі дивилися на нього з такою привітністю, що йому зробилося соромно за свій миттєвий страх. Хутчіше нагору! До вірного лагіша, до кімнатчини, в якій було і затишно, і тепло, і навіть безпечно.

Забувши постукати, Свидрач рвонув на себе низенькі двері. І мало не напорівся на дуло пістолета.

Перед ним стояв, виставивши руку із «люгером», Арні. Очі в нього звузилися в болісній напрузі.

— Ти що? — мало не закричав на нього Свидрач. — Ми ось із Вовкою...

Зайшли до комірчини під дулом «люгера», під холодно настороженим поглядом латишевих очей і тільки наступної миті збагнули, що Арні був напружений як нерв. За спиною в нього стояв льотчик Орлов.

— Товаришу... — промовив Свидрач, і в грудях його зануртувало від жалю й радості. — А ми...

«Люгер» було сховано до кишені, Орлов подав хлопцям руку, щось буркнув їм сердито, всі посідали на диван, і аж тоді зав'язалася розмова. Свидрачеві стало ясно, що це, може, в який уже раз доля послала йому свою благодать. Тільки чудом вони з Різниченком вихопилися з пастки. Якби прийшли на півгодини раніше — вже сиділи б у тих чорних гестапівських «опелях».

Ну, годі, що було, те сталося. І найстрашніше, що безповоротно для другого товариша. Йому навряд чи довго жити. Врятувати його Орлов не міг. Сам вискочив якимось дивом.

— Та не диво це, — захоплено прошепотів Свидрач, дивлячись зачарованими очима на льотчика. — Ми ж бачили... Ви двох поклали.

— Вони поклали наших у сто разів, у тисячу разів більше! — озвався Орлов. — Ну, досить. Спасибі, що бачили. А то не знаю, що б я казав нашим. Сам врятувався, а Гаврилов — ні. Довго мені це згадуватимуть.

І одразу ж перейшов до справ. Він викликав Свидрача на явку, щоб передати йому наказ штабу: сьогодні ж усі мають виходити з табору. Доки не пізно! В таборі «Моль» уже проведено перші арешти. В таборі «Зоммер» вони заплановані на цю ніч. Важить кожна хвилина.

Говорив глухо, наче боявся своїх слів, а може, боявся, що вся ця балачка вже даремна. Доки вони тут радяться, гестапо проводить рейди по таборах. Тому він пропонує приступити до виконання акції «ЗЕТ». Німецькі товариші обіцяли допомогти усім, чим можуть.

Свидрачеві стиснулося серце. Про цю акцію в штабі досі мовилося, як про найостанніший, найвідчайдушніший крок. Це значило, що мусять зректися надії на повстання. Все! Кінчено. Такий план виявився нереальним. У таборах не вдалося здійснити загальної мобілізації сил, не вдалося налагодити зв'язки між «остарбайтерами» і військовополоненими. Згідно акції «ЗЕТ» на волю повинні вийти тільки ті, хто посвячений у підпільну боротьбу і кому далі лишатися смертельно небезпечно. Скільком удасться. В гори, в альпійські ліси, в ущелля, а там уже — війна до останку.

Іншого плану не було. Критична хвилина підвела до акції «ЗЕТ».

— А як же нам? — запитав, усе ще не втрачаючи надії на щось більше, Свидрач. — У нас три бойових загони, три групи. Люди... Командири...

— Якщо піднімете всі групи — дай вам боже! — згодився Орлов. — Але це треба здійснити сьогодні. Негайно! Зможете?

Питання було поставлене зі смертельною прямою. Свидрач опустив голову й ледве чутно вимовив:

— Зараз тільки штаб. Я поїду туди. Ми з Володею... — глянув на товариша. — Як тільки смеркне.

— Тоді буде пізно, — кивнув головою Орлов. — Боюся, що пізно вже й зараз.

Раптом вниз у майстерні дзеленькнув дзвоник і почувся голос старого Віртшіца. Когось він там вітав на

дверях. Арні вискочив з комірчини, загуркотів вниз сходами.

У кімнатці всі завмерли. Орлов вийняв з кишені пістолет, відтягнув затвор. Були готові до зустрічі. Ще хвиля, друга, і на порозі з'являється високий, стрункий Гюнтер Барт. На ньому блискуча форма есесівського офіцера високого чину: блискавки в петлиці, білі кубики, Залізний хрест на грудях, на тулії кашкета — сріблястий череп. Рукав лівої руки засунутий у кишеню. Справжній фронтовий офіцер, який щойно прибув з гарячих фронтових баталій.

— Ми готові, — усміхнено сказав Гюнтер, ступив до кімнатки й подав кожному з присутніх руку — акція «ЗЕТ». Так?

— А машина? — запитав Арні.

— Мій «опель» і аеродромний автофургон. — Гюнтер кивнув на віконце, що виходило на вулицю. — Гляньте. Чим не душогубка з управління штандартенфюрера Тренкера? Маю трьох надійних хлопців у повній есесівській формі. Так би мовити, моя особиста охорона. — Він обсмикнув на собі мундир, пересунув трохи наперед кобуру. — Прошу сісти і востаннє продумати всі деталі операції. В нашому розпорядженні лишилося дві години.

ЗАМАХ НА ВОКЗАЛІ

Отже, вирішено остаточно: вони їдуть у Берлін. Лариса зрозуміла це як наказ свого чоловіка. Хоче-не хоче, а мусить їхати. Вдала, що їй те не дуже й радісно: у неї свої клопоти в місті, у неї друзі в таборі; цього не приховувала. Проте ні князь, ні Тренкер не здогадувалися, що насправді берлінська поїздка була їй пекуче потрібна. І якнайшвидше, якнайнегайніше!

Берлінський поїзд відходив о восьмій вечора. Настав час, коли по всій Німеччині залізничні розклади й маршрути стали підганятися не під потреби руху, а під потреби безпеки. До того ж безпеки персональної, окремих особливо високих, особливо сановних осіб, їхніх родин, їхніх настроїв і примх. Сісти в поїзд на Берлінському вокзалі й прокинутися вранці на Мюнхенському чи навпаки — така проста й водночас хитра штука. Але в ній точний, хоча й підленький, розрахунок! Сановники дедалі дужче боялися ночей, боялися нальотів, жажів бомбардувань, смерті, каліцтва, тому переманд-

ровування в поїздних купе через нічні пустки й нічні жахи перетворювалося для них на нормальне життя. Рейхсміністри, рейхсляйтери, рейхсфюрери були вже мовби бранцями нічних поїздів, вони майже не почували в своїх розкішних віллах, вони все частіше вечеряли в поїздних ресторанах і снідали в розкішних, умебльованих за найновішою модою купе.

Тому й у поїзді Мюнхен — Берлін більшість зарезервованих місць було визначено для багатой, елітарної публіки, сюди поспішали, як на якусь втішливу, рятівну прогулянку.

Правда, після минулонічного нальоту тут, очевидно, щось розладналося. Поїзд затримали спершу на півгодини, далі ще на півгодини і, врешті, аж до одинадцятої ночі. Вільного часу лишалося вдосталь.

Сухоруків запропонував Ларисі вийти з вагона і піти повечеряти до ресторану — величаво-помпезної споруди, заповненої пальмами, сяючим кришталем, крохмально білими сорочками обслуги. Їсти, власне, й не хотілося, але десь мали пересидіти ці довгі години чекання.

З'явився кельнер, прийняв замовлення, змахнув вишукано серветкою і, вклонившись, рушив між столиками до кухні. Князь усміхнувся йому вслід.

— Така усмішка коштує двадцять марок, — сказав він поблажливо. — Запитаєте, чому? Бо за вечір цей тип обслужить щонайменше двадцять високоповажних гостей, і в кожного з них виграє з кишень двадцять марок чайових. Я вже не кажу про недопите вино, недоїдену ікру і, взагалі, про все те, що можуть лишити високі пасажирини в цьому світлійшому залі.

— Те саме я бачила в Парижі, — озвалася Лариса. Підняла над столиком очі і раптом вся аж затерпла. — До нас гість!

Через зал владною ходою крокував штандартенфюрер Тренкер. Примружені очі його шастали по публіці, когось вишукували. Був у своїй повній гестапівській формі, холодний, чорно-срібlistий, насуплений. Наблизившись до князевого столика, коротко кивнув головою, зняв кашкета з черепом на тулії і ввічливо попросив дозволу сісти.

— Та, будь ласка, штандартенфюрер, — усміхнувся до нього Сухоруків, відсунувши від столу вільний, оббитий плюшем стілець. — Зараз попросимо оберта доповісти нашу вечерю.

— Сердечно дякую,— похмуро сказав Тренкер і сім боком, ніби збираючись щомиті підвестися й піти геть.— Ви затримустесь?

— Так, і боюся — надовго.

У Тренкера був дратівливий настрій, щось його привело сюди чисто службове. Лариса відчула цей його настрій усім своїм еством, була готова до найгіршого. По щирості, мала перед ним нечисте сумління. За таке не прощають. Сьогоднішня зустріч з Гюнтером Бартом... Усього п'ятнадцять хвилин не було її в домі, але, коли повернулася, черговий гестапівець біля парадних дверей чомусь зиркнув на годинник і швидко зник у кімнатці біля сходів.

Ось і наслідки. Тренкер уперто супився, стискав за звичкою товсті губи, наче не міг на щось зважитися.

— Можу вам позаздрити, князю,— стримано звернувся Тренкер до Сухорукова. На Ларису навіть не повів оком. Наче її тут не було.

— У наш час нікому не слід заздрити,— хмикнув Сухоруков.— Усе перемішалося. Як бачите, незабаром почнеться алярм, прилетять американці, а ми в цьому відкритому залі. Якщо до одинадцятої поїзд не відійде, цілком можливо, що ми зостанемося до ранку.

— Боюся, що зостанеться тільки княгиня,— раптом кинув Тренкер, усе ще ніби ігноруючи Ларисину присутність.

— Як це? — не второпав Сухоруков.

— Вона знає,— понизивши голос, сказав Тренкер.— Запитайте в неї.

Розмова ставала дедалі загрозливішою. Лариса мала за пазухою складену вчетверо записку від Гюнтера. Майже фізично відчувала її на своєму тілі. І враз їй здалося, що це відчув і Тренкер. Бо раптом звів на неї примружені очі, і вона прочитала в них присуд собі. Якийсь незбагненний і майже неunikний.

— Як бачите, княгине, доля цього разу вирішила довести нашу гру до краю. Я попереджав вас: є умови, за які платять життям! Однак ви вирішили, що ваші гроші — понад усякі умови.

— Даруйте, штандартенфюрер...— видихнула похолоділими вустами Лариса, і її пальці судорожно потягнули на себе скатертину.— Якщо я порушила нашу умову, скажіть. Прощу вас...

— Говорити зайве.

Втрутився Сухоруков. Звівши сиві брови, глянув на Ларису з неприхованим осудом: мовляв, що це значить? Усе було добре. Ця поїздка, цей щасливий випадок випав, щоб покласти край усяким натякам і підозрам... Сухоруков, врешті, зажадав прямої відповіді: в чому річ?

— Річ у тому, князю, — подав голос Тренкер, — що ваша дружина не тільки провадить антидержавну діяльність, не тільки продовжує підтримувати зловорожі контакти з більшовицькими агентами, а й замахнулася на мою особисту безпеку! Вона везе в Берлін донос на мене.

Усе сказане було правда. Лариса опустила голову, вся якось зіщулилася. Що ж, хай буде, як буде. Головне — не віддати записку. Маленький папірець до самого рейхсмаршала авіації! Ось він у неї на грудях, гріє їй тіло, душу, все її єство.

Про ту записку, мабуть, думав і Тренкер. Тільки звідки він мав знати про неї? І чим доведе? Лариса врешті усміхнулася розгублено й глянула на штандартенфюрера очима безвинного ангела.

— Гер штандартенфюрер, вам не соромно ось уже скільки місяців постійно тероризувати мене? То ви наказуєте своїм агентам арештувати мене, то ви самі мене звільняєте, то клянетеся у напій вічній дружбі... Мої нерви вже неспроможні витримувати це! Скажіть, штандартенфюрер, чого вам треба від мене, слабосилої, безборонної жінки? Я гадки не маю ні про який донос...

У цю мить розітнувся рев сирени. Це був перший, так званий «попереджувальний» сигнал. До початку нальоту лишалося не менше десяти хвилин. Американські літаки були ще десь на далеких підступах до Мюнхена. Проте в залі зчинився шум, загрюкотіли стільці, люди посхоплювалися з місць, штовхалися, прагнули хутчіше вибігти до бомбосховища.

Тренкер на те не зважав. Сидів у тій же незручній позі на краєчку стільця й посили розгладжував важкою долонею скатертину.

— Ми не будемо влаштовувати тут диспут, — сказав він якось утробно, наче бурмочучи щось собі самому. — Ви замахнулися на мою безпеку. Це я знаю напевно. Сьогодні о третій годині дня ви зустрілися в парку з гротсфлігером Гюнтером Бартом. Про це доповіли мої агенти. Час вашої зустрічі точно зафіксований. Можете не заперечувати: ви зустрілися з ним! Але це ще не

все. Ваші зустрічі, зрештою, давно стали притчею во язицях усього Мюнхена. Я прийшов сюди за іншим, княгине. Лишається останній шанс зберегти в силі нашу умову. Шанс врятувати ваше життя...

— Гер штандартенфюрер, та пощадіть мене! — змолилася Лариса і одразу ж відчула всю нещирість своїх слів. На грудях у неї справді затаївся присуд — смертельний присуд! — штандартенфюреру. — Я хотіла б знати...

— Ви все прекрасно знаєте, княгине, — похитав гіркувато важкою, з великими залисинами головою Тренкер. — Мої агенти бачили, як ви взяли у Гюнтера Барта щось... Напевне, лист або записку, або чорт зна що! Гюнтер не може вирватися до Берліна. І ви вирішили стати його помічницею. — Тренкер навалився грудьми на стіл, аж одсунув його від себе. Його очі пропікали Ларису. — Кажіть, що ви везете в Берлін? Кому? Або ви віддасте мені послання Гюнтера Барта, або я затримую вас, а Барта арештую й піддам допиту першого ступеня. Ви чуєте мене, княгине? Поверніть мені лист Гюнтера Барта! Ви не знаєте всієї правди про нього... Це негідник! Він служить Сталіну, більшовикам і, як мені здається, хоче перетягнути й вас на свій бік. Якщо ви підете за Бартом, ваші мільйони загинули. Ваше щасливе майбутнє загинуло...

Заревіла друга сирена. Цього разу гучно, розпачливо, на всю свою міць. Почався наліт. Десять неподалік загуркотіли зенітки, в залі пригасло світло. Тільки сині плафони блимали над входом.

— Княгине, востаннє наказую вам! — закричав крізь виття сирени Тренкер і вихопив пістолет. — Лист сюди! На стіл!..

Повз них бігли люди, п'ятьма стоголосом озивалася крикачем, розпачем, близькими вибухами бомб. Зенітки захлиналися, мов скажені пси.

Лариса побачила чорне дуло пістолета, що майже уткнулося їй у груди. Побачила озвірілі Тренкерові очі. Був здатний на все. Насувався на неї своїм тілом, своєю зненавистю.

— Княгине! Востаннє наказую!..

І тут сталося неймовірне. За спиною в Тренкера з'явилася висока постать, щось невиразне, химерно-тьмаве. Чоловік замахнувся і вдарив Тренкера кулаком по голові. Вдарив іще раз, схопив однією рукою за комір і звалив на підлогу. Лариса впізнала, а скоріше

відчула, що це — Гюнтер Барт. Він схопив зі столу пляшку, щоб добити лежачого.

Лариса стримала його:

— Не треба!.. Ця смерть упаде на нас...

Гюнтер саяннув синім світлом ліхтарика в бік князя, геть очманілого й безтямного, наказав йому:

— Гер Сухоруков, ваш поїзд зараз відбуває. Ідіть швидше у вагон. Усе інше я беру на себе. Ідіть!

Сухоруков тремтячими руками підвів з-за столика Ларису, кивнув на прощання Бартові, щось йому кинув коротке, може, вдячне, і посунув через притемнений зал до синіх плафонів.

Поїзд рушив за кілька хвилин. Сухоруков упав на сидіння і затіпався в істеричному чи то реготі, чи то плачі.

У Берліні Сухорукови зупинилися в досить пристойному готелі неподалік від урядової вулиці Унтер ден Лінден. Номер багатий — три кімнати, ванна і все належне. Сухоруков одразу вирішив поговорити з Ларисою одверто. Чого вони приїхали? У нього мета чисто службова, робочі розмови в рейхсміністерстві озброєння Альберта Шпеера. Ларисі надається цілковита свобода. Але за умови: не робити дурниць! Тренкерова рука дотягнеться й сюди. Добре, що на вокзалі все закінчилося щасливо. Ну, хай не щасливо, але в усякому разі — без трагічного зриву. Княгині краще взагалі побути в Берліні кілька місяців. Він може залишити її тут, забезпечивши грішми. Хай живе собі спокійно, відпочиває, аби далі від мюнхенського гестапо.

— У мене є справа, — зізналася Лариса. Саме розпакували чемодан й сиділи в кріслах.

— Ви про те? — недвозначно запитав Сухоруков.

Було ясно, мав на увазі розмову з Тренкером. Власне, навіть не розмову, а його жадання одержати Гюнтерів лист. Ховатися з цим було зайве. І, взагалі, пора б їм щиросердо побалакати. Останнім часом Лариса все більше проймалася дивною довірою до князя. Ненавистник більшовизму. Так. Але й палкий патріот своєї землі. Руський до глибини душі. З нацистами пішов на контакти тільки з принуки. Така доля! І якби відкритися йому повністю...

Поки що вирішила тільки попросити допомоги. Добула Гюнтерів лист, розгладила його на коліні й простягнула Сухорукову:

— Леонтію Гуровичу...— цим звертанням одразу мовби пройшла півдороги до повного зближення,— дорогий Леонтію Гуровичу, прочитайте цього листа. Він міг коштувати мені життя, але, як бачите, доля змилоштивилася наді мною.

Князь добув окуляри і схилився над папірцем. Прочитав його раз, перечитав удруге. Повернувшись до Лариси.

— Борман? — поставив питання руба.

— Можливо... Або якийсь інший спосіб... Щоб тільки лист потрапив до рук рейхсмаршала авіації.

— Не знаю,— знизав плечима Сухоруков, і його висушене літами обличчя пройнялося сумнівом.— Борман міг би допомогти. Він вороже ставиться до мюнхенського гестапо. У нього давні приятельські взаємини з гауляйтером Баварії Гіслером. Здається, я вам про це казав. А Гіслер не терпить Тренкера. Павуки в банці, як кажуть у нас... Себто у вас...

Лариса взяла князя за руку, потиснула:

— Ні, Росія — ваша.

— О, княгине! — зітхнув Сухоруков.— Мені вже не належить нічого. Окрім вашої прихильності. А щодо Бормана... Я можу вам тільки пообіцяти. Не знаю, чи візьме Борман такого листа. Просто не можу уявити його реакцію.

Цього разу потрапити до начальника партійної канцелярії виявилось не так просто. Справи в рейху ішли до занепаду, Гітлер дедалі дужче проймався нервозністю, проводив нараду за нарадою, шукав способів порятунку. І, звісно, найвідданіший його друг і соратник Борман мав бути постійно при ньому.

Все ж таки передане через ад'ютанта прохання від князя якось до нього добулося. На четвертий чи п'ятий день пізньої ночі в готельному номері Сухорукова озвався телефон. Князя оповіщалося, що завтра на дев'яту годину ранку він має прибути до рейхсканцелярії.

— Ну, Ларисо Петрівно,— аж приплющив од несподіванки очі Сухоруков,— здається, ми на коні. Давайте мені того самого сакраментального листа. Підемо підкладати міну під мюнхенське гестапо.

Щоб пройти до канцелярії партайляйтера, Сухорукову довелося тричі показувати документи і підставляти для обшуку кишені. Вогнепальної зброї не носите? Холодну теж? Зустріч не довше як двадцять хвилин! Усе

було визначено наперед, ані кроку в бік від заведеного порядку.

— Вас просять, князю, — широким жестом руки впустив Сухорукова до кабінету партайляйтера його виструнчений, міцнотілий ад'ютант, весь у тугому реміняччі, з чорною свастикою на рукаві.

Борманів кабінет сіяв паркетом, сяяв височезними вікнами, тіпив око м'якими фотелями під стіною. Борман щось квапливо записував до блокнота. Побачивши Сухорукова в простенькій сіро-зеленій формі російського офіцера-емігранта, поважно підвівся, вийшов з-за столу, з сердечністю, — видно, щирою, — взяв обіруч за плечі, підвів до м'якої канапи, посадовив і сам плюхнувся поруч. Довго дивився маленькими очима в сухорляве князеве лице. Мовчав, ніби чогось сподівався, хотів щось почути.

І тоді Сухоруков зважився заговорити першим:

— Моя зухвалість забирати ваш дорогий час, партайляйтер, не має виправдання. Але мене привела до вас ділова потреба.

Той, одначе, хапливо замахав рукою, і на його м'ясистому обличчі майнула тінь невдоволення:

— А може, почнемо не з ділових справ?

— Як ваша ласка.

— Я пам'ятаю ваш перший прихід до мене, князю. Лекція в Фонтенебло, ваше захоплення. І знаєте, ви справили на мене враження! — У Бормана на обличчі майнула тінь легкого смутку. — Ви з'явилися до мене в перший день нашого великого тріумфу. Зараз ви прийшли в годину нашої великої драми. Але ж стривайте!.. Нам не треба жалості, не треба співчуття. Я хочу запитати вас, князю, просто, по-людському: ви вірите в перемогу націонал-соціалізму чи ні? Не бійтеся відвертості. Кажіть, що думаєте.

Питання було зловісне. За відвертість тут можна було заплатити головою. Сухоруков це прекрасно розумів. І тому його відповідь прозвучала дещо ухильно. Сказав, що, на його думку, націонал-соціалізм за самим своїм духом безсмертний. Сильні нації, такі, як німецька, повинні стати на чолі людства. Це неминуче. І з їхнім приходом до керівництва планетою настане ера соціальної справедливості...

— О, я перекажу ці слова фюрерові! — вигукнув Борман.

— Це кажу не я, це каже сама історія, — вдав скромного коментатора Сухоруков. — Проте на шляху великих ідей іноді виникають труднощі, які слід долати обережно, спокійно, не гарячкуючи. Великонімецьчина переживає зараз саме такий важкий етап. І Великонімецьчина його подолає. З витримкою й мудрістю.

Бормана наче підкинуло пружиною. Заходив по своєму просторому кабінеті, зажестикюлював руками.

— Точне попадання, князю! Справді, наші ідеї часто не підкріплюються мудрими кроками. Мусимо думати! Мусимо зважувати! Скільки разів високий політ фюрерової мислі паплюжили невігласи. Згадайте історію з Іспанією. Ще перед початком «російської кампанії» фюрер виплекав блискучу ідею. Ми не могли починати великого східного походу до свого утвердження на заході Європи. Мусили найперше захопити Гібралтар, мусили піти на пряму окупацію Іспанії.

— Але ж Іспанія була й лишається вашим союзником? — досить сміливо перервав Бормана Сухоруков.

— То нікчемний союзник, князю! — вигукнув Борман. — Нам потрібний був найперше Гібралтар. Франко ж сам зазіхав на цей ласий шматок, сам тягнувся до нього своїми немічними лапами. Що ж, довелося іти на крайні заходи. На мудрі крайні заходи. Наше Оберкомандо видало директиву, — не пригадую, здається, десь у травні сорок першого року, — про можливий вступ вермахту в Іспанію. Виник блискучий план «Ізабелла»! Десять днів, і Іспанія разом з Гібралтаром була б у наших руках. Ви уявляєте, князю, які можливості це відкривало перед нами? Іспанія, Португалія, далі Англія... І от якісь невігласи ламають усе й змушують фюрера завчасно йти на Схід. Правда, фельдмаршал фон Рундштедт, за мою порадою, незабаром розробив новий план — «Ілону». Трьома дивізіями 1-ої армії ми таки мали б пройти через Піренеї до Більбао і Памплони. У нас був би повністю забезпечений західний тил. Але й цього разу ідіоти відмовили фюрера від мудрих дій. Ну, а далі ви самі знаєте. Після Сталінграда й Курська «іспанська карта» відпала сама собою. — Борман, наче вкрай виснажений палкою промовою, упав на диван. Його обличчя лисніло від поту. — А знаєте, які блискучі перспективи відкривалися перед нами в разі перемоги на Заході? І вже потім у Росії? Нас називають варварами, новітніми барбароссами, готами, чінгісханами. Дурниці! Вам, людині бла-

городній, я покажу зараз один документ. Дивовижний за своєю мудрістю! Ваші ж слова, князю... Мудрістю! Це секретні записки Гітлера. Фюрер ніколи не жадав жорстокого панування над світом.— Борман зотнувся до свого масивного столу, відчинив шухляду, добув маленький записник і, відкривши його на закладеній сторінці, почав читати: — Слухайте, це маловідомі слова вождя нашої нації: «На благо загального миру Англія мусить лишитися незмінною в її сучасній формі. Тому після остаточної перемоги повинна початися великодушна політика примирення. Ніяких принижень! Ніяких репарацій! Тільки король має піти геть — на його місце прийде герцог Віндзорський. З ним, замість мирного договору, буде укладено вічний договір про дружбу. Ріббентроп буде звільнений від своїх постів у Німеччині й посланий в Англію в ролі уповноваженого й радника короля. Від нього він одержить звання й права англійського герцога. До цього надмогутнього союзу змушені будуть прилучитися скандинавські королівства, держави Іберійського півострова і всі інші європейські країни (здійснення за Розенбергом). Таким чином буде реалізована мрія про об'єднану Європу (Карл Великий, принц Євгеній, Наполеон). У Берліні буде створено спеціальне колоніальне відомство...» і т. д.— Борман повернувся до Сухорукова, обличчя його сяяло вдовolenням.— Хіба це не політична мудрість? Тут є місце навіть для вас, росіян: «всі інші європейські країни (здійснення за Розенбергом)...» І чому бог позбавив наших політиків і генералів того розуму, яким володіє фюрер? А тепер, ось бачите, ми сидимо тут, наче в якійсь ведмежій пастці. Вчора американська бомба впала за сто метрів від мови заміської вілли.— Борман старанно витер спитніле чоло й з виглядом змученої працею людини звернувся до Сухорукова: — Може, хочете чаю? Кави?

— Спасибі, партайляйтер,— приклав до грудей руку Сухоруков.— У мене ще справа. Чисто політичного характеру.

Добувши лист Гюнтера Барта, Сухоруков описав у загальних рисах ситуацію в Мюнхені і в Баварії. І на доказ своїх слів простягнув Борману Гюнтерів лист.

Борман читав його довго, мовби хотів завчити напам'ять.

— Гюнтер Барт... щось чув про нього...— поклав

лист собі на коліна, звів догори очі й прошепотів наче молитву: — На Баварській землі біля могили Барбаросси негідники оскверняють наші ідеали! До чого ж ми йдемо? — Він підвівся, набув бундючної строгості. — Сьогодні в мене буде рейхсмаршал, і ми поговоримо. Запевняю вас, князю, наш корабель ще не тоне. І ми зуміємо розчавити пацюків, які тікають з нього!

Лариса вступила в телефонну будку, обережно, мов щось гаряче, зняла трубку і набрала номер. Це був номер однієї з явочних квартир. Довго ніхто не обзивався. Врешті-таки відповіли. Вона мить помовчала і запитала, як належало за умовами конспірації: чи це не аптека? На тому боці зашамотіли, завагалися, жіночий голос квапливо сказав, що — це аптека, так, так, зараз попросять провізора, що хоче милостива пані?

Ларисина рука в'яло опустилася на важіль. Явка була провалена. На її дзвінок мали відповісти коротко й просто: «Аспіріну немає, привезуть тільки завтра». Аспірин! Ось чого бракувало у відповіді. Його не було, цього слова, його не могло бути, бо хазяї, що знали слово, були, напевне, вже арештовані, були давно в гестапо, в концтаборі, в крематорії...

Холодний піт зросив Ларисі чоло. Побрела тротуаром, ноги ледве корилися їй, вулиця ніби скособочилась і запала. Уявився жах тих нещасних, які знали пароль. Ніч, дзвінок у двері, сірі постаті на сходах, лайливий голос: «Лицем до стіни! Всім лицем до стіни!» Речі перекидані, шарварок у квартирі, все легить шкереберть, далі сходи, машина, ворота гестапівської тюрми... І останній стогін у сірій кімнаті перед гільтіною... Прощайте!

Було ще два дзвінки. На перший так само відповіли невиразно, з запобігливою ласкавістю, стали запрошувати в дім. Другий номер довго не відповідав. Гуділо, гуділо, наче плакало в мембрані. Лариса уже хотіла повісити трубку, як раптом — там зняли. І тихо, з ляком відповіли на її парольні слова:

— Аспіріну немає... Привезуть тільки завтра...

— То можна — я прийду за ним?

— Зробіть ласку.

«Завтра» означало сьогодні, негайно, не зволікаючи. Лариса вскочила в якийсь трамвай, розшукала потрібний номер, піднялася сходами на самий горішній

поверх. Постукала умовним стуком. Постукала ще раз так само. Довго стояла, очікуючи. І врешті почула важкі, старечі кроки. Відчинив чоловік у коричневому светрі, з газетою в руці.

— Я по аспірин,— сказала Лариса.— Дозвольте?..

Проте її не впустили. Чоловік якось нажахано прикрився газетою і одразу перед її носом щільно зачинив двері. Ларисі наче линули холодною водою в обличчя. Можє, не той дім! Вийшла на вулицю, обдивилася все і, переконавшись, що помилки немає, знову рушила сходами вгору.

Знову постукала умовним стуком. Знову довго чекала. Аж потім у дверях з'явилася маленька, висунена на грибок жіночка і, глянувши на Ларису, усмінулася до неї вимучено. Впізнала її, і Лариса її впізнала теж.

— То я по аспірин... дозвольтє? — попросила ледь не зі слізьми на очах.

Жінка відхилила двері, мовчки впустила гостю, клацнула старанно замком і почовгала до вітальні. В хаті було похмуро, штори скупо підили світло. На кані сидів господар,— той самий з газетою,— і тупо дивився в підлогу. Лариса не знала, що робити. Це була сім'я старих комуністів, надійних людей, яким так довірялося, так довірялося! Невже й вони?.. Лариса згадала: з жінкою вона зустрічалася ще в Парижі, теж на явці, жили тоді разом кілька днів, саме у морози сорок першого. Ще, пам'ятається, слухали радіо й прийняли першу звістку про те, що під Москвою розбито бохів...

— Ви сідайте,— врешті змилюстивилася над Ларисою господиня. Але сама не сіла. Кутаючись у темну вовняну хустку, і далі стояла біля вікна.— Ви в якій справі?

— Кажу ж, по аспірин...

— А ми зараз не торгуємо ним.

— А-а...— стогоном озвалася Лариса.— Тоді я піду... Вибачте...— І відчула спазми в горлі, і щось пекуче в очах. Руки її тремтіли, в роті стало гірко.— Вибачте, я не знала...

Мусила хутчіше тікати звідси. Збагнула, що тут теж пастка, але якась дивна. Можливо, цих змусили. Вони були зобов'язані доповідати в гестапо, дзвонити, затримувати, гукати на поміч... Щомиті могли з'явитися агенти.

— Пробачте... я, здається, переплутала... — Лариса відходила спиною до дверей, уся залита сльозами, вся мов у якомусь параліті. Ледь не перечепившись, повернулася і рушила в темні коридора.

Тоді заду почувлися кроки, і господиня, догпавши її, взяла її лагідно за лікоть:

— Пробачте, ми не винні, Ганно!

Назвала її справжнім, її дівочим іменем. Так немов обняла її рідна мати. Лариса повернулася до неї і, вткнувшись їй у груди, дала волю сльозам.

— Я мушу тікати? Сюди прийдуть? Так?

— Хто?

— Гестапо.

— Боронь боже! — зойкнула жінка. — Я думала, що ти їх приведеш. Ти ж тепер з ними.

Була якась дика химера. Неймовірність! Вона боялася їх. Вони боялися її. Мали пароль, знали одне одного в лицє... Якийсь жах! Лариса стояла в передпокої, і сльози лилися у неї по щоках. Безтямність, отупіння, повне безсилля думки. Її не запрошували, але й не проганяли. Що ж тут сталося, зрештою?

— Скажіть, що тут сталося? — аж простогнала Лариса.

Тоді стара взяла її за лікоть і пивидко повела кудись у бічні двері. Кухня. Старенький стіл. Примус на столику. На полицях — кастрюлі. Все, як у звичайних робітничих квартирах. Інакше й бути не могло. Явка була в квартирі старого берлінського металіста, відданого тельманівця, людини, яка все життя вірила партії і знала одне тільки гасло: «Рот фронт!»

Жінка, — тепер стало видно, що геть посивіла, із вимученим, гостроносим личком, — посадовила Ларису біля столика й почала розповідати їй останні події. До них уже давно ніхто не з'являвся. Мовби забули про них. Востаннє коли?.. Ще в сороковому, здається... Був один товариш, кинув коротко: «Паризький центр зрадив Москву, людей звідти не приймати!» А чому зрадив, хто, як?.. Пояснювати він не став. Видав наказ і зник назавжди.

— То, виходить, я — теж зрадниця? — побілілими губами мовила Лариса.

— І ти теж, Ганко...

«Ларисою Пустовітько», «графинею Пустовітько» стала вже потому. І ніхто не знає там, у Парижі, що

її відлучено. Всіх, хто працював із Головним, відлучено! Тепер, куди б не з'явилася, теж буде відлученою, проклятою, знеславленою. І кожен із наших має право її обпаскудити, має право її убити! Але чому ж приймали з Мюнхена її радіопередачі? Чи, може, тільки вдавали, що приймали? Так звана радіогра? Хай агент-запроданець старається скільки хоче. Центрові його сигнали тепер ні до чого. Все марно, все нінащо. Бо агент викреслений із списку, і вже немає довіри...

— Ганнусенько, що ж сталося? Скажи мені, що сталося? — Господиня, стара російська дворинка, говорила з нею по-російськи, і Ганнусі — Ларисі було невтямки, хто ж вона сама є справді: Ганпуща, Лариса?.. Одне було ясно — запроданка! Навіки пропаща й проклята запроданка!

Розповіла жінці все, як було. Головного відкликали до Москви, він не поїхав, його викликали ще раз, він відмовився остаточно, і тоді його спіткала доля Раскольников: був оголошений «ворогом народу»!

— А твоя ж вина в чому? — тремтячими губами запитала господиня.

— Не знаю... Від вас оце вперше почула...

— То, може б, краще тобі повернутися додому? Може, тебе там простять? Помилують?

— За що ж милувати й прощати? — стенула плечима Лариса. — Та й не простять, мабуть. Розстріляють, я знаю.

— Ні, ні!..

— Тепер уже знаю: різстріляють! — твердо промовила Лариса і підвелася. — Якби загинула десь у підвалах гестапо, то хіба що... Та й тоді б я для них лишилася мертвою.

Сиділи обидві знецімлені, жах неправди розчавив їх і позбавив мови. У кухні стояла чорна тиша. Все було чорне: вікно, стіни, стеля, столик, примус... Чорнота від дикої неправди, від безвихіддя і безсилля щось вдіяти. Куди вона піде тепер? Кому поскаржитися? Перед ким виправдається?

Господиня хотіла пригостити її обідом, але вона відмовилася. Здавалося, назавжди втратила смак до всього на світі.

— То що ж ти тепер робитимеш, дитино моя? — запитала її в коридорі жінка.

— Ждати.

— Кого? Чого?

— Правди... Людської правди...— сказала в п'яті Лариса і болісно обняла стареньку.— Це минеться... І нас іще згадають. Прощайте, дорога моя!

Поділувала господині руку і вибігла з квартири.

ГЮНТЕР ВИРУШАЄ В ГЕСТАПО

Виходило так, що час ущільнився тепер до мінімуму. Арні глянув на свого годинника:

— Рівно п'ята. Заводські повернуться не раніше сьомої, але й ми повинні бути вже в таборі. Щоб зустріти їх, як належить істинним «лицарям фіюера».

Йшлося про акцію звільнення. Ввірвуться, а точніше — із солідністю есесівських бонз в'їдуть на територію табору «Зоммер», нагонять страху на німецьких жандармів, зберуть до гурту всіх в'язнів — і роби що хочеш. Точніше: відбирай для «арешту» своїх людей, вкидай їх до вантажної аеропортівської машини й гони якнайдалі! Хай тоді гестапо шукає вітра в полі.

Здається, план був розроблений до найменших дрібниць. Та все ж час підганяв. Якщо гестапо вирішило вчинити пасок на «Зоммер» сьогодні, то це статеться десь по восьмій, як завжди. Не так і багато лишилося. І от біда: раптово зник Гюнтер Барт. Нічого нікому не сказавши, кинув коротко: «Чекайте!», збіг униз, вскочив у своє червоне спортивне авто й погнав бозна-куди.

Свидрач, правда, здогадувався, куди він поїхав. Гюнтер переживав за батька. Може, до лього у бар? Попередити, щоб старий не хвилювався? Та раптом верескнули гальма, і на дерев'яних сходах загупотіли квапливі Гюнтерові кроки.

Вбігши, схвилюваний, розгорячений, з порога заявив:

— Увага! Я щойно дзвонив своєму знайомому в управління. Дзвонив з автомата, бо кожен дзвінок там фіксується: звідки й що. Маю в управлінні СД «товариша», ми з ним частенько граємо в барі у покер. Я зараз саме в програші йому, то сказав, що сьогодні готовий віддати борг, якщо він, звичайно, не зайнятий на якійсь серйозній операції. Цей тип в оперативній групі і щоразу виїжджає на «чорну роботу». Клемке,— так його звати,— страшенно зрадів. Ще б пак,

матиме дармову пиятику. Сказав, що ніяких операцій до ночі не передбачається, і він просив би мене бути опів на шосту в нього.

— А нащо? — нервово засовався на дивані Свидрач. — Ми ж і так ледве встигаємо.

У Гюнтера мовби тінь промайнула по обличчю, стиснув уста. Тоді глянув на годинник і попросив Свидрача, щоб той ішов за ним. А всім бути на місці. Він хоче повністю гарантувати успіх операції. І разом звести з деяким старі рахунки.

Було в його словах щось таємниче, майже лиховісне, та не лишалося нічого іншого, як підкоритися наказу. Свидрач спустився за Гюнтером у машину. Озирнувся. Під старим каштаном стояв автобус без вікон, чорний, похмуро-зловісний, з емблемою СС на дверцятах кабіни і на передньому й задньому номерах. Цим автобусом будуть визволяти своїх. Якщо все складеться гаразд.

А зараз — у відкрите Гюнтерове авто, на холодне шкіряне сидіння, ривок уперед, напівпорожні вулиці, майдани, руйновища, невідомість.

Гюнтер трохи зменшив швидкість. Не повертаючись до Свидрача, пояснив йому, куди вони їдуть. Власне, мають почати вже зараз їхню операцію. Але цей перший етап — його особистий рахунок, його помста штандартенфюреру за вчинені ним злочини. Він відправив до концтабору Гюнтерового товариша, він розстріляв власноручно «за расову нечистоту» їхнього університетського професора права, він перетворив Мюнхен на суцільну душогубку. Настав час знищити його. Інакше він знищить усіх порядних людей краю. І найперше — княгиню Ларису!

— Ви хочете його застрелити? — запитав Свидрач, слухаючи похмурі слова Гюнтера Барта.

— Ні, це була б надто велика розкіш для мене — вбити такого негідника власними руками, — мовив злісно Гюнтер. — Я виконаю давно підготовлену акцію. Вибухівка! Ось вона, — кивнув він назад на сидіння, де вкрите пледом горбилося щось схоже на невеличкий чемодан. — Як я діятиму, це вже моя справа. Головне — зайти досередини. В цьому мені допоможе дурнуватий гравець у покер Клемке. А ти, Вікторе, сядеш за кермо.

— Нащо? — трохи розгубився і пройнявся ляком

Свидрач. Слова про акцію помсти лише зараз дійшли до його свідомості.

— Якщо я не вийду... ну, все може статися... і ти почуєш вибух, а вибух буде дужий, полетять шибки з усіх вікон, прошу тебе: негайно їдь до Арні. Акцію можна починати. Гестапівцям на сьогодні вистачить роботи.

— Чому ви не вийдете? — досить наївно запитав Свидрач і мимоволі потягнувся до Гюнтера Барта, наче хотів утримати його від смертельного кроку.

Той лагідно поплескав його по руці. Це він сказав так, про всяк випадок. Хай Віктор не переживає. Зараз має звершитися правосуддя. І воно сьогодні таки звершиться! Бо вчора він схибив.

— Де?

— Ну, ти знаєш... на вокзалі, коли княгиня не дала мені завершити справу.

За мостом через Ізар Гюнтер трохи пригальмував авто і покотив повільно, придивляючись до перехожих і машин. Ніби нічого підозрілого. Людей небагато. Тут були похмурі службові будівлі: поштамт, приміщення суду і, врешті, он далі — громаддя управління гестапо.

Авто поставлено біля газетного кіоску. Цілком підходяще місце для стоянки машин. Добре, що кіоск саме відкритий, і в ньому видно старенького продавця. Гюнтер, перехилившись через сидіння, відкинув смугастий плед, узяв важкий шкіряний чемоданчик і виїшов із свого «опеля». Підбадьорливо кивнувши Свидрачу, стиха нагадав йому:

— Ключ запалення бачиш? Я не виймаю... Сядь одразу на моє місце і чекай.

— Я вас прошу... — мало не благаючи, озвався Свидрач.

— Здаватимеш машину обережно, позаду стовп, а я недавно вмонтував нові сигнальні плафони. Салют!

І рушив вузьенькою, вже ледь притемненою вулицю до темно-сірого будинку гестапо. Крокував рівно, впевнено, майже нудьговито, як ходять люди, певні себе, люди, які добре знають, що на цій землі вони є володарями і ніхто не наважиться стати їм на перешкоді. В руці — важкий чемоданчик. Важенький! Треба нести його обережно, не виказуючи напруження, не перехилиючись на бік. Вісімнадцять кілограмів вибухівки. Він знає, що внизу біля чергового вже стоїть, чекаючи, Клемке. Головне — зайти всередину.

Клемке в досить високому чині й зуміє провести його без перепустки. Бо інакше...

Була ще одна деталь, яку він не смів забути ні в якому разі. Ось зараз, за цим деревом він зайде в парадне і там швиденько всуне запал, розрахований по тривалості дії на півгодини. Рівно через півгодини, ані секундою раніше чи пізніше. Швидше, швидше! Гюнтерові враз згадався вчорашній випадок на вокзалі, коли він підкрався ззаду до Трешкера і вдарив його так невдало по голові кулаком. Нащо було бити кулаком? Чому не захопив з собою пістолет? Гаразд, так уже сталося. Може, це й на краще, що він не підставив княгиню. Недарма ж вона прошепотіла йому в ту останню, в ту лиху мить: «Ця смерть упаде на нас... не смійте!»

А зараз усе відбудеться як слід. Головний вхід до гестапо. Витягнулися в ряд авто високих сановників. Ось і розлапистий «хорх» штандартенфюрера. Прекрасно! Значить, сама доля вирішила так і не інакше. Гюнтер ставить перед входом важкий чемоданчик на кам'яну плиту, повагом, із солідністю фронтового інваліда береться за тьмяно-мідну ручку, відчиняє двері і входить досередини. Черговий біля столика миттю виструнчується перед ним.

— До кого?

Побачивши порожній рукав лівої руки (заслужений інвалід!) та ще й сяючий Залізний хрест на грудях, черговий поштиво усміхається й повторює стиха:

— То до кого пан має перепустку?

Тут із масивних сходів у глибині фойє збігає молодцюватий, ледь клишоногий, з прищуватим обличчям Клемке, бере Гюнтера за плечі, мов давнього свого друга, і, сказавши щось черговому, веде його до себе:

— Ходіте в мій кабінет, гер Барт, я маю ще віднести один важливий матеріал штандартенфюреру, і рівно о шостій...

— На жаль, Клемке, ситуація змінилася, — говорить усміхнено Барт.

— А що сталося?

— Зараз ви все знатимете, мій милий друже.

Вони піднімаються на другий поверх, товстий килим глушить їхні кроки й слова. В кабінеті Клемке напівтемно, бо з вулиці його вікно затінює крислатий клен. «Мене бачили двоє: черговий і Клемке... Погано.

Той запам'ятає: безрукий льотчик. Безрукого знає весь Мюнхен. Дуже погано...»

— То що сталося, гер Барт? — потирає руки Клемке в передчутті шаленого сьогоднішнього пияцтва. Його вугруваті щоким аж посіпуються від нетерпіння. — Невже зірветься така славна вечерея? Чи, може, у вас немає грошей? Ваш борг ми залишимо на пізніше. Платитиму я, гер Барт.

Проте настрої його миттєво покращав, коли Гюнтер, поставивши чемодан, — умисне засунув його трохи під стіл, щоб потім ненароком забути, — і добув з кишені штанив плескату пляшку французького коньяку. Поставив її на стіл. Етикетка була золотиста, з вензелюватим старовинним малюнком. Це для друга Клемке! Зараз вип'ють по чарці, решту хай друг Клемке вип'є сам. А в нього, у Барта, одна інтимна... ну, коротше, веселенька справа.

— О! Розумію, гер Барт! — вигукнув прищуватий тип і потягнувся до пляшки. — Яка розкіш!

Він висунув шухляду столу, дістав дві чарки, побачився, що нічим закусити цю розкіш. Гюнтер поважно, не кваплячись, годинник показував, що він має ще п'ятнадцять хвилин, — налив другові Клемке, налив собі й запропонував випити за їхню дружбу.

У Клемке сійнули очі, він узяв чарку й випив, останю в своєму житті. Крекнув, витер хусточкою губи.

— Я хотів вам сказати, що ви давно мій ідол, — промовив він зі щирим захватом. — Я теж хотів стати бойовим льотчиком, але, на жаль, мій тато... ви його знаєте, він керуючий банком Штірмазена, — заявив, що гегаймштаатсполіцай (гестапо) важить для рейху не менше, ніж сотня бойових літаків. Ніж тисяча бойових літаків! Може, вип'ємо ще по одній?

— Ні, ні, я мушу бути в формі, — відмовився Гюнтер і зиркнув на чемоданчик. Стояв непомітно, скромно присунутий до тумбочки столу. Найстрашніше було б, якби Клемке помітив його і нагадав Гюнтеру про нього.

Однак вся увага Клемке була прикута до золотистої етикетки. Гюнтер рушив до дверей, на порозі затримався:

— Старий у себе? — кивнув на стіну. В сусідньому кабінеті, якраз навпроти столика Клемке, було крісло штандартенфюрера.

— Здається, у себе.

— Лютий?

— Акі лев! — хихикнув Клемке і знову покосував на пляшку. — Він чогось страшенно енергований останнім часом. А вчора, уявляєте, скликав нас усіх і поїз на вокзал. Не знаю, що там мало бути. Почався наліт, і нас відпустили.

— А сьогодні? — насторожився Гюнтер. Лишилося всього десять хвилин.

— Якийсь новий ідіотизм! Вічно возимося з слов'янськими свиньми.

— Пізно поїдете на операцію?

— Не раніше дванадцятої.

— Ну, дай бог! — кивнув Гюнтер і показав на пляшку. — Я б хотів, щоб ви випили ще чарку за кращих льотчиків Німеччини.

Швидко, широким кроком, спустився сходами, промигнув повз чергового, не піднімаючи голови, але на вулиці змусив себе заспокоїтися і вже зовсім легко, вільно, віби гуляючи перед сном, наблизився до свого авто. Свидрач, збілілий, з настрашеними очима, рвучко відсунувся праворуч.

Гюнтер, сівши, ввімкнув мотор, дав задній хід, повільно розвернув машину і... зівмер.

Двигун гудів рівно, тихо, майже нечутно. Зате Гюнтерове серце калатало, мов навіжене. Здавалося, сотні кіпських сил рвалися з Гюнтерових грудей.

— Ну, їдьте ж! — благально попросив Свидрач.

Гюнтер почав неквапно відпускати педаль, але все ще подумки був там, у темно-сірому домі. Кожним нервом ловив тишу, яка здавалася йому вічною. Що могло статися? Що?

Аж враз гаркнуло, глухо, важко, наче підземно, і одразу з усіх вікон споруди порснуло склом. І аж тоді звідти бухнуло димом, і стоголосе ревище сповнило вулицю.

До табору «Зоммер» вся «гестапівська команда» підкотила через якихось двадцять хвилин. Вартовий, побачивши на дверцятах автофургона емблеми СС, кинувся хутко відчиняти браму. Першим заїхав автобус, за ним непомітно й скромно — машина Гюнтера Барта. Поруч з Гюнтером сидів одягнутий в есесівську форму Арні Авіжюс. Всі інші «гестапівці» причаїлися.

Все відбувалося швидко, впевнено, з владною зверхністю. Гюнтер, одягнутий у мундир офіцера СД, для

солідності навіть не вийшов з авто. Замість нього виліз Арні — молодцюватий, вродливий «гестапівський офіцерик» з важким пістолетом на ремені. Кілька хлопців у такій же формі теж зіскочили з автоматами на землю.

У таборі саме готувалися до вечері. Видно було поодинокі постаті «остарбайтерів», їхню мляву ходу, мляві рухи, якесь сіре збайдужіння, мурашник напівживих людей, що, власне, й не жили, а мовби перемучувалися з дня на день, з ночі в ніч. Начальства вже не було — роз'їхалося. Тільки жандармська група. Опасистий начальник охорони в сірій уніформі заповідливо віддав Авіжюсу честь і запитав, чим може служити. У них, мовляв, повиний порядок, скоро буде апель...

— А ви хіба не одержали наказ з управління? — запитав Арні, поляскуючи рукою по важкій кобурі.

— Даруйте, гер штурмбанфюрер. Про який наказ ви говорите? Як начальник охорони я нічого не чув.

— Мабуть, ви просто вирішили приховати злочинців.

— Боронь боже!

— То чому ж ви досі не затримали червоних терористів?

— Яких саме?

Арні рвучко ступив до авто і, хвацько підкинувши до кашкета руку, сказав, що адміністрація табору злочинно саботує наказ управління гестапо. На що високий гестапівський чин, — Гюнтер Барт, — повільно добув з кишені складений аркушик паперу, простягнув його Арні і байдужим голосом попросив начальника охорони негайно зібрати вказаних у цьому списку людей. Негайно!

— Ви чули? — запитав Арні у трохи спантеленого жандарма.

— Розумію... — Жандарм узяв папір, розгорнув його, пробіг очима й запитав: — Накажете зібрати їх зараз?

— Ви, здається, чули: негайно! — буркнув Арні й поважно поправив на ремені кобуру. — Розвели тут червоний бордель!

За кілька хвилин весь табір був вишикуваний перед будинком поліцайревіру. Зачитали список визначених осіб... Вивели їх наперед. Запхнули в автофургон. Хлопці були нажахані, думали, що їх уже везуть

на страту. І за що? За що? Але, побачивши в темряві фургона перевдягнених у гестапівську форму Свидрача й Різниченка, одразу збагнули, у чому річ. Оце здорово! Самі вже хапалися за автомати, кортіло показати себе в ділі.

Тим часом Арні улагоджував з начальником жапдармської охорони останні формальності. Віддав йому список арештованих «остарбайтерів», розписався у великому гросбусі, як і належить при вивезенні бранців, сказав ще кілька слів, козирнув і вже був готовий дати команду автофургонові викочуватися з воріт, щоб потім і Гюнтер Барт міг пристроїтися за ним позадую...

Зенацька на ганку поліцайревіра з'явився черговий жандарм. Підбіг до Гюнтера Барта і, підкинувши до кашкета руку, попросив його підійти до телефону.

— Вас гукають, гер оберштурмбанфюрер.

— Мене? — враз насторожено сіпнувся Гюнтер Барт.

— Гер штандартенфюрер хочуть з вами говорити. Просьть негайно! — В голові Гюнтера блискавкою шугнула думка: «Не вдалося з зарядом? Даремно запис вибухівку? І звідки той довідався?»

Узяв трубку і, не чекаючи слів Тренкера, запитав його досить розв'язним тоном: звідки він знає, що Гюнтер Барт у таборі «Зоммер»? У трубці якусь мить помовчали, і тоді на другому кінці почулося щось хрипке, задихане, наче з-під купи каміння, з виразними інтонаціями штандартенфюрера:

— Барт? З вами будуть говорити...

Почулося шамотіння, і одразу озвалося голосом Гюнтерового батька:

— Це я, Гюнтер... Чуєш? Я арештований... Вони привезли мене сюди... і сказали, що ти підклав їм бомбу.

— Неправда, батьку! — гукнув Гюнтер. Іншого нічого не міг вигадати в цю мить.

— Послухай,— продовжував старечий рідний голос, в якому жах змішувався з останньою надією: — Мене хочуть розстріляти... І твого брата в Берліні теж розстріляють...

— Передай трубку штандартенфюреру! — гукнув розпачливо Гюнтер.

Він знав, що сталося найстрашніше. Тренкер липився живий.

Трубку було передано.

— Ви чуєте, Барт? — запитав спазматичним голосом Тренкер. — У нас є підозра, що це ви вчинили бандитський акт. Клемке загинув, але вас бачив черговий і ще кілька наших офіцерів. Ви хотіли відволікти увагу гестапо від табору «Зоммер», знаючи, що на сьогоднішню ніч там заплановано нашу акцію. А тепер слухайте: ваш батько і вся ваша рідня буде знищена протягом ночі, якщо ви негайно не з'явитесь до нас!

— Відпустіть мого старого, і я приїду.

— Гаразд, ми відпустимо його.

— Гарантії!

— Які?

— Ми домовимося з вами особисто, — перейшов у наступ Гюнтер Барт. — Я справді двічі замірився убити вас: учора на вокзалі й сьогодні в управлінні. Але, видно, бог хоче зберегти вас для себе. Зате Берлін вам багато чого не подарує. В Берліні уже знають про все. І будуть знати іще більше. Докази вашої державної зради в моїх руках.

— Що ви хочете? — ледве стримуючи ляк і водночас лють, запитав штандартенфюрер.

— Відпустіть мого старого, і я приїду до вас.

— Обіцяю...

— Не вірю! Ви брехун і ворог нації! — дедалі дужче розпалювався Гюнтер. Стояв у тісній кімнатчині чергового жандарма, вигнавши знаком руки всіх із приміщення. — Ми зустрінемося на автобані Мюнхен — Гарніц, на десятому кілометрі біля гастгауза «У Фрідріха Великого». Можете брати з собою хоч цілу дивізію СС. Я буду в машині сам. Повторюю: гастгауз «У Фрідріха Великого», на десятому кілометрі автобану Мюнхен — Гарніц.

Він кинув трубку на апарат, вийшов надвір. Жандарми стояли групою, трохи насторожені, з якоюсь мовби недовірою в очах. Оддалік усе ще сіріли шеренги «остарбайтерів», вишикуваних на плацу. Вечорідо. Спадаła спека, і разом наковувалися лагідні мюнхенські сутінки, начебто їх здуло зі схилів Альпійських гір.

Виник раптовий страх, що Тренкер перед цим дав наказ табірній охороні затримати їх. Може, й дав. Але скільки їх тут? З десяток, не більше. Біля автофургона ж юрмилися «солдати» у формі СС — усе хлопці,

привезені Гюнтером. Стояли з автоматами на грудях, пильно стежили за жандармами. Цих не спиниш, ці вміють постояти за себе.

А час квапив. Акція, як її планувалося раніше, була фактично зірвана. Й тому лишилося бодай вивезти бійців штабу, яких сьогодні вночі буде арештовано.

— Проводьте апель,— сказав Гюнтер начальнику охорони.— Зіг хайль!

— Зіг! — гарикнув у відповідь начальник. І перезирнувся по-змовницьки зі своїми жандармами.

Щось таки, видно, відчув. Чи, може, й одержав наказ. Проте не був дурнем лізти під кулі. Хай забираються і дадуть йому спокій. Знаком руки начальник велів відчинити браму і ще раз викинув услід руку з окриком «Хайль!» Брама розшарпнулася, вартовий при ній із поважністю східного божка ледь опустив голову і дав автофургонові й за ним легковушці залишити територію табору.

Ішли разом недовго. Обігнавши автобус, Гюнтер,— було це ще перед першими будинками Мюнхена,— помахом руки наказав йому зупинитися. Далі вони разом не поїдуть. Справи повернулися так, що Гюнтерові з ними не по дорозі. Це він сказав до Арні, який сидів поруч з ним у машині.

— А куди ж, товаришу? — спробував збагнути щось страшне і незбагненне латинш.

— Не знаю,— низав плечима Гюнтер і раптом злісно рвонув на собі комір есесівського мундира із сріблястими емблемами СД у петлицях.— Вони арештували мого батька!

— І ви хочете?..— не повірив Арні.

— Зараз я зустрінуся з Тренкером,— стиха мовив Гюнтер і на мить поклав на плече Арні легку долоню.— Прощай, друже... Мабуть, цього разу я вже не промахнуся...— Він глянув кудись у далеч за місто.— Пробирайтесь на базу. Лариса вас знайде. Дай бог, щоб усе було добре.

До них підійшов Свидрач, схилився над Гюнтером. У чому річ? Чому не їдуть? Мюнхен дзеленчав трамваями, озивався клаксонами автомобільних гудків, десть там були заводські корпуси Дорнье,— будь вони неладні! — звідти мало з'явитися гестапівське військо.

— Гюнтер їде на зустріч із Тренкером,— сказав Арні.

— Ми теж,— похопився Свидрач і мимоволі об-
смикнув на собі сірий мундир солдата-есесівця.— Має-
мо вісім автоматів.

— Дурниці! — сказав Гюнтер.— Вони вб'ють мого
батька.

— А якщо вас...

— Це ще хтозна.

Ставало ясно, що Гюнтер прийняв остаточне рішення. Сидів у гестапівській формі — чорний мундир, чорний кашкет, чорні сяючі чоботи,— тримаючи кермо, паче уже мчав назустріч... На зустріч з ким? Свидрачеві враз зробилося моторошно. Невже вони послають свого вірного товариша на зустріч із смертю?

— Я поїду з вами,— раптом визріла в нього думка.— Ви мене прикриєте пледом. Візьму машиненгелер...

— І ми за вами,— докинув Арні.

Однак Гюнтер заперечливо хитнув головою. Ні! Глянув на годинник і ввімкнув важіль передачі. Досить! Часу вже не було. Ні, ні! Мотор загудів басовитіше. Арні притьмом виліз з машини. Підняв прощально руку.

— Ми тебе чекатимемо, Гюнтер!

— Лебт вооль! (Живіть щасливі!)

Ревнув мотор, і червоний «опель» шарпнувся з місця, помчав у вузькі мюнхенські вулички.

СМЕРТЕЛЬНИЙ ВИРОК ГЮНТЕРА БАРТА

На автобані майже не було машин. Гюнтер глянув на годинник і відчув раптовий напад страху. Цей страх стиснув майже фізично все його тіло, кожну клітинку. Уявив свою безборонність перед Тренкером і стало жахно... Не за себе, ні! За рідного й любимого батька. Бачив ріденькі сосни уздовж бетонованої траси і намагався вловити очима зачаспі Тренкерові пости, Тренкерові засідки, Тренкерові машини. Він виїхав один, Тренкер з'явиться з цілим почтом. А далі? Навіщо він Тренкеру? Навіщо йому, взагалі, свідок, автор листа, фаворит могутнього рейхсмаршала авіації? Ні, він виїхав не для розмов.

Гюнтер гнав машину і обмислював недодумане. Він мусить знищити штандартенфюрера. Батька все одно не врятує. Тренкер уже виніс йому смертний вирок.

Отже й Гюнтер Барт виніс йому свій смертний вирок. І вирок остаточний, за будь-яку ціну!

Гастгауз «У Фрідріха Великого» вже був близько, проглядав за сосновим рідколіссям гостроверхими баштами й високою стрімкою щоглою. Часу лишалося обмаль. Якщо він прибуде туди першим, то зможе зайняти вигідну позицію і... Рука торкнулася затиснутого поміж ніг «шмайсера». Вдарить прямо по склу, розріже кабінку навпіл.

Раптом згадав, що у Тренкера, як казав Клемке, його могутній «хорх» майже цілком бронеований, і лобове скло й бічні теж непробивні, як на штурмовій машині. Отже, кулею його не візьмеш. Куля його не вб'є. Що робити?

Наближався до гастгауза. Може, щось надумає. Розворот перед будинком, перед високими вікнами й широкими терасами, перед декоративними ялиночками біля головного входу.

Тепер назад! Проїхавши з кілометр, зупинився на обочині. Видивився вперед. І тут наче уздрів з боку Мюнхена дві чи скільки їх там? Ні, три машини. Вгупився очима в далечінь, почав розрізняти: попереду вантажівка з солдатами, за нею легкова, мабуть, Тренкерів «хорх», і позаду вантажівка. Це вони і є. Мчать на свою смертельну зустріч, на свою точно визначену годину. Раз Тренкер з'явився, значить, він боїться, він охоплений панікою і сам не знає, що на нього чекає.

Гюнтер Барт повільно вивів авто на трасу і одразу кинувся наче в атаку. Замигтіли дерева, заблискотів бетон, свист вітру, шурхіт шин, ревище мотора, все ближче й ближче. Узяв автомат, притримуючи кермо самим тільки ліктем, відтягнув затвор, приставив його собі до грудей, спробував прицілитися.

Перший важковоз, сіре одоробало з рядами солдатів, уже напливав, уже був зовсім близько, і «хорх» напочувався з певною силою, і вся зловісна колона була ось-ось...

Барт знову згадав: кулями їх не візьме! Бронеовану потвору він не проб'є. На роздуми не лишалося часу. На страхи і жалі не було ні секунди.

У грудях у нього немов закам'яніло, все тіло напружилось, очі вп'ялися в Тренкерове авто.

— О, господи! — закричав мовби у саме небо, у саму вічність.

Дужче натиснув на газ, пролетів ще якусь долю се-

кунди і, навалившись тілом на кермо,—щоб не схибити! — одним ривком кинув свою машину на «хорха». Гримнуло над лісом, спалахнуло полум'ям, вдарило чадним димом і покотилося, покотилося над землею, аж ген до самого Мюнхена.

«Я ХОЧУ ВАС ВРЯТУВАТИ, ГРАФИНЕ!»

Наступний ранок у Берліні видався дощовим і пуднуватим. Лариса прокинулася рано, але вставати не наважувалась. Князь любив поспати довго. Отже хай спить. Його постіль на маленькому диванчику була в сусідній вітальні. Прийшла покоївка і залишила щось у коридорі. Князь вийшов до неї, стиха перекинувся з нею словом і повернувся до салону. Чи ліг знову, чи ні — Лариса не знала.

Знову було тихо, лише зрідка мовби під вікнами шелестіли осінні клени. Лариса здогадалася, що князь читає газети. Йому принесено вранішні випуски газет. Читав чомусь уперто й наче з тривогою. Чи то тривога розлилася в повітрі, чи, може, в газетному шелестінні було щось незвичне, щось недобре?

Зрештою, що їй до того? Вона провела ніч у холодному відчаї, було страшно подумати про вчорашню зустріч у домі,— аж тепер згадалося прізвище! — у домі Навроцьких. У тих, що вжахнулися від її появи і викреслили за наказом Центру її з числа живих, із числа радянських. Тепер вона вже нікому непотрібна. Абсолютно самотня. Може лишатися тут навіки. Може зникнути десь у Франції, Швейцарії. Має чоловіка — по документах! — має сподіванку, що колись шалено розбагатіє. І не має батьківщини! Гола й нещасна! Навіки, назавжди!

В салоні раптом розітнувся телефонний дзвінок, почувся князів голос. Говорив з кимось притишено, власне, не говорив, а вислуховував. Його про щось повідомили, він сприйняв звістку, поклав трубку і раптом зашурхотів пантофлями до її дверей. Делікатно постукав:

— Ларисо Петрівно, ви не спите?

Щось, видно, було дуже нагальне. Не міг дочекатися, коли встане. Вона відгукнулася, що зараз, одну хвилиночку. Накинула на себе халат і, причесавши волосся, визирнула до вітальні. Князь уже був при пов-

ному параді: тем-о-сірий костюм, біла сорочка, краватка в синю смужку. Очі сухі, і в них іскорки немовби втіхи чи то подиву.

— Ви кудись зібралися? — запитала Лариса.

Сказав, що його викликано до Бормана. Якийсь дивний дзвінок. Треба поспішати. Можливо, відомості з Мюнхена, а може, його приїме сам рейхсмаршал авіації в справі Гюнтерівого листа. Князь хотів би знати, де сьогодні буде Лариса Петрівна. Які в неї плани? Ніяких? То вони, можливо, разом пообідають. Запропонував зустрітися в місті й відвідати виставку архітектурних проектів нового Берліна Альберта Шпеєра.

Ларисі лишалось тільки погодитися. В голові була пуста, в серці — холодна безнадія.

— Я ждати му вашого дзвінка, — сказала безбарвним голосом.

Коли він пішов, раптово виникло бажання ще раз навідатися до Навроцьких. Нікого, крім них, не мала тут знайомих. Були для неї мовби останнім місточком, що єднав чи роз'єднував її з вітчизною. Проте сама ця думка раptom нагнала смуток і гіркоту. Раз проклята, такою й лишилась для них назавжди!

День минув у чеканні. Не день, а мука. Досі все, що з нею діялось, що мусила вистраждати й перебути, вважала своїм життям, воно тривало безупинно, воно було мовби часткою її великої долі, яка єднала її з рідною землею. Зараз усе дотеперішнє стало нічим. Як бути, як бути?

Подзвонив князь. У його голосі вона відчула щось незвичне й злякалася. Він сам був ніби переляканий. Сказав дуже непевно:

— Вийдіть і пошукайте в кіосках «Фолькішер беобахтер».

— Що там? — озвалася майже пошепки Лариса.

— Гляньте на третій сторінці. Інформація з Мюнхена. Зустрінемося біля страхової кампанії «Альянц». Звідти недалеко до виставки.

Газету вона не знайшла. Всі ранкові номери були розкуплені — цього дня газети опублікували виступ Гітлера в Спортпалаці, заклик до німецького народу вірити в нову «чудо-зброю». Все залежить від неї. Вірте, і ви переможете! Лариса даремно нікала по кіосках, чи не лишилося бодай одного примірника, але скрізь їй відповідали:

— Що ви, фройляйн! Коли виступає фюрер, газети розкупаються за десять хвилин. Ви наче приїхали з провінції.

— Я таки приїхала з провінції.

— Звідки? — подікавився старенький кіоскер, дідок із срібним пенсне на носі.

— З Мюнхена.

— Я колись жив у Мюнхені, — сказав старенький. — Мушу вам сказати, що то райський куточок. — Він нахилився до Лариси, зашепотів таємничим голосом: — Кажуть, там майже не буває американських пальотів. Це правда?

— Ми спимо, як янголи, — невесело пожартувала Лариса. — Я б сказала: Мюнхен — це місто янголів.

Дідок одначе викривив в іронії губи:

— Ну, щодо янголів, я б міг з вами посперечатися, фройляйн. Ви маєте своїх люциферів. У сьогоднішньому «Беобахтері» дещо розповідається про таких. — Він розвів руками. — Жаль, не лишилося жодного номера.

Сухоруков зустрів її біля «Альянцу» якийсь дивно напружений, нервовий і найперше запитав, чи вона купила газету. Сказала, що її нема, всі читають виступ фюрера...

— Жаль, Ларисо Петрівно, — кинув князь, коли вони рушили в бік виставки, що розташувалася неподалік від Спортгалле, — у нас є інше для читання. В Мюнхені сталася трагедія. — Однак його голос не видав скорботи, швидше був наче з нотками втіхи. — Мене запросили до Бормана, щоб показати саме цю газету. Борман мене не прийняв, як завжди, в нього екстренна нарада. Але ад'ютант показав мені сьогоднішнього «Беобахтера». І знаєте, що я там прочитав?

— Ну, не мучте! — змолилася Лариса.

— Тільки прощу не дуже хвилюватися. — На обличчі Сухорукова заграла зловтішна усмішка. — У відділі хроніки я прочитав, що вчора в околиці Мюнхена загинув вірний син рейху, начальник мюнхенського гестапо штандартенфюрер Тренкер. Про подробиці не повідомляється. Тому, як вважає Борман, справу з листом закінчено.

Лариса повірила й не повірила. Тренкера, найлютішого її ворога, більше не існувало. Яким даром віддячила їй сьогодні доля після всього пережитого, після страшної сцени в домі Навроцьких. Очевидно, те саме відчував і Сухоруков, але Лариса одразу вловила в йо-

го настрої і якусь тривогу. Не виявляючи її, тільки сказав з філософським підтекстом, що люди типу Тренкера самі собі, зрештою, шукають смерті.

Вони зайшли на виставку Альберта Шпеєра. Стіни просторих залів були обвішані проектними ескізами, архітектурними кальками, чітко прокресленими планами вулиць, майданів, магістралей. Лариса дивилася на це скопійсько креслень, і в душі її тужавіло почуття болю й досади. Бачила втілену, поки що в кресленнях і проектах, грандіозну ідею людського безумства, національного самозасліплення, істинно каннібальського повнізму. Берлін — як символ всесвітнього панування! Тільки таким хотів його бачити фюрер, і тільки в такому напрямку розробляв свої ескізи й проектні малюнки архітектор, а в нинішні воєнні часи міністр воєнних озброєнь Альберт Шпеєр. Схилившись до Лариси, Сухоруков намагався з легкою іронією витлумачити їй суть цього, власне, дурнуватога берлінського паноптикуму. Ці ідіоти, як бачите, вирішили, що Берлін справді колись стане столицею світової імперії. Шпеєр запропонував втілити свою, — точніше, фюрерову, — ідею у вигляді грандіозної центральної магістралі, так званої Великої вулиці. Фюрерові кортіло перевершити всі європейські вразки й найперше — французьку столицю. Велика вулиця мала стати ширшою і пишнішою за Єлісейські поля, а берлінська Тріумфальна арка — лишити далеко позаду славнозвісну паризьку арку. Або ось, гляньте, Ларисо Петрівно, на це сміховинне опудало! Проект палацу, в якому фюрер збирається виступати перед сотнями тисяч чоловік. Висота Купольного залу намічається в 250 метрів.

— А ось у цій ніші, — показав Ларисі князь, кривлячи в бридливій посмілці губи, — як бачите, запланований колосальний мозаїчний орел заввишки в 50 метрів. Чи це не ознака найчистішого параноїзму? Цей орел прикрашає нішу, з якої вічатиме фюрер. До речі, — Сухоруков трохи стиснув голос, — коли почалася війна, Гітлер наказав Шпеєру надати проектові ще більшої пишноти й грандіозності. Тоді й з'явився орел із землею кулею у кігтях.

— Якесь архітектурне безумство, — озвалася мовби сама до себе Лариса.

— На жаль, досить цілеспрямоване, чого громадяни імперії досі не втімили, — сказав князь.

З виставки вони вийшли на осяяну сонцем площу

Карл-плац, знайшли там невеличкий бар і пообідали. За обідом Сухоруков був пригнічений, майже не розмовляв, в його рухах, у голосі, в погляді було щось від людини, яка раптово збагнула марноту свого життя. Коли після обіду вони знову вийшли на тиху в передвечірньому спокої Карл-плац, він узяв Ларису за лікоть і, дивлячись кудись понад сіре громаддя будинків, сказав:

— Сьогодні ми маємо останній вечір для нашого вирішення.

Лариса не зрозуміла його і перепитала, якого саме. Він пояснив їй просто. Мають остаточно сказати собі правду: хто вони — подружжя чи випадкові люди, яких звела доля на тернистому воєнному шляху?

— Мабуть, на воєнному шляху всі люди випадкові,— непевно мовила Лариса.— Але ви чогось не догоруєте, князю. Чому ви вирішили, що саме сьогоднішній день має бути остаточним? І чому, взагалі, слід робити такі висновки?

— Якщо я скажу вам про свою любов до вас, це, Ларисо Петрівно, прозвучить трохи наївно. І тому я хотів би бути прозаїчнішим. На нас може щомиті впасти страшне лихо, раптове й неunikне. Коли сьогодні я вступив до канцелярії Бормана, мені здалося, що воно вже полонило мене. Мені здалося, що охорона не випустить мене з рейхсканцелярії...

— Вас могли арештувати? Але ж ви служите їм... ви їхній... Ви, даруйте, нацист!.. Чому ж вам боятися?

— Тому, що вони знають мою ненависть до їхнього режиму,— озвався переконливо Сухоруков.— Добре, що Борман з якоїсь дивної примхи виявив до мене ласку. Але ця ласка не безмежна. І те, що сталося в Мюнхені, кожної миті може повернути колесо моєї фортуни на сто вісімдесят градусів.

Лариса насторожилася. Сталося в Мюнхені! Що могло там статися такого, що б круто повернуло фортуна? Тоді Сухоруков висловився ясніше. В Мюнхені, сказав він, не просто загинув штандартенфюрер Трепкер, а його, напевне, вбили. І вбив його той, хто заніс на нього руку ще на Мюнхенському вокзалі. Отам, у темряві, в ревищі сирен алярму...

— Ви хочете сказати, що Тренкера вбив гросфлігер Гюнтер Барт? — вдала наївну Лариса.

— Я більше ніж певний у цьому, Ларисо Петрівно, з'ясуємо, що відбулося. І що нам з вами загрожує.

«Фолькішер беобахтер» про це не повідомив, але гестапо прекрасно знає, хто був убивцею. Гестапо знає, що Гюнтер Барт убив Тренкера з політичних мотивів. Отже, гестапо, провадячи слідство, згадає про друзів Гюнтера Барта, про його контакти й коло інтересів: княгиня Сухорукова, табір «Зоммер», якась там майстерня Віртшіца... Одним словом, сліди потягнуться до нас з вами. Згадається ваше непевне повернення з Парижа, згадається ваш арешт, загибель Мюльхаузена, можливо, й деякі нез'ясовані події в «Зоммері». Такі, як катастрофа поїзда з снарядами, псування верстата С-280 і врешті страхотливий вибух у приміщенні мюнхенського управління гестапо після нашого від'їзду до Берліна... Га! Ви цього не знали? Мені сказав про це ад'ютант Бормана. IV управління РСХА стривожене загрозливим перебігом подій у Баварії. Ним зацікавився вже сам Кальтенбрунер. Отже...— Сухоруков зупинився і безпорадно розвів руками, — самі бачите, що ми з вами перед прірвою. — Він зробив виразну паузу. — Ми з вами! Вам ясно? І, очевидно, ясно, що кожен день може стати нашим смертним днем. Тому я прошу вас, Ларисо Петрівно, нарешті зважитися на останній крок. А саме: сьогодні ж залишити Берлін і виїхати до Швейцарії. Сьогодні ж! Увечері!

Ця пропозиція, власне — ультиматум, її приголомщила. Нічого не могла відповісти, стояла настрахана, все в її душі вихрилося, думки збаламутилися, очі наче заслав туман. Майнуло в голові: вона всіми проклята! Вона має право рятувати своє життя... І ніхто їй не дорікне за зраду. Була чесною до кінця. Перед смертоносною пожежею навіть трава опадає до землі.

— Ви маєте змогу сьогодні... все оформити? — видущила з себе, аби щось сказати. Розуміла, що князь уже давно все владнав, він не став би даремно спокуювати її такою пропозицією.

Справді, не мала чого боятися. Ще місяць тому Сухоруков завбачливо, ніби вгадуючи, куди приведуть події, одержав дозвіл у міністерстві військових озброєнь, якому належали всі табори «остарбайтерів», для себе і для своєї дружини на поїздку до Швейцарії. Мусив там пройти курс лікування в якійсь клініці біля Люзанни. Візи були готові, квитки також, поїзд відбував об одинадцятій тридцять з Тюрінгського вокзалу. Часу лишалося зовсім обмаль. І якщо княгиня зважиться...

Вона відповіла з раптовою рішучістю:

— Я зважусь.

— Це точно?

— Так, князю.

— Ви розумієте, які це матиме наслідки для вашої політичної роботи?

— Мені все ясно,— сказала Лариса, перейнята раптовою рішучістю, якимось мовби шаленством.— Я хочу, щоб ви мене врятували. І віддаюся повністю в ваші руки, князю.

Йому ще не вірилося, не міг збагнути цю жінку. Думав, що будуть сльози, сумніви, хитання, що доведеться штурмом брати її серце, її розум. Але все вийшло просто і по-діловому. Вона навіть усміхнулася ледь грайливо, сказавши йому з чисто французьким шармом:

— Яка жінка не піддається такому натиску? — І попросила, немов вибачаючись: — Тільки в мене до вас одне прохання — дати мені годину на самотність. Одну годину!

— Маєте їх аж п'ять,— зрадів Сухоруков. Озираючись, нахилився до Ларисиного вуха й прошепотів пристрасно: — П'ять годин у цьому пеклі й потім усе життя на свободі! Ідіть, гуляйте, можете щось купити собі на дорогу... Гроші, здається, у вас є? Прекрасно! Таможня служба тут досить ліберальна, і ви можете не боятися. Купуйте, що вам впаде в око. А я чекатиму вас у готелі о восьмій. Матимемо ще час спуститися до ресторану.— Він втішено поцілував Ларисі руку.— Ідіть. У мене теж справи.

— Ідете в міністерство до Шпеєра? — тоном посвяченої в усе дружини запитала Лариса.

Він чомусь насупив брови. Не хотів, видно, говорити всього, але таки наважився:

— Дуже неприємна зустріч! З самим генералом Власовим.

— О! Висока вам честь.

— Мерзенний тип. Чіпляється до мене, як банний лист. Доведеться сказати йому, що в їхній грі я не гравець.

— Будьте обережні, князю.

— Навчений... Не беріть собі це в голову. Я чекаю на вас.— Він коротко схилив голову.— І не забудьте: перед дорогою ще вечерею.

Так вони розлучилися біля газетного кіоска, влас-

не — біля кіноафіші, що увінчувала вхід до скромнього кінотеатру. На афіші був зображений німецький гренадер із шоломом при боці й карабіном. На руках він тримав дівчинку, якусь біляву, голубооку Гретхен чи Лорхен. Дівчатко жалісливо плакало, тиснулося до мундира, а солдат, мовби проклинаючи весь світ, викинутою лівою рукою показував у бік палаючого будинку і на назву фільму, виведену великими червоними літерами: «За кров нації!» Видно, й солдат кричав саме про кров чи, може, вимагав захисту від крові, чи хтосьна-чого... Лариса глянула на афішу, їй зробилося моторошно, і вона швидко рушила тісною вулицею в певному напрямку.

Умисне гнала від себе думки. Нічого не хотіла знати. Все для неї скінчилося. Стала ніби пустою, абсолютним нулем, вічним збайдужінням. Позаду був морок неправди, попереду — сірість невідомості. Отак іти, йти, йти... Доки залізна рука смерті не спинить її. І тоді, може, на грані життя, перед вічним порогом зникнення чийсь голос пояснить їй усю гірку правду її долі.

Блукала берлінськими вулицями, йшла мовби навмання, аж доки не вибралася на широку Франкфуртералее, вже добряче поруйновану нальотами англо-американської авіації. Тут цілі квартали нагадували химерний марсіанський пейзаж. Скелети порожніх будівель стояли стрімко, чорно й голо. Людей майже не було. Лише де-не-де змигували згорблені постаті. Навче й не людські, а теж якісь космічні, марсіанські.

Раптово верескнули гальма, Лариса озирнулася й побачила біля тротуару розкішну чорну машину, з якої визирав літній чоловік в окулярах. Він, здається, хотів тут щось розшукати, може, номер якогось розбомбленого будинку. Лариса ступила до нього крок і почувала своє ім'я:

— Княгине Ларисо! Прощу вас!..

Щось знайоме було в голосі, в скельцях окулярів... Так, упізнала нарешті. Доктор Крузе, великий будівничий доктор Крузе. Вона вдала радісно-привітну, простягнула йому руку. Він хутко виліз з авто, взяв її руку і в манері паризького жуана галантно поцілував.

— Боже мій, кого я бачу! Княгине, яким дивом ви тут? Я сказав водієві, що ми безпремінно заблудимося в цьому районі. Але, бачте, то не біда, раз я надібав вас. Що ви тут робите?

— Просто гуляю.

І розповіла про приїзд з князем до Берліна, про сьогоднішній нелегкий день, настрої якийсь гнітючий, князь зайнятий справами, і вона вирішила трішки подихати повітрям... Крузе приклав до грудей руку і сказав, що мав би за велику честь відвезти шановну княгиню куди вона захоче. Він теж вельми зайнятий, але в нього є право дозволити собі отаку розкіш — побути в милому товаристві княгині. Якщо у княгині є бажання, вони могли б навіть зайти до якогось скромного бару чи ресторанчика. Не тут, ні, в центрі все поруйновано. Але десь за містом... на затишній околиці...

Вона відповіла, що від самого початку війни не була з чужими чоловіками ні в барах, ні в ресторанах, а тепер, ставши дружиною князя, і поготів вважає це за нетактовне щодо світлійшої особи. Її слова вмили нагадали доктору Крузе, що перед ним стоїть усе-таки княгиня, хоч і слов'янка, він мав би поводитися з нею делікатніше, до того ж пам'ятаючи про зв'язки князя Сухорукова у вищих сферах. Доктору Крузе захотілося якось реабілітуватися перед дружиною світлішого, і він раптом бовкнув навмання:

— А чи не хотіли б ви відвідати мою скромну оселю? — І, знову помітивши на Ларисиному обличчі якусь тінь незгоди, поклавився додати: — Моя дружина буде вам щиро рада. До мене скоро навідаються цікаві люди. Власне, не до мене, а до дружини. Я вам, здається, казав, що вона — художниця. Має особисту нагороду від фюрера. Сьогодні вона покаже нам свою нову картину — щось із історії древніх готів. Я абсолютно в цьому не тямлю, але, кажуть, у неї є хист... Ну, то як? Подивимось, вип'ємо кави...

Ларисі раптом згадалися мюнхенські розмови, балачки про ту роль, що її покладено на доктора Крузе в здійсненні «Альпійського проекту». Їй, власне, тепер було це все байдуже. Та все ж почути щось від такої людини... Від автора найзасекреченішого проекту віку!

І вона погодилася. Тільки не надовго. Бо сьогодні вони з чоловіком вирушають за кордон. Вечірнім поїздом... Не сказала, куди саме. Її раптово утримала думка, що вирушають вони, може, назавжди, то навіть про це комуś знати?

Доктор Крузе мешкав у розкішній віллі в районі, де майже не було руйнувань. Певне, на якихось аме-

риканських стратегічних картах значилося, що тут нема нічого суттєвого, шкода скидати бомби на пустиріща. А про доктора Крузе, автора якогось загадкового «Альпійського редути»... Ну, хто міг знати про нього в Вашингтоні чи в Лондоні? Зрештою, в найжорстокішій війні комусь мусить щастити.

Пощастило й доктору Крузе. Взагалі, йому випала в житті щаслива карта: талановитий інженер, талановита дружина, все добре, все складається як слід, у нього впливові друзі, у нього прекрасна колекція голландського живопису. Зараз він усе покаже княгині Ларисі.

Їх зустріла господиня дому — сановита, геть сива дама похилого віку в чорній до землі сукні, з пергаментно-жовтими сухими руками, жиливою пишю і дзьобатим носом старої орлиці. Повела в покої. Ось картини чоловіка. Голландська мазанина! Це не її смак. А ось у другій кімнаті полотна німецьких майстрів. І нарешті... Тут вона наблизилася до чогось грандіозного, широченного, ледь не на всю стіну, запнутого білим простирадлом, стягнула простирадло і відійшла набік. Лариса глянула й мимоволі зацікавилася. Перед нею було моторошно-зловісне полотно: на ньому зображена древня німецька жінка в білому хітоні з мідними застібками на плечах, вона тримала в руці короткого мечка, яким щойно відрубала голову якомусь полоненому варварові. В лівій руці тримала голову нещасного. Лице у германки було натхненне, очі втуплені кудись у далеч, і все її єство мовби прагнуло назустріч криваво-багряному сонцю, що викочувалося з-за далекого обрію.

— Це мій народ, — мовила художниця, — Це його доля.

— Я розумію, — сказала Лариса, відчувши на губах наче присмак крові. І миттю згадала назву фільму в центрі міста. — «Кривава доля». Так?

— Точніше я б сказала: кривава вірність, — промовила стара господиня.

Почали приходити гості. Обід був витриманий у тому ж древньо-германському стилі, що й картина. Похмурість, ритуальна піднесеність почуттів, чорнота вбрання, гучні слова, нічого зайвого, всі готові до бою, до наступу. Німеччина гряде, Німеччина іде у світ!

Від цих високих думок і страшних образів не хотілося їсти. Лариса сиділа пригнічена — чужий світ, ворожі почування, зловісні наміри. Серед гостей було

більше художників новітньої, так званої неогерманської школи. Все чоловіки міцної статури, плечисті, крутоброві, несамовиті, справжні германські боги, що спустилися на грішну землю творити свою безжальну місію очищення людства.

Було й кілька військових, переважно штабників із відомства Шпеєра, в зелених мундирах, з відзнаками й орденами, набундючених і маломовних. Доктор Крузе перемовлявся більше з ними. І Лариса, за звичкою розвідниці, мимоволі вловлювала їхню балачку. Говорили про бої на Східному фронті, про «Східний вал» на Дніпрі, про те, що допущено серйозний прорахунок з самого початку війни, коли якісь дурні намовили фюрера відмовитися од масового випуску важких танків і перейти до продукування стратегічних бомбардувальників. А тепер що? Рур опинився під ударами англосаксів. Пруссія втратила більшість танкових заводів, у Любеку все попалено. Лишилися тільки Альпи. Останній порятунок рейху!

Ларисі здалося, що вона немов опинилася знову у «своєму» Мюнхені, і знову перед нею замигтіли старі слова, старі назви, старі визначення на карті цівденної Німеччини. Мляво перемовляючись з якимось підсліпуватим дядечком — теоретиком живопису зліва, вона водночас з усіх сил намагалася вловити розмову з правого боку, вхопити головне з того, про що говорили військові та господар дому. Надто палко викладав свої думки довготелесий полковник у пенсне з золотим ланцюжком. Він був певен, що в міністерстві військової промисловості, на жаль, досі не надали значення бажанню фюрера створити справжню «Альпійську фортецю» в горах, чи, як казав фюрер, — наш «національний редут». Треба враховувати важливість для кожного німця славнозвісного міфа «про присмерк богів». Хіба це не варте уваги?

Патетичні теревені старого інженера підхопила господиня. Стріпнувши довгим сивим волоссям, вона раптово переключилася з якоїсь мистецької теми на тему стратегічного планування:

— Гер полковник, ви маєте цілковиту рацію. Недарма мій чоловік, — вона кивнула в бік доктора Крузе, — ось уже другий рік доводить Шпеєру доцільність свого проєкту. Але Альберт Шпеєр уміє лише креслити схеми берлінських вулиць, туманити голови наївним людям макетами бездарних палаців. Він забуває, що

«національний редут» в Альпах пов'язаний з іменем самого фюрера.

— Прекрасні слова, ффрау Гертрудо! — підтакнув їй інженер-полковник.

— Ти чуєш, Герберт? — звернулася вона через стіл до чоловіка. — Можеш передати Шпеєру, що я піду до самого фюрера. Я покажу йому свою картину і нагадаю, що твій проект «національного редуту» має пряме відношення до Берхтесгадена, що там поховано нашого безсмертного Фрідріха Барбароссу. Моя нова картина, яку я незабаром почну писати, буде присвячена воскресінню Барбаросси!

Якийсь скептично настроєний молодий художник спробував внести уточнення. Мовляв, це все добре, але розмови про Барбароссу дещо розходяться з реальними фактами. Могила великого Фрідріха не в Берхтесгадені, а за сотні кілометрів звідти в горах Гарца.

Господиня махнула на нього рукою.

— Це ви нічого не знаєте, гер Шнупке! Зрештою, справа не в фактах історії, а в наших національних проблемах. Чи не так, Герберт? — глянула вона з надією на підтримку в бік свого чоловіка.

Він хутко погодився з нею:

— Авжеж. Мій проект базується на ідеї війни до переможного кінця. Альпи — наш порятунок! Там ми з'єднаємо опорні пункти підземними залізницями, зосередимо продукцію наймогутніших військових заводів, скупимо головні запаси отруйних речовин.

Втім, молодий художник не хотів поступатися:

— І що б ми стали робити в «національному редуті»?

— Воювати!

— І довго?

— Ну... до тих пір, доки англо-саксам не набридне окупація Німеччини.

— Ви допускаєте окупацію?

— Тобто... даруйте... — розгубився доктор Крузе. — Це, так би мовити, гіпотетично.

Його одразу підтримав старий інженер-полковник:

— Ми мусимо бути готові до всього. Навіть до найгіршого! Що ж, 100 дивізій, з них 30 танкових, закриють «редут» від усього світу. — Полковник обвів присутніх тріумфуючим поглядом: — Але, панове, не забувайте, що Альпи — це найперше наш могутній арсенал! Чуєте ви, молодий скептику? — звернувся пол-

ковник до Шнупке. — Невже вам неясно, що за нинішніх умов масованих бомбардувань тільки в Альпах ми зможемо сховати свої основні заводи, і найперше — авіаційні й танкові.

Після обіду всі перейшли до салону з голландським живописом. Тут сіли пити каву. Ларису вже прийняв азарт розвідниці. Забула про свою сумну долю, про свою викинутість за борт життя... Альпи, Альпи! Скупчила на них усю увагу. Одне було їй ясно — редут планувався як велетенська кузня озброєнь. Це треба було запам'ятати. Підземні заводи, підземні склади, підземні залізниці. Якби їй зараз передатчик — миттю кинула б в ефір. Ба, ні! Не кинула б. І передатчика їй більше не треба... І Гюнтер, прикриваючи її, даремно йшов у пекло... Все, все...

Дім уже був повен гостей. Хтось приходив, хтось прощався. Сьогодні в мадам Крузе був великий день її торжества, і вона раділа кожній близькій душі. Хай весь Берлін бачить, якого розквіту таланту може досягти німецька жінка, віддана ідеям фюрера!

До вітальні зайшов новий гість у військовій формі. Блиснули сріблясті відзнаки СД, важка кобура на реміні, начищені чоботи. Поцілував руку господині й підніс їй розкішний букет квітів.

— Мое схилення перед справжнім генієм Німеччини! — промимрив гестапівець.

Лариса, яка сиділа в найдальшому кутку біля балконних дверей, зиркнула на прибулого, і серце її обірвалося. На порозі стояв її давній знайомий, ба... її давній колега і друг по паризькому й іспанському підпіллі, колишній радянський розвідник Михайло Шустров. Як і вона, зник десь у нетрях невідомості після оголошення Головного резидента в Європі «зрадником». Так ось він де опинився! Його ж теж було, мабуть, оголошено «ворогом народу».

У нього були пильні очі під тоненькими бровами. Немолодий уже, але стрункий, зібраний, навіть жорстко різкий, рухи впевнені й точні. Наблизився до господаря, потиснув руку іншим сановним гостям. По Ларисі ковзнув поглядом, ніби не впізнав її. Але теж назвався:

— Оберштурмбанфюрер Шустер.

— Наш геніальний розвідник, — доповнив його слова доктор Крузе.

Хазняка миттю забрала Шустера до головного са-

лону, сказавши, що мусить показати йому свою картину. Він вийшов услід за нею статечний, ледь усміхнений, ховаючи на гарних вустах загадкову посмішку.

— Хто він? — запитала доктора Лариса.

— Я ж сказав: геній нашої розвідки! — добродушним тоном мовив Крузе. — Людина дивовижної долі. Не можу вам усього відкрити, але в нього шалена біографія! Особистий друг Скорценні. Працював по всіх континентах. Навіть у більшовиків!

— Невже? — щиро чи то здивувалася, чи то вжахнулася Лариса. Доля Михайла Шустрова в її свідомості якось раптово наклалася на її власну долю, підкинувши страшне припущення: зрадники серед них такі були, зрадників каралося даремно, і Головний міг бути зрадником, і вона, і всі інші... Навіть нещасний Раскольников...

Та не це найбільше вжахнуло її. Якщо Михайло — не Михайло, і Шустров — насправді гер Шустер, що її чекає зараз? Були, правда, друзями, вона навіть колись трішки почувалася у нього закоханою, знала його сім'ю в Ленінграді, його славний робочий рід, його нахили, його добру, чисту душу, а, виявляється, — штурмбанфюрер Шустер! І, значить, коли переховувалася в Парижі на нелегальних квартирах і потім у лісах біля Луари, в отих старовинних замках, в отих палацках і винних погребках, він увесь час не переставав бути Шустером. Шустером!

Її раптом пройняв жак. Мусила щось чинити. Він її, звичайно, впізнав. Він упізнав її! Уявила, як у ці хвилини, роздивляючись маразматичну картину хазяйки дому, він уже щось собі прикидає, щось хоче вигадати. А може, й взагалі, все це підстроєно? І там, серед руїн, її було спивено невиняцки? І привезено сюди теж невиняцки? Тоді — кінець. Що б уже не сталося — для неї це повний і безповоротний кінець.

З'явилася хазяйка дому, від дверей знаком руки усміхнено підкликала Ларису до себе. Дуже лагідно, по-материнськи. Коли Лариса підвелася з канапи, вся заціпеніла й мовби скута панцирем, хазяйка взяла її під руку і повела до картинної галереї, балакаючи на ходу про щось дрібязкове, геть вісенітне: про гостей, про їхнє непросте життя в Берліні, про друзів, про ворогів... Їй захотілося просто вирвати княгиню з чоловічого товариства. Ці полковники — жак! Краще піти

на терасу і там поговорити про свої чисто жіночі справи.

І тут з картинної галереї вийшов есесівець Шустер, глянув привітно на Ларису і попросив господиню ще раз представити його їй. В салоні вони ледве що познайомилися.

— Я чув, ви — із старовинного російського роду? — запитав він Ларису.

— Це дружина князя Сухорукова, — якимось по-божним голосом відрекомендувала Ларису хазяйка.

— Може, ви дозволите нам погуляти з княгинєю в саду? — попросив Шустер.

У Лариси зробилися ватяними ноги, і серце в неї замерло.

— Але ж прошу, прошу, — засіяла усмішкою стара художниця. — Тільки при умові: ви повернете нам цей російський діамант.

— Та безперечно, фрау Гертрудо! — вигукнув Шустер.

Хазяйка зникла. Шустер владно взяв Ларису під лікоть і неквапно, мовби оглядаючи дім, повів її в сад. Лариса рушила наче не своїми ногами. Була наче скута. Була на межі втрати свідомості. В якусь долю секунди виникло бажання, швидше імпульс, вчепитися нігтями Шустерові в очі, в лице, в груди, роздерти його до крові, знівечити, забити йому памороки й тоді спробувати врятуватися. Через балкон, через сад, через отой низенький парканчик...

Певно, її несамовиті думки збагнув Шустер. Бо він раптово стиснув їй лікоть і мовби приголубив, обняв, злився з нею. Його голос зазвучав майже благально:

— Моя люба, не роби дурниць. Бо загинеш відразу. Я хочу тебе врятувати... Я — Михайло. Ти не помилилася. Я той самий Мишко, з яким ти вірила в наші високі ідеали. Мовчи! Зараз треба мовчати. Тільки давай пройдемо трошки далі... Ось так. Тепер сядемо на цю лавицю. Ну й годі. Скажи мені, що з тобою? Про князя я вже чув. Про твої мюнхенські одисеї теж знаю. Ти стала гарною, добропорядною княгинєю, в тебе чудовий чоловік, надійне становище в німецькому суспільстві. І що далі?

Лариса сиділа приголомшена. Що він говорить? Вирішив, що тепер вони уже обое зрадники? І йому пема чого ховатися від неї? Центр справедливо вирішив і

щодо нього, і щодо неї? Одначе відкриватися вона не стане. Бо він таки негідник, він ворог, і йому вона повинна віддячити лише зненавистю. І відразу!

Мабуть, ці її думки Шустер прочитав у неї на обличчі. Бо він лагідно взяв її за кінчики пальців і сказав, що вони все-таки повинні порозумітися. Вони повинні зараз знайти спільну мову. Інакше для обох буде недобре. І для неї, і для нього.

— Негідник! — аж захлинулася Лариса і мимоволі відсунулася на лавиці далі від оберштурмбанфюрера. — Ти давно служиш їм. Що ж може бути тобі гірше? Видай мене німцям і одержиш нове підвищення, новий чин, орден, гроші...

— Не говори мовою істерички.

— Я взагалі нічого не хочу... я ненавиджу вас усіх! Але я потрапила в жахливу ситуацію, і якщо ти навіть зрадиш мене, гірше мені не буде.

Він знову узяв її лагідно за кінчики пальців і почав умовляти, щоб заспокоїлася. Позиркуючи кожної миті на густі навколишні кущі, мовби пересвідчуючись, чи їх, бува, ніхто не підслуховує, він сказав їй, що знає про неї абсолютно все. Про її вірну службу Центрові. Про її справи в Мюнхені. Про її відданість вітчизні. І нарешті — про дикий злочин, учинений щодо неї Москвою. Через когось її оголошено «зрадницею»! І викинуто геть. Мов нікчемне собача. Що? Неправда?.. Запитав її так болісно, з такою кричущою співчутливістю, що вона не змогла опертися його словам і мовчки схилила голову.

— Так, я zostалася сама. Я ненавиджу вас, нацистів, але я не можу, не смію бути з ними, — заговорила вона, ледве ворущачи губами. — І тому я піду за князем. Він єдиний, хто здатний мене врятувати в цьому світі.

Стало тихо. Берлін монотонно гудів далекими шумами, зрідка озивалися на вулицях клаксони машин, сад перешіптувався таємничими голосами. Спадаła сніга, поволі надходило передвечір'я. Лариса глянула на годинник. Певне, Сухоруков уже десь чекає на неї. Але тепер хтосьна, вона опинилась у пастці, з цього саду їй, мабуть, уже не вийти...

В її думки влівся тихий Шустерів голос. Був як спомин його серця, яке жадало відвертої розмови і боялося її:

— Хочеш знати, що було тоді з нами? Я розповім

тобі. Коли Головний попросився з нами і стало ясно, що ми лишилися самі, мене охопив жах. Я ще не вірив, що він покине нас. Що він зрадить батьківщину. Ти пригадуєш, тоді ми жили в Круазоні. І я знав, що Головний вирушив до Парижа. Це було за два роки до війни. Можливо, він учинив правильно, не беруся його судити. Злякався НКВС, суду, розстрілу. Поїхав і все. Але на той час моя віра в Сталіна була така незламна, що я вирішив боротися за Головного. Я подумав, що він помилився, він мусив відгукнутися на виклик Москви. І я теж подався за ним у Париж. Довго розшукував його там. Нишпорив по всіх закутках, винюхував усі можливі сліди, і таки докопався до нього. Я впав перед ним навколішки й став його благати: «Вас чекають у Москві! Ідьте туди!..» Він сказав твердо: «Ні! В Москві знищують безвинних!» Я хотів застрелити його, але він і це передбачив. Вихопивши першим пістолета, пригрозив мені кулею. Досить,— заявив він,— досить з нього брехень і облуди! Виявляється, він уже побував у французького прем'єра Далад'є, шукаючи в нього захисту від сталінських шпиків. Далад'є прийняв тепло, довго з ним балакав, але гарантувати йому безпеку не міг. Як на думку французького прем'єра, у Головного лишився один порятунк: нічним поїздом дістатися до порту і там сісти на океанський пароплав до Америки. Так він і вчинив. Що з ним сталося далі, я не знаю.

Більше він не чіпав її пальців, не прагнув близькості. Мовчки супився, дивився собі під ноги на дрібну жорстку алеї.

Лариса запитала його:

— То це ти випадково зайшов сюди? До доктора Крузе?

— Сюди випадково.

— А куди не випадково?

— До тебе. Сьогодні вранці у твій готель. Власне, зайшов не я, а покоївка. Я попросив її,— звичайно, за гроші,— щоб вона занесла вам ранкові газети. І щоб якось дізналася, чи ти в номері одна, чи ні? На жаль, моя спроба не вдалася. Ти була в номері не одна.

— Так, ми з князем прокинулися пізно.

— Отож...— зітхнув Шустер.— А тепер поговоримо серйозно.— Його довгасте обличчя якось недобре загострилося, очі стали чужими: — У тебе нема вибору — або німці, або... ніщо. Хочеш утекти кудись із своїм

князем? Це ненадовго. Німецька розвідка, рука Шелленберга знайде вас скрізь. Тому я раджу тобі: іди до нас! Іди в гестапо.

Вона спершу не второпала. Потім їй зробилося моторошно. І якось задушливо. Весь світ немов перевернувся перед її очима.

— Ти радиш мені йти до фюрера?

Він пильно і якось жорстоко глянув у саму глибину її зіниць.

— Так.

— А якщо я відмовлюся?

— Вирішуй сама. Не знаю.

— Я хочу втекти звідси. Може, взагалі з цього світу. Не хочу більше тут... Стапу дружиною нелюбого, але благородного чоловіка...

— Німці дадуть тобі все.

— Я проклинаю їх.

— Ти вже проклята Центром.

— Я лишуся вірною...

— Кому?

— Матері, своїй землі...

— Надто гучні слова. Говори точніше!

— Я лишуся вірною обов'язку.— Вона підвелася з лавиці, її голос забринів мукою і відразою:— Можеш бігти до своїх хазяїв, кажи їм, що я не стала їхнім агентом... Хай уб'ють мене де завгодно... І тебе ненавиджу, оберштурмбанфюрер Шустер!

Він лякливо схопив її за руку, притримав, і в його потиску відчулося вагання.

— Не кричи! Я відпущу тебе. Можеш тікати зі своїм князем. Тільки побережися. Вони шукатимуть тебе скрізь, по всьому світу... А тепер ходімо. Ми надто довго гуляли з тобою в саду. Добропорядні німці можуть цього не зрозуміти.

В домі справді вже похопилися: де російська княгиня? Звідти линула урочиста ораторія Баха, старовинно-могутня і безсмертна, як людський дух. Доктор Крузе стояв на ганку вілли і стривожено дивився на Ларису.

— Я вже подумав, що оберштурмбанфюрер одвіз вас до готелю.

— Сподіваюся, це зробите ви, гер Крузе,— сказала Лариса.

— З радістю.— Крузе ледь знітився.— Я дзвонив

у готель вашому чоловікові, хотів, щоб він теж приїхав сюди. Але, на жаль, ніхто мені не відповів.

— Я боюся за його здоров'я,— стривожилася Лариса.— Прошу вас, одвезіть мене...

— Машина до ваших послуг,— мовив Крузе.

Лариса попрощалася з хазяйкою дому, кинула холодний погляд у бік оберштурмбанфюрера і рушила алейкою до вулиці.

Коли примчала до готелю, стрілка в холі вже переповзла через восьму. Та тільки на якісь дві-три секунди. Нічого страшного. Лариса подумала, що до поїзда вони ще мають силу часу. Рвалася в свій номер, як в оазис спасіння. Згадка про Шустрова — Шустера, про цього підлого запродавця, тонкого, влізливого перекинчика, сповнювала її відчуттям бридливості. І ще відчуттям безпорадності. Кругом панувало зло. Ні на кого спертися. Хіба що Сухоруков... Зараз розповість йому все. І якщо станеться диво, якщо оберштурмбанфюрер Шустер не дасть сигналу в свою підлу контору і їх не перехоплять на вокзалі, вона поклянется все своє життя присвятити князеві. Батьківщина відкинула її. Що ж, вона буде плекати її в серці. Кожне дороге ім'я, кожна квіточка, кожне деревце з дому носитиме в пам'яті, доки сама не зникне у небутті. Але Сухоруков, гордий нещасний Сухоруков...

Запитала у портьє, чи немає ключа від їхнього номера? Сказали, що немає. Отже, князь уже чекав на неї. Ліфтом угору, довгий коридор, бронзові світильники на стінах, товсті бордового кольору килими. Ось і її номер. Слава богу, навіть не замкнутий. Князь, видно, зачекався, сидить у фотелі, лічить хвилини.

Переступила поріг. Поминула ти́сний передпокі́й. Другі двері чомусь були зачинені. Вона штовхнула їх, вступила до вітальні, озирнулася. Ані звуку, ані шереху. Крізь зеленаві штори скупо цідалося світло згасаючого дня. Лариса пройшла до вікна і одним ривком розчахнула штори. Каламутний сніп сонця вдерся в кімнату.

Лариса озирнулася і побачила князя. Сидів біля столу, поклавши голову на руки.

— Леонтію Гуровичу...— здавленим голосом озвалася Лариса, і щось лихе скувало її тіло.— Що з вами?..

Він не озвався. Лариса повторила ще раз:

— Леонтію Гуровичу, ви чуєте?

Це вже було не запитання, це був крик жаху. Збачнула, що він не почує її. Обережно наблизилася до нього ззаду, ніби боячись зустрітися з його поглядом, схилилася над ним і побачила біля його правої руки аркушик паперу, й на ньому виписане розгонистим почерком слово: «РОА». Довго тримала аркушик у руках, великі літери розпливалися перед очима, думки плуталися.

Аж тоді якийсь наче голос озвався в ній, і вона зрозуміла, що це свій смертний присуд йому лишив генерал Власов. Генерал-зрадник і його Російська визвольна армія. Сухоруков не захотів піти з ними, і ось така розплата.

Сиділа на дивані, не знаючи, що має робити. Перед нею був труп. Мрець. Але чомусь не відчувала страху, все в ній згасло, світ відкотився і став малюсіньким, як отой лихий папірець на столі. Тепер вона зрозуміла, чому князь так квапився. Було йому страшно не тільки гестапівців. Власов теж полював на його душу, на його совість. І таки наздогнав його.

Вона пройшла в сусідню кімнату. Тут були розкидані речі, чемодан стояв відкритий. Все перевернуте догори дном. Справжній трус. Чогось шукали, вперто, настирливо, з нахабством зламників.

Виникла думка, що у князя десь має бути гаманець, і в ньому квитки на поїзд. Куди? До Швейцарії?.. Що це їй надумалося? Взагалі ж, мала б тепер подумати про себе і вирішити остаточно. В готельному номері, наодинці з убитим своїм чоловіком... Так, так, з її чоловіком... Стояла вона, княгиня Сухорукова, і ждала собі присуду. Навколо ворожий світ, апі єдиної близької душі, холодна пустка й цілковита безвихідь. Вона мусила гукнути поліцію, віддати себе у владу закону, строгого й безжального закону гестапівської держави. Й тоді...

Раптово в коридорі пролунав стук. Чіткий, виразний і водночас дуже делікатний. Лариса здригнулася й завмерла. Що ж, хай заходять. Доки вона ні до чого не торкалася — хай бачать.

Постукали вдруге. І голос прозвучав знайомий:

— Можна?

Озвалася шепотом, щоб зайшли. На більшіе вже не мала сили. Сидячи на дивані, втуплено дивилася на зіщулене князеве тіло біля столу. Свідомість сприйня-

ла, як зітхнули двері, як хтось переступив поріг, потім наблизився до неї і поклав їй на плече руку.

— Ганно...

Знову був той самий знайомий голос. Вона не повірила. Звела очі і побачила... оберштурмбанфюрера Шустера. Сів біля неї, взяв її за обидві руки й гаряче їх стиснув. У потиску тому були біль і каяття.

— Прости... Я мусив так... Така наша доля, Ганпую. Що я не фашист, не буду тобі клястися. Але я мусив тебе остаточно перевірити. Такий закон нашого життя. І я влаштував тобі цю брутальну перевірку...

У кімнаті темніло, насувалися тяжкі присмерки, гнітюче чорнів тільки князь Сухоруков біля столу. Шустров підвівся, взяв за руку Ларису й вивів її в сусідню кімнату. Нащо їй було бачити цей жах? Чи вона йому вірить, чи ні — у неї немає вибору. З часом повірить. Він — тепер її єдина опора. А зараз вони повинні все гарненько продумати й приготуватися до приходу поліції...

Лариса відскочила до вікна і рвучко повернулася до Шустрова.

— Я вірю тобі... Після від'їзду нашого Головного ви всі нещасні. Якщо навіть ти з нацистами... — Вона раптом опустила перед ним навколішки, обличчя її пойняла гримаса відчаю, — молю тебе про одне: застрель тут... на місці! І дзвони їм!..

Одним ривком він поставив її на ноги. Погладив, немов мале дитя, по голові, поцілував гарячими губами в лоба і, як їй вчулося, немов стримав у грудях спазм плачу.

— Дурна, дурна! Я ж, як і ти, проклятий... Але не здайся. Вірю, там одумаяться, і ми їм будемо потрібні. Ну, заспокойся. Все буде гаразд. Це якийсь жах, він минеться... Аби тільки ми виграли цю страшну війну, Ганно. А тепер сядь. Ну, годі, сядь. — Він всадовив її на ліжко, сів поруч. — І ми все продумаємо. До деталей. Бо зараз я піду. І тоді ти викличеш поліцію. !

Через темну вітальню пройшли мовчки, мов повз труну. В коридорі Шустров потиснув Ларисі руку:

— Ну, княгине, будь мужньою..

ПОЛІТ У БЕЗСМЕРТЯ

Вони ледве вміщалися в тісній кімнатчині Арні Авіжюса. Дванадцять чоловік, яким вдалося втекти з

«Зоммера», сам Арні і льотчик Орлов. Бойова група, якій і досі — ось уже п'ятий день — не щастило вирватися з міста на свою альпійську базу. Скрізь — пости, перевірки на всіх автобанах, кожна машина під наглядом, під контролем. До того ж — залізна мітла обшуків і трусів по всьому Мюнхену. Радилися, що мають робити далі. Якось досі пересиджували на гористі у старого Віртшіца, дехто ховався в руїнах будинків, животили злиденно, голодуючи, мерзнувши, втрачаючи останні надії.

— Хлопці... товариші... — почав засідання Арні. — Мушу вам сказати, що далі так не можна. Тут смертельно небезпечно. Сусіди вже почали щось підозрювати. Ви знаєте наказ гестапо... Віртшіц переживає, і я пообіцяв йому, що сьогодні — останній день. Давайте думати, що далі?

Все було давно передумане. Давнісінько. Пробиралися поодиночі? Тікати групами? Жити в підвалах? Серед каміння? Хіба це боротьба? І нащо було тоді втікати? Поквапилися, мабуть. Не все врахували... Без Гюнтера zostалися наче без захисного щита.

Раптово озвався телефон. Внизу, у Віртшіца. Старий гукнув до Арні, що це його кличуть. Хай спуститься вниз. Арні, вибачившись перед товаришами, щільно причинив за собою двері й загукотів до телефону. Хто там? Що? Не міг ніяк второпати... Яка передача? Врешті-таки збагнув, що чоловічий, зовсім йому незнайомий голос вимагав у нього негайної зустрічі. І де б ви могли подумати? В мюнхенському зоопарку. До звірів його викликав. Туди, в штучні хаті, до тигрів і левів. Наче зараз серед людей було мало звірів? Однак, довелося дати згоду, тим більше, що чоловічий голос недвозначно натякнув йому, що передача вельми важлива, і попросив його зустрітися родич одного російського князя...

— Есть! — аж тепер усе збагнув Арні. — Буду точно. Так, сьогодні о четвертій біля вольєрів з дикими козами.

— Зачекайте. Умовимося про пароль...

У себе в кімнаті Арні з'явився наче впав з десятого неба.

— Хлопці! Хлопчики любі! Вона!..

Швидко переповів, хто його чекатиме й від кого матиме передачу. Тоді підвівся плечистий Орлов, розправив за широким ременем гімнастерку, —

зумів таки зберегти, — і запропонував свою збройну поміч. Свидрач теж зголосився піти з своїм «люгером».

— Може, це пастка гестапо? — висловив припущення Свидрач.

— Якби пастка, то мене не викликали б до зоопарку, а прямо потягли б у гестапо, — весело відповів Арні. — І нікому йти не треба. Там можуть злякатися. Все вірветься. Чекайте тут. Всім на шосту бути в мене!

Мюнхенський зоопарк.

Він пройшов повз групу галасливих дітей, поминув якихось солдатів-фронтовиків, набундюченого молоденького офіцера з газетою в руці...

Офіцер! Так це ж, мабуть... І газета, як було домовлено, і лавиця та сама: друга від вольєра... Але офіцер був у чорному мундирі СД! Неймовірно! Сідати чи ні? І зовсім він не дивився на Арні, і, взагалі, щось тут було не так. Дуже непевно. Дуже!

Проте офіцерик зненацька глянув на нього пильними очима і перекинув газету в другу руку. Немов хотів привернути до себе увагу. І знову взяв її, як раніше. Арні зрештою наважився. Сів. Закинув на спинку лави руки. Відкашлявся. Добув цигарки. Перекинув їх з одної кишені в другу — це теж було домовлено по телефону. Далі вийняв, глянув на офіцера і несміливо запитав, чи не хотів би він запалити?

— Давно чекаю гарних цигарок, — сказав офіцер і усміхнувся просто, доброзичливо.

Отже, вони зустрілися. Офіцер, як з'ясувалося зблизька, зовсім немолодий чоловік у мундирі СД, переказав Авіжюсу, що княгиня жива й здорова, передає вітання своїм друзям. У неї, правда, велике горе — помер її чоловік, і тому вона не може повернутися зараз до Мюнхена. У неї є гроші, є друзі. Головне, що просила передати: контакти з «Домом старого єгеря»!

— Цілком, — сказав Арні. І скупі усміхнувся до «гестапівця». — Ми самі туди рвемося. Але біда...

Він розповів, що в них тут діється у Мюнхені. Не вирвешся, не проскочиш. Група втікачів з табору не має змоги пробратися на свою базу в Альпи. Ситуація просто критична.

«Гестапівець» уважно вислухав його, затагнувся цигаркою.

— Є один варіант... дуже нелегкий, правда.

— Ну, кажіть.

— Маємо надійного товариша в аеропорту. Механік. Якби у вас були контакти з табором полонених офіцерів, щоб вирвати звідти льотчика. Авіатора.— «Гестапівець» розвів руками.— Я розумію, вам треба негайно.

— А ви певні, що ваш механік надійний? — запитав, сповнений якогось доброго передчуття, Арні.

— Ручуся, як за себе.

— Ну, а я ручуся за одного радянського офіцера, — глянув на співрозмовника Авіжюс.— До речі, йому не треба тікати з табору. Він у нашій групі. Залізна людина!

Шустров, — читач, мабуть, здогадався, що це був саме він, — довго крутив у руках вже погаслу цигарку. В його голові, видно, визрівав якийсь план. Може, химера, якої він сам боявся. Втім, вони всі були в химерному світі й мусили долати одні химери другими.

— Я мушу виїхати сьогоднішнім поїздом до Берліна. Самі розумієте — служба, — все ще в полоні свого задуму промовив офіцер. Добув блокнот і написав там телефонний номер.— Ось. Коли будете набирати, відкидайте від кожної цифри двійку.

— Як це? — не зрозумів Арні.— І нащо?

— На випадок, якби цей аркушик потрапив у ворожі руки. За телефонним номером — теж «залізна людина», його життя і... Словом, скажіть йому, що в Берліні весь час ідуть дощі і ви шукаєте парасольку. Він відповість, що є лише старі, поношені парасолі. Оце і є ваш «залізний». Тоді ідіть на зустріч і домовляйтеся. Що ви там намислите, не знаю.— Офіцер підвівся, простягнув Авіжюсу руку.— Тільки дуже хотів би, щоб княгиня зустрілася з вами у «Домі старого егеря»!

Він козирнув недбало, важко, повернувся рухом упевненої людини і неквапно рушив повз вольтери до виходу.

Відліт був визначений точно: на другу годину ночі. Отже до цього часу група мала будь-яким чином дістатися до аеропорту, затаїтися біля далеких пакгаузів, — там буяли густі кущі, — і тоді вже діяти за домовленістю.

— Людей відвозитиму я, — сказав Арні.— За один раз не вийде, доведеться у дві ходки.

— Одягати гестапівську? — запитав хтось.

— Двоє з автоматами в гестапівській, інші просто так, у робочих куфайках. З лонатами і ломами.

Це вже було геть незрозуміло. Копати чи що будуть? Чи брати інструмент з собою в літак? Але ж там і так обмаль місця. «Залізна людина», з якою зустрілися після умовного телефонного дзвінка Арні й Свидрач, виявилася молоденьким, вродливим німцем-механіком, таємним другом загиблого Гюнтера Барта. Безвідмовно виявив згоду допомогти бойовій групі у втечі. Все мало скидатися на випадковий (чи зарані запланований) напад терористів, бандитів, партизанів чи що, об'єкт нападу — старий транспортний літак «Хейнкель-111», що стояв далеко в кінці аеродрому. Ним рідко користувалися, машина була на межі списання на брухт, але мала ще добрі мотори й головне — здатна була взяти на борт до п'ятнадцяти чоловік. У групі ж було вже вісімнадцять. Втекли з «Зоммера» ще кілька відчайдушів, не проженеш же їх. Отже — перевантаження. І якісь там лопати й лом, й кайла... Що він собі надумав, цей вічно хитромудрий Арні? Хай пояснить.

Остання нарада знову ж таки відбувалася в майстерні Віртшіца. Арні пояснив:

— Будемо добиратися до аеропорту під час повітряного нальоту. Точніше — одразу після відбою. Інакше нам туди не проїхати.

— А так, думаєш, проїдемо? — запитав котрийсь.

— Мусимо. Тільки три види машин пропускаються вулицями під час нальоту: санітарні, пожежні і з «бомбами-генералами».

Всі примовкли від розуміння, який страхітливий маршрут вони обрали в цю ніч. «Генерал-бомбами» називали приречених полонених, рокованих, власне, на смерть, ворогів рейху, людей, яким належало розкопувати після нальотів бомби, що не вибухнули, шукати й викликати на себе смерть, призначену для інших. Були серед них умільці, були щасливці, котрим вдавалося підривати десятки зарядів. Жити місяцями, а то й більше, існувати зі славою «героїв», яким видавався кращий харч, тепліший одяг і давалася обіцянка колись у майбутньому одержати право на життя. Було в цих людях щось відчайдушне й водночас приречено-страшне, обивателі їх боялися, поліція уникала. Хай роблять свою шалену справу! Якнайдалі від них!

І от уся група Свидрача — Арні ставав неначебно «генерал-бомбою». В цьому був якийсь відчайдушний символ самозречення й відваги, коли ти вже дужчий

за людину і тебе жахається весь світ. Арні — молодчина! Отаке вигадав!

Цієї ночі наліг був воістину сатанинський, неначе американське командування вирішило допомогти віткачам. Літаки ішли хвиля за хвилею, мечі прожекторів безпомічно ганялися за ними в хмарах, і було враження, що то не світло, а кров людська порскає із земних глибин.

— Самі цього хотіли! — шепотів Арні, везучи першу групу «генерал-бомб».

Ніхто їх не зупиняв на трасі, серед палаючих будівель, під тріскотняву зенітних вибухів. Мюнхен стояв у велетенському вогненному смерчі, наче молячись незваним богам і каючись за вчинені фашистами паруги й жорстокості. Свидрач сидів поряд із Арні, тримаючи напоготові автомат, ладний щомиті пороснути чергою в будь-кого, хто спробував би їх затримати. Ще двоє «автоматників» стояли в кузові, маючи під прицілом своїх хлопців.

— Ї такі правда на світі, — говорив Свидрач, показуючи на палаючі з усіх боків будівлі, костьоли, палапи. — Кров'ю відхаркуються за вчинене нам зло.

Небавом Арні рушив по другу партію й хутко повернувся до аеропорту. Правда, цього разу щастя ледь не зрадило його. В самому центрі міста прямо перед машиною завалився розчакхнутий бомбою дім, на грузовичок полетіло каміння, палаючі дошки, якесь шмаття. Але таки доїхали.

— Вилазьте, «генерали»! — скомандував Арні. Обличчя в нього було немов попечене, може, й досі грала на ньому заграва диких пожеж.

Почали готуватися до виходу на поле. Друг мав подати сигнал електроліхтариком.

Тож лежали в кущах і дивилися. Вісімнадцять пар очей дивилися-видивлялися, шукали в меропі рятівного вогника, бачили його вже наче сотні разів, і сотні разів він раптово зникав. Справа була катастрофічно важка. Палаючий Мюнхен, розжарені небеса, далекі криваві заграви — все робило землю одним світло-кривавим маревом.

А час минав, стрілка на годиннику вже пероповзла через останню риску і вже здавалось...

— Єсть! — крикнув ошалілий від збудження Свидрач. — Он де він!

Блиснуло справді. Гостро, заклично й тривожно

блиснуло. Всі підвелися й рушили вперед. Ліхтарик кликав їх. Вимагав поспіху. Зараз настане відбій, ви-йде зі сховків варта, шугнуть по бетонці прожектори... Швидше, швидше!

Він хотів щось сказати, встав, хитнувся.

— Клята нога... Я б вас прикрив, хлопці...

— Біжимо! — крикнув Різниченко.

І вони рвонули через ніч на ревище літака, на гудіння пропелерів, до рятівного двиготу землі.

— Газу! — закричав у спину Орлову Арні.

— Спокійно, хлопці, — озвався Орлов. — Маєте льотчика першого класу. Даю газ!

Покотились, помчали, відірвались. Земля враз упала донизу і стала кривавим вогнем. Там горів Мюнхен; переливався пожежами, немов благав помочі. Свидрач підповз до ілюмінатора, глянув у криваву безодню й застогнав від болю й радісного торжества.